

Ritva Savtschenko

KOMPUROIDEN KORPORATISMISSA

**Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatississa
1968–1978**

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Porthanian luentosalissa III, perjantaina
11.12.2015 klo 12

© Ritva Savtschenko 2015

Kannen kuva: Hämeen Yhteistyön kokoelma, Kansan Arkisto

ISBN: 978-952-93-6402-2

Paino: Unigrafia, Helsinki 2015.

Sisällys

Tiivistelmä	1
Lukijalle	2
1. Johdanto	5
1.1. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	10
1.2. Aikaisempi tutkimus, tutkimuskirjallisuus ja lähdeaineisto	13
1.3. Tutkimuksen rakenne	18
2. Korporatiivinen ydin – yhteistä hyvää vai alistamista?	19
2.1. Monimerkityksinen käsite	20
2.2. Rationaalista valintaa	25
2.3. Korporatismi suomalaisittain	27
2.4. Tavoitteena konfliktien sääntely	29
2.5. Korporatistinen yhteistyö murroksessa	31
2.6. Ideologia vai toimintatapa?	34
3. Ay-liike eturistiriitojen paineessa	38
3.1. Kollektiivisen toiminnan karikat	39
3.2. Vaihtoehtojen ja valintojen rationaaliteetti	44
3.3. Tavoitteena konsensus, tuloksena kompromissi?	46
3.4. SAK:sta mahtitekiä	48
3.5. Vastuun ja vallan tasapainoilua	53
4. Säästämällä investointeja ja talouskasvua	55
4.1. Vakaudesta epävakauteen	56
4.2. Säästämällä luvassa parempi tulevaisuus	59
4.3. Melkein menestystarina	64
4.4. Kallista säästämistä	67
5. Tulopolitiikasta työmarkkinamallin työkalu	69
5.1. Pohjoismaiden erilaiset ratkaisut	69
5.2. Tulopolitiikan voimalla inflaatiota vastaan	71
5.3. Epäilyä ja yhteistyötä	73
5.4. Pienet piirit, suuret asiat	76
5.5. Tupo ja palkat	81
5.6. Tulopolitiikan monet näkökulmat	85
5.7. Kiistelty ja kiitelty tulopolitiikka	91
6. Kohti korporatistista kompromissia	94
6.1. Elinkeinoelämä aloitteelliseksi	94
6.2. EVA elinkeinoelämän lobbariksi	98
6.3. Päämääränä konsensus	105
6.4. Kohti yhteiskuntasopimusta	107
6.5. SDP:n tie valtionhoitajaksi	110

6.6.	Kolme puoluekokousta, sosialismista yhteistoimintalakiin	112
6.7.	Konsensuspartnerit tarvitsivat toisiaan	121
7.	Työtaisteluiden vuosikymmenet	123
7.1.	25 miljoonaa työläistä barrikadeilla	124
7.2.	Työtaistelutahto korkeimmillaan	126
7.3.	Moninaiset motiivit	129
7.4.	Leipää vai aatetta	136
7.5.	"Kurittomuus" kuriin	139
7.6.	Vallattomuus pois, tilalle vastuullisuutta	142
7.7.	Vuosikymmenten pelisääntöhanke – hivuttamalla eteenpäin	145
7.8.	Reaalipalkat vai politiikka?	155
8.	Keskitettyjen sopimusten vuosikymmen	158
8.1.	UKK-sopimuksen tyly vastaanotto	161
8.2.	Työvoimapulaa ja hintojen nousua	163
8.3.	Paineet purkautuvat	165
8.4.	Pieniä askelia yhteistyön suuntaan	173
8.5.	Korporatiivisen vastuun ja aktivismin ristiriita	179
9.	Hallitusyhteistyö lähentää	181
9.1.	SDP ja SKDL yhdessä hallitukseen	184
9.2.	Kekkonen sopimuksen kätilöksi	186
9.3.	Tarkistusneuvottelut karille	190
9.4.	SDP:n uudet talousopit	193
9.5.	Kilpailukykyprojekti hallitusohjelmaan	196
9.6.	Myyttinen Korpilammen henki	201
9.7.	Korporatismin ytimessä	206
10.	Kompromissi kypsyy yskähdellen	208
10.1.	Työehtosopimusneuvottelut jumissa – taktikointia ja lakkouhkia	209
10.2.	Elvytyspaketista SAK:n koetinkivi	217
10.3.	SAK vastustaa, mutta taipuu	221
10.4.	Loppunäytös: devalvaatio tuli sittenkin	237
10.5.	Hallitustilanne ratkaisi palkankorotusten siirron	241
	Johtopäätökset	244
	KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO	253
	LÄHTEET	253
	HENKILÖHAASTATTELUT	255
	KIRJALLISUUS	256

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta	Filosofian, historian, kulttuurin ja tieteiden tutkimuksen laitos
Suomen ja Pohjoismaiden historia	
Väitöskirjatutkimus	Ohjaaja: Juha Siltala

Tiivistelmä

Tutkimus käsittelee SAK:n toimintakulttuuriin vaikuttaneita tekijöitä tulopolitiikan ensimmäisellä vuosikymmenellä korporatismiin näkökulmasta. Korporatistisen järjestelmän vaikutusta katsotaan yhteistyön, vastarinnan ja demokratian näkökulmasta. Teoreettisessa osuudessa tarkastellaan korporatismiin teorian ja ammattiyhdistysliikkeen välistä suhdetta. Empiirisessä osassa käsitellään korporatistisen järjestelmän vaikutusta vuosikymmenen kuluessa käytyihin työehtosopimusneuvotteluihin.

Tarkasteltavana ovat elinkeinoelämän puolelta EVAn ja STK:n sekä puolueista SDP:n ja SKP/SKDL:n toiminta, joka sivusi SAK:n päämääriä. Eheytyneeseen SAK:hon sisäisesti vaikuttavina tekijöinä on nostettu esiin kahden poliittisen ryhmän toimintakulttuurin ongelmat. Ristiriitoja aiheuttivat erityisesti 1970-luvun alkupuoliskon lukemattomat villit lakot, joiden syitä voidaan tarkastella rakennemuutoksen, voimakkaan inflaation tai tulopolitiikkaan kohdistuvan vastarinnan seurauksena. SAK:n vuoden 1971 periaateohjelmaa ajatellen, korporatistinen järjestelmä aiheutti ongelmia jäsendemokratian toteutumisessa.

Poliittisesti SAK oli jakautunut kahtia. Ay-sosialidemokraatit suuntautuivat sosiaalipoliittisiin uudistuksiin pohjoismaisten esikuvien mukaan. Kansandemokraatit suljettiin käytännössä aidon neuvottelujärjestelmän ulkopuolelle ja heidän toiminnassaan oli syndikalistisia piirteitä. Muutos sisäisiin suhteisiin kehittyi vuosikymmenen loppupuoliskolla työväenpuolueiden hallitusyhteistyön siivittämänä

SAK:ta pidettiin vahvana yhteiskunnallisena toimijana ja työmarkkinaratkaisujen katsottiin sivuuttaneen eduskunnan päätösvallan. Taantuma 1970-luvun lopussa toi julki, että hallituspolitiikka saneli SAK:n ratkaisut. Käsitys siitä, että ay-liike olisi ohjannut työväenpuolueiden toimintaa, osoittautui vääräksi.

Lukijalle

Olen ollut koko työurani ajan ammattiyhdistysliikkeen palveluksessa sekä TVK:laisissa liitoissa että SAK:laisessa Elintarviketyöläisten Liitossa vuodesta 1984, josta jäin eläkkeelle vuoden 2005 lopussa neljäntoista puheenjohtajavuoden jälkeen. Olin myös näköalapaikalla SAK:n hallituksessa ja työvaliokunnassa, mutta tietyllä tavalla syrjässä; SAK:n vähemmistönä olevan kansandemokraattisen ryhmän jäsenenä, EU-kansanäänestyksen jälkeen ainoana poliittisesti sitoutumattomana jäsenenä sekä naisena. Moni prosessi jäi vuosien varrella hämmästyttämään. Eläkkeelle jäätyäni minua kehoitettiin kirjoittamaan väitöskirjan sijasta pamfletti niistä ongelmista, jotka olivat jääneet työhistorian ajalta askarruttamaan.

En kuitenkaan kaivannut räväkkää puheenvuoroa, vaan halusin ymmärtää mitkä tekijät ovat vaikuttaneet SAK:n päätöksentekoon, miten ja miksi. Siinä on tämän väitöskirjatyön siemen. Taustani on toisaalta rasite ja toisaalta hyöty väitöskirjatyön kannalta. Pitkäaikainen osallisuus tutkimuskohteeseen antaa valmiuden lukea rivien välistä ja siten sisäpiiriläisen tulkintamahdollisuuden. Toisaalta vaarana ovat subjektiiviset tulkinnat. En usko täydellisen objektiivisen tutkimuksen olevan mahdollista, koska jokainen tutkija kantaa mukanaan maailmankatsomustaan ja vartuneempaa elämäkokemustaan. Valinnat tehdään niiden pohjalta. Kaikkia tapahtumia tai suunnitelmia ei ole kirjattu pöytäkirjoihin yksityiskohtaisesti, jos lainkaan, eikä kabinettien juonitteluista ole pidetty pöytäkirjaa. Tällöin joudutaan hahmottamaan tapahtumia ja prosesseja myös tulkintojen varassa.

Perinteiseen ammattiyhdistysretoriikkaan sisältyy käsitys, että miltei kaikki työelämän saavutukset on jouduttu hankkimaan uhrauksilla ja että työnantajat ja hallitus ovat suostuneet vaatimuksiin vain pakkotilanteissa. Kokemukseni perusteella tämä ei ole ihan väärä käsitys. Mielenpiten olen kuullut vuosien varrella sadoilta ja sadoilta ammattiyhdistysaktiiveilta. Olen kohdannut lukemattomat kerrat ne työpaikkojen arjesta nousevat tarpeet ja tavoitteet, joita työntekijöillä on oman työpaikkansa ja myös yhteiskunnan suhteen. Olen tunnistanut myös pettymyksen, kun tavoitteista on työehtosopimusneuvottelujen päätteeksi syystä tai toisesta luovuttu tai muokattu niitä uuteen asentoon.

Työn alkuperäisenä lähtökohtana oli vuoden 1993 sopimuskierron, jonka tuloksena useimmat ammattiliitot antoivat mahdollisuuden sopia työpaikoilla työajoista työehtosopimuksista poiketen. Pidän tapahtumaa historiallisena muutoksena aikaisempaan, työehtosopimusten antamaan turvaan. Näin oli saatu pää auki esimerkik-

si työaikajoustoille. Lama vai näköpiirissä oleva perusteellinen teknologian ja ajattelutavan murrosko siivittivät työehtosopimusten heikentämistä? Vai oliko kehitys alkanut jo aikaisemmin? Merkittävää on, että hyväksytyjä poikkeamismahdollisuuksia ei pidetty ay-johdossa heikennyksinä, vaikka kritiikkiä tulikin jäsenistöltä. Tähän halusin etsiä vastausta.

Olen kuullut lukemattomia kertoja ulkopuolisten kritisoivan ay-liikettä korporatistiseksi ja SAK:laisten toimijoiden kieltävän sen ponnekkaasti. Ay-liikkeen, elinkeinoelämän, hallituksen ja koko parlamentaarisen järjestelmän institutionaalinen yhteistoiminta on ollut normaalia arkipäivän toimintaa. Vasta 2010-luvulle tultaessa elinkeinoelämä on halunnut hylätä kolmikantaisen mallin.

Monet vanhat ay-aktiivit muistelevat kaiholla 1960, 1970 lukujen kulta-aikaa, jolloin ay-liike oli vahvimmillaan ja työpaikoilla toimittiin itsenäisesti. Niihin aikoihin verrattuna ay-liikkeen asema on muuttunut ja elämme aikaa, jolloin sen yhteiskunnallinen merkitys on ollut laskussa. Yksilöllisyyden korostus on johtanut siihen, että huolestuttavan monet ihmiset kokevat työelämään tullessaan pystyvänsä hoitamaan asiansa suoraan työnantajan kanssa. Ongelmien ilmaantuessa luottamus pelkästään omiin voimiin osoittautuu yleensä harhakuvaksi ja silloin kaivataan vahvaa ammattiliittoa avuksi. Lama-ajat ovat yleensä vahvistaneet ay-liikettä, mutta voi aiheellisesti kysyä onko niin myös tulevaisuudessa.

Työn edistyessä kävi selväksi, että koko kaarta SAK:n eheytymisestä 1990 alun lamavuosiin ei voi käsitellä yhdessä väitöstudkimuksessa kuten olin suunnitellut. Lähden siis liikkeelle eheytyneen SAK:n ensimmäisestä vuosikymmenestä. Sodan jälkeenkin on tehty kolmikantasopimuksia, mutta tulopoliittisen järjestelmän alku 1968 oli selkeä, institutionaalinen muutos entiseen. Siksi se sopi rajauksen alkukohdaksi. Päätepisteeksi muodostui 1970-luvun lopun lama. Matkan varrella näkökulma täsmentyi ja työ muuttui suunnitellusta. Se jätti kuitenkin kipinän jatkaa vastausten etsimistä eteenpäin.

Suurimman kiitoksen esitän ohjaajalleni, professori Juha Siltalalle, joka ennakkoluulottomasti hyväksyi oppilaakseen yli 40 vuotta aikaisemmin valmistuneen humanistin ja teki vuosien varrella olan takaa töitä saadakseen rönsyt akateemiseen muotoon. Kiitän myös esitarkastajiani professori Pauli Kettusta, professori Kari Terästä ja professori Timo Soikkasta tärkeistä ja merkittävistä ohjeista. Kiitokset kuuluvat myös tutkijaseminaarissa työtä kommentoineille professoreille Markku Kuisma ja Niklas Jensen-Eriksen. Lämpimät kiitokset pitkän matkan aikana työtä

kommentoineille ystäville, Tapio Bergholm, Ilkka-Christian Björklund, Marja Jalava, Timo Kauppinen, Jenni Kirves, Erkki Laukkanen, Ilkka Levä, Mauri Lundén, Kirsti Palanko-Laaka, Pekka Parkkinen, Pekka Sauramo, Victor Savtschenko, Päivi Uljas ja Maiju Wuokko. Kiitos näkökulmista, kritiikistä ja kannustuksesta. Olen myös kiitollinen kaikille aikaansa uhranneille haastateltavilleni, jotka toivat persoonallista lisävalaisua arkistojen lähteisiin. Kiitokset Hannu Pulkkiselle ja Victor Savtschenkolle, jotka saattoivat työn painokuntoon. Yhteinen kiitos myös arkistojen ja kirjastojen ystävälliselle ja asiantuntevalle henkilöstölle. On hienoa, että meillä tieto on vapaasti kaikkien ulottuvilla.

Helsingissä, Aleksis Kiven päivänä 10.10.2015
Ritva Savtschenko

1. Johdanto

Lokakuussa 1991 soi pankinjohtaja Kalevi Sorsan puhelin. Sorsaa pyydettiin tekemään esitys ammattiyhdistysliikkeelle sisäisestä devalvaatiosta eli palkkojen alentamisesta, jotta olisi voitu välttää markan ulkoisen arvon laskeminen. Huhut devalvaatiosta olivat velloneet jo pitkään, ja rintamalinjat devalvaatiota vastaan ja sen puolesta olivat muotoutuneet loppukesän ja syksyn mittaan. Ennen soittoa Sorsalle oli esitystä palkkojen alentamiseksi valmisteltu käytännössä valtakunnansovittelija Jorma Reinin avustuksella. Tarvittiin kuitenkin vielä ay-liikkeen luottamusta nauttiva, riittävän arvovaltainen henkilö neuvottelujen johtoon. Ay-liikkeen odotettiin suostuvan voimassa olevien työehtosopimusten mukaisten palkkojen alentamiseen kolmella prosentilla, ja uuteen työntekijöiden maksettavaksi tulevaan neljän prosentin työeläkemaksuun. SAK:n hallituksessa se ehdittiin sekä hylätä että hyväksyä.¹

Esitystä vastustettiin SAK:ssa periaatteellisista syistä. Sovittuihin palkankorotuksiin ei sopimuskauden aikana voinut SAK:n käsityksen mukaan kajota, ja devalvaatio merkitsisi palkansaajien taloudellisen aseman heikkenemistä. Taustalla vaikuttivat myös STK:n neuvottelupöytään heittävät ”saatanalliset säkeet”, 14-kohtainen vaatimusluettelo, jonka avulla oli määrä alentaa yritysten kustannuksia 23–25 prosentilla. Joukossa olivat myös vaatimukset työnantajien sosiaalikulusten alentamisesta, työajan pidentämisestä korvauksetta, työehtosopimusten yleissitovuuden murtamisesta ja lakko-oikeuden rajoittamisesta.²

SAK oli jakautunut suhteessa sisäiseen devalvaatioon. Vientialojen ammattiliittojen puheenjohtajat Metalliliiton Pehr-Erik Lund ja Paperiliiton Antero Mäki kannattivat devalvaatiota yhdessä metalli- ja paperiteollisuuden työnantajien kanssa vientialojen kustannusten alentamiseksi.³ Sen sijaan kotimarkkinateollisuuden alat, palvelualat ja julkinen sektori vastustivat devalvaatiota. Eriävistä näkemyksistä johtui, että käsittely SAK:ssa poukkoili ja viivästyi, ja lopullinen päätös oli siirretty SAK:n valtuustolle. Sitä odotellessa devalvaatio tehtiin ja markan ulkoisen arvon alentaminen laski palkansaajien reaalitylöjä vuosina 1991–1992.⁴ Sen sijaan vuoden 1991 devalvaatio ja 1992 markan kellutus lisäsivät suhteellisilla yksikkökus-

¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 21.12.1991. TA.

² Kahri 2001, 319, Nieminen 2000, 22–23.

³ Jensen-Eriksen 2008, 82.

⁴ Näin on käynyt 2007, 35.

tannuksilla mitattuna teollisuuden hintakilpailukykyä yli 60 prosenttia.⁵ Vienti alkoi devalvaation jälkeen elpyä ja nousi nopeasti plussan puolelle. Talouslama alkoi taittua, mutta kansalaisten kuritus oli vasta alkamassa. Kalevi Sorsa kieltämättä epäonnistui tehtävässään saada aikaan sisäinen devalvaatio, mutta ehkä ilman omaa syytään.

Ammattiyhdistysliikkeelle esitetty vaatimus sisäisestä devalvaatiosta ei ollut uusi, ainutkertainen tapahtumasarja. Tämän kaltainen oli koettu aiemminkin. Mennään ajassa neljätoista vuotta taaksepäin, vuoteen 1977. Silloin pääministeri Kalevi Sorsa esitti ay-liikkeelle työehtosopimuksissa sovittujen palkankorotusten siirtoa ja säästöjä maan kilpailukyvyn edistämiseksi. Kaksi samankaltaista tapahtumaa kuvaavat ajanjaksoa, jolloin ay-liikettä vaadittiin päättämään uusien etujen sijasta etujen leikkauksista. Yhteistä molemmille ajankohdille, 1977 ja 1991 oli talouden taantuma ja suurtyöttömyys, jota oli edeltänyt pitkäkö nousukausi. Taantumassa elinkeinoelämä korosti yritysten kilpailukyvyn edistämistä. Ay-liikkeeseen kohdistuivat vaatimukset maltillisista palkankorotuksista ja saavutettujen etujen leikkauksista.

Suomalaista yhteiskuntaa 1960-luvun lopulla on luonnehdittu elinkeinoelämän ja pankkien dominoimaksi korporatismiksi, jota laajennettiin ottamalla siihen mukaan ammattiyhdistysliike.⁶ Sen jälkeen taloudellisesti sekä poliittisesti vahvistuneesta SAK:laisesta ay-liikkeestä tuli osa kolmikantaista, korporatistista, dahrendorfilaista ristiriitojen sääntelyjärjestelmää. Tosin tämä ei tapahtunut ristiriidatta ja toteutui muita korporatistisia Euroopan maita myöhemmin, mikä johtui Jaakko Kianderin mukaan Suomen suhteellisesta takapajuisuudesta ja kansalaissodan kollektiivisen muistin vaikutuksesta.⁷

Korporatismi on historiallisesti monikerroksinen käsite. Pohjoismaisesta näkökulmasta korporatistien edellytyksiksi määritellään korkea järjestäytymisaste, työmarkkinasuhteiden institutionalisointi, reformistinen ay-liike, keynesiläinen talouspolitiikka, kehittynyt konfliktien sääntely, keskitetyt työmarkkinaneuvottelut, sosiaaliset sopimukset ja vaihdanta sekä metodina neuvottelut, kompromissit ja konsensus. Sosialidemokratian ja korporatistien on katsottu olleen yhteydessä toisiinsa.

⁵ Pekka Parkkinen, sähköpostiviesti kirjoittajalle 15.2.2013.

⁶ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 327. Ks. myös Pohjola 1992, 33, 43.

⁷ Kiander, Sauramo, Tanninen 2009, 6.

sa.⁸ Tässä kontekstissa korporatistinen järjestelmä tavoittelee konfliktien sääntelyä, ja vastapainoksi ay-liike saa edistettyä tavoitteitaan.

Eheytymisensä jälkeen SAK oli liian suuri ja vaikutusvaltainen alistettavaksi tai edes sivuutettavaksi. SAK:n näkökulmasta katsottuna korporatismi oli uhka ja mahdollisuus. Uhka syntyi tavoitteiden ja tulosten mahdollisesta ristiriidasta. Mahdollisuus syntyi valtaisan jäsenmäärän antamasta neuvottelu- ja painostusvoimasta. Käytännössä oli kyse siitä pystyikö ay-liike ratkaisemaan jäsenistön, elinkeinoelämän ja valtiovallan tavoitteiden välisen jännitteen siten, että ay-liikkeen toimintakyky säilyi tuloksia aikaansaavana osapuolena ja jäsenistö hyväksyi toiminnan.

Samaa on pohdittu kaikissa maissa, joissa ay-liike on ollut riittävän merkityksellinen vaikuttaakseen yhteiskunnan kehitykseen. Yli sata vuotta sitten Beatrice ja Sydney Webb kuvasivat älykkään työläisnuorukaisen liittymistä ammattiliittoon ja nousua hierarkiassa yhä korkeammalle luottamustehtävissä ja lopulta toimitsijatehtäviin. Nousun myötä nuorukaisen yhteiskunnallinen status nousi. Nuorukaisen edustaman ay-jäsenistön ja yrityksen omistajan tavoitteiden välinen ristiriita oli edelleen vaikeasti ratkaistavissa. Jäsenistö alkoi syyttää nuorukaista luokkapetturuudesta. Alkoi etäännyminen siitä joukosta, josta nuorukainen oli noussut.⁹ Samankaltaiset kehityskulut eivät ole vieraita nykyisinkään.

Ammattiyhdistysliikkeen monimutkainen dilemma liittyy ristiriitoihin, jotka se kohtaa periaatteiden, toiminnan ja tulosten välillä. Sen odotetaan ylläpitävän jäsenkuntansa sisäistä yhtenäisyyttä ja vahvistavan neuvotteluvoimaa. Keskeinen tehtävä on jäsenistön etujen puolustaminen, tarvittaessa voimatoiminkin. Sen lisäksi korporatistisessa rakenteessa ay-liikkeen edellytetään toimivan kansantalouden nousun tukijana ja elinkeinoelämän etujen ymmärtäjänä, jolloin se saattaa joutua ristiriitaan jäsenistönsä kanssa.

Työmarkkinaneuvottelujen tavoitteena on kompromissi, jonka kaikki osapuolet katsovat voivansa hyväksyä. Neuvottelupöydässä ei kuitenkaan vallitse eri toimijoiden välillä tasapaino. Osapuolilla on työlainsäädäntöön perustuvia keinoja edistää tavoitteitaan. Elinkeinoelämä käyttää lakiin perustuvaa omistajan valtaa direktio-oikeudella, ay-liikkeellä on järjestövoimansa ja työtaisteluoikeus.¹⁰ Osapuolten

⁸ Calmfors 1990, 13, Hirsch 1991, 69, Katzenstein 1985, 97, Rothstein 1987, 14.

⁹ Webb 1907, 482–519.

¹⁰ Direktio-oikeus tarkoittaa työnantajan oikeutta johtaa työtä, ottaa ja erottaa työntekijöitä työehtosopimusten rajoitukset huomioon ottaen. Oleellista on työnantajan tulkintaetuoikeus. Työnantaja voi panna päätöksensä täytäntöön, vaikka siitä olisi työntekijöiden kanssa

painoarvo riippuu monista eri tekijöistä kuten esimerkiksi talouspolitiikasta, poliittisista voimasuhteista ja ay-liikkeen jäsenistöstä. Näin ollen sopimusten aikaansaaminen on paljon laajempi kokonaisuus kuin vain työmarkkinoiden keskinäinen neuvottelu.

Korporatistisen, kolmikantaisen tulopolitiikan institutionalisoituminen alkoi 1960-luvun loppupuoliskolla komiteatyöskentelyn pohjalta.¹¹ Voi ajatella tulopolitiikan olleen jatkoa valtion ajamalle vakauttamis- ja linnarauhansopimuksille, joista sovittiin jo sodan aikana ja heti sodan jälkeisenä aikana.¹² Työläisten elintaso nousi ja uusista sosiaalisista eduista sovittiin tulopoliittisissa sopimuksissa. Professori Pauli Kettunen muistuttaa, että ”hyvinvointivaltio” ei ollut kuitenkaan mikään konsensuskäsite. Hyvinvointivaltiota ei rakennettu suuren yhteisen suunnitelman pohjalta, vaan se rakentui konflikteista ja kompromisseista, joiden tulokset eivät vastanneet kenenkään osapuolen alkuperäisiä tavoitteita. Siinä kietoutuivat yhteen monenlaiset ristiriitaiset edut sekä suunnitteleva, ongelmia määrittelevä ja ratkaisuja etsivä tieto.¹³

Kettusen mainitsemat kompromissit ja konfliktit olivat arkipäivää tulopoliittisessa koneistossa. Uudistusten toteutumista voisi SAK:n yhteydessä tarkastella kärjistetysti kahdesta näkökulmasta: ne saavutettiin työläisten taistelulla, jota ay-liikkeen kumouksellinen osa korosti, tai reformistisen osan kannattamalla neuvotteluilla työnantajien ja hallituksen kesken. Käytännön elämässä uudistusten aikaansaamiseen tarvittiin sekä painostusta että neuvotteluja.

Ammattiosastojen ja liittojen jäsenten aktiivisuus on ollut yhtenä liikkeelle pakottavana voimana uudistuksissa.¹⁴ Sodan jälkeinen uudistuskausi alkoi lapsilisäjärjestelmästä 1948, jota seurasi suuri eläkeuudistus 1962, sairausvakuutuslaki 1963 ja työviikon lyhentäminen 40-tuntiseksi 1965. 1970-luvulla tulivat voimaan päivähoidolaki ja laki työterveydenhuollosta. Peruskoulua ryhdyttiin toteuttamaan asteittain, Pohjois-Suomesta etelään päin edeten. Tulopoliittisten sopimusten sosiaalipoliittisia ratkaisuja tutkinut Irma Väänänen-Tomppo laskee tulopoliittisen kauden uudistuksiin eläkkeet, työttömyysturvan, vapaa-ajan vakuutuksen ja ryhmähenkivakuu-

erimielisyyttä. Oikeudessa katsotaan oliko päätös laillinen vai laitton. Laittomasta toimenpiteestä voi joutua maksamaan sakkoa ja vahingonkorvausta, mutta ei peruuttamaan sitä.

¹¹ Talousneuvoston tulopoliittisen tutkimusryhmän mietintö 1966, Talousneuvoston mietintö tulopolitiikan kehittämisestä 1967.

¹² Bergholm 2005, 323–324, Rainio-Niemi 2008, 214.

¹³ Kettunen 2006c, www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm.

¹⁴ Uljas 2005, 231–232.

tuksen, erorahan, asumistuen, lakisääteiset lääkärintarkastukset, palkkaturvan, äitiysavustukset, äitiyspäivärahan ja lapsilisät.¹⁵

Suuri rakenteellinen muutos oli työsopimuslaki, joka tuli voimaan vuoden 1971 alusta ja johon sisältyi työehtosopimusten yleissitovuuden periaate. Ennen lain voimaantuloa SAK pyrki muuttamaan sitä, koska se arvioi lain merkitsevän järjestäytyneiden työntekijöiden asemaan heikennyksiä.¹⁶ Työsopimuslain sisältämän yleissitovuuden ansiosta työmarkkinajärjestöjen neuvottelemat sopimukset koskivat myös järjestäytymättömiä työntekijöitä ja työnantajia.¹⁷ Yleissitovuudesta tuli kuitenkin nopeasti suomalaisen työsopimusjärjestelmän kivijalka ja ammatillista järjestäytymistä edistävä tekijä.

Ammattiyhdistysliikkeen päätehtävänä on solmia työehtosopimukset jäsenilleen mahdollisimman edullisesti ja puolustaa jäsentensä oikeuksia erilaisissa ongelmatilanteissa. Professori Jorma Kalela luonnehtii ammattiyhdistysliikkeen sisintä olemusta seuraavasti: ”Ammattiyhdistyksillä on demokraattinen potentiaali, koska ne ovat osoitus pyrkimyksestä lujittaa heikomman osapuolen asemaa työvoiman myyjän ja ostajan välisessä suhteessa ja koska tässä pyrkimyksessä onnistuminen edellyttää työntekijöiden keskinäisen kilpailun sijasta heidän yhteistoimintaansa, ammattiyhdistyksiin sisältyy solidaarisuuden potentiaali. Toiminnan perustana taas on palkkatyötä tekevien ihmisten asema ja siksi sen elimellisenä osana on ihmiskeskeisyyden potentiaali.”¹⁸

Osuvan ja idealistisenkin luonnehdinnan jatkoksi hän kuvaa kuitenkin 1950- ja 1960-lukujen taitteesta alkanutta 1970-luvun puoliväliin ulottunutta jaksoa siirtymävaiheeksi, jonka aikana perinteinen sosiaalinen rakenne mureni. Sitä ilmensi työväen katoaminen sellaisena yhteiskuntaryhmänä miksi se oli ymmärretty vuosisadan kahden ensimmäisen kolmanneksen aikana. Kalelan kuvaama koko ay-liikettä koskeva muutos 1960-luvun taitteesta 1970-luvun puoliväliin on olennainen SAK:laisen ay-liikkeen kehityksen ymmärtämiseksi.

Voi kysyä miksi näin tapahtui? Elintaso ja elämisen turvallisuus lisääntyivät merkittävästi sodan jälkeisenä aikana. Vahva ay-liike antoi jäsenistölle väylän tuoda esiin tarpeensa ja mielipiteensä sekä saada parannusta olosuhteisiinsa. Ay-aktiiveille toiminta ei merkinnyt enää mustalle listalle joutumisesta seurannutta

¹⁵ Väänänen-Tomppo 1981, 89.

¹⁶ Työsopimuslaki 320/1970, 17§:n 1 mom., Palanko-Laaka 2004, 177.

¹⁷ KKO: 1974-II-44. Työsopimuslaki 320/1970, 17§:n 1 mom., Emt., 2004, 177.

¹⁸ Kalela 1990, 245.

pitkäaikaista työttömyyttä tai peräti vankilatuomiota kuten vielä 1930-luvulla saattoi tapahtua. SAK:n johdolle vahva jäsenistö merkitsi neuvotteluvoimaa sopimusneuvotteluissa. Julkisuudessa ay-liikkeen voimaa pelättiin, ihailtiin ja moitittiin. SAK:n mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskuntakehitykseen olivat suuret.

1.1. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Jorma Kalela toteaa historioitsijan tekevän tutkimuskohteensa käsitettäväksi sijoittamalla se jonkin tilanteen tai prosessin osaksi.¹⁹ Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia miten korporatistiset käytännöt vaikuttivat Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliitto SAK:n toimintakulttuuriin tulopolitiikan ensimmäisellä vuosikymmenellä 1968–1978. Käsitteellä toimintakulttuuri tarkoitan tässä laajempaa käsitettä kuin vain jokapäiväinen ay-toiminta. Toimintakulttuuriin kuuluviksi määrittelen ay-liikkeen omat periaatteet, suhteet jäsenistön ja johdon kesken, ay-liikkeen menettelytavat, valtaan liittyvät kysymykset sekä johdon ja muiden ay-toimijoiden ryhmärakenteet ja niiden verkostot. Toimintakulttuuria määrittävät myös suhteet elinkeinoelämään sekä valtiovaltaan. Kiteytettynä tarkastelen SAK:n toimintakulttuurin rakennusaineina yhteistoimintaa, vastarintaa ja demokratiaa.

Olen rajannut tutkimuksen käsittämään "duunarien" SAK:ta tutkimusajankohdan neljästä ammatillisesta keskusjärjestöstä. Toimihenkilöt olivat järjestäytyneet korkeasti koulutettujen toimihenkilöiden Akavaan, Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestö TVK:hon sekä Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto (nyk. Toimihenkilökeskusjärjestö) STTK:hon. Näistä SAK oli suurin ja nopeimmin kasvava, vaikka nk. toimihenkilöliike alkoi myös vahvistua varsinkin 1970-luvun loppua kohti. Toimihenkilöistyminen alkoi lisääntyä työelämän teknologisen kehityksen myötä ja uudet työpaikat syntyivät toimihenkilöaloille.²⁰

SAK oli kuitenkin keskeisin toimija kokonsa, resurssiensa, perinteidensä, historiansa ja neuvotteluasemansa takia. Neuvotteluasemaa vahvistivat teollisuuden suuret ammattiliitot, joiden vastapuolena yritysjohtajat käyttivät päätösvaltaa STK:ssa ja työnantajaliitoissa. Keskinäisissä työmarkkinaneuvotteluissa tai työelämää koskevassa lainsäädännössä SAK ja STK muodostivat sisäkehän ja muut ammatilliset

¹⁹ Kalela 2000, 244.

²⁰ Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston sanakirja määrittelee toimihenkilön ei-ruumiillisen työn tekijäksi, esim. virkailijaksi. Raja ruumiillisen ja henkisen työn välillä alkoi muuttua epäselväksi 1970-luvulla teknologian kehityksen seurauksena. Esimerkiksi SDP:n ja SKP:n ay-jaostoissa ryhdyttiin laajentamaan työtä toimihenkilöjärjestöihin.

keskusjärjestöt hyvinkin heterogeenisen ulkokehän, jossa jouduttiin useimmiten tyytymään sisäkehän päätöksiin. Toimihenkilöliikkeen nousu, ristiriidat ja asema tulopoliittisessa järjestelmässä on mielenkiintoinen tutkimuskohde, joka ei kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Lähtökohtanani on SAK:n luonne vapaaehtoiseen jäsenyyteen perustuvana kansalaisjärjestönä, joka on osa työväenliikettä, ja jolla on ollut vahvat siteet työväenpuolueisiin. Jäsenistön odotukset ovat kohdistuneet elintason nostamiseen ja työelämän laadun parantamiseen. SAK:ta on tarkasteltava myös merkittävänä kansantaloudellisena vaikuttajana. Korporatismi muodostaa olennaisen, mutta suomalaisen ay-liikkeen tutkimuksessa melko yleiselle tasolle jääneen näkökulman. Siksi on perusteltua kysyä millaista suomalainen korporatismi oli tulopolitiikan alkuvuosikymmenenä ja mikä oli SAK:n asema siinä. Pystyikö SAK noudattamaan toimintakulttuuriaan korporatistisissa rakenteissa?

Harkitsin väitöstutkimuksen nimeksi kahta vaihtoehtoa, jotka kuvaisivat SAK:n kehityksen kulkua 1970-luvulla ja siten myös tarkentaisivat näkökulmaa. "Kompuroiden korporatismeissa" nimi sisältää ajatukseni, että korporatistinen järjestelmä on jatkuva prosessi ylä- ja alamäkiin. Se säänteli ja sääntelee edelleen tavalla tai toisella ay-liikkeen toimintaa. Toinen vaihtoehto, "Kompuroiden kohti konsensus-ta" kertoisi tarinan kehityksestä kohti yhteisymmärrystä, jota ei olisi ehkä syntynyt tutkimusajankohdan loppuun mennessä, mutta päämääränä se siintäisi jossakin vaiheessa. Ay-liikkeessä on oltu ehkä taipuvaisempia näkemään kehitys konsensushakuisena, mikä edellyttää jonkin asteista luokkasopua. Kompromissit ja konsensus liittyvät olennaisesti työmarkkinapolitiikkaan, ja ovat olennainen osa korporatistista käytäntöä. Ay-liikkeen kannalta keskeistä on, milloin kompromissi on sen edustamien jäsenten kannalta tyydyttävä ja onko kolmikannassa mahdollista saavuttaa konsensus. Ay-liikkeen toimintakulttuuriin kompromissit tai konsensus liittyvät jäsenedemokratian, valtasuhteiden tai erilaisten ay-liikkeen sisäisten ristiriitojen kautta.

Työmarkkinajärjestöjä on syytetty siitä, että ne ovat mitätöineet eduskunnan lainsäädäntövaltaa. Syyttävä sormi on kohdistunut etenkin SAK:hon, joka olisi painostamalla hankkinut jäsenilleen liian suuret palkankorotukset tai liian anteliaat sosiaalipoliittiset edut kansantalouden kantokykyyn nähden. Näissä syytteissä SAK:sta on tehty mahtitekijä, joka on syypää milloin mihinkin kansantalouden ongelmaan. On kysyttävä, pitivätkö nämä syytökset paikkansa 1970-luvun korporatistisessa järjestelmässä.

Eheytymisestään huolimatta SAK:hon jäi sisäinen ristiriita, joka liittyi poliittiseen kahtiajakautumiseen ja ryhmien kamppailuun enemmistöasemasta. Oliko kyse vanhan työväenliikkeen kahtia jakoon juontavasta reformistisen ja militantin vaihtoehdon kamppailusta ay-liikkeessä? Liittyikö laaja 1970-luvun lakkoliikehdintä näihin poliittisiin linjaerimielisyyksiin? Ilmensikö lakkoliikehdintä työntekijöiden vastarintaa keskusjärjestön päätöksiä kohtaan? Aiheuttiko poliittisen ryhmäjaon lisäksi jako vientiteollisuuden, kotimarkkinateollisuuden, palveluiden ja julkisen sektorin liittoihin ristiriitoja, jotka heijastuivat SAK:n päätöksentekoon? Nämä kysymykset liittyvät yhteistoiminnan ja demokratian ongelmiin.

Ensimmäisten ammattiliittojen perustamisesta lähtien on vallinnut ristiriita ammatityhdistysliikkeen tarkoituksen ja elinkeinoelämän etujen välillä. Elinkeinoelämän tavoitteena on luoda kannattavaa yritystoimintaa, joka tuottaa voittoa omistajille. Työnantajat tarkastelevat ay-liikkeen tavoitteita tästä näkökulmasta. Työntekijöiden tavoitteet liittyvät kohtuulliseen toimeentuloon ja turvalliseen, pysyvään työpaikkaan. Tarkastelen aiheuttiko korporatistinen rakenne 1970-luvulla eturistiriitoja osapuolten välille perinteisen työn ja pääoman ristiriidan lisäksi.

Työmarkkinoiden korporatistisessa rakenteessa valtiovallan rooli herättää kysymyksiä. Oliko hallituksella aktiivinen rooli neuvotteluprosessin kuluessa aina neuvottelutavoitteiden määrittämisestä alkaen vai toimiko hallitus vain ratkaisun laukaisijana, kun työmarkkinajärjestöt olivat joutuneet hakaukseen. Kysymyksen tekee oleelliseksi myös se, että tutkimusajankohtana sosialidemokraatit olivat lyhyitä poikkeuksia lukuun ottamatta hallitusvastuussa ja kansandemokraatitkin osan aikaa. Tilanteen ja prosessin ymmärtäminen vaatii vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin.

Mitä vaikutuksia oli SAK:n integroitumisella elinkeinoelämän ja valtiovallan muodostamaan korporatistiseen järjestelmään ja SAK:n luonteeseen kansalaisjärjestönä ja yhteiskunnallisena vaikututtajana? Muodostuiko eheytyneestä SAK:sta sellainen yhteiskunnan kaikkivoipa mahtitekiä kuten julkisuudessa on usein annettu ymmärtää?

Miten 1970-luvun laajaa lakkoliikehdintää tulee tulkita? Oliko se jäsenistön vastarintaa korporatistista rakennetta tai keskitettyä sopimusjärjestelmää kohtaan, kansalaisliikehdintää yhteiskunnallisten uudistusten puolesta, ulkoapäin johdettua poliittista valtakamppailua vai tulonjakotaistelua? Todistiko ay-liike lakoilla vahvuutetaan ja vaikutusvaltaansa. Edistikö korporatismi konfliktien sääntelyä? Millaiseksi

muodostuivat korporatistisessa rakenteessa vaikutussuhteet SAK:n, SDP:n ja SKP/SKDL:n kesken?

1.2. Aikaisempi tutkimus, tutkimuskirjallisuus ja lähdeaineisto

Käyttämäni tutkimuskirjallisuus koostuu korporatismia ja ay-liikettä käsittelevistä kokonaisuuksista sekä niitä sivuavasta ja täydentävästä kirjallisuudesta. Tiedotusvälineitä olen käyttänyt lähdemateriaalina vain Korpilammen kokouksen ilmapiiriä kuvaamaan.

Korporatistinen näkökulma liittyy SAK:n eurooppalaiseen ay-korporatistien tutkimukseen. Korporatistien nousua, esiintymistä, muuntumista ja hiipumista on tutkittu laajalti 1970–1980-luvuilla ja vielä 1990-luvun alussa. Näkökulmat ja siten myös tulkinnat poikkeavat toisistaan riippuen siitä määrittelee korporatistien ekonomisti, politiikan tutkija tai valtiotieteilijä. Tähän voisi viitata aatehistoriaa tutkineen Markku Hyrkkäsen toteamukseen historioitsijakunnan muodostumisesta erilaisia intressejä ja arvoja edustavista kansalaisista, jotka saavat olla eri mieltä siitä mikä on keskeistä historiallista problematiikkaa.²¹

Korporatismia koskeva tutkimuskirjallisuus on monimuotoista ja monikerroksista. Ay-liike, työelämän suhteiden palkkatyötä edustavana puolena, sisältyy jokseenkin aina korporatistien teorioiden ytimeen. Lievää väkivaltaa käyttäen korporatistien sisällöllisen tutkimuksen voisi kiteyttää kahteen päälinjaan. 1970-luvulla korporatistien tutkimus painottui työn ja pääoman ristiriitoihin sekä korporatistien kansantaloudellisiin vaikutuksiin. Korporatismia tutkittiin keinona hillitä ja kontrolloida työläisten vaatimuksia sekä integroida ay-liike tulopolitiikan avulla valtion rakenteisiin.²²

Toista korporatistista päälinjaa, erityisesti 1980–90-luvuilla voi luonnehtia käsitteillä yhteinen sopiminen ja konsensus. Se liittyi sosialidemokraattisen hegemonian ja sen myötä hyvinvointivaltion kehittymiseen, joita on pidetty tässä kontekstissa korporatistien kultakauden edellytyksinä. Käsitys ilmensi yhteiskunnallista kon-

²¹ Hyrkkänen 2002, 239.

²² Lehbruch 1977, Schmitter 1977, Panitch 1977, 1980, Esping-Andersen, Friedland, Wright 1976,

sensusta, ja liitti reformistisen ay-liikkeen, elinkeinoelämän ja valtion yhteiseen kompromissiin.²³

Korporatismia käsittelevässä tutkimuksessa ilmenee sen poliittisuus ja heterogeenisuus. Se mikä on yhdelle tutkijalle yhteiskunnallista edistystä ja hyvinvointia, on toiselle tutkijalle demokratian rajoittamista ja kansalaisten alistamista. Samanlaisia jakolinjoja on nähtävissä myös ay-liikkeen tutkimuksessa, erityisesti kun on kyse esimerkiksi työtaisteluista. Osa tutkijoista puolustaa valtakamppailun ja politiikan merkitystä, osa työmarkkinapoliittisia syitä.²⁴

Oman kokonaisuutensa korporatismiin tutkimuksessa muodostaa eri valtioiden korporatiivisuuden tai pluralistisuuden vertailu. Niissä tutkijoiden kiinnostus kohdistuu valtiollisten elinten ja työmarkkinoiden toimivuuden, neuvottelujärjestelmän ja kansantalouden menestyksen välisiin suhteisiin.²⁵ Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden lisäksi Itävalta on ollut korporatismia käsittelevässä kirjallisuudessa yleisimpiä esimerkkejä.²⁶ Suomi on pienenä maana jäänyt useimmiten pois kansainvälisistä tutkimuksista, ehkä syrjäisen sijaintinsa ja pienuutensa takia, mutta ehkä myös ay-liikkeen muista poikkeavan poliittisen rakenteen vuoksi. Esimerkiksi Peter J. Katzenstein on rajannut laajan, pieniä Euroopan maita koskevan vertailunsa ulkopuolelle Suomen ja Irlannin.²⁷

Laajat kansainväliset tutkimukset eivät välttämättä pysty ottamaan huomioon eri maiden ominaisimpia piirteitä. Ulkopuolinen tutkija näkee ja ymmärtää ehkä paremmin laajoja kokonaisuuksia, mutta samalla jäävät monet syy- ja seuraussuhteet havaitsematta ja kokonaiskuva saattaa jäädä ylimalkaiseksi tai jopa vääristyä. Kansainvälisissä vertailuissa ehkä hedelmällisimmän lähtökohdan antaisi kahden korporatistisen maan pintailmiöitä syvempi vertailu, kuten Johanna Rainio-Niemen Suomea ja Itävaltaa sekä Christoph Kunkelin ja Jonas Pontussonin Ruotsia ja Itävaltaa koskevat tutkimukset osoittavat.²⁸

²³ Paloheimo 1984, Baglioni 1987, Rothstein 1987, Katzenstein 1985, Wiarda 1997, Siraroff 1999, Wright 2000, Tanninen, Pekkarinen, Sauramo 2005.

²⁴ Ketola 2007, Bergholm 2011.

²⁵ Rehn 1966, Berger 1981, Calmfors, Driffil 1988, Katzenstein 1985, Rowthorn 1992, Armingeon, 1997, Kunkel-Pontusson 1998, Lijphart 1999, Rainio-Niemi 2008.

²⁶ Siraroff 1999, 180-181, Wiarda 1997, 22, Kunkel, Pontusson 1998, 1.

²⁷ Katzenstein 1989, 36.

²⁸ Rainio-Niemi 2008, Kunkel, Pontusson 1998.

Korporatismiin häviämistä sellaisena kuin se oli esiintynyt keynesiläisen hyvinvointivaltion rakentamisen huippuvuosina, lähtivät ennakoimaan Peter Gehrlich ja Leif Lewin 1990-luvulla.²⁹

Toinen tutkimuskirjallisuuden kokonaisuus muodostuu suomalaista ammattiyhdistysliikettä käsitelleistä tutkimuksista, joissa korporatismi sinänsä ei ole kovin yleisesti näkökulmana. Poikkeuksen muodostaa Tapio Bergholmin väitöskirja ay-korporatismiin kehityksestä 1960-luvun alkupuolella.³⁰ SAK:n oma historiaprojekti ulottuu vuoteen 1977 ja se antaa kattavasti tietoa maan keskeisimmän ammatillisen keskusjärjestön toiminnasta, sidonnaisuuksista, tavoitteista ja niiden syy- ja seuraussuhteista.³¹ SAK:n historiateos "Kohti Tasa-arvoa, tulopolitiikan aika I" ajoittuu samalle vuosikymmenelle kuin oma tutkimukseni.³² Näkökulmat poikkeavat kuitenkin toisistaan tutkiessani korporatismia ja siihen liittyvien tekijöiden merkitystä. Jorma Kalela toteaa, että voi paljastua, ettei sama tutkimuskohde osoittaudukaan samaksi. Useimmiten on kyse siitä, että tutkijoiden näkökulmat johonkin tilanteeseen tai prosessiin ovat erilaiset.³³ SAK:n tulopolitiikan ensimmäistä vuosikymmentä kuvaava teos on laaja, kattava ja perusteellinen esitys ei pelkästään sopimuspolitiikasta, vaan moninaisista asiakokonaisuuksista, jotka hyvinvointivaltion rakentamisen aikana kuuluivat ay-liikkeen tehtäväkenttään.

Useimmilla SAK:n jäsenliitosta on oma kirjoitettu historiansa. Suuri osa ammattiyhdistysliikkeen historiateoksista on keskittynyt hallintojen näkökulmaan. Tämä rajoittaa käsitystä siitä mitä työpaikoilla on ajateltu ja mitä tavoiteltu, mistä on keskusteltu yhteisymmärryksessä tai riidelly katkerasti ja mitkä asiat ovat innostaneet jäseniä.³⁴ Samasta tapahtumasta käsitykset saattavat poiketa olennaisesti toisistaan riippuen siitä onko kertojana rivijäsen, luottamushenkilö tai ammattiliiton johtohenkilö. Suomen Elintarviketyöläisten Liiton 100-vuotishistoriassa on kuvaus aikoinaan paljon huomiota herättäneestä Mallasjuoman lakosta, jossa rivijäsenen käsitys poikkesi olennaisesti pääluottamusmiehen ja liiton käsityksestä, lakkotaistelun tavoitteista ja merkityksestä.³⁵ Poliittisten käsitysten edelleenkin herkästä alueesta on esimerkkinä Metalliliiton historia, joka on saanut vastaparikseen Metalli-

²⁹ Gehrlich 1992, 145, Lewin1994, 73-74.

³⁰ Bergholm 2015,

³¹ Ala-Kapee, Valkonen 1982, Bergholm, 2005, 2007 ja 2012,

³² Bergholm 2012.

³³ Kalela 2000, 183.

³⁴ Oinonen 1980, Kalela 1986, Uljas 2005, Kaarninen, Kaarninen, Sänkiäho 2005, Kujala 2006, 2008, Ketola 2007.

³⁵ Uljas 2005, 169–199

liiton kansandemokraattisen ryhmän historian.³⁶ Tapaus kertonee siitä, että merkittävä osa liiton jäsenkuntaa halusi tuoda julki oman tulkintansa liiton historiasta.

Säännöllisiä jäsentutkimuksia on tehty SAK:ssa ja sen jäsenliitoissa vasta vuodesta 1985 lähtien. Näin ollen jäsenistöä koskevaa tutkimustietoa on niukalti saatavilla 1970-luvusta.³⁷ Selvänä aukkona ay-liikkeen tutkimuksessa on myös sukupuolittuneen työelämän historia, vaikka sitä on SAK:n historiankirjoituksessa, ammattiliittojen ja niiden naisjaostojen historiikeissa usein sivuttu. Vuosikymmenten aikana on tehty selvityksiä sukupuolten välisten palkkaerojen kehityksestä.³⁸ Vielä puuttuu kuitenkin yhteen kokoava selvitys sukupuolittuneesta työelämästä tai naisten osuudesta ammattiliittojen toimintaan neuvottelijoina, lakkolaisina ja työpaikan aktiiveina.

Tutkimuskirjallisuutena Markku Mansnerin STK:n historia on avainteos elinkeinoelämän edunvalvonnan historiaan, mutta samalla se avaa työnantajapuolen näkökulmaa SAK:n toimintaan.³⁹ Niin SAK:ta kuin STK:ta koskeva tutkimus kuvaa liittojen kesken käytyä dialogia, mutta myös salamyhkäisyyttä neuvottelutoiminnassa sekä työmarkkinaneuvottelujen yhteyttä 1970-luvun poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen.⁴⁰

Korporatistinen järjestelmä ja siihen liittyen tulopolitiikka olivat keino vaikuttaa kansantalouteen. Työmarkkinajärjestöjen toiminta on kiinteästi sidoksissa talouden olosuhteisiin. Raha- ja finanssipolitiikka ohjaa keskitetyssä järjestelmässä myös ay-liikkeen tavoitteita ja tuloksia. Suomalaista talouspolitiikkaa hallitsivat sotien jälkeinen yksipuolinen teollisuuden rakenne, vientivetoisuus ja korkea säästämisaste, jotka muovasivat SAK:n toimintaa nousukaudesta vuosikymmenen lopun lamaan.⁴¹ Talouden nousukausi 1970-luvun alkupuoliskolla ilmeni hyvänä työllisyystilanteena. Kasvu liittyi sotien jälkeiseen yleiseurooppalaiseen talouden kasvuun.⁴²

Yhteiskuntatutkimus, johon myös korporatistisen tutkimuksen linkittyä, oli poliittisten ja ideologisten kiistojen kohteena jälkeempinä umpipolitisoituneena pidetyllä 1970-

³⁶ Ketola 2007, Korkea-aho 2009.

³⁷ Vähätalo & Lilja 1977, Borg 1980.

³⁸ Hemmilä 1981, Brunila 1990, Erkkilä 1992.

³⁹ Mansner 1990, 2005.

⁴⁰ Nieminen 2000, Tarkka 2002.

⁴¹ Pekkarinen, Vartiainen 1993, Fellman, Lindholm 1996, Ojala, Eloranta, Jalava 2006, Kuusterä, Tarkka 2012.

⁴² Eichengreen 2008.

luvulla. Ajankohdan yhteiskuntatutkimus valottaa merkittävästi korporatistisen mallin kiistanalaisuutta.⁴³ Oikeistopiirit Elinkeinoelämän valtuuskunnan, EVAn johdolla leimasivat yhteiskuntatutkimuksen aikailematta kommunistiseksi.⁴⁴

Keskeistä lähdeaineistoa ovat SAK:n hallituksen ja valtuuston sekä molempien poliittisten ryhmien pöytäkirjat. Samoin olen käyttänyt STK:n, EVAn, SDP:n ja SKP:n eri hallintoelinten virallisia pöytäkirjoja. Pöytäkirjoihin perustuvaa lähdeaineistoa, varsinkin 1970-luvun pelisääntökeskusteluista, on valtakunnansovittelijan arkistossa, samoin kuin valtakunnansovittelijoiden roolista tulopoliittisessa koneistossa. Eduskunnan oivallinen muistitietoarkisto sisältää veteraanikansanedustajien laajoja ja perusteellisia haastatteluja poliittisesta toiminnastaan ja käsityksistään.

Järjestöjen 1970-luvun pöytäkirjoista useat ovat nauhoituksista translitteroituja keskustelupöytäkirjoja. Pöytäkirjojen luotettavuudesta ylipäätään vastaa kulloisenkin kokouksen pöytäkirjan allekirjoittanut puheenjohtaja. Sen sijaan tutkijan on ymmärrettävä mistä asioista kokouksessa on ollut kyse ja kyettävä suhteuttamaan yksityiskohdat menossa olleisiin tapahtumiin. SAK:sta lähteinä ovat olleet hallituksen ja valtuuston tarkistetut kokouspöytäkirjat liitteineen sekä sosialidemokraattisen ryhmän ja kansandemokraattisen ryhmän kokousten keskustelumuiistiot. Vielä 1970-luvulla ryhmäkokouksistakin tehtiin keskustelupöytäkirjoja, joita seuraamalla pystyy hahmottamaan eri tapahtumien ajallisia syy- ja seuraussuhteita ja kokouksen osanottajien mielipiteitä. Sama huomio koskee STK:n johtokunnan ja hallituksen kokouspöytäkirjoja. Sen sijaan EVAn lähdemateriaali on kirjavampaa valtuuskunnan virallisia kokouksia lukuun ottamatta puhereferaatteineen, toimihenkilöiden muistiinpanoineen, alustavine suunnitelmineen sekä silloin tällöin tehtyine kokouspöytäkirjoineen.

Tekemistäni haastatteluista saatuja tietoja olen käyttänyt monipuolistamaan ja taustoittamaan arkistojen lähdemateriaalia. Haastattelujen käytön ongelma on, että haastateltavien muisti on usein valikoiva. Sama koskee ajankohtaan liittyvää runsaasta ja eritasoista muistelmakirjallisuutta, josta voi ilmetä tapahtumia koskevien dokumenttien ja myöhempien muistelmien välinen mielenkiintoinen eroavuus.

⁴³ Hagfors 1976, Heiskanen 1977, Demokratian rajat ja rakenteet 1977, Kosonen 1979, Alasuutari 1996.

⁴⁴ EVA:n syyskokous 27.11.1975, KA.

1.3. Tutkimuksen rakenne

Tutkimus muodostuu rakenteellisesti kolmesta kokonaisuudesta. Ensimmäisessä osiossa tarkastelen korporatismia ja ammattiyhdistysliikettä luvuissa 2-3. Tavoitteena on luoda teoreettinen viitekehys, joka selittää ja myös taustoittaa toisessa, empiirisessä osiossa SAK:n ratkaisuja 1970-luvun työehtosopimusneuvottelujen neuvotteluprosesseissa.

Työmarkkinakorporatismiin tutkimukseen liittyy taustoittavana tekijänä tulopoliittinen järjestelmä sekä yleinen ja päiväkohtainen talouspolitiikan konteksti. Niiden yhteydessä SAK:n toimintaan ja ratkaisuihin vaikuttaneista puolueista keskeisimpiä olivat SDP ja SKP/SKDL. SDP:n ja Elinkeinoelämän Valtuuskunnan EVAn yhteistyö talouspolitiikassa heijastuivat myös SAK:hon. Tätä kokonaisuutta käsittelem luvuissa 4-6.

Tutkimuksen empiirisessä osassa luvuissa 7-10 käsittelen lakkoliikehdintää ja SAK:n 1970-luvun korporatistisia työehtosopimusten neuvotteluprosesseja. Tämän osion tavoitteena on etsiä vastauksia miten korporatismi vaikutti ja ilmeni SAK:n toimintakulttuurissa ja käytännön ratkaisuisa hallituspolitiikkaa mukaan lukien. Johtopäätökset esitän luvussa 11, mutta sen lisäksi jokaisen pääluvun yhteydessä on lyhyt johtopäätösosio.

2. Korporatiivinen ydin – yhteistä hyvää vai alistamista?

Korporatismi on monimerkityksinen käsite, jonka ideaa tutkijat ovat määritelleet monin eri tavoin. Korporatismin juuret ulottuvat antiikin Kreikasta ja keskiaikaisesta ammattikuntalaitoksesta roomalaiskatolisen kirkon oppiin kirkon, valtion ja korporaatioiden välisistä yhteyksistä. Ennen II maailmansotaa nousi esiin valtion kontrolloima fasistinen korporatismin muoto, joka muutti jälleen muotoaan sodan jälkeen.⁴⁵ Käsitteet korporatismin eduista tai haitoista erilaisissa yhteiskuntamalleissa tai eri yhteiskuntaluokille ovat vaihdelleet suuresti.

Useat tutkijat katsovat sodan jälkeisen korporatismin liittyvän modernin, koodinoidun kapitalismin kehitykseen, jolloin se sisältyy II maailmansodan jälkeisten "kultaisten vuosien" talouden kasvun keynesiläiseen paradigmaan. Monissa Euroopan maissa oli siirrytty jälleenrakennuskautena kysyntää ja työllisyyttä korostavaan talouspolitiikkaan. Sitä ajoivat täystyöllisyyttä ja vakautta tavoittelevat eturyhmät, vahvimpana ammattiyhdistysliike. Keynesiläistä talouspolitiikkaa harjoittavat hallitukset pyrkivät korporatististen rakenteiden avulla edistämään kansantalouksien kasvua, jolloin keskeiset tavoitteet liittyivät mm. palkkojen muodostukseen sekä työllisyyden ja tuottavuuden kehitykseen. Tässä kontekstissa Keynesiläinen talouspolitiikka liittyi sosiaalipolitiikkaan, jonka tavoitteena oli tuottaa sosiaalipoliittisia uudistuksia ja siten hillitä palkkavaatimuksia ja niitä tukevia työtaisteluita.⁴⁶ Korporatististen rakenteiden yksi ydinalueista oli työmarkkinaneuvottelujen sitominen makrotalouden politiikkaan. Käytännön toteuttamistavoissa eurooppalaisten työehtosopimusneuvottelujen muoto ja niiden tulokset poikkesivat korporatististen maiden välillä huomattavasti toisistaan.⁴⁷

⁴⁵ On syytä pitää kuitenkin mielessä, että Euroopan valtioista Espanjassa, Kreikassa ja Portugalissa fasistinen korporatismin muoto pysyi voimassa 1970-luvun alkupuolelle asti ja esimerkiksi Chilessä ja Argentiinassa sotilaskaappausten 1973 ja 1976 jälkeen muodostettiin fasistinen hallinto.

⁴⁶ Glyn 1992, Eichengreen 2008, Pohjola 1992, 1996, Calmfors 1990, Calmfors, Driffil, 1988, Pekkarinen 1992, Pekkarinen, Vartiainen 1993.

⁴⁷ Rowthorn 1992, 95, Pohjola 1992, 75–1977.

2.1. Monimerkityksinen käsite

Käsitteenä korporatismi on saanut kansainvälisessä kirjallisuudessa monia tulkintoja. Onko korporatismi poliittinen ideologia? Onko se poliittisen kulttuurin tyyppi tai poliittinen traditio? Onko se yhteiskuntajärjestelmän tyyppi vai kehitysvaihe. Kysymyksiä esitti vuonna 1977 suomalainen korporatismin tutkija Voitto Helander, joka ei saanut selvyyttä miten korporatismi pitäisi määritellä.⁴⁸ Määrittelyn epäselvyydet syntyivät taipumuksesta tarjota korporatismille paradigmaattisia määrittelyjä ideaalistityyppisin termein, totesi kanadalainen tutkija Leo Panitch 1980.⁴⁹ Ruotsalaissyntyinen sosiologi Göran Therborn piti korporatismia 1992 edelleen epäselvänä käsitteenä, johon jokainen lataa omat käsityksensä.⁵⁰

Politiikan tutkija Philippe Schmitter määritteli 1970-luvulta käsin korporatismin konkreettiseksi ja havainnoitavaksi, yleiseksi edunvalvontajärjestelmäksi, joka sopii yhteen esimerkiksi erilaisten hallintotyyppien, puoluesysteemien ja ideologioiden kanssa.⁵¹ Korporatistisessa järjestelmässä on mahdollisuus päästä kompromisseihin yhteiskunnan eri alueilla ja parhaimmassa tapauksessa saavuttaa konsensus. Omistuksen keskittyminen, kansantalouksien välinen kilpailu, julkisen politiikan laajeneminen ja valtion päätöksenteon rationalisointi mukauttavat silloin alistaisen luokan läheisemmin poliittiseen prosessiin. Tavoitteena oli vahvistaa sosiaalista rauhaa tilanteessa, jossa porvaristo oli liian heikko ja kansainvälisesti jakautunut.⁵² Schmitterin aikalainen ja kollega Gerhard Lembruch yhdistää eurooppalaisen korporatismin perustuslailliseen demokratiaan. Tällöin korporatismi on institutionalisoitua politiikan tekemistä, jolloin korporatismin avulla säädellään makroekonomialle tärkeää luokkakonfliktia. Liberaaleissa demokratioissa korporatismilla on taipumus korvata parlamentaarinen hallinto ja puoluejärjestelmä.⁵³

1970-luvun korporatismikeskustelussa Leo Panitch edusti edellisiin verrattuna päinvastaista linjaa. Kyse on valtarakenteesta, jossa valtasapainon sijasta yhteiskunnan eri osatekijät alistetaan eliittien tahtoon. Hallitusten oli varmistettava II maailmansodan jälkeisen jälleenrakennustyön aikana ammattiyhdistysliikkeen valmius ja suostumus yhteistoimintaan. Siksi eri maissa sitouduttiin siihen, että ay-liike pääsi mukaan päätöksentekoon. Muuttunut tasapaino luokkavoimien välillä

⁴⁸ Helander 1977, 74.

⁴⁹ Panitch 1980, 161.

⁵⁰ Therborn 1992,

⁵¹ Schmitter 1979, 12.

⁵² Emt, 18.

⁵³ Lehbruch 1977, 92.

johti hallitukset sitoutumaan täystyöllisyyteen ja taloudelliseen suunnitteluun, joka kuului korporatiivisen kehityksen ytimeen.⁵⁴ Keskeiseksi on ymmärrettävä talouden järjestelmä ja tuotantotavat.

Korporatistien määrittelyn kannalta olennainen ero on, että Schmitter puhuu alisteisen luokan mukauttamisesta ja Panitch alistamisesta. Molempien tutkijoiden teokset on julkaistu 1970-luvulla, mutta voisi luonnehtia Schmitterin ennakoineen käsitystä korporatistien muuntautumisesta yhteistyön suuntaan, kun taas Panitch edustaa näkemystä pysyvästä luokkaristiriidasta. Kyse ei ole kuitenkaan aikaan sidotuista kerrostumista korporatistien määrittelyssä, sillä 1990-luvulla Göran Therborn kehottaa analysoimaan korporatistia luokkaorganisaationa työn ja pääoman välillä. Tällöin se on kuvaa sosiaalisen muutoksen historiallista prosessia ja luokkien syntyä teollisessa kapitalismissa. Hänen mielestään on pidettävä mielessä korporatistien laajempi konteksti, sen sijaan, että linkitettäisiin sitä taloudellisiin analyyseihin, kuten ekonomistit ovat tehneet.⁵⁵

Hollantilaissyntyinen politiikan tutkija Arendt Lijphart näkee korporatistille kaksi konseptia. Toisen mukaan eturyhmät on organisoitu kansallisiin, hierarkkisiin ja monopolistisiin huippuorganisaatioihin, ja toisen mukaan edunvalvontaryhmät on liitetty politiikan prosesseihin. Korporatistit ovat koordinoitua ja kompromisseihin valmis tyyppillinen konsensusmalli. Arendt katsoo vuosituhannen lopun näkökulmasta sodan jälkeiselle korporatistille olleen tunnusomaista edunvalvontaryhmien rajattu määrä, kansallinen koordinaatio, keskeisten johtajien, etenkin työmarkkinajohtajien säännölliset konsultaatiot sekä pitkä kolmikantaiset sopimukset. Korporatistisuuden mittareina Lijphart käyttää etujärjestöjen lukumäärää ja laajuutta, valtion ja etujärjestöjen keskinäistä suhdetta, yhteistoiminnan onnistumista tai epäonnistumista, palkkaneuvottelujen muotoa sekä ay-liikkeen reformistisuutta tai vallankumouksellisuutta. Korporatistisuuden määrittelyn ongelmana kansainvälisellä tasolla on kuitenkin tutkimusten keskittyminen teollisiin maihin tai liian lyhyt tarkastelujakso.⁵⁶

Korporatistista on tehty laajoja ja suppeampia kansainvälisiä vertailuja.⁵⁷ Eri valtioiden luokittelu korporatistiseksi tai pluralistiseksi tuottaa niissä lukuisia ongelmia. Eturyhmien pluralistisuutta tai korporatistisuutta vertailtaessa pluralistiseksi on

⁵⁴ Panitch 1977, 76.

⁵⁵ Therborn 1992, 24, 27–28.

⁵⁶ Lijphart 1999, 171–176.

⁵⁷ Ks esim. Lijphart 1999, Siaroff 1999, Katzenstein 1985, Kunkel-Pontusson 1998, Rainio-Niemi 2008.

yleisemmin määritelty ryhmät, jotka ovat vapaaehtoisia, keskenään kilpailevia, eihierarkkisia ja autonomisia. Korporatistisiksi on luokiteltu monopolistiset, hierarkkisesti järjestetyt, valtion tunnustamat eturyhmät, joilla on edustuksellinen monopoli.⁵⁸ Gerhard Lembruch arvioi, että korporatismi ei kehittynyt erityisen voimakkaasti niissä maissa, joissa ammattiyhdistysliike nojasi vahvasti luokkakonfliktiin tai joissa jäsenet olivat erittäin itsenäisiä. Esimerkkinä tällaisesta kehityksestä hänellä oli Ranska.⁵⁹

Kansainvälinen maiden vertailu saa kritiikkiä osakseen korporatismiin konseptuaalisen epäselvyyden takia.⁶⁰ Yksittäisiä valtioita koskevat analyysit vahvistavat käsitystä, että korporatismi ei ole monoliittinen ilmiö, ja että sitä on perusteltua tutkia maittain.⁶¹ Laajat vertailut eri maiden kesken saattavat olla ongelmallisia, vaikka ne jaottelevatkin valtioita korporatistisiin ja pluralistisiin kuten Lijphartin 36 maata käsittävässä tutkimuksessa. Ne kuvaavat yhteisiä määritelmiä ja piirteitä, mutta eivät aina kerro kunkin valtion erityisestä historiasta, kulttuurista tai poliittisista erityisolosuhteista.⁶²

Yhteisen, yleispätevän mallin rakentaminen on hankalaa, ellei peräti mahdotonta. Alan Siaroffin yhteenveto koskee 23 eri tutkijan 20 vuoden aikana tekemää maa-vertailua, joka käsittää 24 maata. Muuttujina olivat tulopolitiikka, sosiaalipolitiikka, talouspolitiikka, työvoiman organisoituminen, vasemmiston osallistuminen hallitukseen, lakkojen määrä, poliittinen yhteistyö, konsensus tai sen puute ja palkkaneuvottelujen muoto. Tässä vertailussa Itävaltaa pidettiin korporatiivisimpana maana, ja Ruotsia ja Norjaa vahvasti korporatistisina. Suomi olisi korporatistisempi kuin Keski-Euroopan maat, mutta ei niin korporatistinen kuin Skandinavian maat.⁶³

Oman lisänsä korporatismista käytyyn keskusteluun tuo se, että ekonomistit omak-suivat käsitteen yhteiskuntatieteilijöiltä. Monet heistä vertailivat työmarkkinoiden keskitettyä tai hajautettua neuvottelujärjestelmää korporatistisissa ja pluralistisissa maissa. Ekonomistit sovelsivat korporatistista teoretisointia talouden analyysiin ja linkittivät sitä kollektiiviseen toimintaan tai strategisen toiminnan peliteorioi-

⁵⁸ Schmitter 1979, 9-10, Lijphart 1999, 171, Paloheimo 1984, 22-23.

⁵⁹ Lembruch 1977, 111.

⁶⁰ Therborn 1992, 24.

⁶¹ Ks esim. Armingeon 1997, Gerlich 1992, Berger 1981, Lembruch, Schmitter 1982, Lewin 1994, Rothstein 1988, Kyntäjä 1993, Müller-Jentsch 1986.

⁶² Lijphart 1999.

⁶³ Siaroff 1999, 180-181.

hin.⁶⁴ Pyrkimyksenä on ollut arvioida rationaalista valintaa työmarkkinoilla käytävään kaupankäyntiin.⁶⁵

Ekonomistien mielenkiinnon kohteina ovat olleet makrotalouden tasolla palkkaneuvottelujen keskittyneisyyden suhde työllisyyteen ja palkanmuodostukseen. Palkkaneuvottelujen keskittämisen tai hajaannuttamisen on katsottu olleen riippuvainen yksittäisen maan korporatismiin asteesta.⁶⁶ Ekonomistit Lars Calmfors ja John Driffill tutkivat pluralistisina valtioina USA:ta, Sveitsiä, Japania ja Kanadaa ja korporatistisina maina Pohjoismaita ja Itävaltaa.⁶⁷ Tulokseksi he saivat, ettei palkkaneuvottelujen keskittäminen ole aina suotavampaa kuin hajauttaminen makroekonomian näkövinkkelistä. Toisaalta korkean keskittämisen ja korkean hajauttamisen taloudet toimivat paremmin kuin keskimuoto. Myös Calmfors ja Driffill ovat kritisoineet korporatismiin, konsensuksen ja keskittymisen määritelmien epämääräisyyttä, jolloin kritiikki kohdistuu korporatismikirjallisuuteen. Toisaalta Therborn on kritisoinut yleensäkin ekonomistien näkökulmaa liian kapeaksi käsittelemään korporatismia makrotalouden välineenä. Ekonomistit olettavat, että vain palkat ja ammattiliittojen käyttäytyminen vaikuttavat työllisyyteen eivätkä ota huomioon esimerkiksi keskuspankkien politiikkaa, julkisen talouden liikkumavaraa tai naisten asemaa työmarkkinoilla.⁶⁸

Yksi tapa lähestyä korporatismiin käsitettä on analysoida sitä valtion roolista käsin joko niin, että valtiolla on hallitseva rooli, tai että se on etujärjestöiden alistama. Ruotsalainen politiikan tutkija Bo Rothstein tarkastelee valtion roolia näistä kahdesta näkökulmasta. Toinen tulkinta lähtee siitä, että edunvalvontajärjestöt ovat yhdessä kyenneet alistamaan valtion ja parlamentarismin. Toisen vaihtoehdon mukaan valtio käyttää edunvalvontajärjestöjä hyväkseen ja se on mukauttanut kansalaisyhteiskunnan valtion politiikan välineeksi.⁶⁹ Oikeustieteilijä Ilkka Saraviita määrittelee korporatismiin selkeästi yhteiskuntateoriaksi jonka mukaan elinkeinoryhmät ja niiden toimielimet ja edustajat, korporaatiot, muodostavat valtiokoneiston keskeisen osan. Valtiosääntöoikeudellisessa keskustelussa Suomessa on puhuttu korporatistisista tendensseistä. Niillä tarkoitetaan ilmiöitä, jotka viittaavat siihen,

⁶⁴ Therborn 1992, 27–28.

⁶⁵ Lange 1984, 119.

⁶⁶ Calmfors, Driffill 1998, 26–27, Rowthorn 1992, 95.

⁶⁷ Calmfors, Driffill 1988, 13–14, Rowthorn 1992, 95, 114, Pohjola 1992, 75–77.

⁶⁸ Therborn 1992, 39–40.

⁶⁹ Rothstein 1988, 6–7.

että valtiollinen päätöksentekojärjestelmä ei kaikilta osin toimi kansanvaltaisten periaatteiden mukaisesti.⁷⁰

Tanskalainen sosiologi ja hyvinvointivaltion tutkija Gösta Esping-Andersen kollegoineen toteaa korporatistisen järjestelmän mahdollistavan valtion merkittävän puuttumisen talouselämään. Silloin puhutaan rakenteesta, joka pyrkii eristämään talouden poliittisen sääntelyn pois työväenluokan kontrollista. Valtion rooli ei tällöin ole neutraali ja sitä tulisikin tarkastella luokkataistelun historian tuloksena.⁷¹ Poliitiikan tutkija Joachim Hirschin mukaan kansallisvaltio on taannut valtiollis-reformistisen luokkakompromissin, joka perustui keynesiläiseen, hegemoniseen projektiin. Sen tunnusmerkkejä olivat sosiaalisesti ja interventionaalisesti laajentunut valtio sekä byrokraatisoituneet ja keskitetyt puolueet sekä ammattiliitot.⁷² Saksalainen politiikan tutkija Claus Offe toteaa puolestaan korporatismia käytetyn kuvaamaan kehittyneiden kapitalististen maiden poliittisen konseptin muutoksia. Korporatismiin ulottuvuuksiksi hän laskee resurssit valtion tukineen, eri organisaatioiden edustuksellisuuden, organisoidun sääntelyn ja menettelytavat, joihin kuuluu esimerkiksi etujärjestöjen tunnustettu asema päätöksenteossa.⁷³

Myös yhdysvaltalainen Howard J. Wiarda näkee valtion roolin korporatismissa keskeisenä. Kehittyneissä kapitalistisissa maissa valtio strukturoi, kontrolloi, monopolisoi ja lisensoi työmarkkinajärjestöjä, suurteollisuutta ja moderneja edunvalvontaryhmiä integroidakseen ne osaksi valtiota.⁷⁴ Hänen näkemyksensä mukaan korporatismiin taustalta löytyy historiallisia, poliittisia, uskonnollisia ja kulttuurisia syitä, mutta ennen kaikkea korporatismiin avulla hallitukset pyrkivät tiukentamaan otettaan uhkaavista ryhmistä ja lisäämään kontrollia.⁷⁵

⁷⁰ <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:korporatismi>, muutettu viimeksi 29.6.2015.

⁷¹ Esping-Andersen, Friedland, Wright 1976, 195.

⁷² Hirsch 1991, 69.

⁷³ Offe 2901981,136-1 37.

⁷⁴ Wiarda 1997, 23–24.

⁷⁵ Emt., 1997, 153.

2.2. Rationaalista valintaa

Käsitys korporatismista luokkataistelun hillitsijänä laimentui 1990-luvulle tultaessa. Talouspolitiikan tutkija Pentti Puoskarin mukaan uudemmassa tutkimuksessa tulkitaan korporatismia vaihto- ja sopimustermein. Tällöin tarkastellaan pikemminkin edunvalvontaryhmien strategioita kuin valtion roolia. Puoskari olettaa työläisten pidättäytyvän rationaalisesti markkinavoimansa maksimaalisesta käytöstä ja toimivan näin mitä voimakkaampia heidän organisaationsa ovat. Korporatistista järjestelmää ja tulopolitiikkaa ei koeta tässä kontekstissa toiminnaksi, jossa ay-johto pakottaa kenttäväen hyväksymään työmarkkinaneuvottelujen tulokset, vaan rationaaliseksi valinnaksi.⁷⁶ Rationaalista valintaa selittää myös peliteoria, jonka avulla on tutkittu työläisten kykyä tehdä etujensa mukaisia strategisia valintoja.⁷⁷ Toisaalta käytännön elämä on osoittanut, että voimakkaat ammattiliitot voivat hyväksyä matalatasoiset keskitetyt ratkaisut, koska saavat neuvotteluvoimansa ansios- ta muita suuremmat palkankorotukset.

Vaihdannan teoriaa tukee myös Howard J. Wiardan päättely, että korporatismi perustuu konsensukselle ja demokraattisesti neuvotelluille sosiaalisille sopimuksille. Niissä ay-liike joustaa jonkin verran autonomiastaan ja saa vastapainoksi neuvoteltua parempia palkankorotuksia ja sosiaalietuja. Luokkataistelu häipyä taka-alalle ja sen sijaan työmarkkinoiden korporatistiset osapuolet saavuttavat tasaveroiseen asemaan. Tämän mukaisesti Wiarda tarjosi korporatismille 1990-luvulla ideologista selitystä, jonka mukaan Länsi-Euroopan maista useimmissa sovelletaan korporatistimin eri versioita, mutta yhteistä ideologiaa ovat solidaarisuus, yhteisöllisyys, luokkasopu.⁷⁸

Italialainen vaihdannan tutkija Guido Baglioni on kehitellyt poliittiseen vaihdantaan perustuvaa teoriaa, joka kuvaa korporatististen osapuolten win win -sopimista. Hallitus voi esimerkiksi vaihtaa sosiaaliturvaan, verotukseen tai työoloihin liittyviä uudistuksia mataliin palkankorotuksiin. Vaihdanta voi olla pluralistista, tai korporatistista. Pluralistisessa mallissa työmarkkinajärjestöt eivät sekaannu politiikkaan eikä hallitus työmarkkina-asioihin.⁷⁹

Pluralistisen vaihdannan maissa on vahva työväenliike, hallituspuolueena asemansa lujittanut reformistinen puolue ja niissä vallitsee sosialidemokraattinen kompro-

⁷⁶ Puoskari 1992, 53.

⁷⁷ Pohjola 1992, 58.

⁷⁸ Wiarda 1997, 19.

⁷⁹ Baglioni 1997, 59.

missi. Korporatistisessa vaihdannan mallissa talous ja etujärjestöt ovat laajalti poliittisoituneet. Kolmikantainen yhteistyö on institutionalisoitu ja sillä on perustava rooli poliittisessa systeemissä. Ay-liike korostaa koordinaatiota ja keskitettyä päätöksentekoa. Suhde rivijäsenistöön voi olla ongelmallinen, koska se on valmis sanoutumaan irti hierarkiasta suojellakseen etujaan. Baglioni pitää talouden kehitystä ratkaisevana mitä mallia kansallisella tasolla sovelletaan. Pluralistinen malli liittyi sodan jälkeisinä vuosina vahvaan talouskasvuun, kun taas korporatistista vaihdantaa toteutettiin myös olosuhteissa, jolloin talouskasvu ei jatkunut.⁸⁰

Vaihdannan perusedellytyksenä on tutkija Pekka Sauramon mukaan luokkakompromissi ja työmarkkinajärjestöjen välinen yhteistyö, jotka hyödyttävät yhtä lailla valtiota ja työmarkkinaosapuolia.⁸¹ Vaihdanta-käsitteen rinnalla on käytetty termiä sosiaalinen sopimus tai sosiaalinen kompromissi. Niiden rinnalla on käytetty termiä sosiaalinen korporatismi, joka sitoo sosiaalipolitiikan korporatistisen työmarkkinapolitiikan tärkeäksi osaksi. Sosiaalisen sopimuksen voi katsoa edellyttävän kehittyneitä työmarkkinoiden neuvottelusuhteita ja yhteistoiminta-ajatusta, jonka seurauksena konfliktit saadaan ratkaistua.⁸²

Korporatismi linkittyy monen tutkijan käsityksissä selkeästi sosialidemokratiaan ja sitä kautta hyvinvointivaltion kehitykseen.⁸³ Bo Rothsteinin mukaan korporatistisen rakenteen ja menestyksellisen sosialidemokratian välinen yhteys ei ole saanut riittävästi huomiota esimerkiksi Itävallan, Ruotsin ja Norjan kehitystä tutkittaessa. Hänen mielestään on uskottavaa pitää korporatismia luokkakonfliktin erityisenä sosialidemokraattisena institutionalisoitumisena.⁸⁴ Jotta korporatismiin liittyvä sekavuus ei jäisi liian vähäiseksi, on otettava vielä huomioon Baglionin luonnehdinta pluralistisesta vaihdannasta. Siinä yhdistyvät sosialidemokraattiseksi kompromissiksi vahva työväenliike ja hallituspuolueena asemansa lujittanut reformistinen puolue.⁸⁵ Kuvaus sopii Ruotsiin, jota luonnehditaan yhdeksi Euroopan korporatistisimmista maista.

⁸⁰ Baglioni 1987, 62–63, 83.

⁸¹ Sauramo 2011, 28.

⁸² Vartiainen, Pekkarinen 1993, 60–61, Jäntti, Saari, Vartiainen 2006, 19, Crouch 2011, 111.

⁸³ Rothstein 1987, 6, Wiarda 1997, 66, 168–169, Wright 2000, 986, Hirsch 1991, 69, Panitch 1977, 72–73

Katzenstein 1985, 97.

⁸⁴ Rothstein 1988, 6–7.

⁸⁵ Baglioni 1987, 62.

Yhdysvaltalainen sosiologi Erik Olin Wright arvioi sosialidemokraattisessa utopiassa työväenliikkeen järjestövoiman olleen riittävän vahva tuottamaan korkean tason korporatistista yhteistyötä työn ja pääoman välille. Se ei ollut kuitenkaan liian vahva uhkaamaan kapitalistien omistusoikeutta.⁸⁶ Rothsteinin mukaan palkkatyöläisillä ei ollut kollektiivisesti muuta mahdollisuutta kuin neuvotella ja tehdä kompromisseja kapitalistien kanssa. Oli rationaalinen valinta ryhtyä reformistisiin neuvotteluihin ja suostua kompromisseihin vallankumouksellisen toiminnan sijasta.⁸⁷

2.3. Korporatismi suomalaisittain

Suomalainen talouspoliittinen korporatismi näyttäytyi 1960-luvulle saakka kaksinapaisena pääoman ja valtiovallan liittona, joka palveli elinkeinoelämän tavoitteita talouspolitiikassa. Poliittisten voimasuhteiden muutos 1960-luvun lopulla muutti korporatismia ja osallisten joukkoa laajennettiin ammattiyhdistysliikkeellä.⁸⁸ Tapio Bergholm arvioi suomalaisen korporatismin muuttuneen olennaisesti jo 1950–1960 lukujen vaihteessa työnantajien ja työntekijöiden välisen uuden luokkakompromissin ja yhteistyön ansiosta. Muutoksen taustatekijöinä olivat vasemmistoenemmistöinen eduskunta, SDP:n ja SAK:n hajaannus sekä SDP:n oppositioasema. SAK ja STK saattoivat neuvotella pohjoismaisen hyvinvointilainsäädännön esimerkin innoittamina sosiaaliturvaan liittyvistä uudistuksista. STK:n poliittinen heikkous ja SAK:n organisatorinen haavoittuvaisuus tukivat hänen mukaansa suomalaisen työmarkkinamallin kehitystä saattamalla osapuolet yhteiseen neuvottelupöytään.⁸⁹

Korporatismiin kehittyemiselle oli työmarkkinajärjestelmän vakiintuminen Iikka Heiskasen mukaan olennaista. Poliittis-hallinnolliseen ohjausjärjestelmään suuntautuvat neuvottelusuhteet ja suorat vaikutussuhteet vakiintuivat 1970-luvun kuluessa. Järjestelmässä työnantajapuoli sai yhteiskunnallisten kustannusten vastikkeeksi verojen kevennyksiä ja vältetyksi tiukan julkisen sääntelyn ja kontrollin. Talouspoliittisten tavoitteiden toteuttamiseen tarvittiin elinkeinoelämän, palkkatyöväestön ja maataloustuottajien järjestöjen integroimista valtion hallintoon sekä osapuolet yhteen sitovaa konsensusta.

⁸⁶ Wright 2000, 986.

⁸⁷ Rothstein 1987, 9-10.

⁸⁸ Pohjola, 1996, 33, 43. Pekkarinen, Vartiainen 1993, 338.

⁸⁹ Bergholm 2014, 203–204.

Työmarkkinajärjestöjen vahva asema haastoi valtiovallan tasoittamaan niiden vaatimuksia tai toisaalta takaamaan niitä. Heiskanen toteaa, että poliittis-hallinnollisen järjestelmän toimivuudesta ja kannatuksesta riippui, missä määrin valtiolta joutui palvelemaan asemaan ja kuinka pitkälle varsinainen yhteiskunnallinen ohjaus tapahtui työmarkkinaneuvottelujen kautta. Korporatiivisen vallan huipentuma ja samalla poliittis-hallinnollisen järjestelmän ohjauskyvyn konkurssijulistus saattoi olla, kun poliittisen liittoutuman eri osapuolet kääntyivät itseään lähellä olevien työmarkkinajärjestöjen puoleen viedäkseen läpi niiden painostuksella lainsäädäntöä tai toisaalta estääkseen sitä toteutumasta.⁹⁰

Juhana Vartiainen ja Jukka Pekkarinen nimeävät suomalaisen korporatistien eräänlaiseksi "kasvukorporatistien" suuntaukseksi. Se ei korostanut finanssipolitiikkaa, vaan asetti alhaisen korkotason menestyksellisen elinkeinotoiminnan edellytykseksi. Tärkeänä käynnistimenä toimivat pankkisektorin oligopolistiset pyrkimykset ja yrittäjien vaatimukset alhaisesta korosta.⁹¹ Ruotsin sosiaalisen korporatistien malliin verrattuna Suomeen kehittyi Johanna Rainio-Niemen mukaan konsensuskorporatismi, jossa kansainvälisen kilpailun etusija selätti työllisyyden.⁹²

Korporatistista hallintorakennetta kritisoitiin ensisijaisesti poliittisen kentän vasemmalta laidalta. Demokraattisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden kesäneuvokissa vuonna 1974 oikeustieteilijä Lars D. Eriksson piti korporatistia hallitsemismuotona, joka saattoi ilmaantua eri kehitysvaiheissa sen sijaan, että se olisi ollut erillinen kapitalismin kehitysvaihe. Korporatismi oli poliittinen käytäntö eikä poliittiseen rakenteeseen kuuluva osa.⁹³ Samassa tapahtumassa oikeustieteilijä Kaarlo Tuori piti korporatistien keskeisinä tavoitteina elinkeinoelämän etujen turvaamista valtiokoneistossa sekä työväenluokan sitomista lähinnä ammattiyhdistysliikkeen kautta kapitalistiseen valtioon taloudellisesti, poliittisesti ja ideologisesti. Korporatistilla oli vaikutusta myös elinkeinoelämään suuryritysten ja pienten ja keskisuurten yritysten ristiriitojen ratkaisuisa. Korporatistisen hallintotavan käyttö liittyi hallintokoneiston aseman painottamiseen eduskunnan kustannuksella, samalla kun kansanvaltainen kontrolli supistui sekä puolueet syrjäytyivät.⁹⁴

⁹⁰ Heiskanen 1977, 235–237.

⁹¹ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 185.

⁹² Rainio-Niemi 2008, 239.

⁹³ Demokraattisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden kesäneuvokki 1974, 318

⁹⁴ Demokraattisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden kesäneuvokki 1974, 371.

2.4. Tavoitteena konfliktien sääntely

Claus Offe määrittelee korporatistisen mallin eduksi sen, että se mahdollistaa konfliktin epäpolitisoinnin sekä sen osapuolten, strategian ja taktiikan laajuuden rajaamisen. Korporatistisissa houkuttelee myös kyky päästä sopuun konfliktissa.⁹⁵ Vakaan korporatistisen ehto on se, että poliittisessa järjestelmässä onnistutaan tuottamaan eturyhmien välille konsensus, jota radikaalit vaatimukset tai konfliktiin liittyvä taktiikka eivät muuta. Se edellyttää kiistatonta, tietyn eturyhmämallin hyväksyntää ja sen mukauttamista.

Ammattiliitoilta se vaatii tahtoa hyväksyä kumppanuuden säännöt, joten konfliktiorientoituneet ammattiliitot eivät sovi korporatistiseen järjestelmään.⁹⁶ Määritelmät ovat mielenkiintoisia ajatellen 1970-luvun SAK:n tilannetta, jossa sosialidemokraattinen enemmistö hyväksyi kumppanuuden säännöt ja kommunistisen vähemmistön voisi kuvata olleen konfliktiorientoitunut. SAK:n tapauksessa ei ollut kyse vain eturyhmien välisistä konflikteista, vaan myös järjestön sisäisistä konflikteista.

Saksalainen konfliktien tutkimuksen klassikko Ralf Dahrendorf hylkää mahdollisuuden luokkakonfliktin lopulliseen ratkaisuun, sillä konfliktien täydellinen poistaminen tai tukahduttaminen on mahdotonta. Hallitsevassa asemassa oleva ryhmä haluaa pitää yllä vallitsevaa sosiaalista rakennetta, kun taas alistettu ryhmä pyrkii muuttamaan yhteiskunnallisia olosuhteita. Nämä intressit ovat keskenään ristiriidassa.⁹⁷ Konfliktien juuret ovat perimmältään auktoriteettisuhteissa, hallitsemisen ja alistumisen eriytyemisessä. Teollisen luokkakonfliktin kaikkia juuria ei ole poistettu, vaikka jokainen työläinen omistaisi talon, auton ja muuta tavaraa.⁹⁸ Sen sijaan konfliktin sääntely avaa mahdollisuuden kontrolloida konfliktin muotoja, jotka suuntautuvat sen ilmentymiin eikä niinkään syihin. Konfliktien sääntely on mahdollista, jos molemmat osapuolet tunnustavat sääntelyn välttämättömyyden ja vastapuolen oikeuden vaatimuksiinsa, vaikka vaatimusten sisältöä ei pidettäisikään oikeana.⁹⁹

Dahrendorf väittää, että myöhäisteolliset konfliktit eivät jaa koko yhteiskuntaa kahtia, vaan pelkästään teollisuuden toimijat keskenään kahteen vihamieliseen

⁹⁵ Offe 1981, 141.

⁹⁶ Emt., 150–151.

⁹⁷ Dahrendorf 1969, 234.

⁹⁸ Emt., 327.

⁹⁹ Emt., 291–293.

leiriin. Näin teollisilta konflikteilta katoaisi yhteys yhteiskunnallisiin tai poliittisiin ongelmiin. Teollisen konfliktin rajautuminen johtaisi siihen, että työntekijää kiinnostaa hänen roolinsa työntekijänä, mutta teollisten konfliktien ulkopuolella toteutuisivat ainoastaan kansalaisen tai kuluttajan roolit.¹⁰⁰

Voi tietenkin kysyä onko mahdollista, että työläinen eriyttää arkensa erilaisiin rooleihin työssä, kotona tai yhteiskunnassa. On tapauksia, joissa firman omistaja ja pääluottamusmies ovat vapaa-aikanaan valmentaneet yhdessä nappulapelaajia tai joissa yritys on luonut työläisilleen mahdollisuuden eri harrastuksiin. On tapauksia, joissa työläiset ovat istuneet kuntiensa valtuustoissa ja ottaneet kuntalaisina poliittisesti kantaa työpaikkansa asioihin. Suomalaiseen ay-perinteeseen eivät yleisesti kuulu boikotit, mutta siitä huolimatta ammattiliitot ovat voineet ottaa kantaa poliittisesti muihinkin kuin työpaikkaa koskeviin ongelmiin.¹⁰¹

Saksalainen politiikan tutkija Mario Candeias muistuttaa, että Euroopan suuressa lakkoallossa 1968 ay-liike kritisoi yhdessä työväenliikkeen kanssa työn ositusta, liukuhinaa, monotoniaa, psyykkis-fyysistä kuormitusta sekä ammattitaidon köyhtymistä. Työläiset pyrkivät tavoitteisiinsa valtaamalla tehtaita ja organisoimalla viljejä lakkoja. Seurauksena oli, että tuotantovoimien kapitalistinen uudelleen järjestely lopetti fordistisen ”opetun gorillan” linjan ja suuntautui sen sijaan epämuodolliseen kokemukseen sekä tietoon, luovuuteen ja jopa emotionaalisuuteen. Vuoden 1968 keskeiset tavoitteet, jotka koskivat naisia, ympäristöä ja työväenliikettä, integroitiin nopeasti uusliberalistiseen politiikkaan. Kapitalistit organisoivat työläisten aktiivisen suostumuksen ja liikkeiden kriittiset voimat sulautettiin ja lopulta murskattiin.¹⁰² Luokkakonfliktin sääntely sujui Candeiasen esimerkissä työnantajien suoran suostuttelun ja valikoitujen myönnytysten kautta. Näin työntekijöille myönteiset muutokset muuntuivat nopeasti työnantajien linjan mukaisiksi.

Dahrendorf pitää konfliktin sääntelyssä välttämättömänä eturyhmien organisoitumista. Vastapuolten on sovittava yhteisesti pelisäännöistä. Neuvottelu, sovittelu ja välitys normatiivisine ja rakenteellisine määreineen ovat merkittäviä luokkakonfliktin väkivaltaisuuden vähentämiseksi. Kun nämä rakenteet ovat saatu toimiviksi, menettää konflikti kärkensä.¹⁰³ Työnantajaliittojen ja ammattiyhdistysten väliset

¹⁰⁰ Dahrendorf 1969, 352.

¹⁰¹ Pienten paikkakuntien patruunahenkisissä työyhteisöissä roolien eriyttäminen lienee ollut vaikeaa. Ammattiliittojen poliittisista harvoista boikoteista tunnetuin Suomessa on kaikei AKT:n julistama Chilen juntan vastainen tuontiboikotti.

¹⁰² Candeias 2007, 47-49

¹⁰³ Dahrendorf 1969, 294-299.

säännölliset neuvottelut sulattivat konfliktin voimaa edellyttäen, että molempien osapuolten edustajat hyväksyivät lojua ratkaisut.¹⁰⁴

SAK:n merkittävimpänä neuvotteluosapuolena oli teollisuuden työnantajien STK. Hallitus nimesi tarvittaessa edustajakseen tulopoliittisen virkamiehen. Työriitojen selvittelyä varten toimi lakiin perustuva sovittelukoneisto. Konfliktien sääntelyjärjestelmästä huolimatta ei neuvotteluosapuolten kesken voida kuitenkaan puhua tasapuolisuudesta. Lainsäädännössä omaisuuden suoja on perustuslakia myöten vahva ja työnantajapuolella on työehtosopimusten mukaan direktio-oikeus. Ammattiyhdistysliikkeen laillisena selkänojana oli työlainsäädäntö. Lainsäädännön ulkopuolella ay-liikkeen vahvimpana valttina neuvotteluosapuolena oli kuitenkin korkea järjestäytymisaste ja sitä kautta vahvistuva talous ja neuvotteluvoima.

Suomalaiset työnantajat arvioivat erilaisten osallistumisjärjestelmien, myötämääräämisen tai hallintoedustuksen vievän konfliktien hallintaa pidemmälle sitomalla työläisten edustajat yrityksen päätöksentekoon, mutta todellista päätösvaltaa he eivät olleet valmiita luovuttamaan.¹⁰⁵ Hallintoedustajien vaihtovaihtavuus oli eriyttämässä yritysten hallintoon osallistuvat työläiset omasta kollektiivistaan. Omien luottamushenkilöiden osallistuminen yrityksen päätöksiin, jotka olivat usein ristiriidassa ammattiliiton tavoitteiden kanssa, olivat omiaan luomaan järjestäytyneiden työntekijöiden kritiikkiä hallintoedustusta kohtaan. jäsenten passivoitumista tai uusia konflikteja.

2.5. Korporatistinen yhteistyö murroksessa

Keynesiläisyyden ja korporatistisen välinen sidos alkoi murentua talouspoliittisen paradigman vaihtuessa 1970-vuoden loppupuoliskolla 1980-luvulla vahvistuneeseen uusliberalistiseen oppiin ja keynesiläinen sosialidemokraattinen hyvinvointimalli alkoi hiipua pois.¹⁰⁶ Uusi, voimakas ideologia läpäisi korporaatiot, median ja lukemattomat siviiliyhteiskunnan organisaatiot kuten yliopistot, koulut, kirkon ja ammattiyhdistykset.¹⁰⁷ Talouden globalisaatio rajoitti hallitusten mahdollisuutta makrotalouden ohjaukseen. Hyvinvointipolitiikka joutui vaikeuksiin taantuvissa,

¹⁰⁴ Dahrendorf 1969, 335.

¹⁰⁵ STK johtokunta, pöytäkirja 28.11.1972, STK-päivä 2.3.1977 lehdistötiedote, STK:n 70-vuotisjuhla-aineistot 1977. ELKA

¹⁰⁶ Glyn 2006,31, Brenner 2006, 159, Crouch 2011, 112, Harvey 2005, 42, McNally 2011, 124.

¹⁰⁷ Harvey 2006, 14.

alijäämäisten valtioiden kansantalouksissa.¹⁰⁸ Kilpailuvaltio oli astumassa sosiaalivaltion tilalle. Tasapuolisuutta tavoitteleva kansantalouden kakun jako meni uusiksi.

Sosialidemokraattisten hallitusten maissa korporatismiin, sosialidemokratian ja hyvinvointivaltion välisen yhteyden murtuminen aiheutti myös sosialidemokraattisten puolueiden heikkenemistä. Ensimmäisen öljykriisin jälkeinen talouskasvun hidastuminen ja maailmankaupan lisääntyvä integraatio nopeuttivat täystyöllisyyden ja tasaisen jakopolitiikan häviötä. Pääomien kasvu jäi liian pieneksi, jotta siitä olisi liennyt varoja valtiollis-reformistisen luokkakompromissin tukemiseen.¹⁰⁹ Britanniassa Margaret Thatcher aloitti oman taistelunsa, jolloin alettiin puhua korporatististen rakenteiden täydellisestä hävittämisestä yksityistämisen tieltä sekä valtion alasajosta ja sen hajauttamisesta.¹¹⁰

Ammattiliitot olivat uuden tilanteen edessä. Ruotsissa korporatismi heikkeni, kun työnantajajärjestö SAF alkoi 1980-luvulla vetäytyä valtion komiteoista ja suorista keskusjärjestöjen välisistä neuvotteluista. Palkkaneuvottelut hajautettiin liittokohtaisiksi. Näin SAF rikkoi 1930-luvulta peräisin olevan työmarkkinajärjestöjen sosiaalisen Saltsjöbaden-sopimuksen.¹¹¹ Kehittyneiden kapitalististen maiden korporatistisimmaksi luokitellussa Itävallassa suurten eturyhmien yhteistyö oli ollut laskussa 1990-luvun alkuun mennessä. Suuren yleisön silmissä konsensus oli menetänyt merkitystään ja tilalle oli noussut luottamus kilpailun suurempaan tehokkuuteen markkinoilla. Elinkeinoelämän edustajat ja työläiset eivät kokeneet enää tulevaisuutta tehokkaasti edustetuiksi lakisääteisessä kamarijärjestelmässä. Läheinen suhde puolueiden, hallituksen ja eturyhmien kesken heikkeni. Kamarijärjestelmän mandaattijäsenyyden ongelmista virittelivät keskustelua työmarkkinajärjestöjen sijasta uudet puolueet, jotka myös kyseenalaistivat konsensusperustuvaa kamarijärjestelmää.¹¹²

Voisi kysyä miten ammattiliitot olivat varautuneet uuteen tilanteeseen. Poliittikan tutkijat Christoph Kunkel ja Jonas Pontusson pohtivat eroa Ruotsin ja Itävallan järjestäytymisasteessa, vaikka korporatistisessa kirjallisuudessa maita on pidetty hyvin samankaltaisina. Itävallan järjestäytymisasteen lasku oli Euroopassa toiseksi suurin heti Ranskan jälkeen talouspolitiikan paradigman muutoksen aikana. Vuon-

¹⁰⁸ Armingeon 1997, 165.

¹⁰⁹ Hirsch 1991, 70.

¹¹⁰ Wiarda 1997, 153.

¹¹¹ Kunkel, Pontusson 1998, 3.

¹¹² Gerlich 1992, 141-145.

na 1968 molemmissa maissa järjestäytymisaste oli 68 %. Vuoteen 1992 mennessä Ruotsin järjestäytymisaste oli noussut 91 %:iin ja Itävallan laskenut 43 %:iin. Itävallan ilmiön he arvelevat johtuneen siitä, että keynesiläinen korporatismi oli vahvistanut erityisesti miespuolisten teollisuustyöläisten asemaa ja estänyt mobilisoimasta uusia ryhmiä, erityisesti naisia. Kahden maan järjestäytymisasteen vertailussa he kiteyttävät Itävallassa vallinneen korporatistisen vakauden ja sosialidemokratian menettäneen kannatustaan. Ruotsissa sen sijaan vallitsi sosialidemokratian vakaus, mutta korporatistinen aste laski.¹¹³

Korkean järjestäytymisasteen ja vakaiden, rauhallisten työmarkkinoiden katsotaan olevan yhteydessä toisiinsa. Ruotsalaisen valtiotieteilijän Leif Lewinin tutkimus jäsenkehitys Ruotsin ay-liikkeessä ei täsmää teoriaan. Ruotsalaisessa ay-liikkeessä järjestäytymisaste pysyi 1970–1990 työmarkkinaselkkauksien kasvusta riippumatta kuitenkin korkeana. Samanaikaista korkeaa järjestäytymisastetta ja työmarkkinaselkkausten uudelleen esiintymistä ei kollektiivisen toiminnan teoria ollut Leif Lewinin mielestä pystynyt ennustamaan. Hänen 16 maan järjestäytymisasteen ja lakkojen välistä suhdetta tutkineen selvityksensä tuloksena oli, että korkea järjestäytymisaste ei taannut työrauhaa. Korporatistinen käsitys korkean järjestäytymisasteen ja vakaan työrauhan yhteydestä murtui sekini.¹¹⁴

Sama kehitys näkyi myös Suomessa. SAK:n jäsenmäärä lähti nousuun heti eheytyksen jälkeen. Kasvava jäsenmäärä ei pidätellyt työtaisteluiden esiintymistä, päinvastoin. Korkean järjestäytymisasteen ja työrauhan välinen yhteys ei toiminut Suomessakaan. Omankin kokemukseni mukaan jäsenmäärä kasvoi lakkojen aikana eikä tämä johtunut pelkästään lakkoavustuksista, koska pudotusta ei tapahtunut lakon jälkeenkään. Voisi pohtia aktivoiko perusteltu, tuloksellinen työtaistelu jäsenistöä.

SAK:n jäsenmäärä lähti laskuun vasta 1990-laman alkuvuosina, kun Esko Ahon johtama porvarihallitus yritti vaihtaa korporatistisen työmarkkinajärjestelmän vallan kolmijako-oppiin. Ehdotus ei ennättänyt toteutua hallituksen vaihtuessa sosialidemokraattisjohtoiseen Paavo Lipposen hallitukseen. Ahon hallituksen päätös sallia ammattiliitoista riippumattoman työttömyyskassan perustaminen, käänsi ay-liikkeen jäsenmäärän laskusuuntaan, mikä heikensi ammattiliittojen toimintaa.¹¹⁵

¹¹³ Kunkel, Pontusson 1998, 6.

¹¹⁴ Lewin 1994, 64–65.

¹¹⁵ Ahon hallituksen valtiovarainministeri Iiro Viinanen kannusti eroamaan ammattiliitoista ja liittymään yksityiseen kassaan työttömyysajan toimeentulon turvaamiseksi. Itse asiassa kuultuna Iiro Viinanen, YLE TV1 16.4.2009.

Keynesiläisyyden korvautuminen uusliberalismilla tai sosialidemokratian heikkeneminen ei välttämättä merkinnyt korporatistisen idean loppua, vaan muuntumista. Göran Therborn ennusti pluralistista tulevaisuutta. Julkisen sektorin muutokset olisivat suuri haaste ammattiliitoille. Suurimmasta osasta korporaatioita on tullut monikansallisia liikkuvine pääkonttoreineen. Työmarkkinasuhteille on auennut täysin uusi aikakausi.¹¹⁶ Joachim Hirschin mukaan on kehittymässä uusia hajautettuja korporatistisia rakenteita, jotka muodostavat tiukan linkin valtion ja pääoman välille. Fordistinen, korporatistinen luokkasopimus korvataan yksilöllisellä sosiaalisen nousun sopimuksella.¹¹⁷ Myös Howard J. Wiarda ennusti korporatistisen muotoutuvan uudelleen. Teollinen kausi kolmikantoinen häviää, jonka jälkeen neuvottelut käydään yksilöllisesti. Poliittinen prosessi pysyy sen sijaan korporatistisena.¹¹⁸

Oma maailmansa ovat maailmanlaajuiset monikansalliset organisaatiot, jotka luovat uutta korporatistista kulttuuria. Euroopan Unionin entinen talouskomissaari Olli Rehn toteaa väitöskirjassaan, että korporatistisen teorian ei ole juurikaan tunnistettu sen yhteyttä Euroopan integraation "esiteoriaan". Kansallisen korporatistisen korvautumista Euroopan integraation tasolla on työstetty useissa tutkimuksissa, mutta se ei ollut vielä toteutunut 1990-luvun puoliväliin mennessä. Syynä on ollut lähinnä se, ettei elinkeinoelämällä ollut kiinnostusta Eurooppa-tason sopimusneuvotteluihin eikä EU:lla ollut korporatistisen yhteistyön edellyttämää toimivaltaa.¹¹⁹ Esimerkkinä Euroopan yhteisön korporatistisista suuntauksista Arend Lijphart nostaa kuitenkin esiin Euroopan Unionin talous- ja sosiaalikomitean neuvoo-antavat kolmikantaneuvottelut sekä maailman itsenäisimpänä pidetyn Euroopan keskuspankin.¹²⁰

2.6. Ideologia vai toimintatapa?

Yleispätevää yhteenvetoa korporatismista on vaikea tehdä. Yksi tapa on yrittää pohtia sen normatiivista luonnetta. Korporatistisen fasistisissa muodoissa sen ytimessä oli vahva diktatorinen valtio. Demokraattisessa, II maailmansodan jälkeisessä muodossa korporatistisissa oli monia toimijoita, joista parlamentaarinen valtio on yksi muiden muassa. Tutkijat ovat pohtineet sitä onko korporatismi ideologia tai

¹¹⁶ Therborn 1992, 41.

¹¹⁷ Hirsch 1991, 77.

¹¹⁸ Wiarda 1997, 175.

¹¹⁹ Rehn 1996, 75.

¹²⁰ Lijphart 1999, 44, 46

jokin ismi vai tapa hallita erilaisia prosesseja. Fasistisessa korporatismissa aloitteentekijä oli diktatorinen valtio. Demokratioissa vallitsevassa korporatismissa olisi etsittävä vastausta kysymykseen kuka tekee aloitteet ja kuka käyttää valtaa.

Pohjoismaisen mallin mukaan hyvinvointivaltioon liittyvät aloitteet ovat tulleet usein työmarkkinajärjestelmästä ja täsmällisemmin ay-liikkeen piiristä. Työelämän sääntelystä ja palkkapolitiikasta on päätetty kolmikannassa, mutta sopimuspakkoa ei ole. Ay-liike perustuu vapaaehtoiseen jäsenyyteen, jossa jäsenmaksut oikeuttavat verovähennyksiin. Valtio on osapuolena, mutta ei aina aloitteentekijänä eikä päättäjänäkään. Tämä ratkaisee sen, että demokratioissa vallitsevaa korporatismia ei voi määritellä ideologiaksi, vaan parempi määritelmä voisi olla korporaatiokeskeinen toimintatapa ja prosessien hallinta.

Yksi tapa on tarkastella korporatismia yhteiskunnan vakauden luojana sodan jälkeisenä aikana. Tässä näkemyksessä se turvasi kansantalouden menestyksen ja kansalaisten hyvinvointipalvelut sekä toimi hyvinvointivaltion peruspilarina. Silloin puhutaan pyrkimyksestä luokkakompromissin siivittämään kansantalouden kasvuun, jossa kaikki osapuolet voittaisivat. Selkeimmin tämä ilmenee sosialidemokraattisen valtion, elinkeinoelämän ja reformistisen ay-liikkeen välisessä yhteistyössä.

Toinen näkökulma ilmentää korporatistisen järjestelmän pyrkimystä luokkakonfliktin hillitsemiseen tai sen häivyttämistä pois kansalaisten yhteiskunnallisesta tietoisuudesta. Tätä lähestymistapaa edustaa luokkakantaisen ay-liikkeen näkemys, jossa mitään ei saavuteta pelkästään neuvottelemalla ilman taistelua tai painostusta. Näiden kahden lähestymistavan välillä näyttäisi olevan ajallinen ero. Edellä esitellyistä, väljästi 1970-luvun korporatismien tutkijoiden käsityksistä nousee esille tavoite ay-liikkeen neuvotteluvoiman alistamisesta korporatismien avulla. 1990-luvulle siirryttäessä vaihdetaan perustuva "kaikki voittavat" - ajattelu sen sijaan selättää käsityksen luokkakonfliktin olemassaolosta.

Kolmas tarkastelutapa korporatismiin koskee demokratiakäsitystä ja sen mahdollista rapautumista, kansalaisten aloitteellisuuden sivuuttamista ja sen korvautumista asiantuntijavallalla. Ay-liikkeessä tämä liittyy jäsenedemokratiaan ja sen puutteisiin keskitettyssä korporatiivisessa järjestelmässä.

Käsitykseni on se, että kaikkia edellä mainittuja piirteitä sisältyy demokraattiseen, korporatiiviseen hallinta- ja hallintojärjestelmään, mutta painotukset ovat erisuuruu-

sia. Mikä niistä on kulloinkin vahvimmin määrävänä, riippuu poliittisista voimasuhteista, kansantalouden suhdannevaiheesta tai onko näkökulma suppean eliitin vai kansalaisten. Jäseniään edustavan ay-liikkeen kannalta katsottuna hyvinvointia edistävä korporatismi oli mahdollista, kun taloudelliset olosuhteet olivat suotuisat ja neuvotteluasemat mahdollisimman edulliset esimerkiksi tuotannollisten syiden tai työvoimapulan ansiosta. Päätäjien näkökulmasta tarvittiin silloin menettelytapoja, joilla voitiin säännellä liiallisina pidettyjä vaihdannan elementtejä. Miten eliitti tai työläiset onnistuivat omissa tavoitteissaan, riippui ammattiyhdistysliikkeen vahvuudesta tai heikkoudesta.

Käsitykseni korporatismista on tiivistettynä seuraava. Käsitän korporatistisen pragmaattiseksi hallinta- ja hallintomalliksi, jonka avulla voidaan keskittää asioiden valmistelua ja päätöksentekoa niin, että se tarvittaessa saattaa ohittaa parlamentaarisen päätöksenteon. Tällöin syynä saattaa olla ay-liikkeen pelko parlamentaarista tietä tulevasta, työehtosopimuksia huonommasta lainsäädännöstä. Korporatismista ei ole ideologiaksi eikä aatteeksi. Korporatististen osapuolten on ollut mahdollista edistää haluamiaan tavoitteita, voimiensa mukaan, keskitetysti siinä joukossa, jolla on päätösvaltaa näihin tavoitteisiin. Osallistujien joukon ratkaisevat institutionaaliset tekijät sekä se kenen edut täydentävät parhaiten toisiaan tavoiteltavien päätösten toteutumiseksi.

Ammattiyhdistysliikkeen kannalta osallistumisella korporatistiseen päätöksentekoon on kahtalainen luonne. Sen on otettava huomioon valtion ja elinkeinoelämän tavoite säännellä palkkatyöväestön palkankorotuksia ja elintason nousua kuitenkin siten, että työ- ja yhteiskuntarauha säilyy. Samalla ay-liikkeen on edistettävä järjestäytyneen palkkatyöväestön tavoitteita nostaa elintasoja ja kaikkinaista hyvinvointia

Ammattiyhdistysliikkeen menestys keskitetyssä piirin järjestelmässä riippuu sen merkittävydestä. Suomessa 1970-luvun ympäristössä elinkeinoelämä, valtiolta ja ay-liike hakivat omista lähtökohdistaan etua korporatistisesta yhteistyöstä. Kuka voitti ja kuka hävisi, riippui monesta tekijästä, joihin paneudun tutkimuksen kuluessa. Yleisemmin globalisaatio ja yksityiskohtaisemmin talouden integraatio ovat muuttaneet sen jälkeen tilannetta, mutta se ei merkitse, että korporatismi olisi hävinnyt, kuten eräät edellä esitellyt tutkijat ovat arvelleet. Oman käsitykseni mukaan pragmaattinen korporatismi keskitettyine päättäjineen järjestee edelleen etujaan demokraattisen päätöksenteon ulkopuolella.

Edellä mainitun käsitykseni pohjalta käsittelen jatkossa kolmea, korporatistimin kannalta keskeisinä pitämiäni näkökulmia, joita ovat yhteistyö, vastarinta ja demokratia.

3. Ay-liike eturistiriitojen paineessa

Hajaannuskauden lopun aloittaneessa SAK:n edustajakokouksessa kesäkuussa 1966 keskusjärjestön johto vaihdettiin ja säännöt uudistettiin merkittävällä, jäsenliittojen itsenäisyyttä korostavalla tavalla. Uusien sääntöjen mukaan jäsenliitoilla oli itsenäinen oikeus irrottautua keskusjärjestön neuvottelemista ja hyväksymistä tulopoliittisista sopimuksista eikä lakkolupaa tarvinnut enää pyytää SAK:lta. Valtaa ja itsenäisyyttä siirtyi keskusjärjestöstä jäsenliitoille. Samoin oli sovittu poliittisten ryhmien pelisäännöistä. Henkilövalinnoissa oli määrä näkyä poliittisten ryhmien saama, vaaleilla mitattu kannatus jäsenistössä.¹²¹ Vuoden 1969 eheytykskokoituksen jälkeen rinnakkaisliitot yhdistyivät teknisesti 1970-luvun alkupuolella, mutta jako uusien liittojen palveluksessa olevien henkilöiden kesken säilyi yllättävän pitkään.¹²²

Eheytyneen SAK:n järjestäytymisaste kohosi nopeasti ja järjestövoima kasvoi. Samalla taloudellinen pohja vahvistui työnantajan jäsenmaksuperinnän ansiosta. Jäsenmäärän ja taloudellisten resurssien kasvun myötä kasvoi myös yhteiskunnallinen vaikutusvalta. SAK oli neljästä ammatillisesta keskusjärjestöstä suurin ja merkityksellisin työmarkkinapoliittisen päätöksenteon kannalta.¹²³ Korporatistinen, keskitetty työmarkkinoiden neuvottelujärjestelmä ja toisaalta SAK:n sääntöihin kirjattu liittojen itsenäisyys synnyttivät ristiriitoja. Teollisuuden, palvelujen ja julkisen sektorin ammattiliittojen jäsenistöjen edut poikkesivat osittain toisistaan. Yhdeksi esimerkiksi voisi ottaa vaikkapa suhtautumisen devalvaatioihin. Erilaisuutta toi myös eri alojen historiallisiin juuriin perustuvat nk. ay-kulttuuri. Käsitys ay-demokratiasta, jäsenten päätösvallasta tai jäsenten ja ay-johdon välisistä suhteista oli vaihteleva. Näitä ristiriitoja on peilattava suhteessa työnantajien etujärjestöön STK:hon ja sen tavoitteisiin edistää elinkeinoelämän etuja.

¹²¹ SAK:n hajoamisesta, SAJ:stä ja SAK:n eheytymisestä ks. Bergholm 2012. 57–72, Ketola 2007, 158–159 ja 201–202, Kujala 2006, 280.

¹²² Oman kokemuksen mukaan ay-aktiiveja eroteltiin taustansa mukaan vielä 1990-luvulla ja saatettiin mainita, että "se tuli eheytyksen jälkeen SAJ:stä". Tiedetään, että pikkutuntien vuosikymmenet jatkuneissa jälkipuinneissa saatettiin ottaa nyrkitkin avuksi.

¹²³ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Toimihenkilö – ja Virkamiesten Keskusliitto TVK, Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Keskusliitto STTK ja Akateeminen yhteistyövaltuuskunta AKAVA. Toimihenkilöjärjestöjen TVK ja STTK vaikutusvalta alkoi kuitenkin kasvaa hiljalleen vuosikymmenen loppua kohti toimihenkilötehtävien lisääntyessä ja järjestöjen toimintapolitiikan terävöityessä.

3.1. Kollektiivisen toiminnan karikot

Saksalaiset ay-liikkeen tutkijat Claus Offe ja Helmut Wiesenthal ovat käsitelleet työmarkkinajärjestöjen sisäisiä ja keskinäisiä piirteitä kollektiivisen toiminnan teoriassaan, jota käytän taustaksi kuvaamaan myös 1970-luvun työmarkkinajärjestöjen keskinäisiä suhteita.¹²⁴ Pauli Kettunen kritisoi teoriaa siten, ettei se ota riittävästi huomioon työnantajajärjestöjen rajoitteita, jotka juontuvat yritysten keskinäisestä kilpailusta sekä yksityisomistuksen normeista. Offe ja Wiesenthal tuovat kuitenkin esille kriittisesti työmarkkinajärjestöjen symmetrisiksi miellettyjen muotojen sisällä vaikuttavia epäsymmetrisiä valtasuhteita.¹²⁵

Offen ja Wiesenthalin käsityksensä mukaan työmarkkinajärjestöillä on toiminnassaan kahtalainen logiikka. Perustana on pääoman ongelma, jonka mukaan työ ei ole erotettavissa fyysisesti työvoiman tekijästä. Tekijän kokemus ja työstä saatavat edut vaikuttavat aina työn tulokseen. Siksi molemmat "vaihdon" osapuolet yrittävät turvata asemansa turvautumalla positiivisiin ja negatiivisiin sanktioihin. Työvoima on jakamaton, mutta individualismi vaikuttaa suuresti erityiseen "kollektiivisen toiminnan logiikkaan". Yksilöllä on kuitenkin vain vähän vaikuttamisen vaihtoehtoja.

Yritystoiminnan keskittyminen johti kaikissa kapitalistisissa maissa ensin pienyritysjäykkyyden hävittämiseen ja fuusioihin kohti suurempaa kapitalistista teollisuutta. Siinä yhteydessä syntyivät työläisten puolustukselliset yhteisöt. Seuraavassa vaiheessa firmat jatkoivat fuusioitumista edelleenkin ja samalla syntyi organisaatioita, joiden tavoitteena oli edistää yritysten kollektiivisia etuja. Syntyivät erilaiset näkökulmat luokkataistelun historiaan, joita voidaan analysoida kahden eri puolen ottamien strategisten askelten mukaan.

Offe ja Wiesenthal toteavat pääomalla olevan kolme kollektiivisen toiminnan muotoa, joilla se voi puolustaa ja määritellä etunsa. Ne ovat yritys itsessään, epävirallinen yhteistyö ja työnantajien tai elinkeinoelämän yhdistykset. Työntekijät ovat työvoiman vaihdon subjekteja ja objekteja. Subjekteina työntekijöillä on monia tarpeita; ei vain palkka vaan sen lisäksi työtyytyväisyys, terveys, vapaa-aika ja

¹²⁴ Offe, Wiesenthal 1980. Osaa Offen ja Wiesenthalin huomioista on tarkasteltava oman aikansa kontekstissa, joka ei ehkä enää päde globaaleilla, pirstoutuneilla työmarkkinoilla, joiden hallinnassa ay-liikkeellä on suuria vaikeuksia. Sen sijaan keskeiset, erilaista toimintalogiikkaa koskevat huomiot kertovat olennaista työmarkkinajärjestöjen toiminnan lähtökohdista.

¹²⁵ Kettunen 2008, 189.

monet muut vastaavat asiat ovat tärkeitä. Monia toisistaan poikkeavia tarpeita on kuitenkin vaikea saavuttaa. Kuinka paljon voidaan esimerkiksi tinkiä palkoista työtyytyväisyyden hyväksi?¹²⁶ Sen sijaan kapitalistien ei tarvitse ottaa tällaisia seikkoja huomioon, vaan heille keskeistä ovat vain oletetut kustannukset ja raha toiminnan ja onnistumisen mittarina. Työntekijöiden tavoitteiden ratkaisu olisi kollektiivisesti helpompaa, mutta niitä ei kuitenkaan ratkaista kollektiivisesti, vaan ne analysoidaan ja ratkaistaan asiantuntijoiden voimin.¹²⁷

Kapitalistisissa tuotantosuhteissa etuja koskevat käsitykset eivät jakaannu Offen ja Wiesenthalin mukaan tasavertaisesti eri luokkien kesken. Kapitalisti arvioi, että työläisen on vaikea ymmärtää "todellista" etuaan. Ongelma "todellisista" eduista liittyy kuitenkin suoraan luokkaylivaltaan. Luokkana kapitalistin etu on selkeä. "Todellinen" etu mitataan rahalla ja voitoilla. Kapitalistisessa yhteiskunnassa kapitalistin etu on yhteiskunnan ja valtion tukemana hyväksytty ja ymmärretty, päinvastoin kuin työväenluokan. Kapitalistien ei tarvitse myöskään neuvotella muiden kanssa todellisista eduistaan. Kapitalistin erehdykset etujensa määrittelyssä ovat korjattavissa nopeasti markkinaympäristön ja rahan avulla, kun taas työläisten erehdykset eivät ole niin nopeasti korjattavissa.

Epäselvyys, vieraantuminen, mystifiointi ja fetisismi vaikuttavat työväenluokan tietoisuuteen yhtä paljon kuin riisto. Työläinen, joka ei pääse kavereidensa kanssa konsensukseen "todellisista" eduistaan, voi kokea omansa vääriksi. Heikommassa valta-asemassa olevien työläisten on käytävä eduistaan "dialoginen prosessi" ja sen lopputulos riippuu etujen yleisestä ja kollektiivisesta yhteensopivuudesta.¹²⁸ Kahden luokan mahdollisuudet muotoilla etunsa ovat voimakkaan erilaiset. Tässä on kyse porvarillisesta hegemoniasta, jossa kapitalistiluokka kontrolloi symboleja ja arvoja, joilla on merkitystä työväenluokan identiteetille ja pyrkimyksille. Siksi työväenluokalta vaaditaan suurempia kommunikatiivisia ja organisatorisia ponnistuksia, jotta kulttuurinen ylivalta olisi häivyttävissä.

¹²⁶ Tämä kysymys on edelleen ratkaisematta. Esimerkiksi työajan lyhentäminen oli ay-liikkeessä aika ajoin suuri pohdinnan aihe ja tavoite, joka kaatui siihen, että palkkoja olisi pitänyt vastaavasti alentaa. 1980-luvun suuri saavutus oli kuitenkin työajan lyhentäminen ansiotasoa alentamatta (nk. Pekkaspäivät). Työturvallisuus ja työntekijän hyvinvointi ovat nousseet ajoittain esiin, mutta niiden hinnoittelu on ollut vaikeaa ja erityisesti hyvinvointiin liittyvät kysymykset ovat jääneet sivuraiteelle. Kokemuksia työterveyshuollosta ks. Kirjonen 2010.

¹²⁷ Offe, Wiesenthal 1980, 74–76.

¹²⁸ Päättämätön dialoginen prosessi tapahtuu matalapalkkaisten naisvaltaisten julkisten ja palvelualojen naisten ja teollisuuden miesten välillä, mutta myös yritystasolla.

Offen ja Wiesenthalin mukaan työläinen on voimakkaasti ristipaineessa: hän on samaan aikaan objekti sille, mikä on myyty työmarkkinavaihdossa, partneri työso-
pimuksessa ja subjekti vaihtosuhteessa. Kaikki muu tietoisuuden sekavuudesta ja
etujen muodostamisesta johtuu tästä. Vallitsee ristiriita individuaalisen ja kollektiiv-
isen, ekonomisen ja poliittisen konseptin tai kuluttajan ja tuottajaidentiteetin välil-
lä. Sama vastakkaisuus vallitsee paremman palkan, parempien työolosuhteiden ja
työllisyyden välillä tai yksilöllisen käyttäytymisen ja luokkasolidarisuuden välil-
lä.¹²⁹

Konservatiivien ja sosialidemokraattien välillä vallitsee taktinen ero, kun on kyse
yhteisestä strategiasta pakottaa työväenluokan organisaatiot tiukempaan muodolli-
seen kuriin. Ero perustuu erilaisiin käsityksiin ay-liikkeestä. Konservatiivit ajatte-
levat ammattiliittojen käyttäytyvän järjettömästi johtajiensa takia, joita he luonneh-
tivat demagogeiksi. Nämä ajavat omaa etuaan, vahingoittavat jäsenten etuja ja vau-
rioittavat taloutta.

Sosialidemokraatit näkevät jäsenten itsenäisessä käyttäytymisessä vaarallista dy-
namiikkaa ay-johdosta kohtaan, joka joutuu olosuhteiden pakosta puhumaan myös
militanttien vaatimusten ja taktiikan puolesta. Johtopäätöksenä ay-johdon kannalta
tästä käsityksestä on se, että ay-toiminnan muodolliset puitteet täytyy uusiksi niin,
että voidaan minimoida työläisten spontaanin toiminnan riskejä. Konservatiivien
kannalta tavoite on luoda ja institutionalisoida vaihtoehtoinen, järjestäytymättö-
myyteen perustuva työväen etujen edustus.¹³⁰

Ammattiliittojen erityispiirre on se, että ammattiliiton valta ja koko voitiin johtaa
kysymykseen demokratian ja byrokratian ongelmista. Vallan takia liittojen oli pak-
ko tasapainoilla resurssien ja aktiivisuuden välillä, samoin kuin kollektiivisen iden-
titeetin ja sisäisen demokratian välillä. Kollektiivinen identiteetti mahdollisti vallan
kasaamisen ja sisäinen demokratia vallan käyttämisen. Mikään näistä ammattiliiton
erityispiirteistä ei ollut verrattavissa työnantajajärjestöihin, koska ne eivät olleet

¹²⁹ Offe, Wiesenthal 1980, 90–93.

¹³⁰ Offe, Wiesenthal 1980, 100–101. Suomesta tulee ensimmäisenä mieleen vuosikymme-
net kestänyt pelisääntökeskustelu, jonka yhtenä keskeisenä tavoitteena on ollut rajata lakko-
oikeutta. Ammatillisen järjestäytymättömyyden suosimisesta oli puolestaan kyse, kun Esko
Ahon hallitus 1990-luvun alussa erotti ammattiliitot ja työttömyyskassat erilleen ja salli
perustaa yksityisen työttömyyskassan houkuttelemaan halvemmilla kustannuksilla jäseniä
eroamaan liitoista ja liittymään vain työttömyyskassan jäseniksi. Paavo Lipposen hallituk-
sen aikana 2000-luvun alussa sisällytettiin uusittuun työsopimuslakiin järjestäytymättömien
työntekijöiden edustajaksi luottamusvaltuutettu ammattiliittojen luottamusmiesjärjestelmän
rinnalle, joskin samalla määriteltiin SAK:ta tyydyttävällä tavalla yleissitovuuden käsite.

riippuvaisia sisäisestä demokratiasta, kollektiivisesta identiteetistä tai halusta osallistua solidaarisiin toimiin, koska niillä oli jo rakenteellinen valta-asema.¹³¹

Offe ja Wiesenthal kokivat Saksassa monien lakien tähdänneen työläisten puolustamiseen. Lakiin perustuneen toiminnan käänköpuolena oli se, että työläisten etujen edustaminen ja etujen aktiivi ajaminen irrotettiin toisistaan. Mitä enemmän valtio tai yritysneuvosto, jolla ei ollut lupaa järjestää lakkoja, määritteli edun, sitä vähemmän jäi tilaa työläisten omalle taistelulle. Tästä seurasi, että kollektiivinen toiminta tehtiin tarpeettomaksi ja työvakea rohkaistiin toimimaan lakisääteisten mallien mukaan. Sama mekanismi korostui myös malleissa, joilla myönnettiin korporatistisia oikeuksia ammattiliitoille osallistua kolmikannan elimiin.¹³² Näihin käsityksiin ovat mahdollisesti vaikuttaneet Saksan vahvana pidetyn ammattiyhdistysliikkeen kokemukset myötämääräämisoikeudesta, joka nosti työläisten edustajat yritysten hallintoneuvostoihin, mutta viime kädessä ei muuttanut kuitenkaan valtasuhteita.

Ideat rutiininomaisesta, lakiin perustuvasta ja ristiriidattomasta etujen ajamisesta inspiroivat "sosiaalisten sopimusten" edistäjiä. Tavoitteena oli saada liikkeelle "hiljainen enemmistö". Yksityiskohtana mainittakoon, että etenkin konservatiivit Saksassa ja Britanniassa vaativat postiaänestystä ay-vaaleissa. Sääntelyä lisättiin demokratian ja pluralismin nimissä. Media rohkaisi työntekijöitä liberaalisen politiikan ja taloustieteen mukaisesti yksilöllisyyteen. Monissa kapitalistisissa maissa suunniteltiin ammattiliittojen reformeja ja ay-liikkeen modernisaatiota, tavoitteena heikentää liittojen kykyä kollektiiviseen toimintaan.¹³³ Modernisaatio saattoi johtaa tietynlaiseen teknokraattisen hallintotapaan, asiantuntijuuden korostamiseen ja politiikan häivyttämiseen pois päätöksistä ja toiminnasta.

Offen ja Wiesenthalin käsitystä työntekijöiden tai työnantajien "todellisista" eduista voi polemoida. On totta, että palkkaan ja ansiotasoon liittyvät edut ovat työmarkkinajärjestelmässä keskeisiä. Ne voittavat esimerkiksi työoloja parantavat sopimuskohdat tai jopa järjestelmää edullisemmiksi muuttavat pykälät, joista tärkeä tavoite Suomessa 1970-luvulla oli ehkä työehtosopimusten tulkinta-oikeuden laajentaminen. Toinen esimerkki löytyy työsuojelusta ja työterveydenhuollosta, joka oli Suomessa 1970-luvulla kiivaan väittelyn kohteena.¹³⁴ Toisaalta työntekijät

¹³¹ Offe, Wiesenthal 1980, 82

¹³² Emt., 102.

¹³³ Emt., 102–103.

¹³⁴ Kirjonen 2010.

törmäävät patriarkaaliseen asenteeseen silloin, kun puhutaan työläisten "todellisista" eduista. Kapitalistit, samoin kuin muu yhteiskunta ovat sitä mieltä, että työläisiltä puuttui ymmärrys mikä on heille hyväksi.

SAK:n kannalta ay-liikkeen käsitys työläisen tai kapitalistin etujen määrittelemisestä on oleellinen ja ongelmallinen. Etujen määrittelyyn vaikuttaa korporatistinen järjestelmä, jossa edut määritellään makrotalouden lähtökohdista. Tulopolitiikka on luonut puitteet, jossa etujen määrittely realisoituu. Kapitalisti pyrkii määrittelemään sen mikä on työntekijän "todellinen" etu omista lähtökohdistaan. Työnantajan etu työn hintaa ja yritysten välistä kilpailutilannetta ajatellen ovat olleet keskitetyt sopimukset ja vahva ay-liike neuvotteluosapuolena. Tämä on sitonut työnantajat tulopolitiikkaan niin kauaksi aikaa, kun se on mataline palkankorotuksineen kapitalistille edullista. Kun tilanne muuttuu työttömyyden tai teknologian muutosten takia kapitalistille otollisemmaksi, työnantajat korostavat työntekijöiden yksilöllisyyttä ja ovat hajottamassa kollektiivisuutta tai mitätöimässä ay-liikkeen edustajia.

Työläisten käsitykseen todellisista eduistaan liittyy ongelmia, jotka heijastuvat ammattiliittojen valintoihin ja linjauksiin. Ongelmia on syntynyt siitä, jos ay-toimintaa on pyritty rajoittamaan. Sitä ovat harrastaneet niin elinkeinoelämä, tiedotusvälineet kuin valtiovaltakin syyttämällä utopistisista tavoitteista, vetoamalla vastuuseen tai vaikkapa yleiseen mielipiteeseen. Ristiriitaa on syntynyt myös siitä, että naisvaltaiset kotimarkkinoiden tai julkisen sektorin työläiset ovat joutuneet heikommasta asemasta käsin perustelemaan etujaan vahvemman työmarkkina-aseman omaavia vientiliittojen työläisiä vastaan.

Heikommassa neuvotteluasemassa olleiden työläisten etu oli mahdollisimman hyvä työehtosopimus kunnollisine palkankorotuksineen. Sen sijaan vahvojen liittojen työläiset kykenivät ulosmittaamaan työpaikoilla kollektiivisen toiminnan avulla sopiviksi katsotut palkankorotukset, jolloin mahdollisimman hyvillä tulopoliittisilla tai liittokohtaisillakaan sopimuksilla ei ollut niin suurta merkitystä. Tässä eri työmarkkina-aseman omaavien kollektiivisen toiminnan tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään. Keskeinen ongelma liittyy rahan, hyvinvoinnin, elintason tai työolosuhteiden välisiin painotuksiin, joihin kaikkiin työläisillä on ollut mahdollisuus vaikuttaa kollektiivisen toiminnan kautta, mutta käytännössä erilaiset mahdollisuudet saavuttaa tuloksia.

3.2. Vaihtoehtojen ja valintojen rationaaliteetti

Offen ja Wiesenthalin esittämää väitettä työläisten vaikeudesta ymmärtää etujaan ovat peliteoreetikot tutkineet tahoillaan. Peliteorian avulla, joka sisältää elementtejä vangin dilemmasta sekä julkisen hyvän ongelmasta on pyritty selvittämään kykenevätkö työläiset tekemään rationaalisesti etujensa mukaisia strategisia valintoja.¹³⁵ Esimerkkinä voidaan etsiä vastausta kysymykseen miten saada työntekijät hyväksymään, pakottamatta ja voimaa käyttämättä matalat palkankorotukset tai mikä tahansa epämiellyttävä, työläisten tavoitteista poikkeavasta esitys.

Vangin dilemmaa voi Matti Pohjolan mukaan soveltaa tilanteeseen, jos yksittäinen ammattiliitto neuvottelee palkoista työnantajan kanssa riippumatta muista liitoista. Vaikka kaikki työläiset hyötyisivät joissain olosuhteissa palkkamaltista, joku yksilöllinen ryhmä voi jättäytyä ulos. Julkisen hyvän kasauma syntyy siitä, että nimellispalkkamaltin hyödyt eivät valu pelkästään työläisille, vaan koko yhteiskunnalle inflaation pienenemisenä ja työllisyyden paranemisenä.¹³⁶

Pitkän tähtäimen rationaalinen valinta oli yhdysvaltalaisen politiikan tutkijan Peter Langen mukaan osoitettavissa peliteoreettisesti mahdolliseksi, jos kaupankäynti oli institutionalisoitua ja toistuvaa. Suostumus oli kuitenkin aina ehdollista. Sen, millaiseen käyttäytymiseen päädyttiin, ratkaisivat aikaisemmat kokemukset, institutionaalinen ja poliittinen konteksti sekä talouden tilanne. Tietyt institutionaaliset, poliittiset ja normatiiviset rakenteet lisäsivät sääntelyn todennäköisyyttä. Hallitukset voivat siten luoda edellytyksiä yleisen edun mukaiselle käyttäytymiselle tai päinvastoin murentaa sitä.¹³⁷

Langen mukaan työläisten strategian monipuolisempi analyysi tuli mahdolliseksi, kun palkkaneuvotteluja koskeva tutkimus sai työkalut Vangin dilemma -pelistä. Työläisten yhteistyö osoittautuikin rationaalisemmaksi ja uskottavammaksi kuin aiemmat tutkimukset olivat osoittaneet, vaikka toisaalta työntekijät eivät useimmiten uskoneet, että he olisivat henkilökohtaisesti myötävaikuttamassa matalampaan inflaatioon, kansainvälisen kilpailukyvyyn paranemiseen tai vaihtotaseen tasapainottamiseen palkkasääntelyyn suostumalla.¹³⁸

¹³⁵ Vangin dilemmassa arvioidaan mikä menettelytapa tuottaa lyhimmän tuomion kahdelle rikoksesta kiinni jääneelle tapauksissa, joissa toinen vangeista ajattelee vain omaa etuaan tai yhteistä etua. Ks. fi.wikipedia.org/wiki/Vangin_dilemma.

¹³⁶ Pohjola 1992, 58.

¹³⁷ Lange 1984, 119.

¹³⁸ Emt. 1984, 99–100.

Lange tutki vaihtoehtoisia tilanteita palkkaneuvotteluissa. Perusoletuksena oli, että palkat sovittiin vuosittain kaikkia työntekijöitä koskevissa neuvotteluissa. Paikallisella tasolla saattoi olla mahdollisuus ylittää kansallinen taso. Vaihtoehtoina oli myös, että neuvotteluja käytiin paikallisen tason ryhmän kanssa ja toisaalta kaikkien muiden työläisten kanssa. Kun esitykset palkankorotuksiksi oli tuotu julki, paikallistason ryhmällä oli kaksi strategiaa. Ensimmäisessä tapauksessa tehtiin yhteistyötä muiden kanssa, ja hyväksyttiin palkkaesitys. Toisessa siitä irtaannuttiin, ja pyrittiin kaikkiin keinoin saamaan korkeammat palkkakorotukset.

Oletuksena oli, että paikallisryhmässä jokainen saisi alkuperäistä ehdotusta korkeamman palkankorotuksen, jos he irtaantuisivat alkuperäisestä esityksestä. Vapaa-
matkustajia ei sallittaisi, mikäli kaikki tekivät yhteistyötä. Kaikki työläiset ollettivat pääsevänsä samaan lopputulokseen, jolloin pelin tulos olisi ollut se, että kaikki työläiset irtaantuisivat alkuperäisestä palkankorotusehdotuksesta. Näiden työläisten oletettiin suuntautuneen materiaalisesti ja olleen kiinnostuneita vain omista asioistaan. Todellisessa elämässä työntekijät kokivat Langen mukaan kollektiivista vastuuta ja monissa maissa käyttäytyttiin moraalialia eikä vain materiaalisia arvoja korostavalla tavalla.

Seuraavaksi Lange oletti ryhmän sijasta työläisen, jota pyydettiin hyväksymään matalampi palkka, koska ammattiliitto väitti sen edistävän kansantalouden kasvua ja myös työläiselle palkannousua pitemmällä ajalla. Kannattiko työläisen siis tehdä yhteistyötä vai ei ja luopua jostakin nyt ja saada vastikkeeksi jotakin tulevaisuudessa? Mielenkiintoista oli se, milloin työläinen valitsi yhteistyön siitä irtaantumisen sijasta. Koska työläisen oletettiin olevan materiaalisesti suuntautunut, hän mietti mitä häviää lyhyellä aikavälillä yhteistyökuviossa. Työläisen suostuminen yhteistyöhön, sisälsi hänelle riskin menettää tulevaisuudessakin nykyiseen sopimukseen verrattuna. Mitä pienempi palkankorotus oli, sitä epätodennäköisemmin työläinen suostui yhteistyöhön. Egoismi sulkisi pois epäitsekkyuden, mutta ei kaikkia solidaarisuuden muotoja. Siksi todellisuudessa, useimmissa olosuhteissa vakaa yhteistyö palkkaneuvotteluissa edellytti, että työläiset tiedostivat kollegoidensa olevan taipuvaisempia yhteistyöhön silloin kun strategia oli kaikkien etujensa mukaista.¹³⁹

Suomen olosuhteisiin peliteoria saattoi olla sovellettavissa silloin, kun yksittäinen SAK:n jäsenliitto harkitsi osallistumistaan tulopoliittiseen sopimukseen. Sama pätyisi, kun liiton hallinnon jäsen mietti eri näkökannoilta hyväksyäkö keskitetty

¹³⁹ Lange 1984, 101–105.

neuvottelutulos vai suosia liittokohtaisia neuvotteluita. Samaa arviointia olisi liitto-
puheenjohtajan ollut käytettävä ratkaistessaan hyväksyykö hän keskusjärjestön
hallituksessa keskitetyn sopimuksen vai tuoko liitolleen esityksen ryhtyä neuvotte-
lemaan omasta sopimuksesta.

3.3. Tavoitteena konsensus, tuloksena kompromissi?

Suoran pakottamisen sijasta suostuttelu on ollut korporatistisessa järjestelmässä
tulopolitiikan käyttökelpoinen työkalu. Konsensukseen tähtäävä tulos on ollut pa-
kottamatta ja voimaa käyttämättä saavutettavissa suostuttelun avulla saattamalla
toimijoiden ja välittäjien löyhä liittoutuma toimivaksi verkostoksi. Liittoutumia ei
ole tehty pelkästään siksi, että yksi toimija olisi ollut riippuvainen toisesta rahan,
legitimiteetin tai jonkin muun syyn takia. Motiivina on ollut se, että yksi toimija
onnistuu vakuuttamaan toisen siitä, että heidän ongelmansa tai päämääränsä kyt-
keytyy sisäisesti toisiinsa ja että heidän etunsa ovat sopusoinnussa. Jokainen kyke-
nisi ratkaisemaan ongelmansa tai saavuttamaan päämääränsä yhdistämällä voiman-
sa tai työskentelemällä yhdenmukaisesti. Käsitykseen yhteneväisistä eduista pääs-
täisiin taivuttelun, juonittelun, laskelmoinnin tai retoriikan avulla. Asiantuntijuuden
kielellä oli keskeinen osa, koska sen arvot ja normit näyttivät pakottavilta ja se
väitti edustavansa pyyteetöntä totuutta, johon sisältyi lupaus toivottujen tulosten
saavuttamisesta.¹⁴⁰

Suomalaisen vallankäytön ylätasoa 1970- ja 1980-luvuilla leimasi Ilkka Ruostet-
saaren mukaan pikemminkin konsensus kuin polarisoituminen. Se heijastui pyrki-
myksenä tyydyttää eri osapuolten etuja, ja sovittaa niitä yhteen päätöksissä. Konk-
reettisimmin tämä pyrkimys ilmeni tulopoliittisissa kokonaisratkaisuisissa, joissa
valtiovallan, työnantajien, työntekijöiden ja maataloustuottajien tavoitteet oli sovi-
teltava yhteen.¹⁴¹ Samoilla linjoilla oli sosiologi Pertti Alasuutari, joka arvioi kons-
ensusuksen kiteytyneen erityisesti työllisyyspuheissa ja tulopolitiikassa, jotka mää-
rittelivät poliittista kenttää ja sen toimijoita, eri osapuolten intressejä ja kansanta-
louden kakun jakoperusteita.¹⁴²

Korporatistisena tavoitteena konsensus voi olla ehkä harhaanjohtava käsite. Yh-
teiskunnan huipulla toivottiin konsensusta, mutta tuloksena oli yleensä kompromis-

¹⁴⁰ Miller, Rose 2010, 55–56.

¹⁴¹ Ruostetsaari 1993, 298.

¹⁴² Alasuutari 1996, 266.

seja. Korporatismiin ytimestä löytyvää kolmikantaista tulopolitiikkaa leimasivat pikemminkin kompromissit, jotka syntyivät "ostamisen" ja "myymisen" kautta eikä niinkään konsensus, joka olisi edellyttänyt yhteistä näkemystä neuvoteltavista asioista. Tulopolitiikan tutkijan Timo Kyntäjän mukaan on kiinnitettävä huomiota siihen, millaisin ehdoin ja menetelmin yksimielisyyden alueet määriteltiin, miten päästiin yksimielisyyteen ja miten yksimielisyyttä vakuuteltiin. Miten määriteltiin todellisuus ja siihen liittyvät mahdollisuudet ja kuka rajasi mahdollisuuksien maailman? Entä millä tasolla todellisuus ja mahdollisuudet määriteltiin ja miten ratkaisut liittyivät yhteiskunnan kehittämiseen? Entä tapaukset, joissa kommunikaatioyhteyttä ei ollut ja oli siirrytty yhteistoiminnasta riippumattomiin strategioihin.¹⁴³

Käsite konsensus on sinänsä ongelmallinen. Voidaan kysyä milloin on saavutettu aito konsensus? Riittääkö pelkkä eliitin konsensus määrittämään yhteiskunnan tahtoa? Puhutaanko konsensuksesta silloin, kun tulopoliittisissa, keskitetyissä neuvotteluissa oli saavutettu johtotasolla neuvottelutulos, joka voitiin hyväksyä ”pitkin hampain” tai ”jonka kanssa voidaan elää” tai joka "voidaan myydä väelle" kuten ay-slangilla ilmaistiin tulosta, josta ay-johtajat tiesivät etukäteen, etteivät jäsenet olleet lopputulokseen tyytyväisiä. Vai silloinko, kun neuvottelutulos oli lähetetty jäsenäänestykseen, jossa yli puolet äänestäneistä hylkää ehdotuksen, mutta sääntöjen mukaan liiton johto saattoi hyväksyä neuvottelutuloksen. Vai voiko konsensusta määritellä diplomatian menettelytavoitin, jolloin konsensus saavutetaan, kun vastalauseita tai eriävää mielipidettä ei syystä tai toisesta ilmaista.

Konsensuksen tai kompromissien sijasta on käytetty useissa tulopolitiikkaa harjoittaneissa maissa pakkoa tai painostusta estämään villoja lakkoja. Esimerkiksi Ruotsissa koettiin hallituksen ottavan askelia julkisen sektorin lakko-oikeuden rajoittamiseen 1971 ja Hollannissa hallitus yritti lakko-oikeuden rajoittamista kansantalouteen.¹⁴⁴ Suomessa näkyvimmit pakottamiset liittyivät yleisradion ja veturimiesten lakkojen lopettamiseen ja pakottamisesta oli lopulta kyse myös luvussa 9 käsiteltävästä vuoden 1977 elvytyspaketista.¹⁴⁵

¹⁴³ Kyntäjä 1993, 48.

¹⁴⁴ Panitch 1977, 81–84.

¹⁴⁵ Veturimiehet pyrkivät alentamaan eläkeikänsä 1976, mutta presidentti Kekkonen ilmoitti, ettei tule allekirjoittamaan lakia, jolloin lakko loppui.

3.4. SAK:sta mahtitekijä

Työväenliikkeen ja ammatillisen liikkeen juuret olivat alun perin yhteiset. Forssan puoluekokouksessa 1903 tehtiin periaatepäätös Suomen Ammattijärjestön perustamisesta. Ammatillinen liike jäi työväenliikkeeseen verrattuna melko vaatimattomaksi. Se jäi puolueelle alisteiseksi eikä siitä tullut itsenäistä poliittista voimatekijää.¹⁴⁶ Pauli Kettunen toteaa ay-liikkeen jääneen edustamaan vuoden 1918 jälkeen yhtenäistä, jakaantumaton työväenliikettä. Silloin huomattava osa ay-jäsenistä oli poliittiselta kannaltaan vaikeasti määriteltävää "ammattiyhdistysväkeä", joka kiinnittyi työväenliikkeeseen perusolemukseltaan yhteneväiseksi ymmärtämänsä ay-liikkeen kautta. Yhtenäisyyden perusta löytyi palkkatyöllä elämisestä ja sellaisesta poliittisuudesta, joka teki työväenliikkeen yhtenäiseksi. Hajaannuksen tendenssit liittyivät työläisten keskinäiseen kilpailuun, sosiaaliseen eristäytyneisyyteen sekä ay-liikkeen alistukseen sille poliittisuudelle, jota työväenpuolueet edustivat poliittisina organisaatioina.¹⁴⁷

SAK:laisen ay-liikkeen historia kansalaissodasta lähtien oli kuitenkin käytännössä kamppailua reformistisen ja vallankumouksellisen suuntauksen välillä.¹⁴⁸ Sosialidemokraatit eivät onnistuneet valtaamaan vuonna 1907 perustettua Suomen Ammattijärjestöä sisältäpäin, joten sosialidemokraattien johtamat ammattiliitot erosivat siitä ja perustivat lokakuussa 1930 uuden keskusjärjestön SAK:n. Ammattijärjestön toiminta kiellettiin heinäkuussa 1930 ja lakkautettiin saman vuoden syyskuussa. Pauli Kettunen arvioi ay-liikkeen luhistumista 1929–30 prosessiksi, jossa työläisten taloudellisten ja poliittisten edellytysten huononeminen sekä sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen poliittisten strategioiden ristiriidan kärjistyminen vahvistivat keskinäistä vaikutusta.¹⁴⁹

SAK:n perustavan kokouksen osanottajat asettivat lokakuussa 1930 tavoitteeksi työehtosopimusten aikaansaamisen. Työläisten painostustoiminnan ei kuitenkaan arveltu johtavan siihen, että työnantajat hyväksyisivät työehtosopimusjärjestelmän. Työnantajien olisi pakko tunnustaa ay-liike vasta silloin, kun se olisi vahvistunut riittävästi. Kettunen toteaa, että SAK:n perustavan kokouksen osanottajille edustuksellisuuteen perustuva työehtosopimus näyttäytyi työelämän suhteiden lopulli-

¹⁴⁶ Haataja et al. 1978, 62.

¹⁴⁷ Kettunen 1986, 422–423 Kettusen huomio "ammattiyhdistysväestä" oli ajankohtainen paitsi 1970-luvulla, myös meidän päivinä ja herättää pohtimaan yhtenäisyyttä ja hajaannusta toimintaan vaikuttavina tekijöinä.

¹⁴⁸ Ks. esim. Ala-Kapee, Valkonen 1982, Haataja 1976, Kettunen 1986.

¹⁴⁹ Kettunen 1986, 449.

sena muotona, joka tasapuolistaisi työehdot. Työehtosopimus merkitsi ulospääsyä "negatiivisen edustuksellisuuden" noidankehästä, jossa heikko järjestäytyminen teki toiminnan tuloksettomaksi ja tuloksettomuus vähensi valmiutta järjestäytyä. Työehtosopimusperiaatteen keskinäinen tunnustaminen merkitsisi loppua sille, että "koko vallassa olevien mahti" saatettiin asettaa ay-liikettä vastaan. Tavoitteen työehtosopimuksista saattoi tulkita myös niin, että työn ja pääoman välinen taistelu institutionalisoitui omaksi erillisalueeksi. Siihen eivät kuuluneet poliittiset valtasuhteet, ja erillisalueella ay-liike saattoi laillisesti ajaa työläisten taloudellisia intressejä.¹⁵⁰

SAK:n taloudellinen pohja vahvistui ensimmäisessä, vuonna 1968 solmitussa tulopoliittisessa sopimuksessa sovitun työnantajien jäsenmaksuperinnän ansiosta. Liittoihin palkattiin lisää työntekijöitä ja jäsenten koulutus lisääntyi. 1970-luvun alussa SAK:laisessa ay-liikkeessä oli 650 000 jäsentä, ja vuosikymmenen lopussa oli ylitetty jo miljoonan jäsenen raja.¹⁵¹ Vuoden 1968 jälkeen kaikkien palkansaajien järjestäytymisaste kasvoi voimakkaasti 48 prosentista 1970-lopun 80 prosenttiin.¹⁵² Nimellisarvona lasketut jäsenmaksutulot kasvoivat samana ajanjaksona 1.5 miljoonasta markasta 20.7 miljoonaan markkaan. SAK:n varallisuus oli nimellisarvoisen omaisuustaseen mukaan 20 miljoonaa vuonna 1968, josta se kasvoi 62,5 miljoonaan markkaan vuoden 1970 loppuun mennessä. Samana ajanjaksona SAK:n palkattu henkilöstö kasvoi 49 hengestä 119 henkeen.¹⁵³

Talous vahvistui myös jäsenliitoissa, jotka tilittivät osuuden jäsenmaksutuloistaan SAK:lle, joilla se rahoitti oman toimintansa. Näin päättyi jäsenliitoissa kädestä suuhun eläminen ja jäsenmaksujen kerääjän epäkiitollinen työ käydä kovistelemassa palkkapäivänä työläisiltä ammattiliiton jäsenmaksuja, rästiläisiä unohtamatta.¹⁵⁴ Enää ei jäsenmaksujen kerääjän tarvinnut joka tilipäivä vakuutella, että hyvää oli saatu aikaan ja perustella miksi oli välttämätöntä pysyä liiton jäsenenä. Tyytyväisimpiä uudistukseen olivat epäilemättä jäsenmaksujen kerääjät. Toimitsijankaan ei tarvinnut lähteä maakuntakierrokselle evästyksensä, että takaisin ei ollut paluuta ennen kuin omat palkkarahat olivat koossa. Jäsenyyden jatkuvan arvioinnin loppuminen saattoi kuitenkin olla ohjaamassa ay-jäsenyyttä asiakkuuden suuntaan, kuten Kaj Ilmonen on määritellyt myöhempää kehitystä.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Kettunen 1986, 397–398.

¹⁵¹ Kauppinen, Alasoini 1985, 36.

¹⁵² Emt., 50.

¹⁵³ Emt., 106–121.

¹⁵⁴ Sata vuotta, tuhat taistelua 2005, 30–32.

¹⁵⁵ Ilmonen 1993, 14.

SAK:n jäsenliitoissa käytiin rinnakkaisliittojen eheytyksen yhteydessä ja sen jälkeenkin kova taistelua johtoasemasta sosialidemokraattien ja kansandemokraattien kesken. Tilanne vakiintui kuitenkin 1970-luvun puoliväliin mennessä ja SAK:sta tuli pysyvästi sosialidemokraattisjohtoinen. Kansandemokraattisjohtoisia liittoja olivat Rakennustyöläisten Liitto, Elintarviketyöläisten Liitto, Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto, Kiinteistötyöntekijäin Liitto sekä Yleinen Lehtimiesliitto. Monissa liitoissa kansandemokraateilla oli kuitenkin määrävähemmistö, mikä esti muuttamasta yksipuolisesti SAK:n eheytykskokouksessa hyväksytyjä sääntöjä. STK:sta, mutta myös SAK:n sosialidemokraattisesta ay-johdosta kohdistui painetta sääntökohtaan, jonka mukaan jäsenliittojen ei enää tarvinnut pyytää SAK:lta lakkolupaa. Lisäksi olisi suotu sääntöjen sitovan jäsenliitot tiukemmin tulopoliittisiin sopimuksiin.¹⁵⁶ Oletettavaa on, että kaikissa sosialidemokraattienkaan johtamissa ammattiliitoissa ei haluttu palata vanhoihin sääntöihin.

Järjestäytymisasteen kasvun myötä ammattiliitoista tuli suuria kansanliikkeitä. SAK:lla ei ollut kuitenkaan ainoatakaan henkilöjäsentä, vaan sen jäseniä olivat ammattiliitot. On mahdollista, että henkilöjäsenten puute toimi etäännyttävänä tekijänä arkitodellisuudesta, kun keskusjärjestön johto neuvotteli tulopoliittisista sopimuksista. Sen sijaan jäsenliitoissa oltiin päivittäin tekemisissä palkkariitojen, työaikakysymysten, huonon työnjohdon ja muiden vastaavien ongelmien kanssa. Keskusjärjestön suhde ammattiliittoihin muodostui jäsenliittojen ay-johdon muodostaman hallituksen sekä jäsenliittojen edustajista kootun valtuuston kautta.

Valtaosa työväenpuolueiden jäsenistä oli SAK:laisten liittojen jäseniä. Puolueiden ja ay-liikkeen johtohenkilöitä toimi samanaikaisesti SAK:n, SDP:n tai SKP:n hallinnoissa, joten viestit suoraan puolueista ja ay-liikkeestä kulkivat molempiin suuntiin ja voi olla vaikea tietää missä aloitteet saivat alkunsa.¹⁵⁷ SAK:n sosialidemokraattinen ryhmä oli sidoksissa SDP:n politiikkaan ja kansandemokraattinen ryhmä SKDL/SKP:een, joten poliittinen hallituskoalitio heijastui ryhmien toimintaan.¹⁵⁸ Sama jako oli käytössä myös jäsenliitoissa.

¹⁵⁶ SAK valtuusto, pöytäkirja 19.6.1973, TA, Hetemäki 1979, 64.

¹⁵⁷ SDP:n puoluejohdossa oli SAK:lla mandaattipaikka, johon valittiin ensimmäisenä Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Sulo Penttilä. SAK:n II puheenjohtaja Arvo Hautala oli SKP:n poliittisen toimikunnan jäsen 1968–1978. SDP:n ay-toimikuntaan kuuluivat mm. puolueen puheenjohtaja ja puoluesihteerit. SKP:n ay-jaostossa olivat keskeiset SAK:laisten liittojen kansandemokraattiset johtajat.

¹⁵⁸ Kansandemokraattisen liikkeen sisäisen työnjaon mukaan ay-asiat kuuluivat SKP:lle ja SKDL oli hallituspuolue. Puoluehajaannuksen takia jako oli melko horjuva.

SAK:n poliittiset voimasuhteet määräytyivät jäsenliittojen edustajakokousvaalin tuloksen perusteella, jonka mukaan kumpikin ryhmä sai ryhmärahaa ja saattoi esimerkiksi palkata uutta henkilökuntaa poliittisesti sovittujen voimasuhteiden mukaan jokseenkin itsenäisesti, toisen ryhmän puuttumatta valintoihin. SAK:n hallituksen asiat käsiteltiin ennen kokousta säännöllisesti erikseen poliittisissa ryhmissä ja myös ryhmien kesken. SAK:n hallituksen päätös muodostui ryhmien välisten neuvottelujen pohjalta tai neuvottelujen kariuduttua äänestyksen jälkeen, jolloin sosialidemokraattisen ryhmän kanta kirjattiin SAK:n hallituksen päätökseksi.

SAK:n koko organisaation päätöksenteon vaikeutta kuvaa entinen puheenjohtaja ja koko 1970-luvun järjestötehtävissä toiminut Lauri Ihalainen toteamalla, että molemmat poliittiset ryhmät pohtivat erikseen työn alla olevaa asiaa ilman edeltävää yhteistä käsittelyä. Ryhmäkokousten jälkeen ryhdyttiin hieromaan yhteistä päätöstä, jonka lähtökohdat saattoivat olla kovinkin erilaiset. Ajan myötä päästiin tilanteeseen, jossa asia esiteltiin ensin yhteisesti, jonka jälkeen siirryttiin ryhmiin muodostamaan omaa kantaa.¹⁵⁹

SAK:n valtuusto oli sääntöjen mukaan korkein päättävä elin ja sen jäsenten tehtävä oli tuoda esiin rivijäsenten mielialoja ja ottaa ne päätöksissä huomioon. Valtuutetut olivat huippuaktiiveja ja usein liittojensa johtotason aktiiveja tai toimitsijoita ja siksi monin tavoin sidoksissa liittojensa linjauksiin. Kaikki asiat käsiteltiin ennakoon poliittisissa ryhmissä, joten oli vaikea selvittää, puhuiko valtuutettu poliittisen ryhmänsä edustajana vai koko työpaikkansa terveisten tuojana. Pöytäkirjoista välittyy valitettavan niukalti tietoa jäsenkunnan kulloisistakin mielialoista. Silloin tällöin niissä vedotaan kentän ääneen, mutta käsitteeseen ”kentän ääni” on syytä suhtautua varauksella ja olisi syytä ottaa huomioon se kuka termiä kulloinkin käyttää. Se on aika usein paljastunut viime kädessä joukon johtajien ääneksi, kun todellisen kentän äänen selvittäminen edellyttäisi hiljaisen enemmistön mielialojen esiin saamista.

Keskitetty tulopoliittinen järjestelmä teki käytännössä kysymyksen byrokratiasta ja sisäisestä demokratiasta monimutkaiseksi. Heti SAK:n eheytyemisestä lähtien uudet työntekijät liittyivät jokseenkin automaattisesti oman alansa ammattiliittoihin. Teollisuuden järjestäytyneet työntekijät eivät useimmiten suostuneet työskentelemään järjestäytymättömien kanssa, joten ammattiliiton jäsenyydestä tuli ikään kuin kan-

¹⁵⁹ Ihalainen, haastattelu 14.5.2013, haastattelija kirjoittaja.

salaisvelvollisuus. Historioitsija Raimo Parikka käyttää termiä ”ammattiyhdistyskansalaisuus” kuvaamaan vaatimusta, että kaikkien on järjestäydyttävä.¹⁶⁰

Offen ja Wiesenthalin tarkoittaman kollektiivisen identiteetin kehitystä työntekijäpuolella auttoi luottamusmiesjärjestelmä, jäsenmaksujen työnantajaperintä ja vero- vähennysoikeus. Sisäistä demokratiaa ilmensivät liittojen säännöt, joissa 1970-luvulta lähtien ryhdyttiin käyttämään suhteellista vaalitapaa entisen enemmistövaalitavan sijasta. Ammattiliitot siirtyivät parlamentarismiin kaltaiseen edustukselliseen järjestelmään.

Ristiriita syntyi siitä, että SAK:lla liittojensa valtuuttamana oli mahdollisuus käyttää valtaa jäsenistön etujen ajamiseen, ja jota jäsenliitot siltä selvästi odottivat. Käytännössä asema tulopoliittisessa järjestelmässä rajoitti vallan käyttöä. Työmarkkina-arjen näkövinkkelistä oli tärkeää huomata, että työnantajajärjestöillä oli järjestelmässä rakenteellinen valta-asema omistajuuden ja työlainsäädännönkin ansiosta, esimerkiksi direktio-oikeuden kautta. Tulopoliittiset sopimukset vaativat Suomessa sisäistä solidaarisuutta myös työnantajajärjestöiltä alojen erilaisuuden ja työehtosopimusjärjestelmän yleissitovuuden takia riippumatta yritysten erilaisista eduista. Vastaavasti ay-liikkeen kanssa, työnantajaliitoissa solidaarisuus rakoili eri sektoreiden ja yritystenkin välillä. Työnantajaliittojen julistamat sulut edustivat työtaistelutoimenpiteinä yhtä puolta niiden valta-aseman käytöstä.

Kysymys ay-liikkeen vallasta ja sisäisestä demokratiasta oli myös julkisuudessa kestoaihe varsinkin sopimuskierron edellä ja aikana. Arvo Myllymäki kysyi olivatko etujärjestöt lainkaan demokraattisia instituutioita. Oliko niiden vallan kasvu tehnyt niitä tukevan lainsäädännön ”salaperäisemmäksi” ja ”vastuuttomammaksi” verrattuna hallitusmuodon 2§:n elinten piirissä syntyneisiin ratkaisuihin. Kansalaisten osallistumisaktiiviteetti saattoi tulla rajatuksi tärkeissä ratkaisuisa kapealle pohjalle. Etujärjestöissä ja puolueissakin merkittävät ratkaisut syntyivät sisärenkaassa. Erityisesti työmarkkinaneuvotteluissa ne tehtiin vihoviimeisellä takarajalla usein kiireessä, ja näissä tilanteissa edellytettiin johdolta vastuuntuntoa ylimmissä valtioelimissä, poliittisissa puolueissa ja keskeisissä etujärjestöissä. Sopimukset sitoivat järjestöjen satoja tuhansia jäseniä. Myllymäki totesi, että siksi johtajilla oli oltava jäsenten tuki ja luottamus.¹⁶¹

¹⁶⁰ Parikka 1988, 204.

¹⁶¹ Myllymäki 1979, 207.

Kaikkiaan suomalainen satavuotinen tarina köyhyydestä ja nälästä keskimääräiseen vaurauteen ei olisi ollut mahdollista ilman työväestön järjestäytymistä ammattiyhdistysliikkeeksi. Se on toiminut jäsenilleen väylänä vaatia uudistuksia työläinsäädäntöön ja sosiaaliturvaan sekä myös saada niitä aikaan. Ay-toiminta on vaatinut henkilökohtaista rohkeutta varsinkin ennen II maailmansotaa. Ammattiyhdistysaktiiveja on vangittu Suomessakin ja ammattiosastoja lakkautettu yhteiskunnalle vaarallisina. Sodan jälkeenkin ay-toiminta saattoi olla henkilökohtainen riski, ja valvonta kohdistui etenkin vasemmistolaisiin ay-aktiiveihin.¹⁶²

Siitä huolimatta työntekijät ovat olleet aktiivisia ja rohkeita, vaatineet uudistuksia, osoittaneet mieltään ja lakkoilleet tärkeinä pidettyjen tavoitteiden puolesta – usein yksilön omaksi vahingoksi.¹⁶³ On toimittu liittojen päätösten mukaan, mutta myös liittojen virallisista päätöksistä piittaamatta, kyllästyneinä asioiden hitaaseen etenemiseen tai siihen, etteivät rivijäsenten tavoitteet ole tulleet otetuiksi huomioon liiton politiikassa. Tämä on johtanut ristiriitoihin liittojen rivijäsenten ja johdon kesken.¹⁶⁴

3.5. Vastuun ja vallan tasapainoilua

SAK:n nousu merkittäväksi yhteiskunnallisesti tekijäksi nosti esiin oleellisia kollektiivisen toiminnan ristiriitoja. Ammattiliitot olivat suurimpia kansalaisjärjestöjä. Niiden sääntöihin oli kirjattu jäsenten vaikutusmahdollisuudet. Merkittävä ristiriita syntyi jäsendemokratian ja korporatistisen järjestelmän välille, toteutuivatko jäsenoikeudet edustuksellisen vai suoran demokratian kautta. Tulopoliittinen järjestelmä keskitti tosiasiallisen vallan käytön korporatistiseen pieneen päättäjäin joukkoon. Jäsendemokratia muodostui silloin edustukselliseksi.

Jos ajateltaisiin ay-liikettä vain välineellisesti, jäsenten väylänä materiaaliseen parempaan elintasoon, voisi olettaa, että ristiriidalla ei ollut merkitystä, jos työläiset kokivat saaneensa etujensa mukaisiksi kokemansa työehtosopimukset. Jos ne tuottivat pettymyksen, turhautumista ei voinut välttää. Jokaisella työntekijällä oli kuitenkin subjektiivinen käsitys siitä mikä on hänen etunsa ja mikä ei. Useimmiten työläiset tiesivät myös kollektiivisen etunsa. Tässä yhteydessä on muistettava ay-

¹⁶² Rentola 1999, 116–117.

¹⁶³ Sata vuotta, tuhat taistelua 2005, 47.

¹⁶⁴ Baglioni 1987, 63, Lembruch 1977, 110, Rothstein 1987, 11–12, Panitch 1977, 81–82, Offe 1981, 152, Hyman 1972, 48, Harvey 2005, 14, Therborn 1992, 35, Brenner 2006, 100–101.

liike myös työläisten kollektiivisuuteen ja yhteisöllisyyteen perustuvana aloitteellisenä ja puolustuksellisenä yhteenliittymänä, jonka ohjelmallisina tavoitteina oli materiaalien etujen lisäksi, sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden edistäminen.

Korporatistinen yhteistyö toi vaikutusvaltaa, mutta myös saattoi ay-johdon puun ja kuoren väliin. Toisaalla olivat jäsenistön odotukset, vaatimukset ja tarpeet sekä toisaalla makrotalouden ongelmat, joista ammattiyhdistysliikkeen vaadittiin kantavan vastuuta. Keskeisimpinä olivat työllisyys ja inflaatio, mutta myös yritysten mahdollisuudet investoida ja kasvattaa vientiä.

Ay-liikkeen saavutettua virallisen aseman kolmikannassa sekä valtiollisissa suunnitteluelimissä, komiteoissa ja työryhmissä sen vaikutusvalta kasvoi edelleen, mutta oliko kasvu näennäistä vai todellista, riippui tuloksista ja on pohtimisen arvoinen kysymys. Ammattiliittojen erilainen painoarvo saattoi ilmetä lainsäädännössäkin. Esimerkiksi voi ottaa sosiaaliturvan rahoituksen, joka on rahoitettu työvoimavaltasta teollisuutta eniten rasittavalla tavalla.

4. Säästämällä investointeja ja talouskasvua

Jälleenrakennuskaudesta alkanut elpyminen jatkui Euroopassa poikkeuksellisen nopeana talouskasvuna aina 1970-luvun ensimmäiseen öljykriisiin saakka. Keynesiläinen talouspolitiikka merkitsi alhaista korkoa sekä kokonaiskysynnän sääntelyä finanssipolitiikan ja laajenevan julkisen sektorin avulla. Euroopassa kehitettiin korporatistisia rakenteita rajoittamaan palkkojen nousua ja suuntamaan voitot investointeihin. Yhdysvaltalainen taloustieteilijä Barry J. Eichengreen arvioi yhtenä selityksenä "kultaisen kauden" kasvulle olleen joukko instituutioita, jotka oli valjastettu kasvun välttämättömyydelle.¹⁶⁵

Läntisissä teollisuusmaissa ongelma muodostui kuitenkin inflaatio. Haasteeksi nousi, pystyvätkö ne sovittamaan uusissa olosuhteissa yhteen korkean työllisyyden, tehokkaan talouden ja alhaisen inflaation. Ammattiliitot saivat tämän yhtälön eteensä neuvottelupöydissä aikakautena, jolloin työllisyystilanne jälleenrakennusvuosien ansiosta oli hyvä. Britanniassa keynesiläinen malli epäonnistui ja pitkien tulonjakokonfliktien jälkeen thatcherilainen, uusliberalistinen vastavallankumous 1980-luvulla syrjäytti sen. Itävallassa ja Ruotsissa onnistuttiin keynesiläisyyden idean säilyttämisessä ja ne erottuivat sosiaalisen korporatismiin maiksi.¹⁶⁶ Tulopoliitiikka yleistyi Länsi-Euroopassa ja tulonjakotaistelu työtaisteluineen huipentui 1960-luvun lopun lakkoaltoon. Yhdysvaltalainen ay-liikkeen tutkija Beverly Silver toteaa massatuotannon työläisten pystyneen kasvattamaan sen ansiosta neuvotteluvoimaansa keskittymällä strategiisiin kohtiin ja ajoitukseen, mikä vastasi USA:n kehitystä 1930- ja 40-luvuilla.¹⁶⁷

Euroopan teollisuuden kehitys eteni Eichengreenin mukaan amerikkalaisen teknologian ja massatuotantomenetelmien ansiosta. Hallitukset omaksuivat nopean kasvun tavoitteen ja kykenivät hyödyntämään talouskasvun tulokset. Jälleenrakentamisen rinnalla voimakas elinkeinorakenteen muutos nosti tuottavuutta, kun maataloudesta siirryttiin korkeamman tuottavuuden teollisuuden töihin ja palveluammatteihin. Teknologinen kehitys ulottui myös maatalouteen ja jätti maaseudulla työttömiksi miljoonat ihmiset, jotka siirtyivät kaupunkeihin teollisuuden palvelukseen. Myös vierastyöläiset kasvattivat kaupunkien työvoimaa.¹⁶⁸ Brittiläinen sosiologi Colin Crouch toteaa Keynesiläisen mallin yhdistyneenä massatuotantoon sopeutta-

¹⁶⁵ Eichengreen 2008, 31–32.

¹⁶⁶ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 60–61.

¹⁶⁷ Silver 2003, 52.

¹⁶⁸ Eichengreen 2008, 129.

neen työläiset kapitalistiseen tuotantotapaan. Työläiset pääsivät nauttimaan massakulutuksesta, joka kiihdytti kasvua ennennäkemättömällä tavalla. Sosiaalinen tai poliittinen järjestys ei ollut näissä olosuhteissa uhattuna.¹⁶⁹

4.1. Vakaudesta epävakauteen

Kasvu loi vaurautta ja palkansaajat pystyivät kasvattamaan elintasoaan monessa sodan jälkeisen Länsi-Euroopan maassa. Crouch arvioi, että kasvun, kysynnän ja neuvottelujärjestelmien välinen suhde suojausi talousjärjestelmää markkinoiden epäluottamukselta. Pääomaliikkeiden rajoittaminen asetti myös omat ehtonsa. Eri-laiset turvaverkot suojasivat työläisiä. Palkansaajien kannalta kehitys oli kuitenkin syklistä, sillä taantumakaudet kasvattivat työttömyyttä. Crouch pitää kehitystä kuitenkin todellisena sosiaalisena kompromissina. Siihen päästiin maissa, joissa työmarkkinaneuvottelut olivat keskitetyt ja inflaatio pystyttiin pitämään kurissa palkkamaltilla.¹⁷⁰

Nopean kasvun aikaa kesti parikymmentä vuotta kunnes Euroopan ”kultaisen kauden” vakaus loppui ensimmäiseen öljykriisiin ja Bretton Woodsin lopettamiseen 1973. Seurasi epävakauden aikaa, ongelmia eri maiden kilpailukyvyssä, inflaatio-odotukset kasvoivat, ja hallitukset ryhtyivät kiristämään rahapolitiikkaa työttömyyden kasvun uhallakin.¹⁷¹ Yhdysvaltalainen historioitsija Robert Brenner ajoittaa epävakauden alkaneen kehittyneissä kapitalistisissa maissa kuitenkin jo ennen ensimmäistä öljykriisiä. Hän näkee teollisuuden ylituotannon ja ylikapasiteetin johtaneen G-7 maissa pysyvään kansainväliseen kilpailuun, joka laski hintoja ja sijoitusten tuottoastetta.¹⁷² Muutos kansainväliseen lamaan alkoi hetkellä, jolloin useimmat kehittyneistä kapitalistisista maista olivat sodan jälkeisen dynaamisuuden huippukohdassa.¹⁷³

Bretton Woods -järjestelmän päätyttyä, kansallisesti ja paikallisesti sidottu pääoma pääsi kulkemaan entistä vapaammin ympäri maailman ja suurissa yrityksissä valta siirtyi operationaaliselta johdolta osakkeenomistajille. Sosiologi Richard Sennett toteaa, että valtaa saaneet sijoittajat halusivat nopeita voittoja eivätkä olleet kiin-

¹⁶⁹ Crouch 2011, 111.

¹⁷⁰ Emt., 12–14.

¹⁷¹ Eichengreen 2008, 246.

¹⁷² Brenner 2006, 99.

¹⁷³ Emt., 121.

nostuneita pitkän tähtäimen tuloksista.¹⁷⁴ Kultakannan romahdusta seurasi kapitalistisen rahatalouden laajamittainen uudelleenjärjestely, jota valuutan muodonmuutokset kiihdyttivät. David Brenner arvioi ettei keynesiläinen kysynnän kasvupoliitikka voinut enää palauttaa talouden dynamiikkaa, koska perusongelma oli teollisuuden ylikapasiteetista ja ylituotannosta aiheutunut liian matala hintataso suhteessa kustannuksiin, mikä alensi tuottoja.¹⁷⁵

Kanadalainen politiikan tutkija David McNally ajoittaa uusliberalistinen jakson alkaneen vuosien 1974–75 ja 1980–82 taantumista, ja niitä seuranneista hallitsevan luokan hyökkäyksistä ay-liikettä kohtaan. Tuloksena oli kapitalismin raju uudelleenjärjestely. Se sai aikaan kapitalistisen kasvun uuden aallon, vaikkakin paljon epätasaisemman ja häilyvämmän kuin kasvukautena 1949–1973. Tehdasteollisuutta järjesteltiin uudelleen alueellisesti ja samalla otettiin käyttöön uutta teknologiaa ja uusia työorganisaatioiden ja työprosessien tehostamisen keinoja.

Rahataloudessa epävarmuus kasvoi ja riskeiltä suojaavat rahoitusinstrumentit lisääntyivät räjähdysmäisesti. Ne avasivat uudet markkinat rahoitusalan palveluille ja voitontavoittelulle ja mahdollistivat aiempaa laajemman finanssikeinottelun. Rahakaupan ja finanssivoittojen määrä kasvoi, kun teolliset investoinnit tuottivat huonommin. Tämä kehitys "finanssialisoi" kapitalismin. Ylituotanto ja kilpailutilanne siirsivät teollista tuotantoa halpojen työvoimakustannusten maihin.¹⁷⁶ Beverly Silver toteaa, että aina, kun ay-liike globaalisti vahvistui jossakin, kapitalistit heikensivät ay-liikettä investoimalla muualle ja muuttivat tuotannon työvoimakustannuksiltaan halvempiin maihin tai alueisiin.¹⁷⁷

Ulkomaankaupasta riippuvainen Suomi imi historioitsija Markku Kuisman mukaan voimansa maailmantalouden kukoistuksesta.¹⁷⁸ Juhana Vartiainen ja Jukka Pekkarinen toteavat Suomen hallitusten korostaneen finanssipolitiikassa talouskasvun ja rakennemuutoksen edistämistä kun taas suhdannenäkökulma jäi taka-alalle. Finanssipolitiikkaa arvioitiin kustannusten, kannattavuuden ja hintakilpailukyvyyn näkökulmasta. Arvioinnille oli ominaista selektiivisyys ja finanssipolitiikka käsitettiin sarjana erityistoimenpiteitä eikä sitä yhdistetty kansantalouden kokonaissuureisiin eikä työllisyyteen. Erityisesti työllisyys nähtiin muusta talouspolitiikasta irrall-

¹⁷⁴ Sennett 2007, 40.

¹⁷⁵ Brenner 2006, 159.

¹⁷⁶ McNally 2011, 113–114.

¹⁷⁷ Silver, 2003, 41.

¹⁷⁸ Kuisma 2009, 199.

lisena erityisongelmana.¹⁷⁹ Hallitusohjelmissa ja talous- ja rakennepolitiikassa työllisyyden ylläpito oli tosin keskeinen tavoite, mutta ohjelmien mukaan sen onnistumisen katsottiin riippuneen lähinnä talouden kasvusta.¹⁸⁰

Finanssipolitiikassa täystyöllisyydestä ei tullut milloinkaan merkittävä osa suomalaista talouspolitiikkaa. Keynesiläinen täystyöllisyyden tavoite kokonaiskysynnän kautta jäi taka-alalle. Työllisyyspolitiikka muodostui sarjasta erilaisia työllistämistoimia.¹⁸¹ Poliitiikan tutkija Sami Outinen toteaa 1970-luvun alusta eteenpäin keskeisesti talouspolitiikasta vastuussa olleen puolueen, SDP:n pitäneen heikentynyttä vaihtotasetta työttömyyden torjuntaa suurempana yhteiskunnallisena ongelmana. Se merkitsi talouspolitiikan kiristämistä juuri silloin kun työttömyys oli kääntymässä nousuun.¹⁸²

Suomessa korostuivat talouden kasvu, rakennemuutos ja avoimen sektorin kannattavuus. Alhainen työttömyys oli toissijainen tavoite eikä talouden vakaudelle lopulta pantu suurta painoa. Kasvuun tähdättiin, mutta vakaitten olojen sijasta maa eli devalvaatiosyklistä toiseen. Tuotannon vaihtelut olivat jyrkkiä ja kriisit seurasivat toisiaan säännöllisin välein. Normaalin syklin pituus on ollut 4–5 vuotta ja noin kymmenen vuoden välein puhkesi vakavampi kriisi ja lama.¹⁸³ Tapio Bergholm pitää sodan jälkeisen kehityksen keskeisenä juonteena epävakauden ja vakaampien jaksojen vuorottelua talous- ja työmarkkinakehityksessä. Tavoitteena oli taloudellinen kasvu, vakaa hinta- ja palkkakehitys ja korkea työllisyys, mutta taloussuhteiden nopeiden käännteiden, poliittisten kiistojen ja etujärjestöjen tulonjakoa koskevien erimielisyyksien takia siinä epäonnistuttiin.¹⁸⁴ Yhtenä osasyynä oli hallitusten heikkous ja nopea vaihtuvuus.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 134–135.

¹⁸⁰ Emt., 57.

¹⁸¹ Emt., 53–55.

¹⁸² Outinen 2015, 317.

¹⁸³ Pekkarinen, Vartiainen 199, 60–61, Kosonen 1979, 226.

¹⁸⁴ Bergholm 2005, 16.

¹⁸⁵ 1944–1968 oli kaikkiaan 22 hallitusta. Valtioneuvosto.fi

4.2. Säästämällä luvassa parempi tulevaisuus

Pääministerinä Urho Kekkonen seurasi sodan jälkeisen ajan suosittuja yleiseurooppalaisia talouspoliittisia teemoja 1952 ilmestyneessä kirjasessaan ”Onko maallamme malttia vaurastua”.¹⁸⁶ Kekkonen arvioi talouselämän kehityksen riippuvan siitä kuinka nopeasti saadaan teollisuutta rakennetuksi ja pääomia kasvatetuksi. Ainoastaan teollisuus pystyisi tarjoamaan terveellä pohjalla olevan elintason nousun. Hän totesi vallinneen ajattelutavan mukaan olevan yleistä, että vientiteollisuuden hyvien suhdanteiden aikana ylijäämä haluttiin käyttää palkkoihin ja sitä kautta kulutuksen nostamiseen eikä teollisuudelle annettu investointimahdollisuuksia. Suuri pulma olikin säästöpääomien saanti. Ratkaisuksi hän näki, että kansakunnan tai yksityisen kansalaisen kulutuksen osuutta oli supistettava, jotta taloudellisen kehityksen edellyttämät investoinnit voitiin tehdä. Valistuksen avulla oli luotava erityisesti teollisuustyöväestön keskuuteen uusi suhtautumistapa investointitoimintaan. Oli löydettävä objektiivisesti toimiva menettelytapa määrätä, miten suuri osa kansantulosta oli tiettynä aikana käytettävä kulutukseen ja kuinka suuri osa investointeihin, ja sen avulla oli ratkaistava palkkapolitiittiset kysymykset.

Kekkonen piti ohjelmaa kovana ja arvioi että se oli toteutettava vapaaehtoisuuden tietä niin, että ainakin pääosa työväestöstä ja virkamieskunnasta hyväksyisi sen. Muuten se ei onnistuisi. Hän ennusti, että palkansaajat eivät ottaisi innostuneesti vastaan suunnitelmia rajoittaa jokapäiväistä kulutusta, vaikka säästöt käytettäisiinkin teollisuuden rakentamiseen, ja sen välityksellä luotaisiin edellytyksiä kulutustason nostamiseen tulevaisuudessa. Näin olisi varsinkin jos he näkevät, että ”ns. teollisuuskapitalistit, nuo paljon puhutut 20 perhettä kulutuksen rajoittamisen ansiosta lisäävät omaisuuttaan.”¹⁸⁷ Käytännössä Kekkonen loi ohjelmajulistuksessaan pohjaa tulopoliittiselle järjestelmälle kaivatessaan ”objektiivisesti toimivaa menettelytapaa”, jolla sovittaisiin kulutuksen ja investointien osuudesta kansantulosta.

Säästäminen jatkui keskeisenä osana suomalaista talouspoliittista oppia.¹⁸⁸ (Kuvio 1.) Elinkeinoelämän ja talouspoliittisten päättäjien 1950-luvulla tavoitteeksi asettama nopea talouskasvu, alhainen korkokanta ja suuret investoinnit, vaihtotaseen asettamisessa rajoissa, edellyttivät palkankorotusten hillitsemistä ja pakkosäästämistä.

¹⁸⁶ Kekkonen 1952.

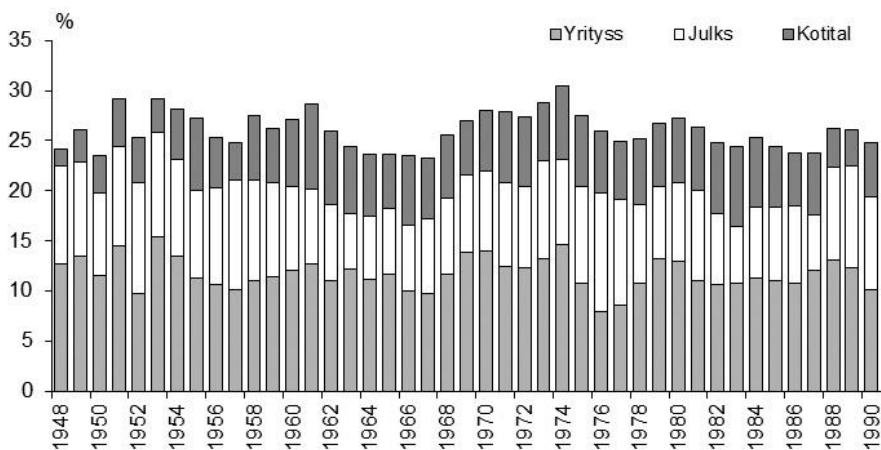
¹⁸⁷ Kekkonen 1952, 54–91.

¹⁸⁸ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 134, Pohjola 1992, 36, Fellman, Lindholm 1996, 138, Puoskari 1992, 96.

tä.¹⁸⁹ Yritysten kaipaamia pääomia ja riskinkantokykyä saatiin pääoman ulkomaisesta tuonnista, kotimaisilta luottolaitoksilta ja valtiontaloudesta sekä eläkejärjestelmään kootuista säästöistä. Niiden avulla investointiaste nostettiin 1950-luvulla 25–30 prosenttiin BKT:stä ja se pysyi korkeana 1970-luvun loppuun asti.¹⁹⁰ (Kuvio 2.)

Öljykriisiin saakka kasvu oli Euroopassa hieman nopeampaa kuin Suomessa, mutta sen jälkeen 1980-loppuun saakka, BKT:n kehitys oli Suomessa merkittävästi nopeampaa kuin muissa Euroopan maissa vaikkakaan se ei aina ole hyvä mittamaan elintasoja tai hyvinvointia eikä se kuvaa tulonjakoa.¹⁹¹ Investointiaste oli keskimäärin yhdeksän prosenttia korkeampi kuin OECD-maissa 1960–90. Matti Pohjola toteaa Suomen saavuttaneen investoimisen maailmanennätyksen.¹⁹² Hän toteaa investointien olleen kuitenkin suurelta osin tehottomia.

KUVIO 1: Koko kansantalouden säästämisaste 1948–1990

Lähde: Pitkänen & Sauramo 2005, Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia 98.

Hallituksista riippumatta, talouspoliittiseksi päälinjaksi muotoutui investoiminen erityisesti paperi- ja metalliteollisuuteen sekä säästämisvelvoite kotitalouksille.

¹⁸⁹ Pohjola 1996, 43.

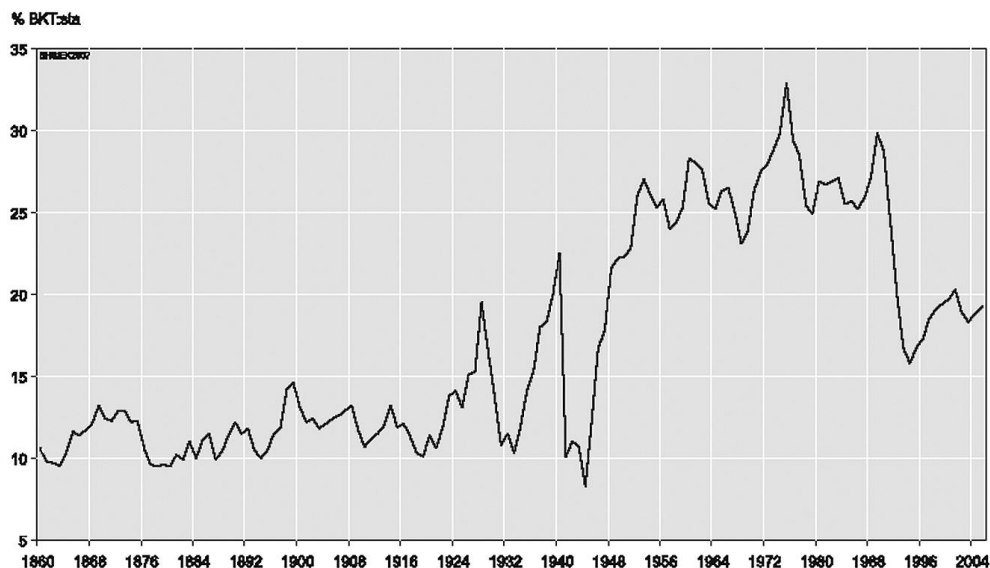
¹⁹⁰ Kuusterä, Tarkka 2012, 190.

¹⁹¹ Fellman, Lindholm 1996, 53.

¹⁹² Pohjola 1996, 36.

Keskeisenä tavoitteena oli välttää vaihtotaseen alijäämää.¹⁹³ Valtio ei ottanut velkaa, jolloin talouspoliittiset ongelmat näkyivät valtion toistuvina kassakriiseinä. Julkisen sektorin säästöissä suomalaiset poliittiset päättäjät olivat huipputasoa 1950-luvusta lähtien. Ylijäämä suunnattiin investointeihin.

KUVIO 2 Investointiaste 1860 – 2004

Investointiaste = Kiinteän pääoman bruttomuodostus / BKT

Lähde: Näin on käynyt 2007, 32

Kansainvälisestä öljykriisistä huolimatta 1970-luvun alkupuolisko oli Suomessa talouskasvun aikaa, jota tuki bilateraalinen kauppa Neuvostoliiton kanssa. Se myös pelasti Suomen syvemmästä lamasta, kun viennin arvo Neuvostoliittoon nousi öljyn hinnan kallistuttua.¹⁹⁴ Öljyn hinnan nousu loi lisää kapasiteettia itäviennille. Neuvostoliiton viennin osuus oli 10 prosenttia ulkomaanviennistä ja se pysytteli samansuuruisena 1990-luvun alkuun saakka. Suurin kauppakumppani 1970-luvun alussa oli Iso-Britannia, toiseksi suurin Neuvostoliitto ja kolmantena tuli Ruotsi.¹⁹⁵

Rahoitusmarkkinat olivat 1950-luvulta lähtien voimakkaasti säänneltyjä seuraavat 30 vuotta. Sääntely oli osa hallituksen laajempaa markkinoiden interventiomallia.

¹⁹³ Hjerpe, Jalava 2006, 46, Fellman, Lindholm 1996, 37.

¹⁹⁴ Garcia-Iglesias, Kilponen 2006, 205, Kuusterä, Tarkka 2002, 472.

¹⁹⁵ Näin on käynyt 2007, 26.

Se kattoi rajoituksia valuuttamarkkinoilla, pankkien antolainauskoron sääntelyä ja pankkien välisen sopimuksen talletuskorosta. Suomen Pankki sääti erityisiä kiintiöitä pankkien luotoille, kun samalla suorat rajoitukset valuuttamarkkinoilla suoja-sivat pankkijärjestelmää kansainväliseltä kilpailulta. Korkokontrollin avulla pankkien antolainauskorot pidettiin aika matalina investointien hyödyksi ja ne säätelivät kotitalouksien kustannuksia. Säästötalletukset olivat verovapaita ja yritysten lainojen korkokulut täysin vähennyskelpoisia.¹⁹⁶

Vartiainen ja Pekkarinen arvioivat, että rahapolitiikka yleensäkin miellettiin vähemmän poliittiseksi kuin finanssipolitiikka, eikä sitä yhdistetty kulloisenkin poliittisen hallituksen toimiin, vaan rahapolitiikka haluttiin nähdä puolueettoman viranomaisten, keskuspankin, yleisviisaana teknokratiana. Pankkivaltuusmiesten rahapolitiikan kontrolli oli varsin muodollista ja keskuspankin oma sisäinen valmistelu vei eteenpäin keskeisiä toimenpiteitä. Rahapolitiikassa oli korporatiivisia piirteitä, kun ne soviteltiin pankkien tarpeita silmälläpitäen. Rahapolitiikan valmistelun julkisuus oli vähäistä eikä harjoitetulle politiikalle löytynyt aina selviä virallisia perusteluja.¹⁹⁷ Tämä kehityshän huipentui 1980- ja 1990-lukujen taitteessa pankkivaltuusmiesten ollessa ”pihalla kuin lumiukot”, kun piti päättää rahapolitiikasta laman jälleen iskettyä – tosin syvempänä kuin aiemmin.¹⁹⁸

Inflaatio lähti nopeaan nousuun 1960-luvun loppupuolella ja korkeimmillaan se oli liki 20 prosenttia 1970-luvun alkupuoliskolla. SAK:ssa inflaation hillitseminen oli koko vuosikymmenen ajan keskeisiä tavoitteita. Kansainvälisesti verrattuna Suomen kuluttajahintaindeksi erkani 1970-luvun alussa Ruotsin ja 15 EU-maan tasosta nopeampaan ja jyrkempään nousuun.¹⁹⁹ Hurjimman inflaation aikaan hintataso kaksinkertaistui viidessä vuodessa ja kuusinkertaistui 1965–86. Inflaation kasvuvauhti oli nopeinta laskusuhdanteen ja laman aikana 1974–77.²⁰⁰ Vuoden 1974 aikana inflaatio kiihtyi edelleen niin, että kuluttajahinnat olivat nousseet vuositasolla 17 prosenttia, kun palkansaajien palkat nousivat keskimäärin 13 prosenttia, josta liukuman osuudeksi arvioitiin 6 prosenttia.²⁰¹ SAK:n vuosikirjan 1974 mukaan kansainvälisen hintatason nousu muodosti puolet elinkustannusten noususta. Nousukausina palkkojen osuus kansantulosta kasvoi, mutta taantumavaiheessa vaikeudet kärjistyivät. Lamakauden politiikka tähtäsi kannattavuuden palauttami-

¹⁹⁶ García-Iglesias, Kilponen 2006, 202–205.

¹⁹⁷ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 201.

¹⁹⁸ Hulkko 2004.

¹⁹⁹ Näin on käynyt 2007, 31.

²⁰⁰ Heikkinen, Tiihonen 2010, 122.

²⁰¹ SAK:n vuosikirja 1974, 15–17. TA.

seen deflaation ja devalvaation keinoin. Finanssipolitiikan kiristäminen ei parantanut kovin nopeasti kannattavuutta, joten päädyttiin devalvaatioon. Se korotti puolestaan nopeasti kansainvälisesti vaihdettavien tavaroiden hintatasoa ja tuontipanosten hinnan nousun kautta yleistä hintatasoa. Nimellispalkat eivät seuranneet inflaatiota, reaali-palkkojen nousu hidastui ja palkkojen kansantulo-osuus pieneni. Näin oli pedattu ainekset uudelle nousulle. Noususuhdanteen koittaessa palkat jälleen nousivat nopeasti, jolloin uuden taantumän tullessa teollisuuden kriisiytyminen oli jo pohjustettu.²⁰²

Suomen Pankin historioitsijat Antti Kuusterä ja Juha Tarkka toteavat ekonomistien Pekka Korpisen ja Seppo Kykkäsen kritisoineen Suomen Pankin ylläpitämää käsitystä, että devalvaatioiden syinä oli sisäinen inflaatioalittius, joka teki inflaatiosta kroonisesti nopeampaa kuin kilpailijamaissa. Korpinen ja Kykkänen pitivät päinvastoin devalvaatiopolitiikkaa merkittävänä inflaatiota voimistavana tekijänä. Ylimitoidetut devalvaatiot olivat juurruttaneet kansantalouteen inflaatio- ja devalvaatio-odotukset, joilla oli voimakas taipumus toteuttaa itseään. Tulonjakonäkökulmasta devalvaatiot siirsivät tuloja kuluttajilta yrityksille ja edistivät siten pääoman tehotonta käyttöä. Reaaliensioiden nousu olisi sen sijaan pakottanut yritykset tehostamaan omaa toimintaansa. Krooninen maksutaseongelma johtui leväperäisestä ja heikosta sijoitustoiminnasta eikä suinkaan liiallisesta kulutuksesta.²⁰³

Jälkeenpäin arvioituna kasvu- ja rakennuspolitiikkaa tutkinut ekonomisti Kauko Mannermaa pitää hallitusten toteuttamaa ohjailutalouden talouspolitiikkaa vuodesta 1960 vuoteen 1977 menestyksenä. Hänen mielestään politiikka sopi suljettuun talouteen, jolla oli kapea yrityspohja ja rajoitetut investointien rahoitusmahdollisuudet. Kauden loppuun liittyi kuitenkin kielteisiä piirteitä, kun julkisen vallan ohjaus ja suunnittelu muuttui. Talouden kriisiytyttyä eivät yritykset ratkaista ongelmat entisellä tavalla onnistuneet, jolloin seurauksena oli kasvu- ja rakennepolitiikan linjan muutos.²⁰⁴

Talouspolitiikan suunnan muutoksen jälkeiset hallitusohjelmat keskittyivät 1976–79 tohtori Pentti Puoskarin mukaan yritysten kustannuspaineiden hillintään, yksityisen yritystoiminnan kannustamiseen, julkisen sektorin BKT:tä nopeamman kasvun pysäyttämiseen ja valikoiviin työllistämistöimiin. Kasvupolitiikat, palkkaerojen pienentäminen, sekä palkkojen ja eläkkeiden kansantulo-osuuden kasvattami-

²⁰² Pekkarinen, Vartiainen 1993, 327.

²⁰³ Kuusterä, Tarkka 2012, 450–451.

²⁰⁴ Mannermaa 2007, 318–326.

nen pantiin sivuun kyseisinä elvytysvuosina.²⁰⁵ Suomen Pankki tähtäsi maksutaseen tasapainottamiseen kiristämällä finanssi- ja rahapolitiikkaa, jolla se pyrki vähentämään kotimaisen kysynnän kasvua jyrkästi. Vaihtotaseen vaje puolittui, mutta hintana oli työttömyysasteen kasvu kolminkertaiseksi.²⁰⁶

4.3. Melkein menestystarina

Taloushistorioitsijat Riitta Hjerppe ja Jukka Jalava toteavat Suomen tien pois köyhyydestä sujuneen vuosijaksolla 1860–2000 uskomattoman nopeasti verrattuna mihinkään muuhun historiamme jaksoon. Varsinkin sodan jälkeinen jälleenrakentaminen, siirtoväen asuttaminen, sotilaiden kotiuttaminen ja sotakorvausten maksaminen pakottivat talouden nopeampaan kasvuun kuin monessa muussa maassa.²⁰⁷ Kasvuhakuisella politiikalla oli kuitenkin negatiiviset vaikutuksensa, sillä yksityinen kulutus putosi usein terävästi ja pitemmäksi aika, mikä johtui talouspolitiikan tavoitteista edistää vientiä ja investointeja kotitalouksien kulutuksen kustannuksella.²⁰⁸

Vaurastumisstrategian tavoitteena olleiden suurten investointien ja nopean talouskasvun katsottiin edellyttäneen palkkojen nousun ja kulutuksen hillintää, pakkosäästämistä, alhaisia korkoja, talouden sääntelyä ja valtion keskeistä talousroolia. Järjestelmä rakennettiin tukemaan kansallista vaurastumisohjelmaa ja ennätysmäiset investoinnit rakennettiin kulutuksen kustannuksella. Hjerppe ja Jalava toteavat, että ohjelmaa on pidetty kansainvälisesti katsottuna menestyksenä. Kasvumenes-tyksen vertailu muihin maihin paljastaa kuitenkin, että suomalaisten elintaso saavutettiin keskimääräistä suuremmin uhrauksin.

Makrotalous on kuitenkin kapea mittari kertomaan yhteiskunnan todellisesta hyvinvoinnista, jos tarkastellaan tulojen lisäksi myös asumistasoa, työllisyyttä, koulutusta, terveyttä, vapaa-ajanviettoa, poliittisia olosuhteita, ympäristöä ja muita sosiaalisia tekijöitä.²⁰⁹ Huolimatta asukasta kohti lasketuista, kansantuotteella arvioituista kasvuluvuista, Suomen saavutus ei ollut Matti Pohjolan mukaan hyvä, vaan päinvastoin pikemminkin keho.²¹⁰ Pohjolan käsityksen mukaan politiikan epäsuo-

²⁰⁵ Puoskari 1992, 92.

²⁰⁶ Kuusterä, Tarkka 2012, 407–414.

²⁰⁷ Hjerppe, Jalava 2006, 45–46.

²⁰⁸ Emt., 2006, 42

²⁰⁹ Hjerppe, Jalava 2006, 104.

²¹⁰ Pohjola 1996, 123.

tuisat vaikutukset esiintyivät taloudessa piilevänä työn ja pääoman alhaisena tuotavuutena, joten kasvupolitiikassa Suomi tulisi lukea epäonnistujien joukkoon.²¹¹

Ekonomistit Markus Jäntti, Juhana Vartiainen ja sosiologi Juho Saari arvioivat, että säästämisen oloissa sosiaalisen sopimisen vahvistamisesta tuli poliittinen pakko. Yksityisen sektorin puutteet säästöissä korvattiin julkisen sektorin säästöillä. Työläiset piti saada hyväksymään maltilliset palkat, jotta yritykset voisivat investoida. Avain palkkamaltin hyväksymiseen oli lupauksessa vaurauden kasvusta tulevaisuudessa.²¹² Kehitys oli kansainvälisestikin hyvin samankaltaista. Korvaukseksi tuottavuutta alemmista palkkojen korotuksista luotiin useissa maissa sosiaaliturvaohjelmia.²¹³ Markku Kuisma muistuttaa, ettei kansantalous ja poliittinen järjestelmä voinut kestää keskiluokan köyhtymistä eikä voimistuneen työväenliikkeen ja ayliikkeen painetta, vaan ansiotaso nostettiin nousu-uralle inflaatiolla ja valtion ulkomaista lainaa lisäämällä.²¹⁴

Hallituksen ja elinkeinoelämän työntekijöiltä edellyttämä sopeutuminen ja toisaalla työntekijöiden toiveet pikaisesta elintason noususta iskivät kuitenkin yhteen, sodan jälkeisistä vuosista lähtien, lukemattomissa työtaisteluissa, jotka osoittivat, että täydellistä konsensusta talouspolitiikasta ei ollut saavutettu. 1945–1968 lakkopäiviä kertyi 18035000.²¹⁵ Tulonjakotaistelu huipentui SAK:n julistamaan vuoden 1956 yleislakkoon ja MTK:n julistamaan luovutuslakkoon. Tapio Bergholm luonnehtii yleislakkoa tulonjakokamppailun jatkumoksi, joka ei ollut alku eikä loppu, vaan merkittävä käänne.²¹⁶ SAK joutui yleislakon jälkeen sivuun talouspoliittisista ratkaisuista ja heikko valtionalous johti ratkaisuihin, jotka alkoivat nopeasti syödä palkkatyöläisten yleislakolla saavuttamaa reaaliansioiden nousua.²¹⁷

Vaurastumisohjelman menestyksellisyydestä, ja siitä miten se onnistui kohottamaan kansalaisten elintasoja, on esitetty erilaisia käsityksiä. STK:n historioitsija Markku Mansner toteaa elintason nousseen kaikesta huolimatta tasaisesti 1970-luvun alusta lähtien. Palkkaerot supistuivat jopa niin, että ne olivat pienempiä kuin useissa Euroopan maissa, muita Pohjoismaita lukuun ottamatta. Mansnerin mukaan

²¹¹ Kujala 2006, 302, Pohjola 1996, 44.

²¹² Jäntti, Saari, Vartiainen 2006, 19.

²¹³ Eichengreen 2008, 32–129.

²¹⁴ Kuisma 2009, 105.

²¹⁵ Kauppinen, Alasoini 1985, 131. Tilastoon on laskettu työntekijäpuolen lakot, joukkoirtisanoutumiset, saarrot, joissa on heti jätetty työpaikka sekä työnantajien sulut ja joukkoirtisanoutumiset.

²¹⁶ Bergholm 2015, 141.

²¹⁷ Emt., 168.

suomalaiset eivät olleet koskaan voineet niin hyvin kuin aikakaudella 1956–1982. Työntekijöiden reaaliensiot kaksinkertaistuivat 1955–1980. Teollisuudessa miesten ja naisten palkat lähestyivät toisiaan, samoin kuin työntekijöiden ja toimihenkilöiden palkat. Maaseudulla ja kaupungeissa maksettujen palkkojen ero kapeni.²¹⁸

Professori Hannu Uusitalo tarkastelee kriittisesti käsitystä tuloerojen supistumisen syistä. Hän toteaa, että tuloerojen supistuminen 1960-luvun lopulta 1970-luvun puoliväliin saakka aiheutui tulonsiirroista, rakennemuutoksesta sekä tulopolitiikan ja inflaation yhteisestä vaikutuksesta.²¹⁹ Matti Pohjola puolestaan arvioi, etteivät palkkaerot olleet Suomessa suinkaan pienet. Muista Pohjoismaista Suomi erosi siinä, että tulojen tasaus tehtiin verotuksen ja tulonsiirtojen avulla eikä solidaarisella palkkapolitiikalla kuten esimerkiksi Ruotsissa. Suomen ongelmana oli pikemminkin palkkaerojen suuruus kuin pienuus. Tehdyn työn määrä, verotus ja tulonsiirrot näyttivät muuttaneen suuret palkkaerot pieniksi tuloeroiksi.²²⁰

Prosessi maatalousvaltaisuudesta teollisuuteen tapahtui monissa maissa pitkän ajan kuluessa, mutta Suomessa se sujui nopeasti. Hyvän yleistaloudellisen tilanteen ansiosta se sujui ekonomistien Susanna Fellmanin ja Christian Lindholmin mielestä aika kivuttomasti.²²¹ Asuntopulan kourissa kärvistellyt, maaseudulta kaupunkiin muuttanut, juuri perheen perustanut nuori teollisuustyöläinen ei ehkä täysin allekirjoittanut käsitystä melko kivuttomasta rakennemuutoksesta. Nuori sukupolvi perusti perheitä, säästi ostaakseen asunnon kaupunkien liepeille nousseista lähiöistä ja kurkotti korkeamman elintason perään, joka oli monelle kuitenkin nopeammin saavutettavissa Ruotsissa. Vasta 1990-luvulla Suomi saavutti Ruotsin tason mitattuna bruttokansantuotteella henkeä kohti.²²²

Suomi luopui Ruotsin hyväksi 600 000 kansalaisesta 1960- ja 70-luvuilla, joista noin puolet palasi Suomeen takaisin myöhemmin. Muutto maan sisällä oli myös massiivista. Noin 280 000 henkeä vaihtoi vuosittain asuinseutuaan.²²³ Markku Mansner on laskenut nettosiirtolaisuuden tulleen maksamaan Suomelle yhden vuoden valtakunnan budjettia vastaavan luvun, jos kustannukset yhtä maastamuuttajaa

²¹⁸ Mansner, 2005, 63.

²¹⁹ Uusitalo 1982, 83.

²²⁰ Pohjola 1996, 133–135.

²²¹ Fellman, Lindholm 1996, 57.

²²² Jäntti, Saari, Vartiainen 2006, 11.

²²³ Fellman, Lindholm 1996, 99.

kohti olivat vuoden 1973 rahassa 120 000–130 000 markkaa, yhteensä yli 1.3 mrd. euroiksi vuoden 2015 rahassa muunnettuna.²²⁴

Maaseudun tyhjenemisellä, kaupunkiin muutolla ja Ruotsiin suuntautuneella muuttoliikkeellä oli myös poliittiset seurauksensa. SMP järjesti yllätyksen vuoden 1970 eduskuntavaaleissa, antamalla ”unohdetun kansan” saada äänensä kuuluviin. SMP:n vaalivoitolla löytyy rakennemuutoksen ja taitavan julkisuuden käytön lisäksi varmasti useita muitakin syitä, kuten esimerkiksi vuoden 1967 devalvaatio ja pettymys vasemmistoenemmistöisen eduskunnan uudistusten hitaaseen vauhtiin.²²⁵

4.4. Kallista säästämistä

Sodan jälkeisen Suomen hallitukset panivat kansalaiset säästämään ja tinkimään kulutuksesta. Täystyöllisyyden tavoite sai väistyä, kun talouskasvusta tuli hallitseva paradigma. Talouspolitiikan suuntaa ohjasi Suomen Pankin rahapolitiikka ja tiuhaan vaihtuvien hallitusten finanssipolitiikka. Ekonomisteilla, historioitsijoilla ja sosiologeilla on eri käsityksiä hallitusohjelmien menestyksellisyydestä. Kansantalouden mittarit näyttivät 1970-luvulle tultaessa Suomen menestyneen säästö- ja investointiohjelmillaan, mutta kansalaisten elintaso laahasi muiden Pohjoismaiden jäljessä. Palkansaajien näkökulmasta voi kyseenalaistaa sen, miten menestyksellistä oli talouspolitiikka, jonka seurauksena 600 000 kansalaista muutti maasta pois ja joista puolet jäi sille tielle. Liki 300 000 suomalaisen vuosittainen muutto maan sisällä kertoo nopeasta rakennemuutoksesta, jonka seurauksena aikalaiset muistavat ainakin kaupunkiin keskittyneet valtaiset asuntopulat ja alimitoitettu infrastruktuurin.

Levottomuudet työmarkkinoilla, huipentumana vuoden 1956 yleislakko ja Ruotsin houkutus parempine palkka- ja sosiaaliturvatasoineen kertoivat siitä, että palkansaajien elintason kohentamisessa ei ollut onnistuttu kansalaisten mielestä kovinkaan hyvin. Tuloerojen tasaaminen tapahtui verotuksen ja tulonsiirtojen avulla pikemminkin kuin solidaariseen palkkapolitiikkaan perustuen. Käsitys pienistä palkkaeroista perustui näin ollen harhakuvaan. Korkea inflaatio ja devalvaatio-odotusten torjunta hallitsivat SAK:n talouspoliittista toimintaa koko 1970-luvun ajan.

²²⁴ Mansner 2005, 21.

²²⁵ Jansson 1993, 142.

Talouspolitiikan ohjaukseen suunniteltiin uusia työkaluja. Seuraava askel tulisi olemaan ammattiyhdistysliikkeen saaminen mukaan kantamaan vastuuta talouspolitiikasta ja sen toteuttamisesta, jotta 1950-luvulla omaksuttua investointi- ja säästöpolitiikkaa voitaisiin jatkaa häiriöttä.

5. Tulopolitiikasta työmarkkinamallin työkalu

Toisen maailmansodan jälkeen työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan kesken oli eriasteista yhteistoimintaa tulopolitiikan aikaansaamiseksi jokseenkin kaikissa kehittyneissä kapitalistisissa Euroopan teollisuusmaissa, esimerkiksi Itävallassa, Hollannissa, Pohjoismaissa, Sveitsissä ja Länsi-Saksassa. Ammattiliitot ajattelivat tulopolitiikkaa strategisena valintana, jolla ne pääsisivät laajentamaan päätösvaltaansa talouspolitiikkaan, voittoihin, investointeihin tai rakennemuutokseen. Eri maiden tulopoliittiset rakenteet poikkesivat toisistaan monesta eri syystä, jotka juonsivat juurensa eri maiden korporatistisista perinteistä. Selittävänä tekijänä olivat ay-liikkeen oma historia, järjestäytymisperinne sekä suhteet työnantajajärjestöihin ja hallituksiin.

Itävalta kehitti sosiaalikumppanuuden, joka perustui lakisääteiseen kamarijärjestelmään. Siinä ay-liikkeellä samoin kuin työnantajilla, maataloudella ja elinkeinoelämällä oli kullakin oma mandaattinsa. Länsi-Saksassa ay-liike osallistui maan talouden suunnitteluun 1960-luvun alusta lähtien. Yritysneuvostot ja myötämäärämlaki vuodelta 1976 olivat Länsi-Saksan malli sosiaaliseen kumppanuuteen. Hollannissa perustettiin vuonna 1945 hallituksen tunnustama tulopoliittinen elin sopimalla siitä työnantajien ja työntekijöiden kesken. Maan hallitus valmisteli 1970-luvulla lakia, joka olisi tehnyt tulopolitiikasta lakisääteisen, mutta hanke kaatui ay-liikkeen vastustukseen.²²⁶ Suomessa tulopolitiikan kehittämistä suunniteltiin komiteatyöskentelynä 1960-luvun alkupuolelta lähtien. Tavoitteeksi asetettiin kansainvälisen esimerkin mukaan palkkakustannusten hillitseminen elinkeinoelämän ja lähinnä vientiteollisuuden etujen mukaisesti.²²⁷

5.1. Pohjoismaiden erilaiset ratkaisut

Pohjoismaiden työmarkkinajärjestelmillä oli yhteisiä piirteitä, joskin eroavuuksia-kin löytyi. Palkansaajien järjestäytymisaste oli Ruotsissa, Norjassa ja Suomessa korkea, ja niissä järjestäydyttiin teollisuusliittoperiaatteen mukaan. Tanskassa valitseva järjestäytymisperiaate nojautui osittain ammattikuntiin eikä siellä käyty kolmikantaneuvotteluja, vaan parlamentissa säädettiin suoraan työmarkkinoita koskevia lakeja. Työmarkkinaneuvottelut muissa Pohjoismaissa käytiin keskitetty-
ti. Keskitettyjä ja paikallisia neuvotteluja voitiin käydä rinnakkain. Suomessa ja

²²⁶ Lembruch 1977, 101–109.

²²⁷ Helelä, Paunio 1967, 6, Liinamaa, Elvytyksen Linjat 1977, 128.

Norjassa ay-liike oli sitoutunut kolmikantaiseen tulopoliittiseen järjestelmään. Sopimukset saattoivat olla monivuotisia. Hallituksen rooli neuvotteluissa sen sijaan poikkesi maittain.²²⁸

Ruotsissa oli solmittu työmarkkinaosapuolten kesken jo vuonna 1938 Saltsjöbaden-sopimus, jonka avulla tuli ratkaista työmarkkinakonfliktit voimakkaan työtaistelukauden jälkeen sopimalla ja kompromisseilla. Ruotsissa valtion rooli jäi taustalle päinvastoin kuin naapurimaassa Norjassa, jossa valtiolla oli huomattava tulopoliittinen rooli työmarkkinaneuvotteluissa. Ruotsi sekä Norja ja Suomi kulkivat eri suuntiin 1970-luvun työmarkkinakäytännöissään. Suomessa ja Norjassa tukeuduttiin tulopoliittikkaan, mutta Ruotsissa työmarkkinaosapuolet neuvottelivat keskenään.

Ay-liikkeen vahva side sosialidemokraattiseen puolueeseen korvasi Ruotsissa kolmikantaisen tulopoliittikan ja LO (Landsorganisation i Sverige, SAK:n ruotsalainen veljesjärjestö) sai sosialidemokraattisiin hallituksiin vaikuttamalla aikaan toivomiin sopimuksia ja lainsäädäntöä. Myös Norjassa ja Tanskassa ay-liikkeellä oli vahva sidos sosialidemokraattisiin puolueisiin ja hallituksiin. Molemmissa maissa vallitsi laaja korporatistinen järjestelmä. Norjalainen historioitsija Francis Sejersted kutsuu sitä Ruotsin osalta neuvottelukorporatismiksi. Ruotsalaisessa keskustelussa on lohkaistu, että ay-liike käytti lainsäädäntövaltaa ja sosialidemokraatit johtivat valtiota.²²⁹

Esping-Andersen on pohtinut, miten kehittynyt kapitalistinen valtio voi suoriutua niistä tehtävistä, joihin vaikuttavat organisoituneen työväenluokan mukanaan tuomat talouden ristiriidat.²³⁰ Suomen vastaus monien muiden valtioiden tavoin oli tulopoliittikka. Tulopoliittisesta järjestelmästä muodostui sen voimakaudella vakiintunut, Suomen työmarkkinamalliksi kutsuttu, lähes virallinen koneisto, joka koostui etujärjestöjen ja valtion poliittisesta johdosta sekä korkeimmista virkamiehistä. Tulopoliittista järjestelmää voisi luonnehtia korporatistisen järjestelmän keskeiseksi työvälineeksi.

Ensimmäinen tulopoliittinen sopimus solmittiin Suomessa 1968, mutta sitä ennen oli hallitusten ja työmarkkinajärjestöjen sekä maataloustuottajien MTK:n kesken harjoitettu vaihtelevasti yhteistyötä tulonjakoa koskevissa neuvotteluissa koko

²²⁸ Calmfors 1990, 13–14.

²²⁹ Sejersted 2005, 383–384.

²³⁰ Esping-Andersen, Friedland, Wright 1976, 192.

sodan jälkeisen ajan. Talouspolitiikassa pyrittiin kokonaisuohjelmiin, jossa hintojen ja palkkojen vakauttaminen ja tuotantopoliittiset ratkaisut kytkettäisiin yhteen.²³¹ Johanna Rainio-Niemi huomauttaa, että valtion harjoittama palkka- ja hintasäänöstely ikään kuin työnsivät työmarkkinajärjestöjä neuvottelupöytään.²³²

Vakauttamispyrkimykset olivat ristiriitaisten poliittisten kiistojen kohteina, sillä eduskunnassa hallitukselle vuodeksi kerrallaan annettava valtalaki oli säädettävä perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Voisi olettaa tässä piilleen siemenen myöhemmin, 1970-luvulla käytyyn kritiikkiin työmarkkinajärjestöjen ja eduskunnan välisistä suhteista, jolloin eduskunnassa arvosteltiin työmarkkinajärjestöjen vieneen niiltä lainsäädäntövaltaa.²³³

5.2. Tulopolitiikan voimalla inflaatiota vastaan

Maaliskuussa 1965 Talousneuvosto antoi Suomen Pankin tutkijoille Timo Helelälle ja Jouko Pauniolle selvitettäväksi tulopolitiikan linjauksia. Kaksikko pohti muistiossaan tulopolitiikan keskeisen kysymyksen olleen miten muutokset suhteellisissa hinnoissa tapahtuisivat niin, että ei sysätty liikkeelle inflatorista prosessia. Oli löydettävä keinot, joilla toisaalta hillittiin inflatorista tulojen kasvua ja toisaalta vaikutettiin eri tuloryhmien tulojen kasvuun. Eri tekijöiden merkitys tulonjakopolitiikkaan oli oltava läpeensä harkittu, kiinteä osa tulopolitiikkaa. Työmarkkinajärjestöjen kanssa oli luonnosteltava tulonjako käytettävissä olevien tulojen mukaan niin että hinta- ja palkkakehitys olivat sopusoinnussa nimellisansioihin. Työmarkkinajärjestöjen oli pidettävä palkankorotustavoitteissaan mielessä kansallinen tulonjako ja liikkumavara sekä hillittävä inflatorista tulojen kasvua. Niiden oli hyväksyttävä tulopolitiikan pääperiaatteet. Hallituksella oli oltava ohjat tulopolitiikassa, kun päätettäisiin tulonjaosta, tuotannosta, tukipolitiikasta, hintakontrollista tai muista talouden ja politiikan päätöksistä. Helelä ja Paunio lähtivät siitä, että tulopolitiikan osapuolia ei ajateltu tasaveroisiksi, vaan ohjaava rooli oli hallituksella. Jokseenkin pessimistisesti muistiossa todettiin, että vallitsevissa olosuhteissa oli vaikea täyttää näitä edellytyksiä.²³⁴

²³¹ Bergholm 2005, 98-99.

²³² Rainio-Niemi 2008, 191.

²³³ Myllymäki 1979, 199, 203, Väänänen-Tomppo 1981, 31.

²³⁴ Helelä, Paunio 1967, 3-6.

Tulopolitiikan suunnittelun seuraava vaihe koitti lokakuussa 1966. Talousneuvoston tulopoliittisen tutkimusryhmän mietintö kirjasi yhteiskuntapoliittiseksi ongelmaksi kasvupoliitiikan ja tulonjakopoliitiikan yhteensovittamisen. Sen lisäksi pohdittiin miten voitiin koordinoida hallituksen ja etujärjestöjen tulonjakopoliittiset suunnitelmat ja toimenpiteet "painostusdemokratioissa", joissa ei ollut vielä syntynyt yleisesti hyväksytyjä normeja tulopoliittisen vallan ja vastuun jaosta.

Korkean työllisyyden kansantaloudessa nimellistulojen liiallinen hillitseminen ei käynyt päinsä, jos hallituksen ja eturyhmien tulopoliittinen neuvottelukosketus olisi vain satunnaista. Tulonjakokysymykset oli voitava niveltää osaksi kokonaisvaltaista politiikkaa. Pohdintaa aiheutti myös pelko eduskunnan ja hallituksen perinteisen aseman järkkymisestä, kun tulopolitiikka virallistaisi etujärjestöjen osallistumisen talouspoliittisiin päätöksiin. Taustalla kummittelivat monissa maissa työväenpuolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen perinteisen läheiset siteet. Tällöin kulloinkin vallitsevat poliittiset voimasuhteet saattoivat vaikuttaa ay-liikkeen asennoitumiseen tulopolitiikkaan.²³⁵

Varsinainen talousneuvoston mietintö tammikuussa 1967 sisälsi Paunion ja Helälän tulopoliittiset hahmotelmat sekä erillisen tutkimusryhmän mietinnöt. Mietinnössä todettiin lähtökohdaksi, että kilpailijamaita voimakkaampi inflaatio oli heikentänyt kilpailukykyä ja lisännyt maksutaseen tasapainottomuutta. Tulonmuodostuksesta vallitsi epävarmuus. Mietinnössä suositeltiin tulopoliittisten neuvotteluiden aloittamista jo vuoden 1967 aikana ja vakituisen asiantuntijaryhmän perustamista, joka laatisi tulopoliittiset tilannearviot. Ryhmään esitettiin edustajat Talousneuvostosta, Valtiovarainministeriöstä, Suomen Pankista ja Tilastollisesta päätoimistosta. Etujärjestöjen oli määrä olla kiinteässä yhteydessä asiantuntijaryhmään tulopoliittisten tilannearvioiden valmisteluvaiheessa.²³⁶

Institutionaalisen yhteistyön merkitystä vahvistettiin vielä tulopoliittisen kehittämistoimikunnan mietinnössä 1971. Siinä todettiin keskeiseksi pyrkimykseksi, että työmarkkinajärjestöt, poliittiset ryhmät ja muut etujärjestöt olisivat mukana kaikilla alueilla, joilla niiden toimintaa oli pidettävä luonnollisena. Luottamus oli saavutettavissa osapuolten kesken vain riittävän laajan yhteistoiminnan avulla. Lisäksi oli kiinnitettävä huomiota niihin toimenpiteisiin, joilla voitiin velvoittaa osapuolet pysymään sopimuksissa. Se voisi tapahtua edistämällä informaation ja neuvottelumenettelyn laajapohjaisuutta. Keskusjärjestöjen merkitys korostuisi, jolloin ongel-

²³⁵ Talousneuvoston tulopoliittisen tutkimusryhmän mietintö 1966, 5–11.

²³⁶ Talousneuvoston mietintö tulopolitiikan kehittämisestä 1967, 6–17.

maksi muodostuivat miten ”kentän” taholta tulevat osallistumisvaatimukset otettaisiin huomioon. Kehittämistoimikunnan mukaan sen pitäisi luonnistua keskusjärjestöjen sisällä, niiden omien sääntöjen mukaan.²³⁷ Kehittämistoimikunta esitti myös, että poliittiset puolueet, jotka eivät olleet hallituksessa, oli kytkettävä mukaan edesauttamaan sopimusten syntyä.²³⁸

Mietinnöstä antamassaan lausunnossa SAK kannatti kokonaisvaltaista, suunnitelmallista talouspolitiikkaa, johon tulopolitiikka voitiin niveltää. SAK korosti, että pääomatulojen hallinta oli lähtökohta tulopolitiikan onnistumiselle. Jatkuva hintojen säännöstely oli kytkettävä mukaan järjestelmään. Kaikkien oli kannettava vastuunsa, mutta erityisen tärkeä oli hallituksen hintapoliittinen vastuu. SAK:ta epäilytti mietinnössä, että hallituksen talouspoliittinen liikkumavara antaisi sille mahdollisuuden vaikuttaa sopijoiden reaalityulojen kehitykseen niiden näkemyksiä mahdollisesti kuulematta tai jopa sivuuttamalla ne. SAK ilmoitti myös suhtautuvansa varauksella sellaiseen organisaatioon, jossa Valtiovarainministeriö olisi asianomistajana tulopolitiikassa ja ministeriöllä olisi myös keskeinen rooli tulopolitiisessa neuvottelujärjestelmässä.²³⁹

Vuoden 1967 suuren devalvaation jälkeisestä pessimismistä huolimatta ensimmäinen tulopolitiittinen sopimus hyväksyttiin työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen kesken. Suomen Pankin historioitsijat Antti Kuusterä ja Juha Tarkka toteavat maaliskuussa 1968 solmitun tulopolitiittisen sopimuksen aloittaneen vuosikymmeniä kestäneen pyrkimyksen hillitä inflaatiota tulopolitiikan keinoin - tosin vaihtelevalla menestyksellä.²⁴⁰ Tulopolitiikan petettyä siihen kohdistuneet odotukset, Suomen Pankki aloitti kireän talouspolitiikan jakson, mikä merkitsi rahapolitiikan ja keskuspankin itsenäisen roolin korostumista.²⁴¹

5.3. Epäilyä ja yhteistyötä

Työmarkkinajärjestöjen keskinäiseen sopimiseen tuntui riittäneen STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäen ja SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläisen joulukuussa 1967, paluumatkalla Neuvostoliiton ja Suomen ystävyysviikolta, kahdestaan saavutettu yhteinen näkemys vakauttamisen välttämättömyydestä. Molemmat sopivat,

²³⁷ Tulopolitiikan kehittämistoimikunnan mietintö 1971, 4–5.

²³⁸ Emt, 15.

²³⁹ SAK:n työvaliokunta, pöytäkirja 25.8.1971. TA.

²⁴⁰ Kuusterä, Tarkka 2012, 315.

²⁴¹ Emt., 403.

että tulopoliittiset neuvottelut käydään mahdollisimman pienellä joukolla, jotta asiat eivät pääse liian aikaisin julkisuuteen.²⁴² Tästä muotoutui myöhempienkin aikojen vakiintunut neuvottelukäytäntö; varsinaiset neuvottelut loppusilausta vaille käytiin yleensä vaivihkaa hyvin pienellä joukolla keskeisessä asemassa olevien vaikuttajien kesken, julkisuudelta suojassa.

Niilo Hämäläinen kirjoitti jälkikäteen SAK:n suhtautuneen tulopolitiikkaan kuten muutkin läntiset ammattiyhdistysliikkeet. SAK:n ehtona tulopolitiikkaan osallistumiselle oli, että tulopolitiikalla oli hallittava kaikkia pääasiallisia tulolajeja. Kannustimena ensimmäisen sopimuksen hyväksymiselle oli pelko devalvaation palkansaajille aiheuttamista seurauksista. Mukaantulon ratkaisivat samanaikainen työttömyys ja huippuinflaatio, tarve poistaa indeksijärjestelmä, sekä toive edistää SAK:n talouspoliittisia pyrkimyksiä.²⁴³ SAK:ssa suhtautuminen oli yleisesti epäroivää. Jäsenlehti Palkkatyöläinen epäili pääkirjoituksissaan 1967 nimellispalkkojen korotuksia hillitsevää tulopolitiikkaa, koska kokemukset muualta olivat niin huonoja, että sitä kannatti välttää.²⁴⁴

Epäluulot tuntuivat hälvenneen suhteellisen pian, sillä SAK:n vuoden 1971 periaateohjelman sopimuspolitiikkaa koskevassa osiossa tavoitteeksi määriteltiin solidaarinen palkkapolitiikka, joka edellytti käytännössä keskitettyä sopimusratkaisumallia.²⁴⁵ Niilo Hämäläinen totesi tulopolitiikan antavan mahdollisuuden sitoa muut yhteiskuntapiirit sellaisiin ratkaisuihin, joilla voitiin turvata palkansaajaväestön ansioiden nopea ja tasainen kasvu, harjoittaa solidaarista palkkapolitiikkaa sekä käynnistää sosiaalinen ja lainsäädännöllinen uudistustyö. SAK:n kansandemokraatteja edustava sihteeri Simo Elomaa oli samoilla linjoilla. Keskitetyn ratkaisun avulla voitiin turvata SAK:laisen jäsenistön mahdollisimman suuri reaaliansioiden nousu, solidaarinen palkkalinja sekä sosiaalisten etujen parantaminen.²⁴⁶ Merkille pantavaa on, että SAK:n molempien poliittisten suuntausten johtajat esittivät yhtenevän käsityksen tulopolitiikan tavoitteista.

Tavoitteiden yhtäläisyydestä huolimatta suhtautuminen tulopolitiikkaan oli SAK:n piirissä kuitenkin ristiriitaista. Vuoden 1972 SAK:n vuosikirjassa kirjattiin SAK:n päättäneen vuonna 1968 myötävaikuttaa ns. vakauttamispolitiikkaan, joka niveltäisi tuottavuuden ja reaalipalkan käsitteisiin. Siinä sovittiin, että samoja kriteereitä

²⁴² Hämäläinen 1975, 20–21, Bergholm 2007, 406.

²⁴³ Hämäläinen 1975, 82–85.

²⁴⁴ Bergholm 2007, 395.

²⁴⁵ SAK:n periaateohjelma 1971. TA.

²⁴⁶ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 10.3.1972. TA.

sovellettaisiin myös muihinkin tuloihin. Valtiovallan ja Suomen Pankin oli määrä vaikuttaa kokonaistaloudellisen rahanarvopolitiikan aikaansaamiseen.

Vuosikirjan mukaan Liinamaa I sisälsi eräitä sitoumuksia tähän suuntaan ja järjestelmä toimi melko tyydyttävästi vuoden 1970 loppuun saakka. Järjestelmä joutui kuitenkin pois raiteiltaan, kun sisäiset jännitykset hinta- ja palkkapuolella kasvoivat eivätkä yritykset vaikuttaa kehitykseen ns. hallitun inflaation avulla tuottaneet tulosta.²⁴⁷ Tapio Bergholm pitääkin tulopolitiikan keskeisenä arvoituksena sitä, miksi valtiovalta ja etujärjestöt pyrkivät koko 1970-luvun hillitsemään kustannuskehitystä laajoilla tulopoliittisilla ratkaisuilla, vaikka vakautusratkaisut onnistuivat pitämään huonosti hinnat ja palkat kurissa. Vakautuspyrkimysten vastaisesti hinta- ja palkkataso nousi 1970-luvun monina vuosina useita markkinatalousmaita nopeammin.²⁴⁸

Tulopolitiikan vaikutus näkyy hallitusohjelmien muutoksissa 1970-luvun alussa. Hallitusohjelmia vertaillut Pentti Puoskari arvioi, että kasvupolitiikan rinnalla ja sille vastapainona alettiin korostaa vaurauden jakoon liittyviä kysymyksiä, Työmarkkinapolitiikan periaatteeksi otettiin hallitusohjelmissa palkkaerojen supistaminen sekä palkkojen ja eläkkeiden kansantulo-osuuden kohottaminen. 1970-luvun alussa pyrittiin nopeassa tahdissa parantamaan sosiaaliturvaa ja yhteiskunnallisia palveluita tasa-arvotavoitteiden pohjalta.²⁴⁹ Jokaisen lakiuudistuksen sisällöllinen taso oli neuvotteluissa ankarien väöntöjen kohteina ja yleensä oli tuloksena kompromissi, jolla ay-liike toivoi saaneensa pään auki parannuksille jatkossa. Oikeustieteilijä Niklas Bruun kiinnittää huomiota tulopoliittisiin sopimuksiin liittyviä lakiuudistuksia tarkastellessaan siihen, että väitteissä, joiden mukaan sama tavara ostettiin useampaan kertaan, tuntui olevan perää.²⁵⁰

SAK:n vahvistumisella ja sosialidemokraattien keskeisellä asemalla hallituksissa voi olettaa olleen merkityksensä hallitusohjelmien muutokseen. Suunnittelutalouden aikana korporatistisen järjestelmän kehittyminen näkyi sosiologi Pertti Alasuu-tarin mukaan selvimmin tulopolitiikassa. Vaadittiin, että kansatalouden kakku oli jaettava tasaisesti eri väestö- ja ammattiryhmien välisissä neuvotteluissa. Neuvottelujen kohteet laajenivat mihin tahansa asiaryhmiin. Hinta- ja palkkasopimukset tehtiin korkealla tasolla, joten jäsenet ja suuri yleisö seurasivat etäältä etujensa ajamista ikään kuin katsomosta. Poliitiikan julkisuutta tarkasteltiin päätösten jäl-

²⁴⁷ SAK:n vuosikirja 1972, 7. TA.

²⁴⁸ Bergholm 2012, 210.

²⁴⁹ Puoskari 1992, 92.

²⁵⁰ Bruun 1985, 176.

keen näytelmänä, jossa etujärjestöjen johtajien epäiltiin luovan omaa uraa näyttävillä tempauksilla.²⁵¹

Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen tulopoliittisiin neuvotteluihin vaikuttivat hallituksen makrotalouden tasolla asetetut tavoitteet, jotka oli puolestaan valmisteltu virkamiestyönä. Tulopoliitikasta väitelleen Timo Kyntäjän mukaan tulopoliittisessa diskurssissa painottuivat investoinnit, kilpailukyvyyn ja yritysten rahoituksen turvaaminen sekä yksityisen kulutuksen ja julkisen talouden rajoittaminen. Toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa oli Suomessa pidetty tärkeämpänä inflaation hillitsemistä ja kustannusten pitämistä kurissa kuin työllisyyttä. Talouspolitiikka on nähty pikemminkin taloudellisen välttämättömyyden kuin poliittisten valintojen näkökulmasta.²⁵²

5.4. Pienet piirit, suuret asiat

Tulopoliitikasta tuli osa pienen kansantalouden tulonjaon ja hintakilpailukyvyyn sääntelyä. Siihen sisällytettiin palkkojen lisäksi maatalouspolitiikka, sosiaalipoliitiikka ja verotus. Järjestelmä kriisiytyi aika ajoin ja silloin valtion rooli oli keskeinen kriisien laukaisemiseksi. Kriisien laukaisemiseksi oli devalvaatio, joka tehtiin tyypillisesti vasta työttömyyden ja kireän talouspolitiikan kauden jälkeen. Työttömyys, devalvaatiot ja tulopoliitiikka vaihtelivat osana suomalaista kymmenen vuoden devalvaatiosykliä.²⁵³ Yleisesti tulopoliittisia sopimuksia käsiteltiin osana talouspolitiikkaa, joka muodostui BKT:n kasvusta, vaihtotaseesta, tuottavuudesta ja kilpailukyvyistä.

Ilkka Heiskanen on korostanut tulopoliitiikan kokonaisuutta. Siihen sisältyivät poliittiset päätökset kaikinensa: asioiden vireillepano, suunnittelu, ratkaisut ja niiden toteuttaminen, jotka kaikki olivat voimakkaasti arvosidonnaisia.²⁵⁴ Timo Kyntäjän mukaan kysymys oli siitä ketkä henkilöt ja mitkä yhteiskuntaluokat käyttivät hyväkseen hallintajärjestelmiä niissä toimivien instituutioiden tai organisaatioiden avulla. Tulopoliittisen diskurssin taustalla olevia arvovalintoja ei yhteiskunnan

²⁵¹ Alasuutari 1996, 246.

²⁵² Kyntäjä 1993, 58.

²⁵³ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 288.

²⁵⁴ Heiskanen 1977,7.

huipulla tunnustettu arvovalinnoiksi, vaan ne esitettiin ulkoisina välttämättömyksinä ja taloudellisena pakkona, joille kompromissi oli rakennettu.²⁵⁵

Tulopolitiikka vahvisti yhteiskunnan valtarakennetta, joka oli suomalaista valtaeliittiä tutkineen Ilkka Ruostetsaaren mukaan erittäin keskittynyt. Korporatistinen valtaeliitti koostui henkilöistä, joilla oli johtavia asemia strategisesti merkittävissä hierarkioissa. He saattoivat tehdä asemansa perusteella päätöksiä, joilla oli merkittävä vaikutus ihmisten elämään. Valtaeliitin sisällä vallitsi vastavuoroinen veljeys, jonka ei tarvinnut vallita jokaisen valtapiirin jäsenen välillä, mutta valtaeliitin yhtenäisyys edellytti sen olemassaoloa riittävän monen jäsenen välillä.²⁵⁶

On tärkeää kiinnittää huomiota siihen miten eliittiin rekrytoitiin uudet jäsenet. Oleellista on tunnistaa mitä kautta huipulle nousiin, miten valinta tapahtui ja keitä olivat valitsijat sekä mitä kriteereitä ehdokkaalta vaadittiin ja miten hän eteni urallaan.²⁵⁷ Suomalaisessa korporatistisessa järjestelmässä 1970-luvulla SDP nimesi SAK:hon ja sen liittoihin sosialidemokraattisen johdon ja SKP omansa eheytyksen yhteydessä sovittujen menettelytapojen mukaan. Sääntönä oli myös, että toisen ryhmän henkilövalintoihin ei puututa. Valinnat tapahtuivat pienessä piirissä, vaikka muodollisesti valinnat hyväksyttiin SAK:n ja liittojen poliittisissa ryhmissä. Puolueiden asettamat ehdokkaat tulivat yleensä valituiksi.²⁵⁸

Tulopoliittisessa koneistossa verkostoituminen tapahtui institutionaalisesti organisaatioiden ja henkilökohtaisen aseman kautta, mutta yhtä tärkeä oli henkilökohtainen, epävirallinen verkostoituminen. Oli kalastus-, metsästys- ja hiihtoretkeä, kabinetti-iltoja, opintoretkeä kotimaassa ja ulkomailla sekä säännöllistä, osin rituaalinomaista yhteydenpitoa. Ruostetsaaren mukaan valtaeliitin vuorovaikutus toimi pitkälti juuri epävirallisten henkilökohtaisten suhteiden kautta, joilla myös oli keskeinen merkitys yhteiskuntapoliittisessa vallankäytössä.²⁵⁹ Tiiviin verkostoitumisen varjopuolena oli epäily sen liittymisestä "maan tapa" -käsitteeseen, joka puolestaan sivuaa rakenteellista korruptiota ja on lähellä hyvä veli -verkostoja. Työmarkkinajärjestöjen yhteinen verkostoituminen toimi ehkä harmaalla alueella, mutta se

²⁵⁵ Kyntäjä 1993, 252.

²⁵⁶ Ruostetsaari 1992, 47–52. Ruostetsaari laski tutkimuksessaan Suomessa olleen noin 1000 valtaeliittiin kuulunutta henkilöä. Vallan ytimen joukkoon kuului asemiansa takia kuitenkin vain 17 miestä. Emt., 199.

²⁵⁷ Putnam 1976, 46.

²⁵⁸ Tieto perustuu kirjoittajan kokemuksiin.

²⁵⁹ Ruostetsaari, 1993, 297.

oli lain mukaista. Sen sijaan voi pohtia oliko se asiallista ja luottamusta herättävää.²⁶⁰

Tällainen epävirallinen tiivis ryhmittymä - Tupolevin veljekset - pulpahti myöhemmin 1990-luvulla salamyhkäisyydestä julkisuuden hampaisiin heidän lähetettyään viinahuurujen siivittämän postikortin tasa-arvovaltuutettu Marianne Laxenille ja TVK:n puheenjohtaja Riitta Prustille. ”Veljeksiin” kuului eräiden työmarkkinamiesten lisäksi valtakunnansovittelija Jorma Reini, joka säilytti asemansa vain pyytämällä julkisesti anteeksi loukkaamiltaan naisilta.²⁶¹

Työmarkkinajärjestöjen johtajat ja varsinkin suurten vientialojen liittojen johtajat kuuluivat Ruostetsaaren määrittelemään valtaeliittiin. Tulopoliittikka oli käytännössä pienen, rajatun piirin hallinnassa. Ydinjoukon muodostivat SAK:n, STK:n ja MTK:n ylin johto, Vientialoista tärkeimmät Metallityöväen ja Paperityöväen liittojen puheenjohtajat, tulopoliittinen virkamies, valtakunnansovittelija, tasavallan presidentti, Suomen Pankin pääjohtaja ja SDP:n, Kepun ja SKP/SKDL:n puheenjohtajat. He olivat keskeisesti, kukin tahoillaan eri kokoonpanoissa päättämässä tulopoliittisten sopimuskierrosten strategioista, neuvottelutavoitteista tai hyväksyttävissä olevista tuloksista. Neuvottelijoiden pienen piirin yhteinen kompromissi toimintalinjasta ja sopimusten sisällöstä oli ratkaiseva. Sen jälkeen, kun korporativistinen eliitti oli päätenyt ratkaisuun, sen sisältö ei enää olennaisesti muuttunut.²⁶²

Hallituksen edustajana tulopoliittinen virkamies sukkuloi tärkeimpien neuvottelijoiden välillä ja informoi tasavallan presidenttiä. Tulopoliittinen virkamies toi valtion näkemyksen neuvotteluihin, loi ristiriitaisiin pulmatilanteisiin uusia vaihtoehtoisia esityksiä, teki ratkaisuehdotuksen ja taivutteli liitot hyväksymään sen. Hänen odotettiin olevan perillä kaikesta mitä työmarkkinoilla ja talouselämässä tapahtuu. Tulopoliittisen virkamiehen kautta valtiolta ohjasi käytännössä työmarkkinaneu-

²⁶⁰ Salminen, Mäntysalo 2013, 20–21. Rakenteelliseen korruptioon katsotaan liittyvän epäasiallista ja luottamusta heikentävää toimintaa, joka johtuu yhteiskunnan rakenteiden hyväksikäytöstä ja jossa vastuullista asemaa käytetään hyödyn saavuttamiseksi rajatulle joukolle.

²⁶¹ TV1 Uutiset 21.1.1990, A-studio, Jorma Reinin anteeksipyyntö, uusintaesitys 10.6.2009, YLE, Elävä Arkisto.

²⁶² SAK:n hallituksessa saatettiin esittää ennen neuvottelukierrosta lukemattomia, liitoille tärkeitä tavoitteita. Niitä kutsuttiin kuvaavasti toiveiden tynnyriksi. Etujärjestöjen ydinjoukko keskittyi muutamaan isoon tavoitteeseen yleensä valtiovallan asettamissa raameissa, joilla ei tarvinnut olla paljonkaan tekemistä yksittäisten ammattiliittojen tai niiden jäsenten tarpeiden kanssa.

votteluita.²⁶³ Neuvottelukierroksilla kätilöinä toimi myös media ja sen esiin tuoma nk. julkinen mielipide. Esimerkiksi elintarvikealan lakon uhatessa kauppojen hyllyt tyhjenivät nopeasti.

Käsitystä suostuttelusta ja vakuuttamisesta voi soveltaa tulopoliitiikan arkipäivään, koska se kuvasi sitä prosessia, joka alkoi neuvottelutavoitteiden asettamisesta, jossa ammattiyhdistysliike oli 1990-alkuun saakka varsin aloitteellinen osapuoli. Varsinaisten neuvottelujen aikana koko taivuttelukoneisto, työnantajat, hallitus, media ja myös viime vaiheessa ay-johto suostutteli toisiaan ymmärtämään, mikä olisi yhteinen etu ja kansakunnan etu. Valtio toimi välittäjänä, suostuttelijana ja painostajana, kun se yritti saada ay-liikkeen hyväksymään maltilliset palkankorotukset, jäsenistön tavoitteisiin nähden odotettua vaatimattomammat sosiaaliturvan uudistukset ja työnantajapuolen hyväksymään ylipäätään minkäänlaiset korotukset työntekijöille.

Tulopoliittista sopimustoimintaa leimasi kaiken kaikkiaan suuri salamyhkäisyys. Liitoilla, varsinaisella jäsenistöllä eikä suurella yleisölläkään ollut selkeää tietoa siitä mitä tavoitellaan ja mistä neuvotellaan. "Neuvottelut tulopoliittisesta sopimuksesta tapahtuvat yhtä salaperäisesti kuin pontikan keitto", oli Arvo Hautalan kokemus.²⁶⁴ Pääministeri Kalevi Sorsa puolestaan määritteli Korpilammen kokouksen yhteydessä sopimusten teon ja niiden sisällön salailun muistuttavan huomattavasti pokerin peluuta ja totesi: "Turhan paljon asioita meilläkin sovitaan tiskin alla."²⁶⁵

Tässä prosessissa ay-johto joutui ongelmiin tulopoliittisesta koneistosta ja jäsenistöstä lähtevien vaatimusten ja menettelytapojen ristipaineessa Bo Rothstein totesi, että niin vallankumoukselliset kuin maltillisemmatkin ay-johtajat joutuivat puolustamaan kompromisseja. Sen sijaan, että he olisivat voineet selittää riiston olevan epäreilua, ay-johtajien oli puolustettava työläisten ja kapitalistien välille saatua sopimusta reiluksi. Selityksiin kuului myös, että työläisten oli otettava huomioon yritysten kannattavuus ja kannettava vastuuta kapitalismin lainalaisuuksista. Korporatistisessa järjestelmässä työväenluokan jokseenkin yleinen käsitys oli, että johtajat hylkäsivät luokkaedut.²⁶⁶ Yleinen ay-puolen neuvottelijoiden ja päättäjien lausahdus onkin ollut sopimuksen valmistuttua: "tämän kanssa voidaan elää" tai "tämä voidaan markkinoida väelle".

²⁶³ Ks. Keijo Liinamaan muistivihkot 1971–1977. KA.

²⁶⁴ Hautala 1977, 206.

²⁶⁵ Suomen Sosialidemokraatti 7.9.1977, "Pääministerin toive: Korpilammen avoimuutta jatkossakin".

²⁶⁶ Rothstein 1988, 10–12.

SAK:n organisaatorakenne ja tulopoliittinen instituutio liittyivät olennaisesti ay-liikkeen sisäiseen edustukselliseen demokratiaan ja toimintastrategioihin. Neuvottelut tulopoliittisista sopimuksista käytiin työmarkkinoiden keskusjärjestöjen välillä. Suuri osa jäsenliittojen johtoa osallistui neuvotteluprosessiin SAK:n hallituksen jäsenenä sivusta seuraten. Tulopoliittiseen sopimukseen SAK:n hallituksessa ottivat kantaa ensin ammattiliittojen johtohenkilöt, jotka joko hyväksyivät tai hylkäsivät esityksen. Jäsenliitto saattoi päättää sääntöjensä mukaan joko keskitetyn sopimusesityksen hyväksymisestä tai hylkäämisestä.

Hyväksyminen tarkoitti, että liitto ryhtyi soveltamisneuvotteluihin, jotka saattoivat johtaa hyväksyvään tai kielteiseen ratkaisuun. Hylkääminen tarkoitti sitä, että liitto ryhtyi neuvottelemaan omista työehtosopimustavoitteistaan suoraan alansa työnantajaliiton kanssa työehtosopimuksiensa uusimiseksi. Yksittäisten ammattiliittojen todelliset vaikutusmahdollisuudet tulopoliittiseen sopimukseen realisoituivat siinä vaiheessa, kun neuvottelutulosta käsiteltiin SAK:n hallituksessa, jolloin siitä oli mahdollisuus irtaantua heti tai ammattiliiton oman käsittelyn, esimerkiksi jäsenäänestyksen jälkeen.

Ratkaisut koskivat työpaikoilla kaikkia työntekijöitä, mutta ammattiosastoilla ja luottamusmiesorganisaatioilla, puhumattakaan työpaikan työntekijöistä oli hyvin vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa liittonsa saati keskusjärjestön johtoon sopimuskäsittelyssä. Rivijäsenillä oli mahdollisuus osallistua jäsenäänestyksessä liittokohdattaisen neuvottelutuloksen hyväksymiseen tai hylkäämiseen, jos liiton säännöt edellyttivät tai liiton johto päätti kysyä jäsenistönsä mielipidettä.

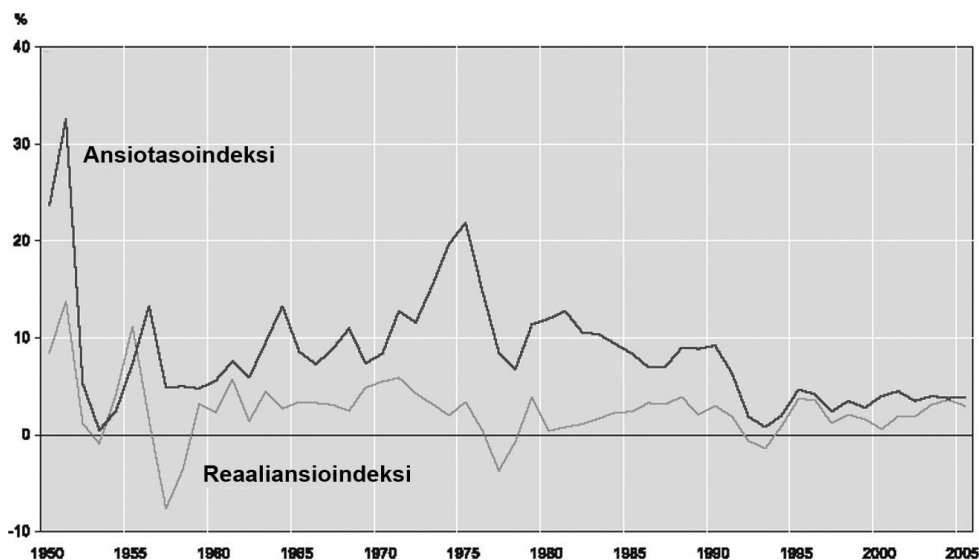
Useimpien liittojen säännöt edellyttivät, että jäsenäänestyksessä sopimusesityksen hylkäämiseen tarvitaan 2/3 kielteisiä ääniä, jotta kynnys mahdollisen järjestölakon aloittamiseen olisi mahdollisimman korkea. Jäsenet saattoivat osallistua ammattiosastoissa työehtosopimustavoitteiden käsittelyyn ammattiliittojen omien toimintatapojen mukaisesti ja saattaa tiedoksi käsityksensä oman ammattiliiton hallintoon tai valtuustoon. Vuonna 1970 nuorisosihteeriksi palkattu ja sittemmin SAK:n pitkäaikainen puheenjohtaja ja Lauri Ihalainen arvioi tulopoliitiikkaan liittyneen rakenteellisen ongelman, kun moni jäsen tunsu istuvansa katsomossa eikä kokenut itseään tekijäksi. Edustuksellisen ja suoran demokratian suhteesta keskusteltiin 1970-luvulla paljonkin. Oli kuitenkin vaikea löytää mallia, joka olisi toteuttanut kaksisuuntaisen vaikuttamisen ja jonka avulla jäsenten kiinnittyminen ay-liikkeeseen olisi vahvistunut.²⁶⁷

²⁶⁷ Ihalainen, haastattelu 14.5.2013. Haastattelu kirjoittajan.

5.5. Tupo ja palkat

SAK:n vuoden 1971 periaateohjelma tavoitteli solidaarista palkkapolitiikkaa, jonka esikuva saatiin naapurimaa Ruotsista. Solidaarisen palkkapolitiikan noudattaminen oli kuitenkin ongelmallista. Palkansaajien tutkimuslaitoksen erikoistutkija Pekka Sauramo on havainnut, että SAK:n ensimmäisessä työehtosopimuspoliittisessa ohjelmassa vuodelta 1976 kritisoitiin vuoden 1971 periaateohjelmaan sisältynyttä tuottavuusnormia, jonka mukaan palkankorotukset määritettäisiin. Tuottavuusnormin noudattaminen saattoi johtaa toimialojen erilaisuuden takia alakohtaisten liukumien ja siten myös reaali-palkkaerojen kasvuun, mikä puolestaan oli ristiriidassa solidaarisen palkkapolitiikan kanssa. Tuottavuusnormin sijasta työehtosopimuspoliittisessa ohjelmassa oli vaikutteita EFO-normista.²⁶⁸

KUVIO 3: Palkansaajien ansio- ja reaali-ansioindeksin vuosimuutokset 1950 – 2005

Lähde: Näin on käynyt 2007, 35.

Palkankorotusten suhteesta keskitettyihin tai hajautettuihin neuvotteluihin on erilaisia näkemyksiä. Brittiläinen ekonomisti Bob Rowthorn havaitsi, että keskitetty-

²⁶⁸ Sauramo 2004, 14–16. EFO-mallissa (perustajat Gösta Edgren, Karl-Olof Faxén, Clas-Erik Odhner) olennaista on, että avoimen ja suljetun sektorin nimellisansiot nousevat samaa vauhtia. Avoin sektori toimii palkkajohtajana. Mallin oletuksena on, että funktionaalinen tulonjako pysyy muuttumattomana.

jen työmarkkinaneuvottelujen maissa kuten Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa palkkaerot olivat pieniä. Hän arvioi pohjoismaisen, lähinnä Ruotsissa kehitetyn solidaarisen palkkapolitiikan mallin keinoksi muovata modernisaatiota ja rakenteellista kokonaisvaltaista politiikkaa. Se vauhditti muutosta kasvattamalla painetta sopeutumiseen ja vähensi työntekijöiden vastarintaa.²⁶⁹

Lars Calmfors ja John Driffil toteavat, että keskitetyn neuvottelumallin maissa, kuten Suomessa, Norjassa ja Itävallassa solmittiin sosiaalisia sopimuksia ja vahva ay-liike maltillisesti itse palkkavaatimuksiaan. Toisen näkemyksen mukaan markkinavoimat laskivat palkkatasoa, kuten koettiin Thatcherin Englannissa.²⁷⁰ Matti Pohjolan mukaan ei ollut empiiristä näyttöä, että keskitetty palkan määrittely johtaisi menestyksellisempään taloudelliseen lopputulokseen. Myöskään teoreettiset tarkastelut eivät hänen mielestään tukeneet näkemystä, että palkkaneuvottelujen keskittyneisyyden ja joidenkin talouden mittareiden välillä olisi vallinnut yksioikoinen suhde. Pohjola arvioi laajemman neuvotteluiden hajauttamisen voineen olla väylä täystyöllisyyteen. Tärkeää ei kuitenkaan ollut neuvottelurakenne, vaan konsensuksen aste osapuolten välillä.²⁷¹ Kokemukseen perustuvaa tietoa hajautetusta työmarkkinaneuvottelusta 1970-luvulta on vain liittokohtaisesta kierroksesta vuodelta 1973. Muut sopimuskierrokset olivat keskitettyjä tai sen kaltaisia.²⁷²

Palkkaliukumien osuus 1970-luvun tulonmuodostuksessa oli merkittävä. Kelan johtavan tutkijan Pertti Honkasen laatima kuvio 4 osoittaa, että liukumien osuus oli suurimmillaan 1974–76. Liukumaa on ollut joka vuosi, jopa lamavuosina 197–78, jolloin reaaliensiotasoindeksi oli miinusmerkkinen. Ongelmana oli se, että liukumat jakautuivat epätasaisesti. Kaikilla ammattiliitoilla edes teollisuudessa ei ollut riittävää painostus- tai neuvotteluvoimaa liukumien hankkimiseksi. Tulopoliittinen sopimusjärjestelmä muodosti eri alojen työntekijöiden kannalta sisään rakennetun ongelman, joka kulminoitui alojen sisäisiksi ja alojen välisiksi palkkaeroiksi. Palvelualat, julkinen sektori ja naisvaltaiset teollisuuden alat joutuivat enimmäkseen tyytymään tulopoliittisen sopimuksen mukaisiin matalatasoisiiin palkankorotuksiin, kun vahvoilla, strategisesti tärkeillä vientisektorin liitoilla oli mahdollisuus alakohteisissa neuvotteluissa saada palkanlisää.

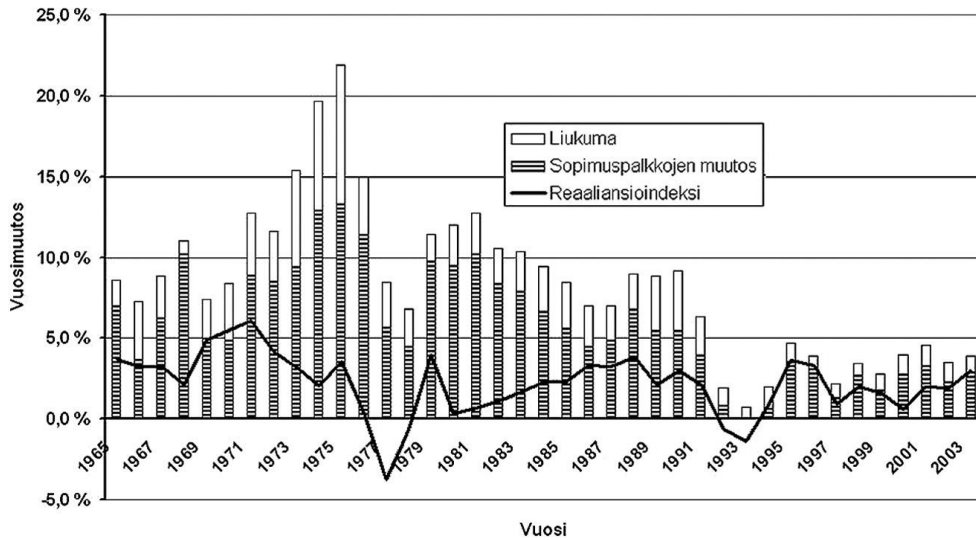
²⁶⁹ Rowthorn 1992, 114.

²⁷⁰ Calmfors, Driffil 1990, 15.

²⁷¹ Pohjola 1992, 194.

²⁷² Tähän palataan luvussa 8.

KUVIO 4: Ansiotasoindeksi 1965 – 2003

Lähde: Pertti Honkanen, Sata vuotta, tuhat taistelua, 117.

Voi myös pohtia kuinka suuri merkitys liukumilla oli tulopoliittisen järjestelmän tai työehtosopimusten kehittämiseen. Vientiteollisuuden ja vahvan neuvotteluaseman omaavien ammattiliittojen jäsenillä ei ole ollut talouden nousukausina erityistä mielenkiintoa keskusjärjestösopimukseen tai edes liittosopimukseen, koska käytännön palkkataso ylitti liukumien ansiosta sopimuspalkat. Sopimuspalkkojen korotus tuli siinä vaiheessa tärkeäksi, kun liukumaa ei enää ollut saatavilla, mutta silloin on siirryttävä ajassa jo parikymmentä vuotta eteenpäin. Sen sijaan sopimuskorotusten varassa olevien liittojen jäsenille, lähinnä kotimarkkina- ja palvelusektorilla sekä julkisilla aloilla, sopimuskorotusten suuruus oli tärkeä.

SAK:n johtava ekonomisti Antero Tuominen piti 1970-luvun liukumia ay-liikkeen kannalta hankalina, koska ansiokehitys näytti riippuvan markkinamekanismista. Näin oli varsinkin 1974–1975, jolloin liukuman osuus ansioiden noususta oli suuri. Työvoimapulan ansiosta uudet sopimuspalkat paranivat, mikä heijastui muidenkin alojen palkkakehitykseen. Korpilakot lisääntyivät ja niiden avulla saatiin liukumia. Myös inflaatio tai inflaatio-odotukset edistivät palkkaliukumaa, jolloin liukuma toimi eräänlaisen indeksiehdon tavoin. Mikäli avoimen sektorin tuottavuuden ja hintojen nousun määrittelemä palkankorotusvara arvioitiin ay-liikkeessä väärin tai

keskitetyissä neuvotteluissa päädyttiin liian pieniin korotuksiin, markkinamekanismi korjasi liukumalla palkkakehitystä.²⁷³

Naisvaltaisilla teollisuuden aloilla palkkaerot miehiin alkoivat supistua. Vuonna 1962 teollisuuden naisten keskimääräiset palkat olivat noin 66 prosenttia teollisuuden miesten keskimääräisistä palkoista. Vuonna 1978 sukupuolten välinen palkkaero oli keskimäärin 25 %. Työväen Taloudellisen Tutkimuslaitoksen tutkija Pirkko Hemmilä arvioi kehityksen johtuneen Suomen vuonna 1962 ratifioimasta ILO:n samapalkkaisuussopimuksesta sekä SAK:n ja STK:n 1962–1964 sopimasta miesten ja naisten erillisten palkkaryhmittelyjen poistamisesta sekä siitä, että palkkaryhmittely sovittiin tapahtuvaksi työn vaativuuden ja ammattitaidon perusteella.²⁷⁴ Erillisten palkkataulukoiden poistamisen jälkeen ay-liike suhtautui naisten palkkaukseen osana yleistä palkkapolitiikkaa. Myös naisten järjestäytyminen ja yleiset palkkaerojen kaventamiseen tähtäävät toimet saattoivat supistaa sukupuolten välisiä palkkaeroja. Oma merkityksensä oli ensimmäisen tulopoliittisen sopimuksen markkamääräisillä korotuksilla yhdistyneenä verotuksen progressioon.²⁷⁵ Samapalkkaisuusvaatimukset saivat pontta ay-liikkeen aseman vakiintumisen jälkeen. Käytännössä tulokset ovat jääneet etupäässä edustajakokousjulkilausumiksi ja kannanotoiksi.²⁷⁶

Esifeministisen 1970-luvun teollisuuden naistyöntekijät eivät työpaikoillaan pitäneet kovinkaan ärhäkkäästi puoliaan. Naisaktivistien suppea joukko puhui kyllä matalapalkkaongelmasta koko 1970-luvun ajan ay-liikkeen kaikilla foorumeilla, mutta merkittävää muutosta palkkaerojen poistamiseksi ei tapahtunut. SAK:ssa toimi naisjaosto ja useimmissa suurissa ammattiosastoissa omat naisjaostonsa, mutta niiden vaikutus jäi kuitenkin marginaaliseksi. Työväenliikkeen naisten kahvinkeittokulttuuri oli omaksuttu myös SAK:ssa.

²⁷³ Tuominen 1981, 7–12.

²⁷⁴ Hemmilä 1981, 37.

²⁷⁵ Uusitalo 1988, 84.

²⁷⁶ Hemmilä 1981, 51.

5.6. Tulopolitiikan monet näkökulmat

Tulopolitiikkaa voitiin Niklas Bruunin mukaan tarkastella monesta eri näkökulmasta kuten valtiollisen demokratian suhteen, taloudellisena kysymyksenä sekä lainsäädäntöprosessina. Ideologiselta kannalta lähtökohtana oli dahrendorfilainen yhteiskunnallisten ristiriitojen sääntelyteoria ja korporatistinen yhteiskuntamalli. Tulopoliittiset neuvottelut olivat edunjakoa koskevaa keskustelua ja päätöksentekoa, joten oli mielekästä tarkastella myös lainsäädäntöä edunjakoperspektiivistä. Tätä näkökulmaa Bruun kutsui vallankäyttö- tai luokkaperspektiiviksi. Hän jakoi tulopoliittisen kauden, työntekijöiden kannalta katsottuna, kolmeen jaksoon: reaaliuudistusten jaksoon 1968–74, näennäisuudistusten jaksoon 1976–79 ja työnantajaoffensiivin kauteen vuodesta 1981 lähtien.²⁷⁷

Tulopolitiikkaa on ylistetty tai kritisoitu monesta eri näkökulmasta. Arvioon vaikuttaa osaltaan tarkastellaanko tulopolitiikkaa Bruunin määrittelemien demokratian, talouden tai lainsäädännön lisäksi myös eri työntekijäryhmien hyvinvoinnin lisäämisen kannalta. Ekonomisti Jaakko Kiander pitää 2000-luvun näkövinkkelistä katsottuna tulopolitiikkaa onnistuneena vaihdantavälineenä niin kansantalouden menestyksen kuin hyvinvointivaltion rakentamisenkin kannalta. Työntekijät saivat vastikkeeksi hyvinvointivaltion verovaroin kustannetut tulonsiirrot suostumalla tulopoliittisen mallin mukaisiin mataliin palkankorotuksiin ja vientivetoiseen taluspolitiikkaan.²⁷⁸ Jukka Pekkarisen ja Juhana Vartiainen käsitys on inhorealistisempi. Vaikeina aikoina turvauduttiin ensimmäiseksi porkkanan sijasta pikemmin keppiin ja työttömyyttä käytettiin inflaation hidastamiseksi. Vasta kun kepin käyttö kävi työläisille sietämättömäksi ja palkkapaineet oli katsottu nujerretuiksi, voitiin nousukauden alla devalvoida ja yrittää vahvistaa tulojaon muutos elinkeinon elämän hyväksi keskitetyllä tulosopimuksella.²⁷⁹

Kiander kuvaa Suomen tulopolitiikan historiaa prosessina, jossa poliittisen vaihdannan ehtona oli osapuolten keskinäinen ymmärrys ja luottamus eli hänen määrittelynsä mukaan sosiaalinen pääoma. Tulopolitiikan juurten voi laskea ulottuvan talvisotaan saakka, kun tammikuun pakkasten aikaan 1940 Suomen Työnantajien Keskusliitto STK teki suunnanmuutoksen ja hyväksyi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön SAK:n lailliseksi neuvottelukumppaniksi palkkaneuvotteluihin. Ennen sotaa STK oli kieltäytynyt keskitetyistä neuvotteluista SAK:n kanssa. Kian-

²⁷⁷ Bruun 1985, 172–175.

²⁷⁸ Kiander 2008, 25.

²⁷⁹ Pekkarinen, Vartiainen 1993, 411

derin mukaan tammikuun kihlaus oli osa laajempaa yritystä rakentaa kriittisellä hetkellä kansallista yhtenäisyyttä ja luottamusta työnantajien ja työntekijöiden kesken.²⁸⁰ Professori Kari Teräs toteaa, että 1900-luvun alusta II maailmansodan päättymiseen saakka solmittiin paikallisia työehtosopimuksia. Paikalliset työmarkkinasuhteet olivat olleet laajempia ja elinvoimaisempia kuin yleensä on otaksuttu. Ne toimivat tavallaan väylän avaajina muiden ammattien työ- ja palkkaehdoille. Sodan jälkeinen hyppykään valtakunnallisiin työehtosopimuksiin ei vielä poistanut paikallisen sopimisen tarvetta.²⁸¹ Tapio Bergholm vetää linjan tammikuun kihlauksesta 1940 työehtosopimusten läpimurtoon. Sodan jälkeen työehtosopimukset yleistyivät ja maatalouden tuottajat, työnantajat, ammattiyhdistysliike ja valtiovalta aloittivat yhteistyön, jonka Bergholm nimeää nelikantaiseksi sopimusyhteiskunnaksi.²⁸²

Tulopoliittisen järjestelmän käyttöön ottoon vuodesta 1968 lähtien tarvittiin puoluepoliittisten olojen vakiintumista, SAK:laisen ay-liikkeen eheytyminen ja vasemmistopuolueiden voitto vuoden 1966 eduskuntavaaleissa.²⁸³ Vasemmiston uusi hegemonia ja yleinen talouspoliittinen sääntely pakottivat työnantajaorganisaatiot hyväksymään mallin, joka ei pohjimmiltaan kiinnostanut heitä. Ammattiliitot ja erityisesti kommunistit epäilivät tulopolitiikkaa. Kiander arvelee optimistisesti tulopolitiikan kauden tuloksien täyttäneen miltei kaikki ay-liikkeen ja poliittisen vasemmiston tavoitteet.²⁸⁴ Timo Kyntäjä sen sijaan arvioi tulopolitiikan vaikutusten olleen sosiaalipoliittisiin uudistuksiin jokseenkin vastakkainen. Uudistukset jäivät kapea-alaisiksi ja ne kohdistuivat enemmän muotoon kuin sisältöön.²⁸⁵

Hyvinvointivaltion rakentaminen oli 1970-luvulla yleisesti muodostumassa yhteiskunnassa hyväksytyksi paradigmaksi. Tulopolitiikkaan kriittisesti suhtautuvat toteisivat, että hyvinvointivaltio rakentuu vain työväestön oman kamppailun voimin. Tulopolitiikan kannattajat luottivat tulopoliittisen koneiston neuvotteluihin ja vaihdantaan edistyksen saavuttamiseksi. Käytännön elämässä käsitykset nousivat esiin SAK:n sosialidemokraattisen ja kansandemokraattisen ryhmän välisinä ristiriitoina, jotka koskivat kuitenkin enemmän tavoitteita ja toimintatapoja kuin tulopolitiikkaa sinänsä.

²⁸⁰ Kiander, Sauramo, Tanninen 2009, 6.

²⁸¹ Teräs 1995, 465–466.

²⁸² Bergholm 2015, 68–69.

²⁸³ Sauramo 2011, 30.

²⁸⁴ Kiander 2008, 12.

²⁸⁵ Kyntäjä 1993, 190.

Puoluekentässä SDP:n kehitys johtavaksi hallituspuolueeksi sai sen omaksumaan suhteellisen nopeasti yhteiskuntapolitiikan ja ay-liikkeen hallinnan tulopolitiikan avulla, kun puolestaan SKP:ssä uskottiin kapitalistisen kriisin jatkuvaan kärjistyksiin, lakkoliikkeen avulla yhteiskuntaan vaikuttamiseen ja sen muuttamiseen sosialistiseksi. SKP:n vähemmistö suhtautui täysin kielteisesti tulopolitiikkaan ja nosti 1960-luvun lopussa tunnuksiksi ”alas tulopolitiikka”.²⁸⁶ Tulopolitiikkaan myönteisesti suhtautuneen SDP:n riveistäkin nousi esiin kritiikkiä, erityisesti SDP:ssä pysyneiden, Pälkäneen kokoukseen osallistuneiden radikaalien joukosta.²⁸⁷ SKP:n vähemmistöön kuuluneista teoreetikoista Seppo Toiviainen kritisoi tulopolitiikan teorian olleen palkkatulojen rajoittamisen oppi, joka päti jopa riippumatta siitä todistettiinko itse oppirakennelma todeksi, virheelliseksi tai peräti valheelliseksi.²⁸⁸

Presidentti Mauno Koivisto nimesi muistelmissaan SAK:n II puheenjohtajan Arvo Hautalan keskeiseksi, ensimmäisen Liinamaa I:ksi nimetyn tulopoliittisen sopimuksen moottoreista. Hautalan esitellessä sopimusta SKP:n poliittisessa toimikunnassa keväällä 1968 puolueen vähemmistön edustajat jättivät vastalauseen sopimusesitykseen, mutta ei vastaanotto ollut enemmistönkään puolella kovin innostunut.²⁸⁹ SAK:n kansandemokraattisen ryhmän sisälle loi jännitettä ryhmän vähemmistön voimakas tulopolitiikan vastustus ja vaatimus irtaantua tulopolitiikasta. Tosin SAK:n kd-ryhmässä ensimmäinen tulopoliittinen sopimus hyväksyttiin yksimielisesti, mutta se johtui SAK:n sihteerin Simo Elomaan mukaan siitä, että kukaan ei ehtinyt hajottaa ryhmää.²⁹⁰ Ryhmässä tulopolitiikasta tuli vedenjakaja, joka jakoi ryhmän kahtia periaatteellisella tasolla, vaikka liittojen kd-ryhmissä sitä ei käsitelty niinkään suurena aatteellis-ideologisenä kysymyksenä, vaan käytännön arkisena sopimus- ja osapuolikysymyksenä.

Tapio Bergholm on arvellut vähemmistökommunistien rajun tulopolitiikan arvostelun ja SKP:n muodollisen puoluesovun radikalisoineen enemmistökommunistien linjaa palkkapolitiikassa ja ay-liikkeessä. Enemmistökommunistien tulopoliittisten sopimusten sisältöihin kohdistunut kriittisyys alkoi Bergholmin mielestä jo vuoden 1969 aikana, kun Rakennusliiton ja Metallityöväen Liiton keskeiset kommunistit ottivat etäisyyttä maltilliseen tulopolitiikkaan.²⁹¹ Voi tietenkin kysyä, johtuiko

²⁸⁶ Toiviainen 1973, 80.

²⁸⁷ Lausti, Bärlund 1971.

²⁸⁸ Toiviainen 1973, 8.

²⁸⁹ Koivisto 1997, 132.

²⁹⁰ Elomaa, haastattelu 29.3.2010. Kirjoittaja.

²⁹¹ Bergholm, 2012, 188.

enemmistökommunistien nk. radikalisoituminen ja kriittisyys tulopoliitikkaa kohtaan vähemmistökommunisteista vai tulopoliittisten sopimusten liian vaatimattomina pidetyistä sisällöistä, salailevasta neuvottelukulttuurista ja jäsenistön odotuksista. Arvelen, että vähemmistön vaikutus on pienempi kuin kuvitellaan.

Tulopoliitiikan ja eduskunnan välinen suhde on ollut kritiikin kohteena koko tulopoliittisen kauden ajan. Perustuslakivaliokunnan jäsen ja SKP:n vähemmistön keulakuva Taisto Sinisalo piti turhauttavana sitä, että valiokunnassa kuultiin asiantuntijoita ja muodostettiin mielipide, jonka tulopoliittiset asiantuntijat sitten tyrmäsivät; kun oli sovittu, että pilkkua ei tule, niin sitä ei tule.²⁹² Myöhemmin vuonna 2009 samaa käytäntöä kritisoi rajusti Seppo Lindblom, joka oli nimetty tulopoliittiseksi virkamieheksi lokakuussa 1973. Hänen mukaansa tehtiin korporatiivista politiikkaa, kun maaliskuussa 1974 solmittu tulosopimus sidoksineen astui rankasti eduskunnan varpaille eikä sopimuksella ollut mitään merkitystä palkkakehityksen kontrollin kannalta. Lindblom kutsui HL-sopimusta (Hämäläinen, Laatonen) myöhemmin ”Hullun Lindblomin sopimukseksi”.²⁹³

Vuonna 1975 tulopoliittisena virkamiehenä Lindblom totesi kuitenkin, ettei sopimuspalkkojen pitämättömyyden syy ollut huonossa sopimusmoraalissa. Jos työvoiman kysyntä muodostui niin voimakkaaksi kuin se tuolloin muodostui, eivät mitkään sopimukset pitäneet sellaisessa tilanteessa.²⁹⁴ SAK:n historioitsijan Tapio Bergholmin mielestä on hämmäntävää, että kaksi keskeistä vaikuttajaa näki tulopoliitiikan niin eri tavoin: muistelmissaan 2003 pääministeri Sorsa koki sen työväenliikkeen yhteisenä suurena saavutuksena ja Lindblom parlamentarismin rappiona ja talouden ohjauksen epäonnistumisena.²⁹⁵ Tulopoliitiikan kaksijakoisuus tulee ilmi näistäkin lähimenneisyydessä esitetyistä käsityksistä Lindblomin sanoin ”tulopoliitiikan kuorosta, jonka lausumat säkeet saivat vuosien mittaan yhä myyttisempiä ja keinotekoisempia, suorastaan isänmaallis-uskonnollisia sävyjä.”²⁹⁶

Suomen hallitusmuodon suhdetta etujärjestöihin tutkinut Arvo Myllymäki näkee työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen kiinteän yhteistyön johtaneen vuosina 1968–75 etujärjestöjen kannalta merkittäviin tuloksiin. Kaikki järjestöjen edellyttämät lainsäädäntötoimenpiteet toteutettiin lukuun ottamatta maatilalain säätämistä. ”To-

²⁹² Sinisalo, haastattelu 20.8.1990, haastattelijana Jorma Kallenautio. Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

²⁹³ Lindblom 2009, 206.

²⁹⁴ SDP puolueoimikunta, keskustelumuiotio 14.8.1975, TA.

²⁹⁵ Bergholm 2012, 325–326.

²⁹⁶ Lindblom 2009, 127.

siasiallinen päätöksenteko lainsäädännössä tapahtui tällöin eduskunnan ulkopuolella. Virallinen lainsäädäntömenettely on tietenkin tapahtunut perustuslakiemme edellyttämällä tavalla.²⁹⁷

Etujärjestöjen asema ja vaikuttamisen perusta nojaa Myllymäen mukaan lainsäädännön luomalle pohjalle sekä järjestöjen vallankäytön laillisuudelle. Laillisuus perustuu jäsenten antamaan tukeen sekä hallitusmuodon 2§:n mukaisten elinten toimenpiteisiin etujärjestöjen ja ylimpien valtioelinten välisten suhteiden vakiinnuttamiseksi. Kun tähän lisätään järjestöjen käytössä olevat resurssit, joukkovoima, keskitetty organisaatio ja varallisuus, on etujärjestöjen vallan käytön pohja luja.²⁹⁸

Myös SAK:laisen Puutyöväen Liiton entinen sihteeri, tutkija Kalevi Hölttä arvioi korporatiivisen toiminnan saattaneen ylittää perusoikeuksien rajat, jos etujärjestöjen painostus johti sopimiseen ja kompromisseihin sellaisista asioista, jotka kuuluivat eduskunnan, kuntavaltuuston tai viranomaisen päätettäväksi. Korporatistinen toiminta oli usein salaista ja demokraattiseen oikeusvaltioon sopimatonta. Lainsäädäntötasolla käytäntöä olisi pitänyt tarkastella perustuslain kansanedustajan riippumattomuutta koskevan pykälän mukaan.²⁹⁹

Toisaalta SAK:n emerita päälakimies Kirsti Palanko-Laaka arvioi, ettei SAK nähnyt valtiosääntöoikeudellista ristiriitaa eduskunnan ja työmarkkinajärjestöjen vallankäytön välillä. Tulopoliittinen neuvottelujärjestelmä mahtui SAK:n käsityksen mukaan parlamentarismen raameihin. Jos hallitus halusi sitoutua tulopolitiikassa tiettyihin lainsäädäntöratkaisuihin, niin parlamentarismen kannalta nämä ratkaisut olivat samassa asemassa kuin muutkin hallituksen lainsäädäntöuudistukset.³⁰⁰ Etujärjestöjen sitominen päätöksiin ja vastuuseen tapahtui monella tavalla, mutta yhteistä oli, että ne tehtiin omaehtoisesti ja valtiosääntöön koskematta. Yhteistyönä aikaan saadut kompromissit muodostuivat kuitenkin niin panssaroiduiksi, ettei poliittisella tasolla ollut edellytyksiä poiketa niistä.³⁰¹

Työnantajat huomasivat pian, että keskitetty sopiminen tuotti maltillisempia palkankorotuksia kuin lukuisat rinnakkaiset neuvottelut keskenään kilpailevien liittojen kanssa.³⁰² Huolimatta siitä, että suomalaiset työnantajat hyväksyivät tulopoliti-

²⁹⁷ Myllymäki 1979, 190.

²⁹⁸ Emt., 187.

²⁹⁹ Hölttä 2012, 49.

³⁰⁰ Palanko-Laaka, 1998, 300.

³⁰¹ Palanko-Laaka 1998, 64–68.

³⁰² Jäntti, Saari, Vartiainen 2006, 22.

kan, he eivät kuitenkaan halunneet valtion puuttuvan elinkeinoelämän toimintaan. Teollisuus oli valmis vaatimaan tukea, mutta minimoimaan sääntelyn.³⁰³

STK puolusti II valtiosääntökomitealle (1970–1975) antamassaan lausunnossa työmarkkinajärjestöjen oikeutta sopia lakiesityksistä. ”Etujärjestöjen välille on kolmenkymmenen viime vuoden kuluessa saatu rakennetuksi neuvottelukoneisto, jollaista millään muulla yhteiskunnan tasolla ei ole olemassa. Kun on suotavaa, että sellaiset vaikeat kysymykset, joita työmarkkinajärjestöjen välisissä neuvotteluissa käsitellään, voidaan ratkaista sovinnollisesti ja yhteisymmärryksessä, täytyy tätä neuvottelukoneistoa olla lupa käyttää silloinkin, kun järjestöjen välillä on esillä lainsäädännön piiriin kuuluvia työmarkkina- ja sosiaalisia kysymyksiä. Mikäli neuvotteluissa päästään tulokseen, on kai vain luonnollista, että tulos esitetään valtioelimille ja pyydetään niitä osaltaan ryhtymään neuvottelutuloksen edellyttämiin lainsäädäntötehtäviin. Mielestämme ei ole asiallista, että tässä nähdään jonkinlaista puuttumista eduskunnan valtaoikeuksiin. Eduskunnalla tietysti on, ei vain muodollisesti vaan myös asiallisesti täysi oikeus ja myös käytännöllinen mahdollisuus ratkaista asia toisin kuin työmarkkinajärjestöt ovat ehdottaneet, vaikka seurauksena olisikin järjestöjen välisen laajemman sopimuksen raukeaminen.”³⁰⁴

Tulopoliittista sopimista puoltavan lausunnon taustalta löytyy STK:n käsitys siitä, että järjestelmä palveli STK:n etuja. Työnantajat hyväksyivät tulopolitiikan aika ajoin voimakkaasta kritiikistään huolimatta, koska he katsoivat sen luovan ennustettavuutta ja vakautta sekä turvaavan vientiteollisuuden kilpailukyvyyn.³⁰⁵ Metsäteollisuuden työmarkkinajohtaja Arto Tähtinen arvioi työnantajapuolen olleen 1970-luvulla järjestöllisesti heikko ja puolustuskannalla, vaikkakin työpaikkatasolla vahva. Työnantajien järjestöissä pelättiin Neuvostoliittoa, kotimaisia kommunisteja ja pyrittiin mukautumaan SAK:n sosialidemokraattien tavoitteisiin kommunistien vaikutusvallan kasvun estämiseksi. Tulopolitiikan avulla pyrittiin ostamaan maltillista palkkapolitiikkaa, työrauhaa ja yhteiskuntajärjestyksen turvaa.³⁰⁶

Tulopoliittisen kauden yksi keskeisimmistä poliittisista vaikuttajista, Kalevi Sorsa on arvioinut, että taloudellisen ja poliittisen vallan uusjakoa tulopolitiikan kaudella tapahtui ainakin kolmessa suhteessa. On väitetty, että järjestöt veivät eduskunnalta valtaa, ja että Suomen Pankin mahdollisuuksia käyttää esimerkiksi korkoasetta oli siksi rajoitettu välillisesti, ja että valtio joutui rajoittamaan taluspoliittista liikku-

³⁰³ Laatusen 1976, 77.

³⁰⁴ Toinen valtiosääntökomitea 1975, 271.

³⁰⁵ Nieminen 2000, 17–18.

³⁰⁶ Kujala 2006, 320–321.

matilaa osallistuessaan tulopoliittisiin sopimuksiin. ”Vallankäytön rakenteen muutoksista on vielä todettava se, että keskitetty sopimusjärjestelmä nykyisellään kasaa päätösvaltaa hierarkian ylätasolle, puoluejohtoon, työmarkkinajohtoon ja johtaville virkamiehille. Mikäli näistä nähdään muodostuvan yhtenäinen, päätöksiin yksin vaikuttava eliitti, varsinainen päätöksen vaikutuksen tunteva kenttä saattaa erkaantua ja vieraantua politiikan teosta.”³⁰⁷

5.7. Kiistelty ja kiitelty tulopolitiikka

Korporatistisen järjestelmän osana ammattiyhdistysliike joutui kohtamaan ongelmia uudesta näkökulmasta. Tulopolitiikan sisällöissä painottuivat 1970-luvun talouspolitiikan doktriinin mukaan investoinnit ja kilpailukyvyyn turvaaminen sekä yksityisen kulutuksen ja julkisen talouden rajoitukset. Inflaation torjunta oli keskeisessä asemassa työllisyydenkin kustannuksella. Toisaalta kansalaisten matala elintaso, maastamuutto parempien elinehtojen perään ja ajoittainen työvoimapula edistivät tulopoliittisessa koneistossa sosiaalipoliittisia uudistuksia. Oliko se riittävä vai ei, siitä kiisteltiin tulopolitiikan osapuolten kesken ja myös SAK:n eri poliittisten ryhmien välillä.

Jäsendemokratian edistäminen oli ollut yksi SAK:n eheytykokouksen suurista periaatteellisista asioista. Kysymys jäsendemokratiasta piti sisällään keskusjärjestön ja liittojen väliset sekä johdon ja jäsenistön väliset suhteet ja jäsenkunnan mahdollisuudet vaikuttaa sopimustoimintaan. Keskitetty tulopoliittinen järjestelmä teki käytännössä jäsendemokratian toteuttamisen monimutkaiseksi. Osallisuus tulopolitiikan kautta talouspolitiikkaan ja lainsäädäntöön vaikutti ammattiliittojen ja SAK:n keskinäisiin suhteisiin ja muovasi SAK:laisen ay-liikkeen sisäistä toimintakulttuuria. Tulopoliittinen järjestelmä edellytti ay-liikkeen kokonaisuutena kantavan vastuuta makrotalouden ongelmista ja ammattiliittojen ja yritystason neuvottelevan työpaikkoja koskevista alakohtaisista ongelmista. STK:n pysyttäytyminen ahtaasti tulopoliittisen sopimuksen raamissa vaikeutti käytännössä alakohtaisten ongelmien ratkaisun. Ristiriita vaikutti SAK:n sisäiseen jäsendemokratiaan ja jäsenistön paine kohdistui ay-johtoon.

Neuvottelutulokset synnyttiin useimmiten kiireessä viimeisellä takarajalla ja sen jälkeenkin. Kiire pakotti tai toisinaan autoikin neuvottelijoita hyväksymään neuvottelutuloksen epädemokraattisesti. Yleensä ei jäänyt aikaa kysyä jäsenistön mie-

³⁰⁷ Sorsa 1983, 164–165.

lipidettä. Päätökset neuvottelutavoitteista tai ratkaisuista tehtiin pienessä sisäpiirissä niin, että työntekijät eivät useimmiten tienneet niistä etukäteen, joten vaikuttaminen oli mahdotonta. Tulopoliittista sopimusta ei ollut mahdollista käsitellä ammattiliitoissa perusteellisesti ennen sen hyväksymistä keskusjärjestötasolla, joten liittojohtajien hyväksymä sopimusesitys muodosti jo valmiin pohjan liittokohtaiselle sopimukselle, sopi se liiton tarpeisiin tai ei.

Suhtautuminen tulopoliitiikkaan oli 1970-luvulla hyvin polarisoitunutta ja politisoitunutta. Äärimmillen vietyinä SAK:ssa muodostui kolme ristiriitaista käsitystä tulopoliitikasta. Enemmistönä olleen sosialidemokraattisen näkökulman mukaan ay-liike pääsi osana tulopoliittista järjestelmää osallistumaan yhteiskunnan päätöksentekoon ja vaikuttamaan rakenteilla olleen hyvinvointivaltion etuihin. Vähemmistönä ollut kansandemokraattinen enemmistöryhmä hyväksyi tulopoliitiikan, mutta halusi painostamalla ja SAK:n järjestövoimaa käyttämällä parempia sopimuksia. Kansandemokraattisen ryhmän vähemmistön mukaan pääomapiirit estivät tulopoliitiikan avulla työläisten suuremmat palkankorotukset ja elintason nousun. Tämän käsityksen mukaan joukoista erkaantunut ay-johto hyväksyi tulopoliittiset sopimukset ja petti samalla työväenluokan. Julkisivun takana jako ei ehkä ollut näin yksivivainen, mutta 1970-luvun poliittiset ryhmittymät esiintyivät yhtenäisinä julkisuuteen päin.

Tulopoliittinen sopimusmenettely herätti kritiikkiä eduskunnassa, jossa osa kansanedustajista katsoi joutuneensa kumileimasimen asemaan. STK ja SAK puolustivat kuitenkin kolmikannan kompromisseja, jotka tuotiin hallituksen esityksinä eduskunnan päätettäväksi. SAK:n kannalta yksi peruste lainsäädännöllisille kompromisseille oli estää kolmikannassa tehtyä kompromissia epäedullisempi lainsäädäntö. Sen arviointi mikä olisi paras lopputulos lainsäädäntöhankkeissa ja miten siihen päästäisiin, herätti luonnollisesti kriittistä keskustelua poliittisesti kahtia jakautuneessa SAK:ssa.

Tulopoliitiikan oli määrä toimia korporatistisessa järjestelmässä keskeisenä työkaluna työelämän konfliktien sääntelyssä. Sen lisäksi se loi kuvaa työmarkkinajärjestöistä samanveroisina neuvottelukumppaneina. Tulopoliittisessa neuvottelupöydässä ay-liike näytti kohtaavan valtiovallan ja asioita valmistelevan virkamieskoneiston tasaveroisena osapuolena. Valtio toimi taustalla neuvotteluissa syntyneiden ongelmien ratkaisijana tai sopimukseen painostajana. Olennaista oli saada aikaan kompromissi neuvoteltavista asioista. Vanhan työväenliikkeen käsitys ay-liikkeestä

erillisenä työn ja pääoman välisenä taistelukenttänä haluttiin jättää tulopoliittisessa koneistossa historialliseksi jäänteeksi.

Tulopoliitiikan tavoitteeksi oli asetettu kansantalouden vakaus ja ennustettavuus, jonka oli määrä ylläpitää myös yhteiskuntarauhaa. Tulopoliittisten sopimusten oli määrä taata työrauha sopimuskaudeksi. Keskeinen kysymys oli siten, miksi korporatistinen järjestelmä, tulopoliittikka keskeisenä työvälineenä ei tuonutkaan työrauhaa 1970-luvun Suomessa.

6. Kohti korporatistista kompromissia

Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn perustaminen vuonna 1974 toteutti elinkeinoelämän pitemmän ajan uutta strategiaa, jonka mukaan se katsoi yhteistyön SDP:n ja ay-liikkeen kanssa edistävän teollisuuden etuja. Yhteiskunnallisena suurena tavoitteena oli markkinatalouden vahvistaminen sekä sosialismin ja kommunismin vastustaminen.³⁰⁸

EVAn tavoittelemalle kansalliselle konsensukselle oli ratkaisevaa SDP:n kehitys hajallaan olevasta asevelipuolueesta ruotsalaismallista hyvinvointivaltiota tavoitteenaan pitäväksi puolueeksi. Presidentti Kekkonen lähti vuonna 1972 kummisedäksi SDP:n valta-asemalle, nostaessaan nuoren puoluesihteerin Kalevi Sorsan pääministeriksi. Valtaosa SDP:n radikaalistasikin nuorisosta muutti suunnan sosialismista kohti markkinataloutta. Valtaan päästyään SDP alkoi miehittää valtion virkakoneistoa, jolla tuli olemaan entistä merkittävämpi rooli rakenteilla olevissa valtion hallinnon suunnittelujärjestelmissä ja sitä kautta talouspolitiikan ja myös tulopolitiikan suunnittelussa.³⁰⁹ SDP:n ja EVAn 1970-luvun aikana kehittynyt yhteistyö heijastui hallitusvastuuta miltei koko vuosikymmenen kantaneen SDP:n ja elinkeinoelämän näkemysten kohtaamisessa. Siksi tässä luvussa on hedelmällistä tarkastella rinnakkain molempien kehitystä, koska sillä oli SDP:n kautta heijastusvaikutuksensa myös SAK:hon.

6.1. Elinkeinoelämä aloitteelliseksi

Elinkeinoelämän johtomiehet olivat huolissaan yhteiskunnan vasemmistolaistumisesta. Eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö 1958–1962 ja jälleen 1966 vasemmisto sai enemmistön eduskuntaan. Ranskassa, Italiassa ja Saksassa oli laajoja lakkoja, joiden yhteydessä työntekijät esittivät perusteellisia työelämän uudistusvaatimuksia, ja valtasivat tehtaita. Niissä työväenliike kritisoi työn ositusta, liukuhihnaa, työn yksitoikkoisuutta, psyykkis-fyysistä kuormitusta sekä ammattitaidon köyhtymistä.³¹⁰ Kansainvälisen radikalismien tuulahdus henkäisi Helsingissäkin 1968 Vanhan ylioppilastalon valtauksessa. Poliittiseen vasemmistoon hakeutuvat nuoret vaativat yliopiston demokratisointia ja "mies ja ääni" -periaatetta. Vanhan

³⁰⁸ Hetemäki 22.5.1973, "Ammattimainen yritysjohto 1970-luvun Suomessa", EVA, historiaa 1973–78, KA.

³⁰⁹ Heiskanen 1977, 218.

³¹⁰ Candeias 2007, 47–49.

valtaajat vaativat myös "varauksetonta solidaarisuutta vapautensa puolesta kamp-
paileville kansoille".³¹¹

Päinvastoin kuin ammattiyhdistysliike muualla Euroopassa, ei SAK innostunut opiskelijoiden liikehdinnästä. SAK:n silloinen nuorisosihteeri Risto Laakkonen osallistui SAK:n edustajana valtauksen aikana pidettyyn paneeliin, mutta Laakkosen raportti valtauksesta ei herättänyt SAK:n hallituksessa minkäänlaista keskustelua. Paperityöväen Liiton puheenjohtaja Veikko Ahtola oli vain tokaissut lentäväksi lauseeksi muodostuneen kommenttinsa, että opiskelijat valtasivat oman talon-
sa.³¹²

Ammattiliittojen jäsenmäärä kasvoi nopeasti. Liittoihin tulvi nuorta väkeä, jotka olivat valmiita tehostamaan vaatimuksiaan työtaisteluiden avulla. Vasemmistopuo-
luet kasvattivat suosiotaan nuorison keskuudessa. SDP:ssä uusi nuori sukupolvi tavoitteli sosialismia. SKDL/SKP:n kannatus 1960- luvulla oli yli 20 prosenttia ja osa kannattajista hyväksyi luokkataistelun yhteiskuntajärjestelmän muuttamiseksi, vaikka uudistusprosessi liikkeen sisällä oli jo alkanut aikaisemmin. Moni yritys-
johtaja kuuli näistä tavoitteista kotipiirissään omilta lapsiltaan. Edistyksellinen porvaristo oli huolissaan ja suuntautui kohti reformeja. Uhkan hälventämiseksi nähtiin sosiaaliset uudistukset tehokkaimmaksi torjuntakeinoksi vasemmistolais-
tumista ja ennen kaikkea kommunismia vastaan, ja kiihdytetty talouskasvu tärkeimmäksi keinoksi hyvinvoinnin lisääjänä. Tarve reagoida kommunistien asetta-
maan haasteeseen loi pohjaa sosiaalipoliittisille uudistuksille.³¹³ Elinkeinoelämän etujärjestön STK:n ja myöhemmin Teollisuuden Keskusliiton TKL:n sekä EVAn kannanotoista huokuu, että kysymys oli ehkä enemmän asemien menettämisen pelosta kuin älykkäästä yhteiskuntasuunnittelusta.³¹⁴ Samalla on muistettava hie-
man kaavamaisen kommunistiuhan rinnalla ammattiliittojen jäsenten vaikutus sosi-
aalipoliittisten uudistusten aikaansaamisessa.³¹⁵

EVAn ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi valittu Max Jakobson luonnehti 1960–
1970 lukujen vaihteen porvaristoa ahdistuneeksi. ”Radikalismien hyökyaallon pelät-
tiin hukuttavan perinteiset arvot. Yrittäjät tunsivat hätää ja ahdistusta, kun heidän
toimintansa moraalinen oikeutus saatettiin tiedotusvälineissä kyseenalaiseksi. Suur-

³¹¹ Bonsdorff 1986, 17.

³¹² Laakkonen, haastattelu 17.4.2008. Kirjoittaja.

³¹³ Kuisma 2009, 123 Kujala 2013, 168.

³¹⁴ Tämä käsitys perustuu kyseisten järjestöjen 1970-luvun pöytäkirjojen keskusteluaineis-
toon.

³¹⁵ Uljas 2005, 238–239.

ten yritysten ja pankkien johto pelkäsi julkisen vallan sääntelyn lisääntymistä, jopa sosialisointia. Teollisuuden johtohahmoihin kuulunut vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen varoitti hiipivästä vallankumouksesta; Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja Matti Virkkunen puhui vapaata Suomea uhkaavasta kuolemanvaarasta. Sen torjumiseksi oli koottava talouselämän voimat.³¹⁶ Elinkeinoelämä piirissä koettiin, että hiljainen vaikuttaminen ei enää riittänyt, vaan tarvittiin ulospäin suuntautuvaa vaikuttamista ja mielipidemuokkausta. Ideologisesti EVAlle oli tärkeää saada kansalaismielipide puoltamaan porvarillisia arvoja ja vastustamaan oikeistopiirien kokemaa marxilaista solutusta.³¹⁷

Sodan jälkeistä oikeistopiirien "salaista sisällissotaa" tutkinut Jarkko Vesikansa arvelee, että erityisen huolestuttavalta täytyi tuntua elinkeinoelämän johdossa SDP:n kehitys puolueen eheytyksen jälkeen, kun vanha polvi väistyi ja uusi polvi vaikutti kovin vasemmistolaiselta ja ennakoimattomalta. Heti sodan jälkeen SDP ja Kansallinen Kokoomus yhdessä olivat ryhtyneet torjumaan kommunismia asevelihengessä. Tarkoitusta varten perustetussa "Puntilan piirissä" oli mukana myös vaikutusvaltainen kokoomuslainen poliitikko ja vuodesta 1962 STK:n toimitusjohtajana aloittanut Päiviö Hetemäki, jonka mukaan piiri vaikutti merkittävästi kevään 1948 tapahtumiin, kommunistien väitettyyn vallankaappaushankkeeseen ja Fagerholmin vähemmistöhallituksen muodostamiseen.³¹⁸

Piirin toiminnan hiivuttua perustettiin Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (SYT) 1952, ja sitä perustamassa olivat mm. Väinö Leskinen, Aito Anto, Johannes Virolainen, Päiviö Hetemäki ja Lauri Hyvämäki.³¹⁹ SDP ei ollut mukana sen hallinnossa, mutta puoluesihteerinä Väinö Leskinen oli luvannut säätiön perustamiselle puolueen varauksettoman tuen. Jarkko Vesikansa toteaa porvareiden mieltäneen sodan jälkeen sosialidemokraatit liittolaisiksi yhteiskuntajärjestelmän säilyttämiseksi käydyssä taistelussa. Hälytyskellot alkoivat soida, kun vasemmistolaistumistendenssit voimistuivat SDP:ssä.³²⁰

EVAn historioitsijan Jukka Tarkan kuvaama, rintamakokemuksiin ja aseveliliittoon pohjautuva yhteistyöverkosto ulottui vielä 1970-luvulla eri puolueisiin. Sen piirissä ei käyty virallisia neuvotteluja, sillä se toimi hiljaisuudessa. Ei myöskään tehty

³¹⁶ Jakobson 1992, 118–119.

³¹⁷ Muistio EVAn toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta 3.4.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/I I, KA.

³¹⁸ Vesikansa 2005, tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio.

³¹⁹ Vesikansa 2004, 49.

³²⁰ Vesikansa 2005, tyovaenperinne.fi/työväentutkimus/tt2005/nettiversio.

muodollisia sopimuksia. Yhteistä näkemystä toteutettiin toiminnallisesti, ei sanallisesti ja aseveljeys yhdisti.³²¹ Esimerkiksi Päiviö Hetemäki, Johannes Virolainen ja Väinö Leskinen kunnostautuivat rintamalla reservin upseereina. Hetemäki ja Virolainen olivat tutustuneet toisiinsa jo Haminassa reserviupseerikurssilla talvella 1932–33. Samanlaisia esimerkkejä Haminassa upseerikoulutuksessa solmituista ystävyysseiteistä esiintyy runsaasti Suomen eliitin historiassa.³²²

Taustan Elinkeinoelämän Valtuuskunnan EVAn perustamiseen voi laajasti ottaen johtaa tästä sotien jälkeiseen kommunismin vastustamiseen keskittyneistä ryhmittymistä. Nationalismi näyttäytyi elinkeinoelämän kilpailukykyprojektin rinnalla monen johtavan porvaripoliitikon ja elinkeinoelämän johtajan henkisenä kotina.³²³ Kyse oli oikeistolaisesta, yhteiskunnallisia ja taloudellisia tavoitteita ajaneesta hyvä veli -verkostosta. Talouselämän edustajat keskustelivat sodan jälkeen SYT:n tilaisuuksissa kysymyksestä mitä voitiin tehdä yhteiskuntajärjestystä ja vapaata talousjärjestelmää uhkaaville vaaroille. STK:n hallituksen puheenjohtaja, vuorineuvos Stig H. Hästö kiitteli myöhemmin ansiokasta toimintaa suppealla sektorilla, jolla oli "vaikeasti kontrolloitava maanalainen luonne".³²⁴ Aseveliakseli säilyi läpi kylmän sodan kauden yhtenä yhteistyön muotona ja vaihtoehtona. Sen merkitys vaihteli poliittisten suhdanteiden mukaan, mutta siihen voitiin turvautua tarvittaessa. Aseveliakseli ei kuitenkaan ollut Vesikansan mielestä kehitystä pyörittänyt akseli, vaan tietty optio.³²⁵

Uusissa olosuhteissa 1970-luvulla oli tarvetta lunastaa tämä optio ja antaa sille uusi muoto. Oikeistolla oli tarve vastata kokemaansa vasemmistolaiseen vyörytykseen ja lopettaa se. Elinkeinoelämällä puolestaan oli tarve hallita tilannetta sen jälkeen, kun työmarkkinajärjestöt olivat aloittaneet valtion kanssa tulopolitiikan kauden. Oli tarvetta järjestölle, jolla ei olisi painolastina kylmän sodan kauden rasitteita, ja joka pystyisi vaikuttamaan hallitukseen, eduskuntaan, puolueisiin ja jopa yksittäisiin kansalaisiin. Aikakauden työnantajapolitiikkaa tutkinut Ville Okkonen arvioi, että EVAn perustamisen taustalla oli yhteiskunnassa käynnissä ollut kamppailu elinkeinoelämän demokratisoimisesta ja aikeista lisätä julkisen talouden sääntelyä oletettujen poliittisten skenaarioiden pohjalta. Elinkeinoelämän etujärjestöt pitivät silloin

³²¹ Tarkka 2002, 13.

³²² Meinander 1999, 331.

³²³ Smolander 2001, www.ennenjanyt.net/4--01/smolander.htm.

³²⁴ Hästö, kirje Jakobsonille 10.5.1976. EVA, Hetemäki, F8 58/27, KA.

³²⁵ Vesikansa 2005, Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona. Aseveliakseli ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa, tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio.

parhaana tehostaa poliittista toimintaansa. Poliittisten voimasuhteiden käänne vasemmiston hyväksi edellytti sen poliittis-yhteiskunnallisen aseman heikentämistä ja porvarien yhteistyötä.³²⁶

Työnantajien keskusjärjestö STK oli puhtaasti työmarkkinajärjestö ja oikeiston julkiseksi mielipidevaikuttajaksi liian erikoistunut ja kapeapohjainen. Tulopolitiikassa sen oli pystyttävä kompromisseihin ay-liikkeen kanssa, joka rajasi sen yleispoliittista ideologista vaikuttamista. Puhtaasti kapitalistien etuja edustavana lobbarina se ei olisi ollut uskottava julkisuudessa. Teollisuuden Keskusliitto (TKL) perustettiin vuotta myöhemmin kuin EVA, ja sen tehtäväksi tuli toimia elinkeinoelämän puolestapuhujana ja ilmapiirin muokkaajana. Sinänsä TKL:n ja EVAn välinen rajanveto oli mielenkiintoinen, koska molempien tehtävänä oli puhua elinkeinoelämän ideologisella suulla, TKL:n ehkä enemmän teollisuuden jokapäiväisten etujen edistäjänä. Nyky-yritysten terminologialla voisi luonnehtia EVAn huolehtineen yhteiskuntasuhteista ja TKL:n pääpainon olleen konkreettisten toimintaedellytysten luomisessa, kun STK oli varsinainen työjuhta.

6.2. EVA elinkeinoelämän lobbariksi

Päiviö Hetemäen mukaan EVAn oli määrä keskittyä yhteistoiminnan aikaansaamiseen yhteiskunnan eri lohkojen välille. ”Sen vilpitön tarkoitus oli koettaa synnyttää voimakkaan muutoksen alaisessa yhteiskunnassa riittävää yhteishenkeä asioiden ratkaisemiseksi.”³²⁷ Yhteisen ”taistelubunkkerin” perustamista ryhdyttiin valmistelemaan jo vuodesta 1970 alkaen.³²⁸ Talouselämän vaikuttajat olivat löytäneet pääasiassa vasemmistosta hyökkääviä, äänekkäitä ryhmiä, joilla oli heidän mielestään tuhoisa ohjelma. He katsoivat yhteiskunnassa olleen pysyvää, voimistuvaa toimintaa porvarillisen järjestelmän hävittämiseksi eikä sitä vastassa ollut riittävän koordinoitua toimintaa. Ei-sosialististen puolueiden yhteiskuntaa säilyttävät voimat oli saatava yhteisten tavoitteiden taakse ja oli luotava myös linkki SDP:hen. Oli perustettava arvovaltaiselle henkilölle ”liivintaskutoimisto”.³²⁹

Päiviö Hetemäki pohjusti toukokuussa 1973 EVAn perustamista puhuessaan ammattimaisesta yritysjohtosta, jonka oli valvottava etujaan myös poliittisen vaikut-

³²⁶ Okkonen 2012, 27–28.

³²⁷ Hetemäki, Tuomainen 1979, 171.

³²⁸ Laatusen 2003, 52.

³²⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 17.12.1975, muistio EVAn synnystä ja alkuvuosien toiminnasta. ELKA.

tamisen kautta. Yrityselämän ja poliitikkojen välinen vuorovaikutus oli hoidettu hänen mielestään sivumennen ja sattumanvaraisesti. Hetemäki koki, että poliitikot olivat puolueisiin katsomatta eilispäivään ankkuroituja, koska äänestäjät olivat samanlaisia. Sen tähden poliitikot karsastivat ratkaisuja, jotka oli tehtävä tulevaisuutta silmälläpitäen.

Ratkaisuksi Hetemäki esitti, että yritysten oli palkattava jonkinlainen yhteinen esikunta, joka pitäisi yhteyttä eri alojen tiedemiehiin, asiantuntijoihin sekä koulutus- ja yhteiskuntasuunnittelijoihin. Näin saataisiin nopeimmin vuorovaikutusta politiikan ja yritysjohdon välille. Kyseessä ei ollut Hetemäen mukaan lobbyistin tehtävä vaan unilukkarin, jonka tulisi herätellä eilispäivään ankkuroituja poliitikkoja uusilla tiedoilla sekä valistaa kansalaisia kaikkia mahdollisia tiedotusvälineitä käyttämällä.³³⁰

Aloitteet johtivat Elinkeinoelämän valtuuskunnan perustamiseen huhtikuussa 1974. Taustajärjestöjä olivat Suomen Työnantajain Keskusjärjestö (STK), Liiketyönantajain Keskusliitto (LTK), Maatalouden Keskusjärjestö (MTK) ja Pellervo-seura, jotka rahoittivat valtuuskuntaa yhteensä 10 miljoonalla markalla. Suurimman erän viisi miljoonaa markkaa maksoi teollisuus, pankit rahoittivat sitä kahdella miljoonalla, sekä kauppa, vakuutus ja maatalous kukin miljoonalla markalla.³³¹

EVAn oli määrä jatkaa asevelihengen ja sen elävöittämien järjestöjen hiljalleen hiipuvaa perintöä.³³² Pääteemaksi määriteltiin markkinatalouden keskeisen merkityksen korostaminen avoimen ja moniarvoisen yhteiskunnan perustana.³³³ Ideologisesti EVAlle oli tärkeää saada kansalaismielipide puoltamaan porvarillisia arvoja ja vastustamaan oikeistopiirien kokemaa marxilaista solutusta.³³⁴ Ensimmäinen toimitusjohtaja Max Jakobson ja 1976 puheenjohtajaksi valittu pankinjohtaja Mika Tiivola jakoivat EVAn ensimmäisen puheenjohtajan Päiviö Hetemäen ajatuksen, että EVAlla oli yritysystävällisen ilmapiirin edistämistä laajempi kansallinen tehtävä.³³⁵ Jakobson piti suhtautumista EVAn perustamiseen pääosin asiallisen odottavasta innostuneen myönteiseen. Kielteisyyttä hän odotti lähinnä "laimentamattoman

³³⁰ Hetemäki 22.5.1973, "Ammattimainen yritysjohto Suomessa". EVA historiaa 1973–78, F8 79/VI, 80. KA

³³¹ EVAn toiminnan rahoitus, Muistio 11.2.1975, EVA, Hetemäki F8 58/27. KA.

³³² Vesikansa, 2004, 292–295.

³³³ Tarkka 2002, 13, Jakobson 1992, 134.

³³⁴ Muistio EVAn toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta 3.4.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/II, KA.

³³⁵ Jakobson 1992, 128.

luokkataisteluoopin" näkökulmasta kaikkia ilmiöitä tarkastelevilta.³³⁶ Jakobsonin mukaan EVAn toimintamuotoja ei perustamisvaiheessa määritelty yksityiskohtaisesti vaan niiden täsmennys jäi sen omaksi tehtäväksi. Siksi EVAn toimitusjohtaja oli hänen mukaansa kuin näyttelijä, joka kutsuttiin lavalle ainoana ohjeenaan se, että hänen oli itse luotava roolinsa ja kirjoitettava vuorosanansa. Tällä määritelmällä Jakobson epäilemättä itsenäisti ja hankki liikkumatilaa EVAlle taustajärjestöistä.

Alkuvuosina STK:n ja TKL:n välillä oli kiistaa EVAn roolista. Elinkeinoelämä kannatti EVAn perustamista, mutta käsitykset sen yhteiskunnallisesta roolista, toimintatavoista sekä taustajärjestöjen välisestä työnjaosta ja toimivallasta vaihtelivat. Isänmaallisten suunnitelmien, salaisen, kommunismin vastaisen taistelun sekä yhteiskuntaan vaikuttavan toiminnan välinen ristiriita aiheutti hämmennystä elinkeinoelämän johdon piirissä. Hetemäki määritteli EVAan kohdistuneen alkuaikojen kritiikin eräänlaiseksi mustasukkaisuudeksi, joka hankaloitti liikkeelle lähtöä enemmän kuin avarassa ilmapiirissä olisi tapahtunut³³⁷

STK:n vuorineuvokset uumoilivat EVAn piirissä olleen halukkuutta puuttua työmarkkinapolitiikkaan ja teollisuuden suoraan edunvalvontaan. Jakobson arvioi EVAn ensi vuosinaan kärsineen elinkeinoelämän aatteellisista ja poliittisista ristiriidoista. SDP:n pitkäaikainen talousvaikuttaja Seppo Lindblom kertoo muistelmissaan Jakobsonin hämmästelleen EVAn toimitusjohtajaksi siirryttyään, miten suuri osa maan yritysjohdosta saattoi olla yhtä aikaa päteviä liikkeenjohtajia ja samalla yhteiskuntapoliittisesti täysin tietämättömiä analfabeetteja. Jakobson oli valitellut sitä miten ahdasmielisessä asenneilmastossa hän joutui aloittamaan työnsä, jotta saisi ymmärrystä pyrkimykselleen rakentaa hyvät suhteet työväenliikkeen päähaaraan.³³⁸

Teollisuuden epäluulojen EVAa kohtaan arvioitiin johtuneen huonosta informaatiosta, tehtävien päällekkäisyydestä, sooloilusta ja kateudestakin. Yritysjohto saattoi kokea EVAn tunkeilijaksi omalle reviirilleen.³³⁹ Jakobson koki Hetemäen ajavan EVAa toimimaan laaja-alaisen yhteistyön hyväksi. Sen sijaan taustajärjestöissä Jakobsonin käsityksensä mukaan pidettiin yleisesti EVAa "taisteluyksikkönä", jonka tehtävänä oli nujertaa SDP ja edistää porvarillisten puolueiden yhteistyötä.³⁴⁰

³³⁶ EVAn syyskokous 4.12.1974. KA.

³³⁷ Hetemäki, Tuomainen 1979, 171.

³³⁸ Lindblom 2009, 277.

³³⁹ Tavela 2003, 54. EVAn roolin selkiyttäminen, Muistio 15.5.1975. EVAn historiaa 1973–78, F8 79/VI, 80. KA

³⁴⁰ Jakobson 1992, 124.

Vastustajien leiristä SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen muistutti myöhemmin, ettei EVA saavuttanut tavoittelevansa "porvariston ideologisen ja poliittisen taistelun pääjärjestäjän asemaa", ja että EVAan suhtauduttiin ristiriitaisesti "suuren rahan isäntienkin" keskuudessa.³⁴¹

Keskinäistä kiistaa käsiteltiin joulukuussa 1975.³⁴² TKL:n mukaan EVA ei ollut harjoittanut yhteistyötä jäsenjärjestöjensä kanssa eikä niiden näkemyksiä ollut otettu huomioon toimintasuunnitelmassa. TKL halusi rajata EVAn osallistumisen talouspoliittisessa keskustelussa vain yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin eikä sen pitänyt puuttua ajankohtaisiin talous-, työmarkkina-, maatalous- tai rahapolitiikan kysymyksiin, joissa neuvotteluosapuolina olivat jäsenjärjestöt. Kansainvälisiä yhteyksiä EVA ei TKL:n mukaan tarvinnut, koska jäsenjärjestöillä ne jo olivat. Samoin EVAn suunnittelema kontaktijohtajien verkosto olisi merkinnyt päällekkäisyyttä. TKL piti tärkeänä EVAn painottamaa yhteyksien luomista kansanvaltaiseen työväenliikkeeseen. Se korosti kuitenkin, että olisi vaarallista jos yhteiset työryhmät, tai muut muodolliset järjestelyt päätyisivät julkisiksi, jolloin niiden käyttökelpoisuus olisi olematon.

Erittäin sopiva toimintamuoto EVAlle oli TKL:n linjausten mukaan taustakirjoittajien ja mielipidekirjoittajien verkoston luominen ja sen käyttäminen näennäisesti riippumattomana. Muita sopivia toimintamuotoja olivat poliittisten ideologioiden seuraaminen, talouspolitiikan johtamisharjoitukset, yhteiskuntapolitiikan koordinointi, informaation tarjonta ja näkemyksiin vaikuttaminen sekä tutkimus- ja tiedepolitiikan seuranta ja koulumaailmaan vaikuttaminen.³⁴³ TKL näytti varanneen EVAlle melko vaatimattomia tehtäviä elinkeinoelämän edunvalvonnan kovan ytimen ulkopuolelta. Jakobson kuitenkin vakuutti, että ”syy EVAn perustamiseen oli huoli maan kehityksen suunnasta. EVAn tehtävänä on organisoida sellaista toimintaa, joka voi saada aikaan muutoksen. Tämä on asian ydin; kaikki muu on fraseologiaa.”³⁴⁴

Voimakkaimmin EVAn toimintaa kritisoi usean vuoden ajan STK:n puheenjohtaja Stig H. Hästö. Hänen mukaansa EVAn perustamiskirjassa sen ohjelma oli haluttu ilmaista mahdollisimman neutraalisti eikä missään vaiheessa ollut puhetta, että tavoitteet muuttuisivat. "Pahimmat aavistukset olivat kuitenkin toteutumassa ja

³⁴¹ SKP:n keskuskomitea, pöytäkirja 18–19.2.1977. Kansan Arkisto.

³⁴² STK:n johtokunta, pöytäkirja, 17.12.1975. ELKA.

³⁴³ EVAn ja TKL:n työnjako, Muistio 16.12.1975. EVA, F7, Hetemäki 58, 27. KA.

³⁴⁴ Jakobson, kirje Hetemäelle 29.12.1975. EVA, F7, Hetemäki 62, 1975–1978, KA.

EVAAa kehitettiin tarpeettomaksi päällekkäisjärjestöksi, joka osittain jopa karttoi alkuperäistavoitteita. Toimisto kasasi kaikennäköisiä, jopa joutaviakin tehtäviä".³⁴⁵

Kun toimittiin julkisesti eikä salaisesti, estettiin EVAAa pitämästä painopistettä oikeissa asioissa. Hästön mukaan Yleisradio oli vasemmiston ohjattavissa, ja sen lisäksi myös ei-sosialistisista lehdistä löytyi tendenssimäistä tekstiä, joka kertoi lehtimiesten olleen laajasti väritymässä. ”Leikkikouluista kuului kummia opettajien pyrkimyksistä pikkulasten suhteen” samoin kuin ikäviä tietoja kansakouluista ja teinimaailmasta. Sen lisäksi yliopistoissa ja opistoissa tehtiin ”organisoitua” myyräntöytä. Opettajien piiristä löytyi yhä enemmän ”uuden suunnan” kannattajia ja ”parhaimmissakin perheissä” oli poliittisia yliloikkauksia.³⁴⁶

Vielä toukokuussa 1977 EVAn, TKL:n ja STK:n välistä kiistaa käsiteltiin STK:n johtokunnassa. Hästö valitteli, ettei alun perin ollut keskusteltu perustamiseen tähtäävän muistion sanankäännteistä tai sisällöstä. Hetemäki oli kuitannut muistion maininnalla, että se oli tehty vain mahdollista julkisuutta varten, ja oli tärkeää, että toiminta näyttäisi ainakin julkisuuteen valoa kestävältä. Liivintaskutoimiston sijaan tulikin suuri toimisto, ja EVAn edustajat käsitelivät asioita, jotka eivät alkuperäisen suunnitelman mukaan kuuluneet sille. Hästö oli käsittänyt, että EVA perustettiin alun perin tiettyä päämäärää varten, mikä haluttiin verhota tietynlaisen sanahelinän taakse. Käytännössä EVA olikin ryhtynyt toteuttamaan jotakin, joka tuli lähemmäksi tuota sanahelinää kuin alkuperäistä tarkoitusta. Hästö oli eronnut vastalauseena EVAsta, koska kritiikki ei ollut johtanut mihinkään. Hänen mielestään toiminta jatkui ”entisellä vallattomalla tyylillä”.³⁴⁷

Jakobson sai myöhemmin Hästöltä kiitosta. Oli Jakobsonin ansiota, että tämä oli hallinnut kovassa vastatulessa hermonsa ja osoittanut määrätietoisuutta ja aktiivisuutta. Hästö tunnustautui Jakobsonin ”vilpittömäksi ihailijaksi”, koska tämä oli alkuvuosien vaikeuksista riippumatta ja varsinkin äärivasemmiston hyökkäyksistä huolimatta pitänyt päänsä kylmänä ja toteuttanut johdonmukaisesti toimintaohjelmaa, vaikka se ei Hästön käsityksiä vastannutkaan.³⁴⁸

Max Jakobsonin mielestä EVAn ensisijaisena tehtävänä oli parantaa yhteistyötä elinkeinoelämän ja SDP:n välillä päinvastoin kuin hän ajatteli perustajajärjestöjen

³⁴⁵ STK:n johtokunta, pöytäkirja 17.12.1975. ELKA.

³⁴⁶ Hästö, kirje Jakobsonille 10.5.1976. EVA, F7, Hetemäki 59. KA.

³⁴⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 2.5.1977, Hästö, Muistio EVAn synnystä ja alkuvuosien toiminnasta. ELKA.

³⁴⁸ Hästö 1987, 320–321.

suunnittelevan. Sukupolven vaihdos sosialidemokraattien piirissä oli katkaissut aseveliyhteyden, ja nuori polvi oli alkanut korostaa osin kansainvälistymisen myötä sosialistista ideologiaa. Hän arveli suurimman osan sosiaalidemokraateista kannattaneen kuitenkin kansallisia ja demokraattisia arvoja.³⁴⁹ SDP:n puolelta yhteistyötä EVAn kanssa edistämässä ollut Paavo Lipponen toteaaakin Max Jakobson muuttaneen EVAn toiminta-ajatusta, mikä antoi lopulta merkittävän panoksen hedelmällisen dialogin kehittämiseen sosialidemokraattien ja elinkeinoelämän välille.³⁵⁰

Heti ensimmäisenä toimintavuotena EVAn toimisto laati perusteellisen, kaiken kattavan toimintasuunnitelman, jota ryhdyttiin myös toteuttamaan ripeästi. Siinä esitettiin kontaktihenkilöitä maakuntiin ja suhteiden luomista puolueisiin ja valtioneuvoston jäseniin. Tapaamisia ei-sosialististen kansanedustajien kanssa oli järjestettävä kuukausittain. Elinkeinoelämän tiedotustoimintaa hoitamaan perustettiin artikkelipalvelu ja luotiin kirjoittajien verkosto. Elinkeinoelämä tuomitsi Radion ja TV:n ohjelmatarjonnan yksipuoliseksi. Sen muuttamiseksi organisoitiin järjestelmällinen ohjelmaseuranta ja epämiellyttäviin ohjelmiin suunniteltiin puuttumista heti. YLEn ei-sosialistisen johdon kanssa sovittiin, että ohjelmia seurattiin valikoidusti ja osapuolet informoivat toisiaan. Kaapelitelevision rahoituksen ja ohjelmien tukeminen kuului alusta alkaen EVAn toiminta-alueeseen. Mainos-TV:n kanssa sovittiin 10 osaa käsittävästä ohjelmasarjasta. Toimittajien poliittiset taustat suunniteltiin kartoitettavaksi ja ”omille miehille” luvattiin säännöllisesti ylimääräistä tausta-aineistoa ja lisätöitä, joilla pyrittiin myös turvaamaan heidän taloudellinen asemansa. Erityisenä vaikutuskohteena olivat uutis- ja ajankohtaistoimitukset.

Tutkimus- ja koulutuspolitiikassa kiireellisimmäksi tehtäväksi arvioitiin opetushallituksen nimityspolitiikka, samoin kuin komiteoiden ja toimikuntien kokoonpanon selvittäminen. Pyrkimyksenä oli saada aineistoa puolueiden kanssa käytävään keskusteluun EVAn yhdensuuntaisen ideologiseksi määrittelemän koulutuspolitiikan vastapainoksi.³⁵¹

Suunnitelma talouspolitiikan johtamisharjoitusten järjestämisestä yhteiskunnan eliitille maanpuolustuskurssien tapaan, lähti myös heti liikkeelle jo ensimmäisestä valtuuskunnan kokouksesta. EVAn mukaan se helpottaisi todellisten konfliktitilanteiden ratkaisua.³⁵² Harjoituksia lähdettiin edistämään EVAn Kari Narsin, SAK:n

³⁴⁹ Jakobson 1992, 134.

³⁵⁰ Lipponen 2009, 384.

³⁵¹ EVA ja sen toiminnan suunnittelu, luonnos, päiväämätön. EVA historiaa 1973–1978 F8 79/VI, 80. EVAn valtuuskunnan syyskokous 27.11.1975. F8 79/I, 1. KA.

³⁵² EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 20.5.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/1. KA.

Pekka Morrin, Suomen Pankin Seppo Lindblomin ja Valtiovarainministeriön Timo Relanderin muodostamassa työryhmässä.³⁵³ Talouspolitiikan johtamisharjoitus siirtyi myöhemmin ”hygieniasyistä” SITRAn järjestettäväksi ja käytännössä koko yhteiskunnan eliitti koulutettiin johtamiskurssilla.³⁵⁴

EVA ryhtyi tavoittelemaan määrätietoisesti luottamuksellisia suhteita ja ideologista keskustelua kansanvaltaisen työväenliikkeeseen kanssa. EVAn kielenkäytössä se tarkoitti SDP:tä. Sen lisäksi aiottiin myös seurata SDP:n yhteyksiä äärivasemmistoon. Tavoitteena oli myös vaikuttaa SDP:n ohjelmatyöhön niin, että elinkeinoelämän toimintaedellytykset otettaisiin siinä paremmin huomioon. Pyrkimyksenä oli muodostaa kansanvaltaisen työväenliikkeen johtohenkilöiden kanssa yhteinen työryhmä, jonka kokoonpanossa otettaisiin huomioon myös SAK ja sen jäsenjärjestöt. SKP:n sisäistä kehitystä seuraamaan suunniteltiin pysyvää työryhmää SKP:n toimintaa tuntevista henkilöistä.

Kriittisimmin EVAn perustamiseen suhtautunut SKP oli ennakoinut, että suurpääoma kaavaili valtuuskunnalle roolia pääomapiirien ja oikeiston ideologisen taistelun välineenä.³⁵⁵ EVAn valtuuskunnan syyskokouksessa marraskuussa 1975 pohdittiin Suomen SKP:n asemaa verrattuna esimerkiksi Italian ja Ranskan puolueisiin, jotka olivat Jakobsonin mukaan jo julistautuneet parlamentarismia ja demokratiaa kannattaviksi. Jakobson arvioi, että SKP ei ollut enää eristetty, vaan päinvastoin antikommunismista oli tullut kielletty aate. SKP:n merkitystä SDP:hen pidettiin suurena SAK:n kautta. Elinkeinoelämällä ei ollut tietoa siitä miten SKP:n kehitystä olisi arvioitava. Siksi Jakobson ehdotti, että EVA ryhtyisi tekemään tutkimusta ja seurantaan SKP:stä, joka auttaisi arvioimaan maan poliittista kehitystä sekä vaikuttamaan mielipiteisiin tutkimuksesta saatavan aineiston avulla.³⁵⁶

³⁵³ EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 18.12.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/1. KA.

³⁵⁴ Ay-liikkeen johtoon kuuluneena osallistuin kurssille 1990-laman aikoihin. Erityisen hyödyllistä oli tutustua kansantalouden Kessu-ohjelman tuotoksiin, työttömyyden, verotuksen ja erilaisten budjettileikkausten välisistä vaikuttavuuksista. Työryhmätyöskentelyn jälkeen tuloksia kommentoi nk. markkinavoimien edustaja eli erään suuren pankin noin 30–35 vuotias nuorukainen, joka oli ajattelutavassaan sisäistänyt vahvasti vaihtoehtottomuuden politiikan.

³⁵⁵ SKP:n poliittinen toimikunta, 11.9.1974. Kansan Arkisto

³⁵⁶ EVAn valtuuskunnan syyskokous, 27.11.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/I 1. KA.

6.3. Päämääränä konsensus

Oman määritelmänsä mukaan EVA oli siis elinkeinoelämän puolustusjärjestö, joka koki tehtäväkseen käydä taisteluun elinkeinoelämän ja yhteiskunnan vapauden puolesta. Taistelumuodokseen EVA valitsi yhteiskuntasopimuksen ja sitä edellyttävän konsensuksen. Sitä tavoiteltiin luomalla hyvät suhteet SDP:hen, jonka EVA näki olevan Keskustapuolueen rinnalla toinen mahtitekijä suomalaisessa politiikassa, koska Kokoomus oli ulkopoliittisista syistä paitsiossa. Jakobson pohti EVAn valtuuskunnassa keväällä 1975, että tulevassa politiikassa sosialidemokraattien merkitys ja kehitys oli ratkaiseva. Hän arvioi SDP:n noudattaneen kuitenkin edeltävinä vuosina puolueen omaa eikä kansallista ulkopoliittikkaa. Kansallisten etujen linja kulki Jakobsonin analyysissä SKDL:n ja osittain SDP:n halki.³⁵⁷ EVAn, STK:n ja TKL:n alkuvuosien linjakiistoista on pääteltävissä, että aluksi elinkeinoelämällä oli ollut selkeää linjaa suhteessa SDP:hen.

EVALaiset visionäärit Jakobsonin johdolla suhtautuivat pragmaattisesti, ja ryhtyivät tavoittelemaan kansallista konsensusta yhteiskuntasopimuksen avulla. Parhaiten se luonnistuisi integroimalla ensin SDP ja sitten myöhemmin SKDL mukaan yhteiskunnan päätöksentekojärjestelmiin. EVA:ta se edellytti luonnollisesti hyviä suhteita tasavallan presidenttiin, mutta myös SDP:hen sekä ammattiyhdistysliikkeen sosiaalidemokraatteihin ja tietyssä määrin myös kansandemokraatteihin. Elinkeinoelämän sisäisistä toimivalta- ja työnjakokiistoista piittaamatta EVA lähti toteuttamaan määrätietoisesti tehtävänsä porvarillisen hegemonian säilyttämiseksi ja vahvistamiseksi.

EVAssa pelättiin 1975, että seuraavissa vaaleissa syntyisi vasemmistoenemmistöinen eduskunta, jolloin kehitys radikalisoituisi ja kansanrintaman mahdollisuus kasvaisi. Sosialidemokraattien piirissä eläneen käsityksen elinkeinoelämästä SDP:n päävihollisena, Jakobson kuittasi taktiseksi, vaikka suhteet SDP:hen olivatkin kärjistyneet. Käsityksen perimmäisenä tarkoituksena oli ollut vain osoittaa, että SDP ei ollut salaisessa yhteistyössä porvareiden kanssa. Sen sijaan Jakobson valittelei, että kommunismin vaara oli jäänyt porvaripuolella taka-alalle. Jakobson syytti siitä SDP:ssä tapahtunutta muutosta.³⁵⁸

³⁵⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 2.5.1977, ELKA.

³⁵⁸ Muistio EVAn toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta. EVAn työvaliokunnan pöytäkirja 2/75, 3.4.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/I 1. KA.

Sukupolven vaihduttua 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, SDP:ssä oli tapahtunut radikalisoitumista ja osa puolueesta oli alkanut korostaa uudelleen sosialistista ideologiaa. Samalla raja kommunisteihin lientyi, kun osa sosialidemokraateista näytti uskovan yhteistyöhön kommunistien kanssa. Jakobsonin mukaan sosiaalidemokraatit olivat joutuneet puolustuskannalle keskustelussaan äärivasemmiston kanssa. Siksi oli välttämätöntä huolehtia SDP:n suuren enemmistön pysymisestä oikealla puolella ideologista rajaa. Ensisijaisesti oli pyrittävä kehittämään yhteistyötä SDP:n kanssa. EVAn kokemuksen mukaan oli rohkaisevaa, että SDP:ssä oli selvästi mielenkiintoa yhteyksien kehittämiseen.³⁵⁹

Talouden suhdannepoliittikkaa pohtiva keskustelutilaisuus EVAn ja SDP:n johdon kanssa järjestettiin jo tammikuussa 1976 Königstedtin kartanossa. Johtavien sosiaalidemokraattien arvio keskustelusta oli myönteinen. Oli keskusteltu tulevan talouspolitiikan suunnan kolmesta eri vaihtoehdosta. Näistä ensimmäinen lähti inflaation hallinnasta, johon olisi päästy pidättyvällä tuloratkaisulla, korkealla työttömyydellä, tiukalla valtion talouden ja yritystalouden hoidolla. Toinen vaihtoehto lähti devalvaatiosta, johon tuloratkaisu oli sovitettava. Kolmas vaihtoehto perustui rahapolitiikan väljentämiseen ja ekspansiiviseen investointipoliittikkaan. Teollisuuden johto ja SDP:n keskeiset johtomiehet Mauno Koivisto, Seppo Lindblom, Paul Paavela ja Kalevi Sorsa valitsivat ensimmäisen vaihtoehdon.³⁶⁰ Velkaelvytys sivuutettiin Königstedtissä uusiin talouspoliittisiin linjauksiin sopimattomana, vaikka valtion velka suhteessa BKT:hen oli 1976 vain viitisen prosenttia.³⁶¹

Puoluesihteri Ulf Sundqvist myönsi, että elinkeinoelämän ja SDP:n kesken puhuttiin melkoiselta osalta samaa kieltä, mutta oli muistettava myös poliittisen ilmaston merkitys. Yhteinen päämäärä oli talouden kasvupolitiikan edistäminen. Paavo Lipposen mielestä lama oli ollut siinä mielessä hyvä, että se oli johdattanut SDP:n ja elinkeinoelämän saman pöydän ääreen. ”Yhteinen dialogi ei kuitenkaan saisi tyrehtyä suhdanteiden parantuessa.” Sen säilyttämiseksi Lipponen piti EVAn roolia tärkeänä. Myös puheenjohtaja Sorsan mielestä EVAn ja SDP:n keskustelu ”ei ollut vailla lupauksia”. Hänen mielestään dialogia oli syytä kehittää ja ottaa kohteeksi

³⁵⁹ EVAn valtuuskunnan syyskokous, pöytäkirja 27.11.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/I 1. KA

³⁶⁰ Suhdannepoliittinen keskustelu Königstedtissä 12.1.1976. F7, Hetemäki 58, 1975–1978, 62. KA

³⁶¹ Näin on käynyt 2007, 23.

suhdannepolitiikka, investointikriteerit, raaka-ainepolitiikka ja informaatiokysymykset.³⁶²

EVAn työvaliokunnassa kesäkuussa 1976 Jakobson arvioi, että kaikissa yhteiskunnan valtarakenteissa oli tapahtunut elinkeinoelämän kannalta kielteisiä muutoksia. Virkamiehistö oli politisoitunut ja omaksunut yhteiskunnan muuttamisen. Eduskunnan porvarienemmistö ei ollut toimiva, koska Kokoomus oli eristetty. Sosialidemokraattien ja kommunistien välille oli syntymässä yhteistyö, joka loisi uuden suuren vasemmistoryhmittymän. Se oli saavuttamassa hegemonian, jota ilman oikeisto ei pystyisi hallitsemaan maata. Kokoomus jäisi pysyvästi oppositioon ja vasemmistosta kohdistuisi keskiryhmiin suurta painetta.

Jakobsonin analyysissä ideologinen raja vapaan yhteiskunnan ja vihollisen välillä hämärtyisi, sillä puolueettomuuden perusteet heikentyisivät ja ulkopuolinen vaikutus sisäisiin asioihin voimistuisi. Siinä tilanteessa vain elinkeinoelämällä olisi riittävästi henkisiä ja aineellisia voimavaroja vaikuttaa kehitykseen. Jakobsonin johtopäätös oli, että oli varauduttava yllätysvaaleihin, tuettava entistä enemmän rahallisesti porvaripuolueita sekä harjoitettava valistusta vapaan yhteiskunnan ja kansallisten arvojen puolesta työväenliikkeessä ja myös SKDL:n enemmistön keskuudessa. Elinkeinoelämää koskevat ratkaisut tehtäisiin poliittisella arenalla. Ennen kaikkea oli siirrytty uuteen tilanteeseen, jossa palkansaajat muodostivat yhteiskunnan pysyvän enemmistön.³⁶³

6.4. Kohti yhteiskuntasopimusta

Yhteiskuntasopimuksen kehittäminen oli esillä heti puolisen vuotta EVAn perustamisen jälkeen. Tavoitteena oli saada valtion, kuntien, Suomen Pankin, elinkeinoelämän ja työmarkkinajärjestöjen edustajat neuvotteluihin yhteisen ohjelman aikaansaamiseksi, jolla saataisiin parannettua maksutasetta ja hillittyä inflaatiota.³⁶⁴ Yhteiskuntasopimukseen palattiin virallisesti valtuuskunnan syyskokouksessa joulukuussa 1976, jolloin sitä esitettiin talouslaman lääkkeeksi. Perusteluna julkisuuteen oli, että yhteiskuntasopimuksen edellyttämä yksimielisyys koituu pienessä maassa

³⁶² Suhdannepoliittinen keskustelu Königstedtissä 12.1.1976. F7, Hetemäki 58, 1975–1978, 62. KA

³⁶³ EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 29.6.1976. EVA pöytäkirjat 1976, F8 79/I 2. KA.

³⁶⁴ EVAn valtuuskunnan kevätkokous, pöytäkirja 28.5.1975. EVA pöytäkirjat 1975, F8 79/I 1. KA.

koko yhteiskunnan hyväksi.³⁶⁵ Elinkeinoelämän tavoitteista tärkein oli talouselämän ja ennen kaikkea vientiteollisuuden etujen nostaminen kärkeen, mikä sitten toteutui Korpilammen seminaarissa.³⁶⁶

Jakobson esitteli yhteiskuntasopimuksen periaatteita Lahdessa elokuussa 1976. Konsensus olisi Suomessa yhtä käyttökelpoinen menettely kansanvallan toteuttamiseksi kuin muuallakin. Todellisuus oli ajanut jäykistyneiden ideologioiden ohitse ja historiallinen kompromissi oli tehty Suomessa pitkän aikaa sitten. Olisi käytännön yhteistyömuotojen kehittämisen aika, joista tulopoliittinen mekanismi oli askel oikeaan suuntaan, vaikka neuvotteluissa ilmenikin vaikeuksia. Jakobsonin mielestä eräissä maissa on edetty pitemmälle ja saatu aikaan yhteiskuntasopimuksia, jotka tulonjaon ohella hahmottelivat kaikkien osapuolten hyväksymän yleisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan strategian.³⁶⁷

Samassa kokouksessa puhunut SDP:n puoluesihteerä Ulf Sundqvist ilmoitti heti paikan päällä myönteisyytensä yhteiskuntasopimukseen.³⁶⁸ Kansan Uutiset ihmetteli pääkirjoituksessaan mihin tosiasioihin Jakobson nojasi, koska luokkavastakohtat nousivat esiin kaikkialta ja työnantajat pitivät huolen, ettei maassa toteutettu ainoatakaan uudistusta, joka antaisi työntekijöille todellisia oikeuksia tuotantolaitosta koskeviin päätöksiin. KU kehotti sen sijaan aloittamaan valistuskampanjan kapitalistiluokan keskuudessa, joka vastusti jokaista edistysaskelta demokratian laajentamiseksi.³⁶⁹

EVAssa ryhdyttiin vuoden 1977 alussa valmistelemaan mallia yhteiskuntasopimukseksi. Mika Tiivola oli havainnut, että eri puolilla maata oli esitetty ajatuksia yhteiskuntasopimukseksi ja elinkeinoelämän oli syytä valmistautua keskusteluun. SDP:n johto oli yksityisesti ilmoittanut, että he olivat kiinnostuneita yhteiskuntasopimuksesta ja tietävästi myös SDP:ssä oltiin hahmottelemassa malleja. SDP:ltä oli ehkä odotettavissa aloitteita. Myös tasavallan presidentti oli osoittanut kiinnostusta ajatukseen. Yhteiskuntasopimukseen olisi voitu EVAn suunnitelmien mukaan linjata esimerkiksi julkisen ja yksityisen kulutuksen sekä julkisten ja yksityisten investointien tasoa ja kohdentamista, ulkomaisen velkaantumisen ja kotimaisen raha-

³⁶⁵ EVAn valtuuskunnan syyskokous, pöytäkirja 1.12.1976. EVA pöytäkirjat 1976, F8 79/I 2. KA.

³⁶⁶ Smolander 2001, ennenjanyt.net/4-01/smolander.htm.

³⁶⁷ Jakobson, Finnovaatio-päivät 24.8.1976. EVA pöytäkirjat 1976, F8 79/I 2. KA.

³⁶⁸ Jakobson 1992, 164.

³⁶⁹ Kansan Uutiset 25.8.1976 "Jakobsonin unelmamaa".

politiikan päälinjoja, taloudellisia sääntelykeinoja, taloudellista demokratiaa, asuntopolitiikkaa, ympäristön suojelua, työsuojelua ja elinkeinotukia.³⁷⁰

Yhteiskuntasopimuksesta muovautui EVAn käsittelyssä vaatimattomammin kansantalouden runko-ohjelma, ”karu”, koska alkuperäisen termin ”yhteiskuntasopimus” oletettiin tähänneen liian pitkälle. Tavoitteena oli hahmotella mahdollisten keskustelujen avulla konsensusperiaatteella yleinen talous- ja yhteiskuntapoliittinen strategia. ”Karun” edistämiseksi luotiin suunnitelma, jonka mukaan EVAn johtaja Kari Nars laatisi pohjapaperin, ja EVAn puheenjohtaja Mika Tiivolan kävisi siitä keskustelut Helsingin kauppakorkeakoulun kanslerin Klaus Wariksen kanssa, jonka jälkeen suunnitelmat olisivat esiteltävissä SDP:n kanssa pidettävässä palaverissa tammikuussa 1977. Jatkon katsottiin riippuvan siitä miten SDP ja muut osapuolet suhtautuvat asiaan.³⁷¹

Runkosuunnitelmaan valittiin selkeitä tavoitteita. Lähtökohtana oli, että kannattava ja kilpailukykyinen elinkeinoelämä oli kaiken aineellisen ja henkisen kehityksen elinehto. Yhteiskuntasopimuksen myötä tulopoliittinen neuvottelumekanismi olisi laajentunut merkittävästi. Palkansaajan etua palvelisi, kun tuotaisiin esille inflaation aiheuttamat riskit työllisyyteen ja elintasaan. Elinkeinoelämä olisi valmis suostumaan hintojen ja voittojen jonkinlaiseen sääntelyyn, mikäli sillä olisi kyetty takaamaan tulopoliittinen työrauha ja välttämään yhä hankalimmat julkisen vallan kontrollitoimenpiteet.³⁷² EVAn toimintakertomus vuodelta 1977 totesi ytimekkäästi toiminnan tähänneen tukemaan vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kannalla olevaa mielipidettä. Se olisi tapahtunut yhteiskuntasopimuksen kehittämisellä ja konkretisoimisella sekä tämän ajattelutavan julkistamisella useissa eri yhteyksissä.³⁷³

³⁷⁰ EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 11.1.1977. EVA pöytäkirjat 1977, F8 79/I 3. KA.

³⁷¹ Näkökohtia ”kansantalouden runko-ohjelmasta” luonnos 18.1.1977. EVA historia 1973–1978, F8 79/VI, 80. KA.

³⁷² HJV, Yhteiskuntasopimusta tarvitaan 6.5.1977. EVA historia 1973–1978, F8 79/VI 80.

³⁷³ EVAn toimintakertomus 1977, luonnos. EVA työvaliokunta pöytäkirja 1/78. EVA pöytäkirjat 1978, F8 4.

6.5. SDP:n tie valtionhoitajaksi

SDP:n puoluesihteeriksi 1975 valittu Ulf Sundqvist arvioi, että SDP:ssä käytiin 1960-luvun lopulla aktiivista ideologista keskustelua. Pälkäneen liikkeeksi ryhmityneellä nuorisolla ja SDP:n perinteisellä asevelisiivellä oli erilaiset käsitykset puolueen linjasta. Vanha kaarti ei ollut valmis luovuttamaan puoluetta "joillekin maistereille", jotka tulivat kertomaan millaista sosialidemokratia oli. Itsekin Pälkäneen liikkeessä mukana ollut Sundqvist kertoi veteraanikansanedustajien haastattelussa, että Pälkäneen kokouksen julkilausumassa pyrittiin selkiyttämään nuorison pyrkimyksiä, joihin kuului vasemmistopuolueiden ja ay-liikkeen keskinäinen yhteistyö. Julkilausuma aiheutti reaktion, joka yllätti, vaikka Sundqvist, Lipponen ja monet muut tiesivät miten herkkä SDP oli reagoimaan erillistoimintaan. Sundqvist joutui selvittämään puolueoimikunnassa sen jäsenenä omaa asennettaan.³⁷⁴

Pälkäneellä marraskuussa 1969 pidettyä kokousta seurasi uusi kokous Karjaalla vuoden 1970 maalivaalien jälkeen. Karjaan julkilausumasta tuli eräänlainen vedenjakaja myös Pälkäneen liikkeen sisällä. Puheenjohtaja Rafael Paasio vakuutti, ettei palkkatyöväki, joka on puolueen runko, hyväksy pälkäneläisten ohjelmaa.³⁷⁵ Kalevi Sorsa arveli muistelmissaan pälkäneläisten pyrkineen julkilausumallaan vaikuttamaan SDP:n puolueohjelmaan.³⁷⁶ Paavo Lipponen, itsekin Pälkäneen kokoukseen osallistunut, kirjoitti neljäkymmentä vuotta myöhemmin jälkiviisauden hehkulla alkusysäyksenä nuorten radikaalien turhautumiseen olleen uudistustyön hidas edistyminen vasemmistoeduskunnan aikana. ”Tämä eräänlainen radikalismien lastentautivaihe tulee kuitenkin nähdä myös siinä valossa, että SDP:n nuori polvi karisti luteet omasta lipustaan. SDP:n läpi kulki muutamia kymmeniä opiskelijoita aina taistolaiseen peräseinään asti. Sen jälkeen me paasiolaiset nuoret saatoimme keskittyä reformityöhön ja poliittiseen hegemoniataistoon”.³⁷⁷ Puoluesihteerinä Sorsa tuomitsi SDP:n Mikkelin piirikokouksessa 1970 Pälkäneen liikkeen, vaikkakin Paavo Lipponen mielestä post festum, koska liikettä ei enää silloin ollut. Sorsan ärähdys oli tarpeen siksi, ettei puolueväelle jäänyt epäselväksi miten suhtautua Pälkäneen liikkeeseen ja Sorsalle se antoi samalla tilaisuuden asemoida itsensä puolueen keskilinjalle.³⁷⁸

³⁷⁴ Sundqvist haastattelu 4.1. ja 7.1.2009, haastattelijana Jorma Kallenautio, Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma. Eduskunta.

³⁷⁵ Suomen Sosialidemokraatti 20.4.1970, "Karjaan julistus mielivaltainen ja vastoin puolueen periaatteita".

³⁷⁶ Sorsa 1998,75.

³⁷⁷ Lipponen 2009, 137.

³⁷⁸ Jakobson 1992, 173..

Paavo Lipponen pitää Rafael Paasiota, Mauno Koivistoa ja Pekka Kuusta 1960-luvun lopulla SDP:n uuden strategian luojina. Lipposen mukaan heidän pyrkimyksensä oli päästää SDP pois paitsiosta ja saattaa se Suomen johtavaksi puolueeksi. Tavoitteen saavuttamiseksi vasemmiston yhteistyö oli tärkeää, koska sillä luotiin vastapaino Kekkosen politiikalle. Uuden strategian vastustajia olivat osa elinkeinoelämää sekä K-linja yhteistyössä SKP:n vähemmistön ja NKP:n kanssa. Uusiin linjauksiin kuuluivat myös SDP:n suorat yhteydet NKP:hen ja länteen. Lipposen mukaan SDP:n strategia onnistui SKP:n enemmistön ansiosta, koska SKP:n omaksettua eurokommunistisen strategian molemmilla puolueilla oli perimmiltään samat tavoitteet.³⁷⁹

Yhteistyö elinkeinoelämän kanssa muodostui niin merkittäväksi, että Ulf Sundqvist piti Eteläranta - Hakaniemi - tasoa Suomen politiikan selkärankana ja vaikuttavimpana akselina. Sundqvistin mukaan oli Tammikuun kihlauksesta lähtien vallinnut 1970-luvulle saakka enemmän tai vähemmän selvä yhteisymmärrys Etelärannan ja Hakaniemen välillä, vaikka se esiintyikin eri muodoissa eri aikoina. Yhteys oli ollut ajoittain niin konkreettinen, että se oli toiminut pankkitilejä pitkin.³⁸⁰ Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA ryhtyi pohjustamaan yhteistyötä SDP:n kanssa perustamisestaan asti. Molempien tavoitteet kohtasivat toisensa uudenlaisen kilpailukykyprojektin suunnittelussa. Max Jakobson arvioi Sorsan II hallituksen elvytyspolitiikkaa historialliseksi käännekohtaksi. Suomen sosialidemokraatit tekivät siinä U-käännöksen ideologiasta pragmatismiin aikaisemmin kuin ruotsalaiset ja ranskalaiset toverit, jotka vasta vuosia myöhemmin taipuivat tunnustamaan markkinoiden ylivallan. Elinkeinoelämän kiinnostus porvarilliseen yhteistyöhön heikkeni, koska sosialidemokraattien johtama hallitus toteutti elinkeinoelämää tyydyttävää politiikkaa ja sai ay-liikkeen mukaan ja kokoomuksen tukemaan tätä politiikkaa eduskunnassa.³⁸¹

Elinkeinoelämä koki myönteiseksi sen, että SDP jatkoi lamakauden loputtua elinkeinoelämän ja yksityisen yritystoiminnan tarpeita ymmärtävää pragmaattista politiikkaa.³⁸² Paavo Lipponen sen sijaan kiistää SDP:n suunnan muutoksen tapahtuneen elinkeinoelämän aloitteesta, kuten EVA mielellään korostaa, vaan kyse oli

³⁷⁹ Lipponen, esitelmä Kansan Arkiston ystävien tilaisuudessa 16.2.2010. Kirjoittaja.

³⁸⁰ Sundqvist haastattelu 4.1. ja 7.1.2005, Haastattelijana Jorma Kallenautio, Veteraanikan-sanedustajien muistitietokokoelma. Eduskunta. Etelärannassa sijaitsee työntajien ja elinkeinoelämän Palace-talo ja Hakaniemessä SDP:n toimisto sekä SAK ja sen ammattiliittojen toimistot.

³⁸¹ Jakobson 1992, 173.

³⁸² Jensen-Eriksen 2008, 90.

pragmaattisesta yhteistyöstä elinkeinoelämän kanssa SDP:ssä 1960-luvun lopulla luodun uuden strategian mukaisesti.³⁸³

Elinkeinoelämän yhteistyöhalukkuudella SDP:n kanssa oli myös käytännön tausta. SDP:n työ oli organisoitu vuoden 1972 puoluekokouksen jälkeen siten, että puolueen perustamat yksittäiset työryhmät jaettiin ministeriöitten ja niiden osastojen mukaisiksi kokonaisuuksiksi ja ne tuottivat materiaalia ministereille ja virkamiehille. SDP sai näin rakennettua tehokkaan valmistelukoneiston, ja puolueen edustajia oli kaikissa komiteoissa ja valmisteluelimissä. Myös virkamiesten puoluekanta alkoi muuttua, sillä Paasion vähemmistöhallituksen aikana sosialidemokraatit alkoivat päästä virkoihin. Sorsan ensimmäisen hallituksen aikana virkoja alettiin niputtaa suuriksi paketeiksi poliittisten sihteerien huolehtiessa, että jokainen sai osansa.³⁸⁴ Johtavista virkamiehistä oli 1965 neljännes Kokoomuksen kannattajia ja yli 40 prosenttia sitoutumattomia. Sosiaalidemokraatteja kannatti 14 prosenttia ja Kepua 7 prosenttia. Vuonna 1980 Kokoomuksen kannattajia ei ollut ainoatakaan, sosialidemokraattien osuus oli noussut 40 prosenttiin ja keskustapuoluelaisten 23 prosenttiin.³⁸⁵

6.6. Kolme puoluekokousta, sosialismista yhteistoimintalakiin

SDP:n linjauksia 1970-luvulla voidaan paaluttaa vuosikymmenen aikana pidetyn kolmen puoluekokouksen avulla. Oli sosialidemokraatteja, joiden mielestä mitään suunnan muutosta tuona aikana ei itse asiassa tapahtunut. Paavo Lipponen maalaa kuvaa tasaisesti kohti nousua rientävästä SDP:stä. ”Aatteellisessa innostuksessa nouseva sosialidemokraattinen sukupolvi haki linjaansa kapitalismin ja kommunismin välissä länsimaisen sosialidemokratian hengessä. Samanaikaisesti se joutui harjoittamaan käytännön kriisipolitiikkaa, yrittämään ja erehtymään. Aika oli poikkeuksellinen: piti sopeutua länsimaiden sodanjälkeisen, yhtäjaksoisen kasvukauden päättymiseen”.³⁸⁶ Puolueen jäsenistön piiristä löytyy kuitenkin erilaisia käsityksiä 1970-luvun SDP:n politiikasta. Erimielisyyttä syntyi esimerkiksi suhteesta elinkeinoelämään ja sen tukemiseen, kansalaistoimintaan ja siihen liittyvään suoraan tai edustukselliseen demokratiaan sekä vasemmiston yhteistyöhön. Tutkija Sami Outinen toteaa sosialidemokraattien linjausten johtaneen siihen, että vientivetoisen

³⁸³ Lipponen, esitelmä Kansan Arkiston ystävien tilaisuudessa 16.2.2010. Kirjoittaja.

³⁸⁴ Blåfieldt, Vuoristo 1985, 88–89.

³⁸⁵ Mansner 1990, 236.

³⁸⁶ Lipponen 2009, 384.

kapitalismin kriisiytyminen johti talouskasvun hidastumiseen, työttömien ja lomautettujen lukumäärän kasvuun sekä julkisten palvelujen rakentamisen hidastumiseen, ja samalla vaihtotaseen vajekin syveni.³⁸⁷

Vuoden 1972 puoluekokouksen suuri linja oli sosialidemokratian sisältö, ollako sosialistinen vai yleispuolue, valitako luokkatietoisuus vai pragmatismi. Mielipiteitä oli puolesta ja vastaan. Ne kiteytyivät siihen, kuinka voimakkaasti sosialismia korostettiin tai kuinka tietoisesti sitä häivyttiin taka-alalle. Sosialismia korostaneet linjasivat, että sosialidemokratian vastaus ei voinut olla se, että kyettiin harjoittamaan parempaa porvarillista politiikkaa kuin porvarit itse. Sosialismin poistaminen periaateohjelmasta olisi merkinnyt puolueen keskeisten tavoitteiden vesittämistä. Puolueen sosialistista luonnetta haihduttamaan pyrkineet sosialidemokraatit arvioivat yleispuolueeksi suuntautumisen voivan tuoda puolueeseen uusia kannattajia ja jäseniä, joiden oikea paikka ei olisi porvaristossa. Tilaa oli laajentua oikealle, mutta sosialidemokraateista vasemmalle ei mahtuisi kuin pieni kommunistijoukko.³⁸⁸ Suureen linjaan liittyi myös kauaskantoinen päätös tavoitella EEC-suojalakeja itse vapaakauppasopimuksen hyväksymisen ehtona.

Puoluekokouksessa kesäkuussa 1972 puoluesihteerin Kalevi Sorsa linjasi käsitystään poliittisesta demokratiasta: ”Kansan mielipiteiden täysin esteetön muodostuminen ja julkitulo ovat korvaamattoman tärkeää myös yhteiskuntakehitykselle. Vain se voi taata oikean suunnan ja korjata johdon virheet. Jos tämä tukahdutetaan, pakotetaan yhteiskuntakehitys joko pysähtymään tai kieroutumaan ja luodaan räjähtävää yhteiskunnallista painetta.” Hän kritisoi perustuslain määrävähemmistösuojan haittaavan demokraattisiin ja parlamentaarisiin menettelytapoihin ankkuroituneita sosialidemokraatteja.

Vaihtoehto oli tehdä uudistusesityksiä ja samalla tietää, että ne eivät mene läpi tai sitten vesittää suunnitelmat niin, että niitä oli vaikea tunnistaa alkuperäisistä. ”Tämä ei voi olla viemättä uskottavuutta sosialidemokratian uudistustahdolta ja -työltä valitsijakunnan silmissä.” Vasemmiston yhteistyötä haikaileville kokousedustajille ja samalla yhteistyötarjouksen esittäneelle SKP:lle Sorsalla oli varoituksen sana. SDP:n eheyttä oli varjeltava eikä päästettävä ulkopuolisia vaikuttamaan sisäisesti kenttään eikä sokeuduttava muiden puolueiden sisäisiin välien selvittelyihin.³⁸⁹

³⁸⁷ Outinen 2015, 49.

³⁸⁸ SDP:n XXIX puoluekokous, pöytäkirja 1.-4.6.1972, esityslistan kohta poliittinen tilanne, keskustelu. TA.

³⁸⁹ SDP:n XXIX puoluekokous, pöytäkirja 1–4.6.1972. Kokouksessa äänestettiin tulisiko vasemmistoyhteistyöhön luoda pysyvä neuvottelusuhte. Päätökseksi tuli äänin 168–58, että

Sisäpoliittisesta julkilausumasta kuului jo vuonna 1972 enteitä valtionhoitajan äänestä. Valtion omaa yritystoimintaa vaadittiin laajennettavaksi työvaltaisille aloille ja päätöksissä oli otettava huomioon liiketaloudellisten tavoitteiden lisäksi kansantaloudelliset näkökohdat. Samat vaatimukset oli asetettava yksityiselle yritystoiminnalle. Samalla vaadittiin, että perustuslain oli taattava oikeus työn saantiin ja valtiolle keinoja puuttua talouselämään niin, että työpaikkoja saataisiin aikaan valtion toimenpitein. Tuloerojen kaventamiseksi ja reaaliensioiden jatkuvan nousun toteuttamiseksi oli luotava järjestelmä pääoma- ja metsätulojen ohjaamiseksi.³⁹⁰

Sami Outinen luonnehtii väitöskirjassaan vuoden 1975 SDP:n puoluekokouksen korostaneen ihanteenaan sosialismin ja demokratian symbioosia. Käytännön politiikkaa luonnehti kuitenkin valtiohoitajamainen "kirstunvartijaote" ja kapitalistisen toimintalogiikan tunnustanut valtion talouden ohjailu.³⁹¹ Suuri julkinen kohu syntyi kuitenkin puoluekokoukselle esitetyn ja hyväksytyin periaateohjelman sosialisointitavoitteista. Kohun varjoon jäivät puheenjohtajaksi valitun Kalevi Sorsan talouspoliittiset linjaukset, joissa näkyivät jo vuoden 1977 elvytyshallituksen ainekset.

Sorsa vaati rakennettavaksi kilpailukykyisen teollisuuden, joka kykeni vastaamaan kaupan tasapainosta ja turvallisista, vakaan tulotason takaavista työpaikoista. Valtion oli määrä omaksua vastuu kokonaiskehityksestä läheisessä yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Niille kuului puolestaan vastuu kokonaispolitiikkaan soveltuvasta tulokehityksestä. Sorsa edellytti kansanvallan laajentamiseksi, että pääomavirtoja oli ohjattava tehokkaasti, valtion yritystoimintaa oli voimakkaasti laajennettava, yksityistä yritystoimintaa oli arvostettava ja vahvistettava yhteiskunnan etujen mukaisesti, osuustoiminnallista tuotantoa kehitettävä ja oli harjoitettava aktiivista työvoima- ja aluepolitiikkaa sekä säänneltävä ulkomaankauppaa.³⁹²

Osa puoluekokouksen keskustelussa esitetystä kritiikistä kohdistui hallituspolitiikan kompromisseihin, joiden arvioitiin hämärtäneen sosialidemokraattista profiilia. Varsinkin puolueen vasemmisto pohti talouskasvua ja millä ehdoilla se saavutettaisiin, uudistuspolitiikan sisältöä ja SDP:n asemaa siinä. SDP:llä ja Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliitolla (SNK) oli erilaisia näkemyksiä esimerkiksi

”SDP on työväenliikkeen suurimpana edustajana myös valmis avoimeen yhteistyöhön kansandemokraattisen liikkeen kanssa niissä kysymyksissä, joista kulloinkin voidaan erikseen sopia.” TA

³⁹⁰ SDP:n XXIX puoluekokous 1972, sisäpoliittinen julkilausuma. TA.

³⁹¹ Outinen 2015, 317.

³⁹² SDP:n XXX puoluekokous 5–8.6.1975, pöytäkirja, esityslistan kohta: poliittinen tilanne. TA.

EEC-kysymyksessä, suhtautumisessa hallituspolitiikkaan, urheilupolitiikkaan ja tes-politiikkaan.³⁹³

EEC-vapaakauppasopimuksen seurauksia oli sen sijaan jo mahdollisuus arvioida. Sopimuksen voimaantulo ei ollut lieventänyt vastakkaisia mielipiteitä. Toista ääripäätä edusti käsitys siitä, että kyse oli itsekkäiden akateemisten jäsenten vouhotuksesta eivätkä minkään hankkeen vastustajat olleet erehtyneet niin kuin EEC-sopimuksen vastustajat.³⁹⁴ Vastakkaista mieltä olevat arvioivat, että vapaakauppasopimukseen kytketty suojalakisäädäntö, suhdannetasausjärjestelmä, pysyvät hintojen sääntelyvaltuudet ja välineet ulkomaankaupan tasapainottamiseen ja pääomavirtojen ohjaamiseen, eivät olleet toimineet.³⁹⁵

Kokouksen kuuma teema, sisäpoliittiseen kannanottoon sisältynyt vaatimus ottaa pankit ja vakuutuslaitokset yhteiskunnan hallintaan käsiteltiin ajan puutteen takia tunnissa puoluekokouksen viime metreillä ja se tuli hyväksytyksi äänestyksittä. Kaikkiaan kokouksessa käytettiin yhteensä 480 puheenvuoroa. Työelämän uudistamisen kannalta tärkeä keskustelu käytiin työajan lyhentämisestä, josta ei kuitenkaan saatu päätöstä erilaisten mielipiteiden takia.³⁹⁶ Puoluesihteeriksi valittu Ulf Sundqvist kuvasi kokousta laajaksi, yhteneväiseksi ja asiakeskeiseksi.³⁹⁷

SDP:n Jyväskylän puoluekokouksen sisäpoliittista julkilausumaa valmistelemaan oli ennen puoluekokousta perustettu työryhmä Rafael Paasion johdolla. Kiireinen puheenjohtaja ei kuitenkaan ennättänyt kokouksiin, joten käytännön työ jäi Aimo Kairamon ja Paavo Lipposen huoleksi. Pääministeri, puoluesihteeriksi Kalevi Sorsan luonnehdinnan mukaan kaksikko sujautti vuosikymmenen radikalismien jälkilämmössä ohjelmaan lauseen: ”liikepankit ja vakuutuslaitokset säätiöineen on otettava yhteiskunnan haltuun.”³⁹⁸

Puoluetoimikunnan käsittelyssä ei sisäpoliittisen julkilausuman lauseesta ollut pidetty. Puoluetoimikunnassa oli keskusteltu sen sijaan siitä, miten julkilausumassa

³⁹³ SDP:n puoluetoimikunta, muistio "puoluetoimikunnan ja SNK:n liittotoimikunnan kokouksen aihe-ehdotelmia järjestöosaston näkökulmasta", 22.5.1975,92. Kalevi Sorsa 1975, SDP 1975:5. TA.

³⁹⁴ SDP:n XXX puoluekokous 5-8.6.1975, pöytäkirja, esityslistan kohta: poliittinen tilanne, Ukkonen TA.

³⁹⁵ SDP:n XXX puoluekokous 5-8.6.1975 pöytäkirja, esityslistan kohta: poliittinen tilanne, Korpinen. TA.

³⁹⁶ SDP:n XXX puoluekokous 5-8.6.1975, pöytäkirja. TA.

³⁹⁷ SDP:n XXX puoluekokous 5-8.6.1975, pöytäkirja. TA.

³⁹⁸ Sorsa 2003, 351.

suhtauduttiin - jos yleensä suhtauduttiin - vasemmiston yhteistyöhön ja urheiluliik-
keeseen. Esillä olivat myös SDP:n ja nuorisjärjestö SNK:n erilaiset näkemykset
EEC-sopimuksesta sekä suhtautumisesta hallitus-, urheilu- ja työehtosopimuspoli-
tiikkaan.³⁹⁹

Sisäpoliittinen julkilausuma oli kuitenkin jo julkaistu ennen puoluetoimikunnan
kokousta Suomen Sosialidemokratissa, joten Sorsan mukaan puoluetoimikunta oli
laitettu selkään vasten. Vaihtoehtona oli hyväksyä luonnos tai antaa ”hajotta-
ville voimille mahdollisuus tehdä tästä yhdestä lauseesta, joka poikkesi jyrkästi
maltilliseen suuntaan kääntyneestä mielipidekehityksestä ja jolle ei ollut vähäsim-
piäkään käytännön toteuttamisedellytyksiä, se loukkauskivi, joka repesi puolue-
een.”⁴⁰⁰ Porvarit olivat kauhuissaan ja puoluekokousedustajat näreissään, kun sai-
vat lehdistä lukea luonnoksen. Sosialistinen suunnitelmatalous kauhistutti monia.⁴⁰¹

Puoluekokous kuitenkin hyväksyi yksimielisesti sisäpoliittisen julkilausuman. Sen
varjossa puoluekokous hyväksyi myös teollisuuspoliittisen ohjelman, jonka olisi
kuvitellut sosialisointipuheita enemmän kauhistuttavan teollisuutta. Siinä todettiin,
että markkinatalous ei pystynyt tyydyttävästi ohjaamaan talouselämän kulkua eikä
laajentamaan sen pohjaa kehitysedellytyksiä vastaavalla tavalla. Siksi teollisuuden
omistussuhteiden muuttaminen oli välttämätön edellytys työväenehtoiselle teolli-
suuspolitiikalle.⁴⁰² Periaateohjelman kirjuriina toiminut Paavo Lipponen putosi puo-
luekokouksen puoluesihteerikisasta niin, ettei häntä esitetty edes menettelytapava-
liokunnalle.⁴⁰³ Muistelmissaan Lipponen pahoitteli kunnioittamalleen esimiehelle
tuottamaansa suurta pettymystä, mutta muistutti, että SDP:ssä kuten muissakin
puolueissa poliittinen vastuu ohjelmista oli kuitenkin päättävillä elimillä. Puolue-
toimikunnassa Paasio ja Sorsa eivät ottaneet sisäpoliittista asiakirjaa käsiinsä tuon
vastuun edellyttämällä tavalla. ”Sihteereiden jälkiviisas syyttäminen on kuin am-
muttaisiin pianistit”.⁴⁰⁴

Kauhistelu velloi lehdistössä aikansa. Tuore puolueen puheenjohtaja Kalevi Sorsa
tulkitsi kohun synnyttyä yhteiskunnan haltuun ottamisen tarkoittavan ”pääomavir-
tojen ohjailua”. Sorsa pohti muistelmissaan varjelleensa puolueen yhtenäisyyttä

³⁹⁹ SDP:n puoluetoimikunta, pöytäkirja 22.5.1975. 92 Kalevi Sorsa 1975, SDP 1975:5. TA.

⁴⁰⁰ Sorsa 2003, 351.

⁴⁰¹ Ihalainen 2007, 64.

⁴⁰² SDP:n teollisuuspoliittinen ohjelma, hyväksytty puoluekokouksessa 5–8.6.1975. SDP
ohjelmia UBA5, 329.5. TA.

⁴⁰³ Blåfieldt, Vuoristo 1985, 101, SDP:n edustajakokouksen pöytäkirja 1975. TA.

⁴⁰⁴ Lipponen 2009, 426.

sen sijaan, että olisi pitänyt ”sanoa asia selkeästi niin kuin puoleen valtaenemmistö siitä ajatteli ja ottaa äänestys puoluekokouksessa, kun se Tuomiojan ansiosta kuitenkin suoritettiin.”⁴⁰⁵ Kaikesta huolimatta Sorsa kuitenkin myös puolusti Jyväskylässä julkilausumaa ja totesi porvariston kaivaneen räikät ja pillit esiin pelottelemaan ihmisiä sosialismin peikolla. ”Me sanomme, että kyllä, me olemme sosialisteja” eikä taloudellisia ongelmia voitu ratkaista ilman sosialistisia toimia. Demokraattista sosialismia oli se, että muutkin kuin sosialistit vaativat yhteiskunnalta harkittua toimintaa.⁴⁰⁶

Sorsan samana vuonna saamien kansalaiskirjeiden joukosta löytyy muutamia, joissa yhdistettiin syksyn vaalitappio ja puoluekokouksen sisäpoliittinen asiakirja toisiinsa. Nimimerkki ”puolueen entinen kannattaja” arvioi, että sosialisointivouhotus oli vienyt ääniä. Samaa arvioi nimetön kirjoittaja Sorsalle lähettämässään kirjeessä; vaalitappion syy oli Jyväskylän puoluekokouksen sosialisointivouhotus. Nimettömän lähettäjän mukaan ihmiset tiesivät mistä oli kyse, kun kävivät sosialistissa maissa. Sen sijaan Keskustapuolue oli kasvanut, vaikka maanviljelijät olivat vähentyneet mikä johtui siitä, että puolue ei ollut liiaksi hyökkäillyt.⁴⁰⁷

Jaakko Nurminen Kangasalalta kirjoitti keskusteluissa puoluetovereiden ja kunta-laisten kanssa selvinneen, että siemenet syksyn vaalitappiolle oli kylvetty sosialisointikeskustelussa. ”Turha vaahtoaminen demokraattisesta sosialismista ja sosialisomisesta oli jätettävä pois.”⁴⁰⁸ E.A. Wuokko, puolueen jäsen vuodesta 1929, kirjoitti Sorsalle: yksityisen omistuksen käyttöoikeus ja yksityinen yritteliäisyys olivat luoneet edellytykset vapaalle poliittiselle toimintaoikeudelle. Emme ole sosialisteja vaan sosialidemokraatteja.⁴⁰⁹ SDP:n järjestösihteerin Maunu Ihalaisen kertoman mukaan Sorsa oli kesämökillään järkyttynyt puhumattomaksi, kun Ihalainen oli kertonut tuoreesta gallupista, jossa SDP:n kannatus oli 25 prosenttia, kun se keväällä oli ollut 30 prosenttia. ”Hän uskoi, eikä mikään järkipuhe saanut häntä lupumaan käsityksestään, että pudotuksen syy oli Lipponen junaillema sosialisointipykälä.”⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Sorsa 2003, 351.

⁴⁰⁶ Sorsa: Kotoinen ja turvallinen asia, Jyväskylä 8.6.1975. 92 Kalevi Sorsa SDP 1975:6.

⁴⁰⁷ Sorsa, kansalaiskirjeet 1975, 92 Kalevi Sorsa SDP 1975:3. TA.

⁴⁰⁸ Nurminen, 12.6.1975, 92 Kalevi Sorsa SDP 1975:6. TA.

⁴⁰⁹ E. A. Wuokko, 18.6.1975, 92 Kalevi Sorsa SDP 1975:6. TA.

⁴¹⁰ Lipponen 2009, 426.

Vuoden 1978 puoluekokoukseen valmisteltiin asiakirja Sosialidemokratian Suunta, joka oli järjestökäsittelyssä syyskuussa 1977.⁴¹¹ Sorsa linjasi asiakirjan pääperiaatteeksi, että kansanvallan ja osallistumisen vaatimus oli sitä perustellumpi mitä vaikuttavammasta taloudellisen vallankäytöstä on kysymys.⁴¹² Kalevi Sorsa luonnehti ohjelmaa toteamalla, että siinä puolustettiin demokratiaa, jota kukin voi makunsa mukaan kutsua parlamentaariseksi, pohjoismaiseksi tai porvarilliseksi. Uutta oli kansalaisten osallistumismahdollisuuksien ja aktiivisuuden lisääminen. Hänen mukaansa asiakirjaluonnos suhtautui myönteisesti kasvuun, kunhan haittavaikutukset kahlittiin. Tältä pohjalta voitiin pohtia suhtautumista monikansallisiin yrityksiin, ydinvoimaan tai lvv-järjestelmään.⁴¹³

Asiakirjan analysointi koettiin tärkeäksi elinkeinoelämänkin puolella ja sitä varten EVA perusti jopa oman työryhmän.⁴¹⁴ EVA kehotti asiakirjaa tutkittuaan erityisesti varautumaan palkansaajarahastoja koskevan keskustelun laajenemiseen. Elinkeinoelämä näki Suunta-asiakirjan henkivän epäluuloa yksityistä liikevoittoa tavoittelevaa liiketoimintaa kohtaan. Mikäli ohjelma toteutuisi, EVA arvioi elinkeinoelämän joutuvan kaikkien yhteiskunnan haltuun tai valvomaksi.⁴¹⁵

Sosialidemokraattinen nuorisoliitto koki luonnollisesti asiakirjan täysin eri tavoin kuin elinkeinoelämän edustajat. SNK:n Seppo Tiihonen arvioi, että ohjelma joutui sisäisiin ristiriitoihin, kun se asetti merkittävimmäksi keinoksi teollisuuden kilpailukyvyyn parantamisen, siihen liittyvien etujen lisäämisen ja kansantalouden säästämiskohteeksi julkisen sektorin. Uudistuspolitiikalle ei riittänyt resursseja, koska lama edellytti kaikkien resurssien kohdentamista tuotantotoimintaan, eikä valtiolla ollut varaa uudistuspolitiikkaan. Samalla kun SNK lausui käsityksensä valmisteilla olleeseen Sosialidemokratian Suunta-asiakirjaan, se nosti esiin niitä ongelmia, joita nuorten sosialidemokraattien kannalta sisältyi Sorsan kesäkuiseen hallitusohjelmaan 1977.⁴¹⁶

Puoluekokouksessa 1978 Sorsa jatkoi teemaa. Hitaasta talouden kehityksestä huolimatta oli saatu aikaan joukko työelämän uudistuksia, kärjessä yritysdemokratia,

⁴¹¹ Westerlund 1978. Asiakirjaa käsitteli 18% puolueosastoista, joista kielteiselle kannalle asetui 25%. Suurin osa käsittelijöistä oli Etelä-Suomesta, jossa ohjelmatyöryhmän sihteerin Seppo Westerlundin mukaan oli enemmän tottuneita kynän käyttäjiä. SDP UA 99. TA.

⁴¹² Sorsa, Visuvesi 21.8.1977, Sorsa-bibliografia 1974/18. TA.

⁴¹³ Suomen Sosialidemokraatti 23.9.1977.

⁴¹⁴ EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 4.10.1977, EVA pöytäkirjat F8 79/1 3. KA.

⁴¹⁵ EVAn työvaliokunta, pöytäkirja 10.3.1978, EVA pöytäkirjat 1978 4. KA.

⁴¹⁶ Tiihonen, Sosialidemokratian Suunta ohjelman arviointia 30.8.1977, SDP UA 99. TA.

josta lakiesitys oli annettu keväällä eduskunnalle. Sorsan mukaan se merkitsi työntekijälle entistä varhaisemmassa vaiheessa tietoa työnantajan suunnitelmista työolosuhteiden järjestämiseksi. Työnantajat saivat puolestaan työntekijöiltä tietoa, joka auttoi työntajia ratkaisuisa. Kansakunnan voimavarojen täyspainoinen hyödyntäminen ei ollut mahdollista ellei taloudellista demokratiaa laajennettu huomattavasti. Erityisen tärkeää oli palkansaajarahastojen kehittäminen, tehokas investointien ohjausjärjestelmä ja valtion edustajien mukaantulo liikepankkien hallintoneuvostoihin.” Palkansaajarahastot ovat keino yhdistää valtiollinen demokratia, työehtosopimustoiminta ja yritysdemokratia toisiinsa taloudellisen demokratian kehittämisessä.”⁴¹⁷

Talouspolitiikkaa Sorsa linjasi siten, että kestävä taloudellinen kehitys voi rakentua vain kansainvälisen työnjaon ja ulkomaankaupan varaan. Valinta avoimen talouden hyväksi oli lopullinen. Oli pidettävä kiinni perinteisistä vientimarkkinoista ja työnnyttävä uusille. Ulkomaan kaupan kasvun ja kansainvälisen taloudellisen yhteistyön varaan rakentuva toimintalinja asetti tiukat vaatimukset talous- ja rakennepoliitikalle. Tärkeintä oli huolehtia tuotannon todellisen hintakilpailukyvyn turvaamisesta. Sorsa arvioi, että nykyisellä tuotantorakenteella ei päästy täystyöllisyyteen ja epäili, ettei sosialidemokraattien hyvänä pitämä vero- ja sosiaalipoliitiikka ollut parhaimmillaan työttömyyttä poistettaessa. Oli löydettävä parempi rakenne, mikä merkitsi muutoksia koulutus- ja työvoimapolitiikkaan. Oliko työvoimaa supistettava? Oliko työaika lyhennettävä tai lisättävä osa-aikaista työtä? SDP:n oli arvioitava tulevana vuosina verotuksen tavoitteita ja rakennetta uuden teollisuus- ja työllisyyspolitiikan tarpeiden mukaan.⁴¹⁸

Edustajakokousedustaja Heikki Koski kiteytti lamakauden puoluekokouksen linjaksi vaatimuksen vahvistaa kokonaistaloudellista ajattelua ja sopeutumista uuteen maailmantaloudelliseen tilanteeseen. Ulkopoliitikassa oli jatkettava rauhantahtoista puolueettomuuspolitiikkaa ja sisäpolitiikassa tukeuduttava vasemmiston ja keskustan yhteistyöhön hallitusohjelman mukaisesti. Oli tuettava nykyistä puoluejohtoa. Ei ollut muutosten vaan tuen aika. Keskustelussa esiin nousi huoli talouskasvun hidastumisesta, työttömyyden lisääntymisestä ja sosialidemokraattisen politiikan linjasta elinkeinoelämän vaatimusten ja uudistuspolitiikan ristipaineessa. Liisa Jaakonsaari muistutti 200 000 työttömän odottavan kokoukselta talouspoliittista

⁴¹⁷ SDP:n XXXI puoluekokous 8–11.6.1978, pöytäkirja, esityslistan kohta: poliittinen tilanne. TA.

⁴¹⁸ SDP XXXI puoluekokous 1978, 8–11.6.1978, pöytäkirja, esityslistan kohta: poliittinen tilanne. Sorsa jätti osan 38 liuskaa käsittävästä puheestaan lukematta, mutta se jaettiin kokousyleisölle lyhentämättömänä. 329.5 SDP 58. TA.

linjanvetoa. Sosialidemokratian Suunta -asiakirja ei vastannut heidän odotuksiaan suhtautuessaan kriitikkömästi elvytyspolitiikkaan. ”Ei ole kysymys realismista vaan alistumisesta.”⁴¹⁹

Jyväskylän puoluekokouksen päätös pankkien ja vakuutuslaitosten ottamisesta yhteiskunnan haltuun kolme vuotta aikaisemmin, sai Sosialidemokratian Suunta -ohjelmassa uuden muodon. Oli luotava järjestelmä, jossa valtioneuvosto nimittäisi enemmistön liikepankkien hallintoneuvostojen jäsenistä. Niiden toimialaa oli laajennettava, ja oli valittava hallintoneuvostoihin myös työntekijöiden edustus. Näiden muutosten arvioitiin lisäävän tuntuvasti julkisen vallan vaikutusta toimintaan ilman, että osakkaiden osinko-oikeus olisi vähentynyt.⁴²⁰

Puoluekokouksen jälkeen Sorsa vaati, että oli ajettava kunnolla sisään yritysdemokratia. Hän ilmoitti olleensa tyytyväinen, ettei keskustelu palkansaajarahastoista ollut niin kiihkeää kuin Ruotsissa ja oli välttytty lukkiutuneilta asenteilta.⁴²¹ Helmikuussa 1977 Sorsa oli määritellyt SDP:n hyväksyvän parlamentaarisen ja demokraattisen järjestelmän, joka on hänen mielestään ihmiskasvoisen sosialismin edellytys. Tavoitteena oli taloudellisen päätöksenteon demokratisointi, jota Sorsan mukaan eivät hyväksyneet porvarit eivätkä kommunistit.⁴²² Lama ja hallitusvastuu 1977 elvytysohjelmineen tarjosivat SDP:lle syyn ryhtyä korostamaan yritysten kilpailukyvyn merkitystä. Työttömyyden kasvu oli kilpenä, kun vaadittiin tuottavuuden nousua ja etuja vientiteollisuudelle. Sorsan analyysi ”tämän päivän voitot ovat huomispäivän palkankorotuksia” perusteli suunnanmuutosta ay-liikkeeseen päin.⁴²³

Punaisena lankana 1970-luvun SDP:n kehityksessä kulki vuoden 1972 puoluekokouksesta sosialismia tavoitteleva linja, joka päättyi 1978 puoluekokouksen yritys-demokratiaretoriikkaan.⁴²⁴ Vuoden 1975 puoluekokous oli ohjelmatasolla ehkä ”sosialistisin”, kun pankkeja ja vakuutuslaitoksia vaadittiin yhteiskunnan haltuun. Pragmaattisuus ja ideologisuus vaihtelivat puoluekokousten ohjelmissa, kunnes ideologisuus tuntui tulleen siirretyksi vuosikymmenen lopulla juhlapuheosastoon. Vuosikymmenen päättävässä puoluekokouksessa vuonna 1978 SDP tavoitteli työn-

⁴¹⁹ SDP XXXI puoluekokous 1978, 8–11.6.1978, pöytäkirja, esityslistan kohta poliittinen tilanne: keskustelu. TA.

⁴²⁰ SDP:n XXXI puoluekokous 8–11.6.1978, pöytäkirja. 329.5 SDP 59. TA.

⁴²¹ Kauppalehti 26.9.1978, ”SDP yritysoppiin”.

⁴²² Seura 4.2.1977 ”Kalevi Sorsa ennustaa: Suomi on vielä todella tiukoilla”.

⁴²³ Blåfield, Vuoristo 1985, 113.

⁴²⁴ SDP, puoluekokoukset 1972, 1975 ja 1978, TA.

antajien ja työntekijöiden välisissä neuvotteluissa toteutettavaa yritysdemokratiaa. Suomen talouden kehitys vuosikymmenen alun nousukauden innostuksesta 1975 jälkeiseen laman alakuloon johti puolestaan SDP:n uuteen talouspoliittiseen ajatteluun, joka kiteytyi kilpailukykyprojektiksi, joka oli jatkuva niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina.

6.7. Konsensuspartnerit tarvitsivat toisiaan

1970-lukua voisi luonnehtia erilaisten ristiriitaisten yhteiskunnallisten, poliittisten ja taloudellisten pyrkimysten risteyskohdaksi, jossa ajankohdan aatteet ottivat yhteen. Tässä risteyskohdassa elinkeinoelämä ja SDP:n johto havaitsivat yhteiset etunsa ja ryhtyivät rakentamaan yhteiskunnallista kompromissia. Ajankohtaan osuu sukupolven vaihdos SDP:ssä ja koko yhteiskunnassa hallitsevan eliitin uudistuminen. Poliittinen oikeisto oli vuosikymmenen alun vaalivoitostaan huolimatta pysyvästi oppositiossa eikä pystynyt edustamaan elinkeinoelämän vaateita.

EVAn tehtäväksi muodostui elinkeinoelämän etujen edistämisen lisäksi poliittisen oikeiston tukeminen. Poliittisena toimijana se pyrki mielipidevaikuttajaksi kaikilla ajateltavissa olevilla yhteiskunnan sektoreilla, esimerkiksi tiedonvälityksessä ja koulutuksessa. EVA rakensi koko Suomen läpäisevän korporatistisen hyvä veli -verkoston, johon kuului yritysjohtoa, kansanedustajia, virkamiehiä, lehtimiehiä ja muita mielipidevaikuttajia. Tapaamisissa, seminaareissa ja kursseilla EVA sai valmistettavakseen ja vaikutuspiiriinsä koko suomalaisen suppean eliitin, talouspolitiikan, virkamieskunnan ja politiikan ja ay-liikkeen edustajia laidasta laitaan. Lobbyjärjestönä EVA toimi aktiivisesti heti perustamisestaan lähtien.

EVAn ansiosta elinkeinoelämä alkoi siirtää vaikuttamisensa painopistettä sosiaalidemokraattien suuntaan. Tavoitteena oli saada aikaan konsensus elinkeinoelämän etujen puolesta. EVAn alkuvuosien suurena tavoitteena oli yhteiskuntasopimus, jonka avulla olisi koottu suomalaisen yhteiskunnan kaikki voimavarat elinkeinoelämän kilpailukyvyyn edistämiseen. Siinä EVA jatkoi Kekkonen 1950-luvun alussa pääministerinä aloittamaa linjaa. Keskeisimpiä talouspoliittisia linjauksia, jotka toteutuivat vuosikymmenen lopun elvytyspaketeissa, käsiteltiin useissa valtioon ja talouspolitiikan johdon kokouksissa. Niistä ehkä merkittävimpiin kuului Königstedtin kokous, jossa elinkeinoelämä ja SDP:n johto totesivat tavoitteidensa sopivan yhteen. Tavoiteltavan yhteiskuntasopimuksen ja konsensuksen ongelmalli-

suutta osoittaa, että EVAn ja SDP:n johto valitsivat talouspoliittisen vaihtoehdon, jonka tiedettiin johtavan työttömyyden kasvuun.

SDP:n johto valmistautui tulevaan poliittiseen hegemoniaan tekemällä ensin pesäeron radikaaliin nuorisoonsa. Tavoitteeksi oli asetettu pohjoismainen hyvinvointivaltion malli, lähinnä ruotsalaisen esikuvan mukaan. Yritysten sosialisointitavoitteet vaihtuivat lopullisesti 1970-luvun aikana tavoitteiksi osallistusjärjestelmistä. SDP tarvitsi omiin tavoitteisiinsa elinkeinoelämän tukea, johon yhteistyö EVAn kanssa sopi hyvin. Osa rivijäsenistä kaipasi edelleen vasemmiston yhteistyötä eikä sitä puoluekokouksissa täysin tyrmätty. SDP rajoitti yhteistyön SKDL/SKP:n kanssa tapauskohtaiseksi.

SDP tavoitteli tulopoliittisiin sopimuksiin sosiaalisia uudistuksia vastikkeeksi elinkeinoelämän vaatimista matalista palkankorotuksista sosiaalisen vaihdannan periaatteiden mukaisesti. SAK:n vahvat liitot eivät tyytyneet tähän, vaan hakivat liukumatappeluilla korkeampia palkankorotuksia, mihin kotimarkkinoilla toimivat tai julkisen alan liitot eivät kyenneet samalla tavalla. Tämä kehitys hiersi puolueen ja sosialidemokraattisen ay-liikkeen välejä aika ajoin. Yhteisen linjan löytymiseen SDP:n ja SAK:n sosialidemokraattien välillä vaikutti merkittävästi käsitys talouskasvun välttämättömyydestä, ay-liikkeen asemasta sen saavuttamiseksi ja SDP:n rooli hyvinvointivaltion edistämisessä hallituspolitiikan avulla.

Pysyäkseen hallitusvastuussa SDP tarvitsi SAK:n sosialidemokraattien tuen. Yhteistyö elinkeinoelämän kanssa ja toisaalta ay-liikkeen tavoitteiden edistäminen vaati tasapainoilua varsinkin, kun puolueen jäsenistöstä suurin osa oli myös ay-liikkeen jäseniä. SDP:n yhteisymmärrys elinkeinoelämän kanssa johti aika ajoin konflikteihin SAK:n sosialidemokraattien kanssa. Ratkaisujen löytäminen oli taloustaantumaa lähestyttäessä yhä tuskallisempaa, kuten seuraavissa luvuissa selviää. Ristiriidat jäsenistön suuntaan eivät olleet vältettävissä, kuten on todettu tapahtuneen muissakin korporatistisissa, tulopoliittikkaa harjoittaneissa valtioissa. Poliittisen oikeiston ja elinkeinoelämän äänitorveksi nousseen EVAn ja toisaalta SDP:n muotoutuminen hegemonistiseksi valtionhoitajapuolueeksi olivat SAK:n toimintaan ja saavutuksiin oleellisesti vaikuttavia taustatekijöitä.

7. Työtaisteluiden vuosikymmenet

Työtaistelut ovat esiintyneet historiallisesti aaltoina, joiden syntyyn ovat vaikuttaneet maailmansodat, pääoman liikkeet, työväenluokan järjestäytyminen ja teknologian kehitys.⁴²⁵ Työväenluokan suuren järjestäytymisen ja lakkoaalton ensimmäinen jakso oli 1880–1930. Seuraava suuri lakkoaalto koettiin Euroopassa 1960–1970-luvuilla, jolloin ay-liikkeessä koettiin taisteluntahtoinen kausi teollisuuden kehittymisen myötä.⁴²⁶ Göran Therbornin arvio on, että latinalais- ja anglosaksistyyppiset maat ovat olleet ehkä alttiimpia lakkoilulle. On myös näyttöä siitä, että niissä maissa oli taipumus konflikteihin, joissa oli suuri ay-liike, mutta jolla oli vain vähän valtiollista vaikutusta. Vähiten lakkoja on ollut II maailmansodan jälkeen Euroopan korporatistisiksi luetuissa Sveitsissä, Itävallassa, Hollannissa, Saksassa, Ruotsissa ja Norjassa. Therbornin mukaan ei ole institutionaalista selitystä työrauhalle tai lakoille.⁴²⁷

Ajoittain suuria konflikteja on kuitenkin ollut kaikissa teollistuneissa maissa, Pohjoismaat mukaan lukien. Ruotsissa oli 1930-luvun puoliväliin saakka korkeampi työtaistelujen määrä kuin muissa läntisissä teollisuusmaissa. Käänte alkoi sosialidemokraattien tultua hallitukseen 1932. II maailmansodan jälkeen työtaisteluiden määrä laski niin, että Ruotsissa oli vähiten lakkoja verrattuna muihin länsimaihin. Walter Korpi selittää muutoksen työväenliikkeen poliittisen vallan kasvulla. Lakkojen dramaattinen lasku johtui uudesta konfliktistrategiasta, jossa työväenliike saattoi kehittää talouskasvun politiikkaa hallituksesta käsin.⁴²⁸ Kuitenkin vuoden 1969 jälkeen ennen kaikkea villien lakkojen määrä lähti kasvuun, mikä aiheutti ristiriitoja ay-liikkeen johdon ja jäsenistön välille. Ammattiosastojen toimintaan aktiivisesti osallistuneet työläiset suhtautuivat passiivisempia myönteisemmin viljeihin lakkoihin.⁴²⁹

Suomessa lakkoliikehdintä taukosi 1930-luvulla päinvastoin kuin Ruotsissa. Työrauhaa selittivät monet eri tekijät. Ne kietoutuivat toisiinsa Lapuan liikkeen terrorissa, Suomen Ammattijärjestön lakkauttamisen jälkeisessä ay-liikkeen heikkeneemisessä ja työantajien kieltäytymisessä työehtosopimuksista. Suurtyöttömyyden,

⁴²⁵ Silver 2003, 126–127.

⁴²⁶ Hyman 1993, 153–155.

⁴²⁷ Therborn 1992, 35–36.

⁴²⁸ Korpi 1978, 116–120.

⁴²⁹ Emt., 294.

laman ja poliittisen painostuksen alaisina työläiset eivät helposti lakkoilleet. Sodan jälkeen erottuvat lakkohuiput vuosilta 1950, 1956 ja 1963.⁴³⁰

7.1. 25 miljoonaa työläistä barrikadeilla

Belgialainen teoreetikko Ernst Mandel kokee Euroopassa "kultaisen kauden" konsensuksen työmarkkinajärjestöjen ja hallitusten välillä loppuneen 1968–1969 lakkoaaltoon Ranskassa, Italiassa ja Saksassa. Työläiset ryhtyivät vaatimaan osuutta yritysten voitoista pitkän matalien palkankorotusten jakson jälkeen, mutta sen lisäksi vaadittiin myös uudistuksia fordilaisen paradigman normittamaan työelämään.

Kapitalismin historian suurimpiin lakkoihin Ranskassa 1968 ja Italiassa 1969 osallistui 25 miljoonaa työläistä. Länsi-Euroopan maiden villeissä lakoissa ei ollut kysymys vain kapitalistisen tulonjaon vaan myös tuotantosuhteiden asettamisesta kyseenalaiseksi. Tavoitteena oli poistaa kuilu huonoimmin ja parhaiten palkattujen työläisten väliltä. Työläiset halusivat puuttua myös työn järjestämiseen ja määrätä liukuhihnan rytmin. Lakkolaiset halusivat horjuttaa tuotannon sisäistä työnjakoa ja esimiesten auktoriteettia. Tässä oli kyse kapitalistisia tuotantosuhteita vastaan käytävän kamppailun alkeista.⁴³¹

Työriitojen historioitsija Aarne Mattila yhdistää vuosien 1968–74 kansainvälisen lakkoaalton talouden pitkän syklin käänteeseen. Pariisista toukokuussa 1968 alkanut Ranskan teollisuustyöväen ja toimihenkilöiden yleislakko johti hallituksen, ammattiliittojen ja työnantajien neuvotteluihin, joiden tuloksena vahvistettiin ammattiliittojen edustus oikeutta tehdastasolla, parannettiin sosiaalietuja, eläkkeitä ja toteutettiin huomattavia palkankorotuksia.⁴³² Saksalainen politiikan tutkija Mario Candeias toteaa puolestaan työnantajien vastanneen nopeasti lakkolaisten vaatimukseen työelämän vanhojen rakenteiden uudistamisesta. Omistajat loivat illuusion työelämän joustavuudesta jäykkien työehtosopimusten tilalle, yksilöllisyydestä kollektiivisuuden vastapainona ja työntekijän omasta päätösvallasta työjohdon määräysvallan sijasta.⁴³³

⁴³⁰ Työtaistelut itsenäisyyden ajan Suomessa, stat.fi. 1950 lakkoliikehinnästä ja 1956 yleislakosta ks. Bergholm 2005.

⁴³¹ Mandel 1971, 24 – 25

⁴³² Mattila 1992, 368.

⁴³³ Candeias 2007, 47.

Erilaiset konsensusta edistävät, institutionaaliset järjestelyt Euroopan eri maissa olivat tähänneet luokkavastarinnan ehkäisemiseen. Saksalainen politiikan ja ay-liikkeen tutkija Berndt Röttger kuvaa "kultaista kautta" Saksassa esteettömän kapitalistisen kasautumisen jaksoksi. Hän toteaa, että varmuus työpaikoista ja reaalian-sioiden kasvu yhdistyivät talouskasvussa sosiaalikumppanuudeksi. Palkankorotukset mitoitettiin tuottavuuden mukaan. Protestit palkkapolitiikka vastaan nousivat esiin vuoden 1967–68 lakoissa ja vuonna 1970 Saksassa irtauduttiin palkka - tuottavuus kompromissista.⁴³⁴

Tuottavuuden kriisissä 1973–82 olisi tarvittu David McNallyn mukaan työväenluokan mittavaa ja järjestäytynyttä vastarintaa, jotta pääoman uudelleenjärjestely olisi pystytty estämään tehokkaasti. Mikäli tämän kaltainen luokkavastarinta puuttui, kriisi tarjosi tilaisuuden pääoman uudelleen järjestelyille ja resurssien uusjaolle pääoman hyväksi. Muutos tähtäsi työn tuottavuuden ja voittoasteen kasvuun, joka puolestaan mahdollisti kapitalismin laajentumisen.⁴³⁵

McNallyn ajatuksesta seuraa olennainen kysymys, oliko kansainvälisessä työväenliikkeessä tai ay-liikkeessä ”mittavaa ja järjestäytynyttä vastarintaa”, joka olisi onnistunut estämään uudelleenjärjestelyt? Tapahtuiko hegemoninen muutos uusliberalismiin vaivihkaa suurten massojen tiedostamatta mistä oli kysymys? Vai oliko kysymys Gramscin nimeämästä "auktoriteetin kriisistä", jolloin perinteinen johtava luokka asiantuntijoineen vaihtaa henkilöitä ja ohjelmia ja saa alistetut joukot jälleen nopeasti hallintaan, jonka se oli menettämässä?⁴³⁶ Näihin kysymyksiin Suomen osalta on etsittävä vastausta 1970-luvun työtaisteluista.

⁴³⁴ Röttger 2007, 90–91.

⁴³⁵ McNally 2011, 118.

⁴³⁶ Gramsci 1982, 80.

7.2. Työtaistelutahto korkeimmillaan

Lakkojen määrä alkoi Suomessa lisääntyä vuodesta 1969 lähtien. Suomi tilastoitiin 1970-luvulla yhdeksi lakkoherkimmistä maista Euroopassa. Vuodesta 1971 lähtien lakkoja oli kaikkina vuosina selvästi enemmän kuin aikaisemmin ja miljoona lakkopäivää ylittyi viitenä vuonna.⁴³⁷ Tosin yleislakkovuonna 1956 lakkopäivien lukumäärä nousi seitsemään miljoonaan eikä sitä ylitetty myöhemminkään. Kaikkiaan 1970–1979 lakkoihin osallistui 3 760 000 työläistä ja lakkopäiviä kertyi 10 709 000.⁴³⁸ Suurimmillaan lakkojen määrä oli vuonna 1976, jolloin oli 3 282 lakkoa ja lakkopäiviä 1 325 500. Seuraavana vuonna 1977 lakkopäiviä oli 2 374 700, vaikka työtaisteluiden lukumäärä putosi miltei puolella 1 673:een.⁴³⁹ Eniten työntekijöitä oli lakossa 1977, melkein 750 000 työntekijää, mikä oli 41 prosenttia palkansaajista.⁴⁴⁰ Kuvioista 5 erottuu 1970-luku ja vielä 1980-luku omaksi huipuksi työtaisteluiden lukumäärällä mitattuna. Jos näitä kahta vuosikymmentä ei oteta huomioon, ei lakkojen lukumäärä näytä Suomessa olleen erityisen mittava. Kuvio 6:ssä erottuvat järjestölakot, joissa on menetetty eniten työpäiviä. Nimeämättä on jäänyt vuoden 1976 elintarvikealan lakko. Kuvioita voinee tulkita siten, että spontaanien työtaisteluiden määrä on ollut suuri 1970–1980, mutta niiden kesko on järjestölakkoja lukuun ottamatta lyhentynyt.

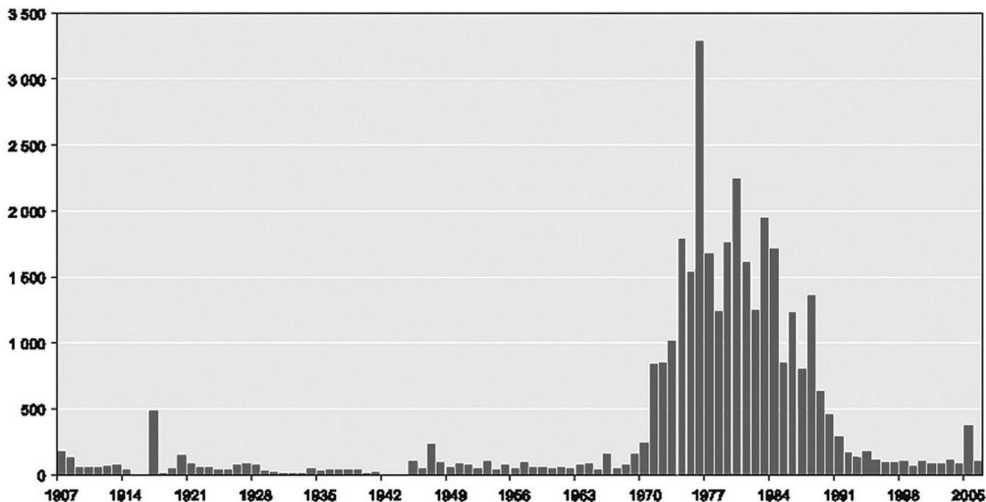
⁴³⁷ Alasoini 1985, 20–22.

⁴³⁸ Kauppinen 1990, 19.

⁴³⁹ Näin on käynyt 1982, 30.

⁴⁴⁰ Mansner 1990, 161.

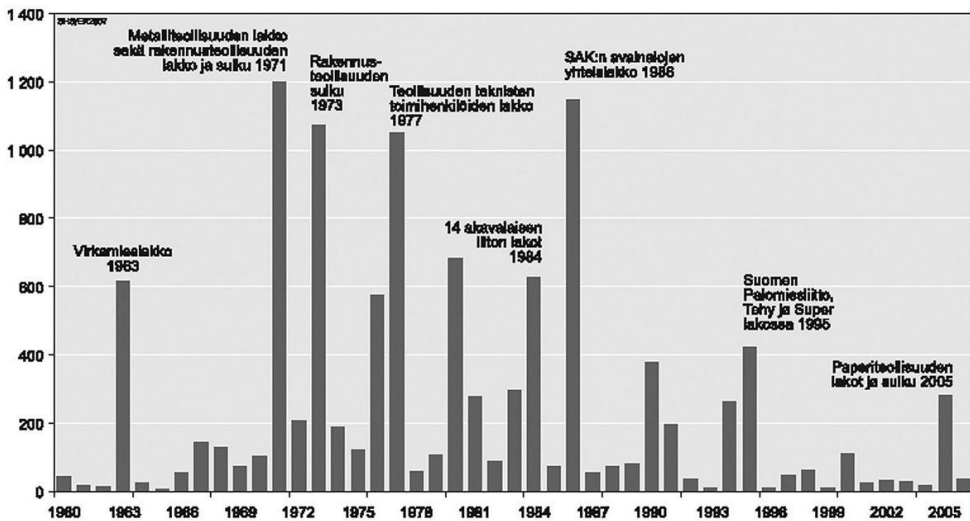
KUVIO 5: Työtaistelujen lukumäärä 1907 – 2006

Vuosilta 1915–1916 ja 1942–1944 puuttuvat tiedot työtaistelujen määrästä.

Lähde: Näin on käynyt, 2007, 19.

KUVIO 6: Työtaistelussa menetetyt työpäivät, 1960–2006

Lähde: Näin on käynyt 2007, 19

Mansner toteaakin työtaisteluiden keston lyhentyneen 1970-luvulla oleellisesti, jolloin 90 prosenttia lakoista kesti alle viikon, kun vielä sotien jälkeen vain puolet lakoista oli kestänyt alle viikon.⁴⁴¹ Vuorineuvos Stig H. Hästön kokemuksen mukaan työtaisteluiden lyheneminen johtui siitä, että työnantajat antoivat periksi työntekijöiden vaatimuksille. Yksittäinen työnantaja ei pysynyt lujana, kuin kaikki muut luistivat sopimuksista ja kun tuloksena olisi ollut työvoiman siirtymistä muihin yrityksiin.⁴⁴²

Alle neljä tuntia kestäneiden lakkojen osuus työtaisteluista oli 1972–1984 keskimäärin reilut 24 prosenttia.⁴⁴³ Vuonna 1973 STK:n tilaston mukaan 36 prosenttia kesti alle 4 tuntia, liki 20 prosenttia työtaisteluista kesti 4–8 tuntia ja 35 prosenttia 1–7 päivää. Muodoltaan työtaistelu oli yli 90-prosenttisesti lakko, myötätuntolakkoja oli puolitoista prosenttia, työsulkuja oli 0.2 prosenttia, ylitöistä kieltäytymistä 2.3 prosenttia ja jarrutusta 1.9 prosenttia. Työtaisteluihin oli ilmoitettu syiksi olosuhdemuutos (0.8 %), jälkeenjääneisyys (13.3 %), hinnoittelu (3.4 %), muu palkkavaatimus (27 %), työvoiman vähennys (0.2 %), tukitoimenpide (1.7 %) ja muu syy (53.6 %).⁴⁴⁴

Metallityöväen Liiton tutkijana Kimmo Kevätsalo totesi, että suuri osa Suomen työtaisteluista oli tyypillisesti työpaikkakohtaisia lyhyehköjä työnseisauksia. Työtaisteluista liki 88 prosenttia käytiin vuonna 1974 työehtosopimusten ollessa voimassa ja vastaavasti 99 prosenttia vuonna 1975 ja 100 prosenttia vuonna 1978. Vuosien 1977 ja 1978 miltei kaikki työtaistelut alkoivat ilman työriitojen sovittelulain mukaista ennakkoilmoitusta. Pääosa näistä lakoista oli työpaikkakohtaisia, neuvotteluja vauhdittavia lakkoja, jotka oli jo alun alkaen päätetty määräaikaisiksi. Ennakkoilmoituksen ohittamalla lakkoon valmistautuva työntekijäpuoli pyrki myös estämään työnantajien vastatoimet, varastojen kasvattamisen ja rikkurityövoiman hankkimisen.⁴⁴⁵ Aarne Mattila toteaa etenkin työpaikkatason riitojen olleen valtaosaltaan koko sodan jälkeisen ajan työehtosopimuslain, työriitalain ja työehtosopimusten vastaisia.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Mansner 1990, 162.

⁴⁴² STK:n johtokunta, pöytäkirja 13.2.1973. ELKA.

⁴⁴³ Kohtanen 1988, 38.

⁴⁴⁴ STK:n johtaja Kahrin asiakirjat 1971–1984, Hamro-Drotz, muistio 16.10.1974, ELKA.

⁴⁴⁵ Kevätsalo, 1981, 118.

⁴⁴⁶ Mattila 1992, 495.

Laajat ja kauemmin kestävät teollisuusala- ja liittokohtaiset lakot olivat sen sijaan harvinaisempia.⁴⁴⁷ Työelämän suhteiden neuvottelukunnan teettämässä, 14 maata käsittävässä selvityksessä Suomi oli lakkojen määrän osalta tilaston kärjessä suhteutettuna palkansaajien lukumäärään.⁴⁴⁸ Työtaisteluita erityisesti metalli- ja paperialoilla tutkinut Jukka Kohtanen on huomauttanut kuitenkin eri maiden lakkotilastoinnin eroista. Vertailun vaikeudesta kertoo esimerkin Ranskan tilastointiuudistus 1971, jolloin työtaistelut alettiin tilastoida syyn mukaan. Tuolloin saatiin lakkojen tilastollinen määrä putoamaan 40 prosentilla, kun samasta syystä syntyneet työtaistelut tilastoitiin yhdeksi. Walter Korven mukaan Ruotsin metalliteollisuuden villeistä lakoista taas vain puolet tilastoitiin 1960-luvulla, vaikka pelkästään metalliteollisuudessa puhkesi enemmän lakkoja kuin yhteensä koko maassa virallisen tilaston mukaan. Tietojen keruu perustui valtakunnansovittelijan toimiston lehdistä, radiosta ja televisiosta keräämiin tietoihin. Osittain sama todellisuutta vääristävä tietojen keruu vallitsi Suomessa ennen vuoden 1971 tilastointiuudistusta.⁴⁴⁹

7.3. Moninaiset motiivit

Lakkoilun syiksi on tarjottu tulopolitiikkaa tai sen periaatteellista vastustusta, palkankorotusten matalaa tasoa ja liukumatapppeluja, inflaatiota, SAK:n poliittisten ryhmien kamppailua liittojen ja ammattiosastojen enemmistöasemasta ja vallasta, SKP:n vallankumoukseen tähtäävää toimintaa, SKP:n puoluehajaannusta tai ay-liikkeen vaikuttamispyrkimystä hallituspolitiikkaan. Suosittu selitys työnantajapuolella ja tiedotusvälineissä on ollut ay-johtajien kokemattomuus, pätemisen tarve, valtataistelu tai henkilökohtainen kunnianhimo.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Vähätalo 1977, 87. Vuosikymmenen suuret järjestölakot olivat metalli-, rakennus- ja elintarvikealalla.

⁴⁴⁸ Kauppinen 1990, 19. Vertailumaista Suomi oli 1970-luvun puolivälistä lähtien Italiaa kaksi kertaa, Tanskaa ja Englantia neljä kertaa ja Ruotsia ja Japania kymmenen kertaa lakkoalttiimpi.

⁴⁴⁹ Kohtanen 1988, 13–15, 24. Mikäli Suomen työtaistelut olisi tilastoitu useimmissa maissa olevien minimiehtojen mukaisesti, olisivat työtaisteluiden ja niihin osallistuneiden lukumäärät alentuneet huomattavasti. Siitä huolimatta Suomi olisi ollut lakkoherkimprien maiden kärjessä. Kohtasen mukaan lakkoaktiivisuuden tasoa oli kansainvälisesti vaikea vertailla erilaisten tilastointitapojen vuoksi. Sen sijaan oli mahdollista saada esiin trendit eli tietyn ajan kuluessa tapahtuneet suhteelliset muutokset. Suomessa työtaisteluiden tilastointi muuttui 1971, jolloin ne alettiin tilastoida tarkemmin, Lakkojen lukumäärä nousi huomattavasti pelkästään tilastointisyistä. Eri maiden tilastointitavoissa on huomattavia eroja, joten suora vertailu on vaikeaa.

⁴⁵⁰ Offe, Wiesenthal 1980, 100. Itse sain nämä väitteet silmilleni uutena puheenjohtajana jokaisen työtaistelu-uhan yhteydessä, jopa valtakunnansovittelijan esittämänä. Jokainen

Tulopolitiikka tarjosi ruotsalaisen ay-liikkeen tutkijan Walter Korven mukaan selityksen konfliktien synnylle kahden päälinjan kautta. Toinen linja painottaa subjektiivisia tavoitteita ja toinen linja näkee konfliktit valtakamppailuna.⁴⁵¹ Korpi, Brittiläinen työmarkkinatutkija Richard Hyman sekä Demokratian rajat ja rakenteet -projekti muiden muassa pitävät tulopolitiikkaa itsessään syynä työtaisteluihin. Työnantajat ja työntekijät näyttäytyivät lain näkökulmasta tasaveroisina sopimus-kumppaneina, mutta käytännössä he eivät ole olleet koskaan tasavertaisia. Riita-asiat pitkittyvät usein ja jos asia on tärkeä, viivyttely käy sietämättömäksi. Villi lakko on usein ainoa tehokas vastaus työväestön huonoon kohteluun.⁴⁵²

Suomen työmarkkinajärjestelmän keskittyneisyydellä oli työelämän tutkijan Tuomo Alasoinin mukaan työtaisteluita kasaava vaikutus. Keskitetyn työmarkkinajärjestelmän maissa eri palkansaajaryhmien epätasainen ansiokehitys oli tärkeä lakkoherkkyttä lisäävä tekijä.⁴⁵³ Ekonomisti Timo Tyrväisen mukaan työtaistelujen juuret olivat aina tavalla tai toisella tulonjakotaistelussa, osana kansantalouden palkanmuodostusprosessia. Tulonjakoa heiluttivat suhdannevaihtelut. Inflaatio saattoi muuttaa tulonjakoa lyhyelläkin aikavälillä merkittävästi. Näin työtaistelut liittyivät yleiseen taloudelliseen kehitykseen.⁴⁵⁴

Demokratian Rajat ja rakenteet projektin toimittajat Jukka Gronow, Pertti Klemola ja Juha Partanen lähtivät siitä, ettei tulopoliittisten sopimusten ollut tarkoituksaan toteutua sellaisenaan. Palkankorotustaso vastasi heikoimpien alojen palkanmaksukykyä ja vahvan painostusvoiman omaavat liitot hankkivat liukumilla tuntuvan lisän, joihin työntajat olivat jo varautuneet tulopoliittisen sopimuksen hyväksyessään.⁴⁵⁵ Tandem-tutkimuksessa työpaikoilla syntyneet lakot tulkittiin epäluottamuslauseeksi ammattiyhdistysliikkeen järjestöjohdolle.⁴⁵⁶

Käsitys herätti keskustelua eikä SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläinen vastaanottanut kritiikkiä vaan arvosteli menettelytapoja toisesta näkökulmasta. Kun liitot solmivat sopimukset, työrauha astui voimaan. Sopimuksen hyväksyneet liitot hakivat sen jälkeen heti paikallistasolla työtaisteluilla korkeampia korotuksia kuin tulo-

uusi ay-johtaja on törmännyt todennäköisesti mielipiteeseen, jonka mukaan lakko ei johdu jäsenistön tarpeista, vaan johtajan ominaisuuksista. Ks. Reini 1996, 251.

⁴⁵¹ Korpi 1978, 40.

⁴⁵² Korpi 1978, 40, Hyman 1972, 37–39, Demokratian rajat ja rakenteet 1977, 486.

⁴⁵³ Alasoini, 1985, 170–172.

⁴⁵⁴ Tyrväinen 1981, 193.

⁴⁵⁵ Demokratian rajat ja rakenteet 1977, 486.

⁴⁵⁶ Emt., 492.

poliittiseen sopimukseen sisältyi. Hämäläinen korosti neuvottelutien merkitystä. Vaikeudet uusien sopimusten soveltamisessa oli hänen mielestään ratkaistava neuvottelujärjestystä noudattamalla eikä lakkoilulla.⁴⁵⁷ Hämäläisen käsitys vastaa työmarkkinoiden pelisääntöjä, mutta jättää huomiotta tilanteet, joissa ongelmien korjaaminen ei ollut neuvotteluteitse mahdollista tulopoliittisiin keskitettyihin sopimuksiin liittyvien ongelmien takia, joita edellisessä luvussa on käsitelty.

Villien lakkojen syntyyn ja menestykseen vaikutti Suomessa 1970-luvun alun työvoimapula, minkä aiheutti ensisijaisesti muuttoliike Ruotsiin. Työvoimareservien ehtyminen selitti villien lakkojen menestystä, palkkaliukumien suuruutta ja työnantajajärjestöjen kyvyttömyyttä hillitä yritysten välistä palkkakilpailua.⁴⁵⁸ Yksittäisten ammattiliittojen ja työpaikkojen ongelmien jääminen neuvotteluissa huomiotta, oli yksi selitys työpaikkakohtaisen lakkoliikkeen voimistumiseen. Tukea oletukselle tuli yllättävältä taholta, sillä johtaja Olavi Neuvo totesi STK:n johtokunnassa korpilakkojen aiheuttajaksi myös sen, että kenttä oli syrjässä silloin, kun solmittiin liittotasolla sopimuksia.⁴⁵⁹ Kimmo Kevätsalo arvioi, että keskittäminen ja ay-liikkeen kytkytyminen entistä enemmän valtioon ja pääoman etuihin johti työläisten omaan toimintaan, joka ohitti virallisen ay-koneiston.⁴⁶⁰

Talouden suhdanteiden vaikutusta teollisuuden työtaisteluihin tutkinut Seppo Kouvonon toteaa työntekijöille edullisten olosuhteiden vallitessa korpilakkojen lukumäärä lisääntyneen selvästi. Lakkojen lukumäärä oli näin riippuvainen talouden suhdanteista. Suhdannevaihtelu vaikutti ilmeisesti eri tavoin järjestötason ja työpaikkatason konfliktien syntyyn. Korpilakon syntyyn edullinen taloustilanne oli välttämätön, joskaan ei riittävä ehto. Suuret järjestölakot tehtiin lähes aina konfliktille otollisessa taloustilanteessa.⁴⁶¹ Tämä käsitys ei pidä aina paikkaansa, koska työpaikoilla tai ammattiliitoissa ongelmien kärjistyminen ei välttämättä odottanut otollista talouden suhdannetta. Esimerkkinä voi mainita elintarvikealan lakon vuodelta 1976 unohtamatta tietenkään yleislakkoa 1956.

Villien lakkojen ja työpaikkakohtaisten ongelmien välinen sidonnaisuus on jäänyt tavallisesti makrotason poliittisten selitysten jalkoihin. Poikkeuksena ovat Työasiain neuvottelukunnan telakkatutkimukset sekä Kari Vähätalon ja Kari Liljan tutkimus viiden SAK:laisen liiton luottamusmiesten ja ammattiosastojen johdon sopi-

⁴⁵⁷ SAK:n valtuuston kokous, pöytäkirja 25.5.1974. TA.

⁴⁵⁸ Bergholm 2012, 413.

⁴⁵⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 13.2.1973, ELKA.

⁴⁶⁰ Kevätsalo 1981, 38.

⁴⁶¹ Kouvonon 1974, 77.

mustoimintaa ja lakkoja koskevista käsityksistä.⁴⁶² Luottamusmiesten ja ammattiosastojen näkökulmasta työtaisteluun ryhtyminen ja motiivit kumpusivat työpaikan arjesta.

Vähätalon ja Liljan kyselytutkimuksen tulokset vahvistavat sitä, että suurilla työpaikoilla neuvottelutie oli usein tukossa ja ainoa keino luottamusmiesten mielestä oli työtaistelu. Se puolestaan ruokki taisteluideologiaa ja vahvisti perinteitä. Usein toistettu vanha ay-iskulause toteaa, että kun neuvottelutie on kuljettu loppuun ja mikään muu ei auta, niin silloin viimeiseksi vaihtoehdoksi jää "pistää persettä penkkiin". Työehtosopimusten tulkintatyötaistelu oli melko tavanomainen ilmiö. Lakkojen yleisyys soveltamisriidoissa viittasi siihen, että ne kuuluivat keskeisenä osana työpaikkatason neuvottelutoimintaan niiden terästäjänä. Yli 70 prosenttia suurten työpaikkojen luottamusmiehistä tuolloin oli sitä mieltä, että luottamusmiesten ja ammattiosaston oli jokseenkin vaikea saavuttaa mitään työpaikan neuvotteluissa, jollei työntekijöillä ollut mahdollisuutta joukkotoimintaan kireän paikan tullen.⁴⁶³

Asioiden lukkiutumisen takia ei jäänyt usein siis muuta vaihtoehtoa kuin työtaistelu, vaikka se olisi viime kädessä todettu laittomaksi ja sääntöjen ja sopimusten vastaiseksi. Luottamusmiesten mielestä työnantajien oli turha "huutaa poliisia apuun" ja vaatia voimakkaampia lainsäädännön keinoja lakkoilevia työläisiä vastaan, kuten säännöllisesti tapahtui. Mekaaninen lakiajattelu edusti kaikkein äärimmäisintä yhteiskunnallista konservatismia, eräänlaista "työsuhteiden poliisivaltioajattelua". Syy työpaikkatasoisten neuvottelusuhteiden lukkiutumiseen löytyi luottamusmiesten mielestä juuri niistä piireistä, jotka kaikkein äänekkäimmin vaativat lakkorangaistusten koventamista. Erityisen huolestuttavia olivat STK:n vaatimukset työtuomioistuinten henkilökohtaisista hyvityssakoista ammattiosastotasojen sakkojen korotusten lisäksi.⁴⁶⁴

Emeritusprofessori Olavi Borg tutki 1970-luvun lopussa sekä ay- että työnantaja-vaikuttajien yhteiskunnallisia näkemyksiä ja lakkosuhtautumista. Ammattiyhdistysliikkeen johtotaso SAK:ssa, TVK:ssa, STTK:ssa ja Akavassa hyväksyi lakon silloin, kun neuvotteluissa oli ajaututtu umpikujaan, kun palkat olivat jääneet jälkeen yleisestä palkkakehityksestä tai kun työnantaja ei noudattanut sopimuksia. Poliitti-

⁴⁶² Kauppinen, Alasoini 1985a, 1985b, Vähätalo, Lilja 1977. Tutkimuksessa olivat mukana Metallityöväen Liitto, Paperiteollisuuden Työntekijäin Liitto, Suomen Elintarviketyöläisten Liitto, Kemian Työntekijäin Liitto ja Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto.

⁴⁶³ Vähätalo, Lilja 1977, 108.

⁴⁶⁴ Emt., 117–118.

sen suuntautumisen mukaan yli 90 prosenttia kansandemokraateista suhtautui myönteisesti lakon käyttöön. Lakkomyönteisimpiä olivat sen jälkeen keskiryhmät ja vähiten sosialidemokraatit. Kokoomuslaisetkin suhtautuivat omalla alallaan myönteisemmin kuin sosialidemokraatit lakkojen silloista laajempaan käyttöön.

Yllättävää, mutta ei ehkä käsittämätöntä, oli että hieman yli puolet kaikkien keskusjärjestöjen johtohenkilöistä piti aiheellisena kiristää rikkomussäännöksiä, joko sitomalla ne suoraan rahan arvoon tai ainakin aika ajoin lakkosakkojen korotuksiin.⁴⁶⁵ Oletan tämän toiveen takaa löytyvän ay-johdon halun säilyttää kontrolli jäsenistöön. Kari Vähätalon ja Kari Liljan viisi SAK:laista ammattiliittoa käsittäneessä tutkimuksessa sen sijaan ilmenee, että lakkosakkojen mahdollinen korotus huolestutti luottamusmiehiä. Yksittäisten SAK:laisten liittojen luottamusmiesten ja ay-keskusjärjestöjen johdon välinen näkemusero paljon puhuttaneessa lakkosakkojen korotuskeskustelussa oli ilmeisen selvä.

Vähätalon ja Liljan sekä myös Borgin tulokset kertovat tulopoliittisen järjestelmän ongelmista työpaikkatason käytännön riitatilanteissa. Tulopoliittinen sopimus sitoi siihen osallistuvia liittoja. Liittojen soveltamisneuvotteluissa ei yleensä käsitelty työpaikkojen ongelmia, jolloin vaihtoehdoksi jäi yrittää työpaikalla neuvottelemalla saada tulosta ongelmatapauksessa. Jos ei siinä onnistuttu jäi kaksi mahdollisuutta, painostus villillä lakolla tai ongelman hoitamatta jättäminen. 1970-luvun lakko-tilastot kertovat, että painostus lakolla tai sillä uhkaamisella oli tiuhaan käytössä.

Elinkeinoelämän johdossa käsitys lakkojen poliittisuudesta hallitsi ajattelutapaa. Valtakamppailu eheytyneen SAK:n poliittisten ryhmien välillä ja siinä erityisesti taistolaisten osuus, on ollut työnantajien ehkä useimmin käyttämä selitys työrauhavelvoitteen aikaiselle lakkoilulle. Myös SKP:n puoluehajaannuksen ja enemmistön ja vähemmistön erilaisen suhtautumisen tulopoliitiikkaan arvioitiin vaikuttaneen lakkojen lukuisuuteen. Borgin tutkimista työnantajavaikuttajista liki 60 prosenttia piti puoluepoliittisia syitä merkittävimpinä villin lakon syntyyn. Palkkavaatimuksiensa vaikutukseen lakon motiivina uskoi miltei 40 prosenttia. Samalla erityisesti työnantajien luottamustoimiset henkilöt kannattivat 80 prosenttisesti sulun eli työnantajien oman työtaisteluseen käyttöä. Yli 70 prosenttia työnantajavaikuttajista oli valmis rajoittamaan lakko-oikeutta, jos työtaistelusta koituisi yhteiskunnalle huomattavaa taloudellista vahinkoa.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Borg 1980, 34–35.

⁴⁶⁶ Borg, Pehkonen 1982, 85–95.

STK kielsi jäsenyrityksiään muuttamasta palkkoja ja työehtoja sopimuskauden aikana tulopoliittisesta sopimuksesta poikkeavasti, siinäkin tapauksessa, että työehtosopimusten mukainen erimielisyyksiä koskeva neuvottelujärjestys olisi käyty tuloksetta loppuun.⁴⁶⁷ Erimielisyyksien käsittely työpaikalla muodostui näin ollen jokseenkin hankalaksi. Neuvottelutulokset jäivät olemattomaksi, koska toisaalta oli noudatettava neuvottelujärjestystä ja toisaalta mistään ei saanut sopia tulopoliittisesta sopimuksesta poiketen, vaikka neuvottelujärjestys olisi käyty loppuun.⁴⁶⁸ Siksi työtaisteluita laukaisivat inflaation uhkaaman reaaliansiokehityksen ohella myös työpaikan ristiriidat ja työehtosopimusten soveltamisongelmat, huono henkilöstöpolitiikkaa tai epäoikeudenmukainen kohtelu työpaikalla.⁴⁶⁹ Työnantajat määrittivät lakot laittomiksi, oli lakon perimmäinen syy mikä tahansa.

Liukumalakkoilun tärkeimpiin kuuluva selittäjä oli 1970-luvun korkea inflaatio, joka sulatti keskitettyjen ratkaisujen mukaisia maltillisia palkankorotuksia. Reaalipalkkataso säilyi tai nousi liukumien varassa. Metallityöväen Liiton valitussihteerin Antti Heikkilän kohua herättäneessä "lakkoapisessa" kommunisti Heikkilä ei yllyttänyt kansaa vallankumoukseen, vaan kirjoitti lakkoihin johtaneiden syiden olleen selvästi taloudellisia. Hintojen nousu ja verotus söivät parantuneen palkkatason ja sosiaaliset edut.⁴⁷⁰

Liukumina saatettiin saada saman verran kuin saatiin sopimuskorotuksina. SAK:n emeritus ekonomisti Antero Tuomisen mukaan huippuvuotia olivat 1974, jolloin teollisuustyöntekijöiden ansionnousussa sopimuskorotus oli reilut 11 prosenttia ja liukuma liki 14 prosenttia ja 1975, jolloin vastaavasti sopimuskorotuksen osuus miltei yhdeksän prosenttia ja liukuman osuus niukasti yli 11 prosenttia.⁴⁷¹ Lakko päätökset syntyivät työmaakouksissa, joiden jälkeen lähdettiin kotiin tai mentiin pukuhuoneeseen istumaan ja pelaamaan korttia. Liukumalakkoilun voi luonnehtia olleen sukua 1960- ja 1970-luvun alun Länsi-Euroopan "rank-and-file" lakkoallolle, jossa ay-johtajat joutuivat juoksemaan jäsenistön perässä, jotta kontrolli säilyi-

⁴⁶⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 28.5.1970. ELKA

⁴⁶⁸ Neuvottelujärjestyksen mukaan oli kiistakysymyksissä yritettävä ratkaista ne ensin paikallisesti luottamusmiesten ja paikallisjohdon välillä, sen jälkeen työnantajien ja työntekijöiden liittojen kesken ja viimeiseksi keskusjärjestöjen välillä. Prosessi saattoi kestää erittäin pitkään.

⁴⁶⁹ Bergholm 2012, 413, Borg, Pehkonen 1982, 85, Kevätsalo 1981, 38, Ketola 2007, 248–249, Mansner 1990 188.

Vähätalo 1977, 106–107, Kauppinen 1990. 21–22.

⁴⁷⁰ Heikkilä 1971, 84.

⁴⁷¹ Tuominen 1981, 5.

si⁴⁷². Aktivismia ei onnistuttu pitämään kontrollissa Suomessakaan, vaikka keskusjärjestöillä ja liitoilla olikin siihen kova halu, kuten 1970-luvun pelisääntökeskustelu osoitti.

Kirjailija Timo Sandberg toteaa Hietalahden telakkatyöväen ammattiosaston historiikissaan villien lakkojen syinä olleen useimmiten palkkauserimielisyydet ja niistä suurin osa urakkaerimielisyyksiä. Myös työaikaa, työn järjestelyä, siirtoja ja työsuojelua koskevia lakkoja oli vuosittain useita. Ulkopuolisista syistä oli puhjennut vain 2-3 lakkoa, joiden syinä oli tes-neuvottelujen vauhdittaminen tai hallituspolitiikan vastustaminen. Lakot telakalla olivat Sandbergin mielestä osoitus huonosta yhteistyöstä ja kehnosta neuvottelukulttuurista. Työntekijät olivat oppineet, että asioita saa eteenpäin vain kovalla kovaa vastaan. Työnantaja veti tiukkaa linjaa ja törmäsi vastakkain ammattiosaston ja luottamusmiesten kanssa. Lakkohoherkkänä aikana 70-luvun puolivälissä ja loppupuolella väki tiesi jo kokouskutsusta mitä oli tulossa. Valkoinen lappu merkitsi työrauhaa, punainen lappu lakkoa ja keltainen lappu mielenosoitusta. Pääluottamusmies Erkki Rannan mukaan käytäntö lopetettiin, koska punaisen lapun saatuaan väki lähti suoraan kotiin.⁴⁷³

Tutkija Raimo Parikka on puolestaan todennut Kaapelitehtaan ammattiosaston historiassa, että 1970-luvulla lakkoja oli paljon, koska palkkataso oli huono. Lakkohoherkkyys oli huipussa, sillä väki saattoi lähteä ulos, jos aamupuuron hinta oli noussut ja palata seuraavana päivänä, kun puuron hinta oli ennallaan. Istumalakkoja oli paljon, mutta ne hiipuivat 1980-luvulle mentäessä, kun neuvottelusuhteet saatiin kuntoon.⁴⁷⁴

Suurten järjestölakkojen ja spontaanien villien lakkojen motiivit ovat olleet osittain erilaisia. Järjestölakoilla saatiin aikaan pysyviä uudistuksia kuten esimerkiksi lomaltapaluuraha, 40-tuntinen työviikko tai eri alojen palkkausrakenteen muutoksia. Järjestölakoilla on myös estetty huononnuksia työehtosopimuksiin. Aarne Mattila mainitsee, että 1977–1983 sopimusratkaisuissa saatiin aikaan talviloma ja lyhennettiin työaikaa Pekk-as-vapailta.⁴⁷⁵ Kuitenkin nämäkin uudistukset saatiin aikaan ay-liikkeen painostuksen ansiosta. Talviloma oli kompensatiota palkankorotusten siirrosta ja Pekk-as-vapaita edelsi laaja liikehdintä ja työtaisteluuhat.

⁴⁷² Panitch 1981, 35. "Rank and file" käsitteellä tarkoitetaan tässä rivijäseniä.

⁴⁷³ Sandberg 2011, 88–89.

⁴⁷⁴ Parikka 1988, 217.

⁴⁷⁵ Mattila 1992, 376.

Villeillä lakoilla on hankittu liukumia tai saatu poistetuksi työpaikan jokin epäkoh- ta tai vääryys. Ammattiliitoilla on ollut tapana tehdä suurten järjestölakkojensa jälkeen niistä arvio, mutta korpilakkoliikehinnästä tiedot ovat hajallaan työtuo- mioistuimen päätöksissä tai ammattiosastojen historiikeissa. Erityisen ikävää on se, että lakkotilastot eivät erottele miesten ja naisten osallistumista työpaikkakohtaisiin lakkoihin, saati tulosten jakaantumista sukupuolten tai ammattiryhmien kesken, joten esimerkiksi teollisuuden naisten osallistumisesta tai osuudesta liukumakehi- tykseen ei ole tietoa. On epäselvää mikä oli naisten oman osallistumisen ansiota tai mikä johtui rakennemuutoksesta, koulutustason noususta tai muista vastaavista tekijöistä. Sosiologit Raija Julkunen ja Liisa Rantalaiho ovat huomauttaneet, että naisilla oli kolminkertainen patriarkaalinen kontrolli: pääoma, miespuoliset työto- verit ja aviomies. Tehtaan lattialla miehet antoivat naisten tietää paikkansa.⁴⁷⁶

7.4. Leipää vai aatetta

Erityisesti Metallityöväen Liiton pitkään lakkoon 1971 liitettiin poliittisia syitä. Kommunistien katsottiin lakon avulla pyrkineen valtaamaan enemmistöaseman Metallityöväen Liitossa ja sen jälkeen koko SAK:ssa.⁴⁷⁷ STK:n johto, Päiviö He- temäki ja Stig H. Hästö arvelivat SAK:n kommunistien ja erityisesti stalinistien ajavan lakon avulla yleislakkotilannetta, jolla pyrittäisiin poliittisiin päämääriin.⁴⁷⁸ Aktiivisesti mandaattinsa ulkopuolellakin vaikuttanut Neuvostoliiton suurlähettiläs Aleksei Beljakov antoi aineksia Metallin sosialidemokraattien ja STK:n käsityksil- le, sillä hänen katsottiin kannustaneen metallityöläisiä lakkoon saadakseen aikaan Suomessa vallankumouksellisen tilanteen.

Beljakov vaati SKP:tä vahvistamaan asemiaan joukkoliikkeiden avulla. Tilanne työpaikoilla oli ohjattava sellaiseksi, että liittojen oli pakko lähteä SKP:n linjoille, ellei johto halunnut menettää kasvojaan. Hegemoniaan SAK:ssa oli pyrittävä taita- vasti, sukkasillaan, ei korpisodan merkeissä. Lakkoliikkeisiin piti yhdistää poliitti- sia vaatimuksia, jotka suuntautuivat ”hallitsevaa järjestelmää vastaan”.⁴⁷⁹ Histo- rioitsija Antti Kujala toteaa yleisesti taistolaisten ja Tehtaankadun paineen olleen kova, mutta SKP:n enemmistö säilytti vallan päättää omasta tulopolitiikka- ja lak-

⁴⁷⁶ Julkunen, Rantalaiho 1993, 102.

⁴⁷⁷ Ketola 2007, 271.

⁴⁷⁸ STK:n johtokunta, 17.11.1970, STK:n johtokunta, pöytäkirja 25.2.1971, STK:n hallitus, pöytäkirja 13.3.1971. ELKA

⁴⁷⁹ Rentola 2005, 283.

kolinjastaan ja pelkäsi "hulinapolitiikan" rikkovan välit SDP:hen ja johtavan SKP:n eristämiseen samalla tavalla kuin ennen vuotta 1966.⁴⁸⁰

Metallialan vuoden 1971 työtaistelun syitä pohtiessaan Tapio Bergholm on politiikkaan perustuvien vakioselitysten sijasta kiinnittänyt huomiota metallialan jäsenten omista tarpeista lähteviin työmarkkinapoliittisiin tavoitteisiin.⁴⁸¹ Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Sulo Penttilä varmaan piti lakon syitä myös poliittisina, mutta hän ymmärsi jäsenistön ikärakenteen nuorentumisen vaikutuksen ja nuorten kärsimättömyyden nostaa palkkojaan metallialan kasvun vuosina. Jokaisen sukupolven oli käytävä oman lakkonsa, kuului Penttilän arvio.⁴⁸² Metallityöväen Liiton kansandemokraattisen II puheenjohtajan Ilmari Kososen käsitys oli, että lakot olisi pystytty estämään palkkojen korotuksilla. Työrauhaa olisi saatu myös uudistamalla paikallista neuvottelujärjestelmää.⁴⁸³

STK vaati kovempia sanktioita, mutta oli myös mukana, kun tavoitteena oli konkreettisesti selvittää Metallityöväen Liiton lakon jälkeen työtaisteluiden syitä. Työmarkkinajärjestelmän tutkijat Timo Kauppinen ja Tuomo Alasoini tutkivat lakkoi-lua telakoilla ja haastattelivat luottamushenkilöitä. Raumalaisen luottamusmiehen mukaan lakkopäätös oli yleensä pitempiaikaisen toiminnan tulos. ”Suomalainen on hidas syyttymään, mutta sitten kun se on päätöksensä tehnyt niin silloin sitä eivät edes luottamusmiehet eikä mitkään ... Jos asiassa on pitkään junnattu eikä mitään ole tapahtunut, niin se voi laukaista lakon. Jos neuvotteluista tuodaan huono viesti voi sekin laukaista lakon. Porukka voi myös päättää, että se lähtee, jos neuvotte-luista ei tule sellaista ja sellaista tulosta suhteellisen pian.”⁴⁸⁴

Raumalainen luottamusmies kertoi, että oli aikoja, jolloin oli selvää ylikuumene-mista. Osa porukasta teki valtavasti ylitöitä ja pyhätöitä. ”Sitten olisi tarvinnut joskus vähän huilata ja joku olisi halunnut nappailta viinaa, niin silloin piti niiden saada joku syy lähtöön. Kyllä sitä riitakohteita aina löydetään, elikkä kyllä siinä tämmöisiäkin tekijöitä oli mukana.”⁴⁸⁵ Turkulainen luottamusmies arveli sekä jär-jestölakon että työpaikkakohtaisen lakon purevan yhtäläisesti. Käsitys laittomasta lakosta oli hänen mielestään sikäli virheellinen ”että eihän me ihan orjia voida olla etteikö siis työväenluokan todellisella ydinjoukolla, itse työläisillä ole enää min-

⁴⁸⁰ Kujala 2013, 316.

⁴⁸¹ Bergholm 2011, 15–22.

⁴⁸² Sorsa 1998, 106, Ketola 2007, 287.

⁴⁸³ Korkea-osa 2009, 176.

⁴⁸⁴ Kauppinen, Alasoini 1985a, 35.

⁴⁸⁵ Emt., 1985a, 21.

käänlaista päättämistä, vaan nämä teknokraatit jossakin liittojen johdossa, jotka alkavat olla jo varatuomareita ja maistereita vallan, niin he olisivat ainoita todellisia työväenluokan edustajia, jotka päättävät, koska me saadaan hilpaista kotiin, että kyllä siitä on pidettävä kiinni, että työpaikoilla todella työssä olevilla työläisillä on se päätösvalta tällaisissa kysymyksissä.”⁴⁸⁶

Telakkatutkimuksesta ilmeni, että kaikkien telakoiden työntekijöistä 60 prosenttia ja luottamusmiehistä 80 prosenttia piti edellisinä vuosina käytyjä lakkoja tarpeellisina.⁴⁸⁷ Jokaisella korpilakolla oli oma paikallinen taustansa. Useilla telakoilla ja konepajoilla oli voimassa paikallisen sopimisen traditio. Työntekijät käyttivät lyhytaikaisia lakkoja apuna neuvotteluissa paremmista urakoista tai ratkaisusta johonkin työpaikan epäkohtaan. Käytäntö oli niin vakiintunut, että yritykset ottivat palkkaliukumata huomioon jo vuosibudjettiinsa. Palkka-apajilla olivat kaikki poliittiset ryhmät, eivät vain stalinistit.⁴⁸⁸

Metallityöväen Liiton silloisen tutkimuspäällikön Mauri Kavoniuksen mukaan suuret työpaikat olivat yhteydessä toisiinsa ohi liiton. Liitossa olisi haluttu kieltää suora yhteistyö, mutta asialle ei voitu mitään. Työpaikkasopiminen oli ollut ennen tulopolitiikkaa normaali käytäntö ja paikallista sopimista jatkettiin tulopolitiikankin kaudella. Kun yhdellä työpaikalla istuttiin ja saatiin liukumaa, niin tieto levisi seuraavaan työpaikkaan, jossa vaadittiin samaa. Lisäksi palkkataso oli suurimmissa yrityksissä sidottu toisiinsa.

Pienet yritykset seurasivat perässä ja itse asiassa palkkatilastojen mukaan pienissä yrityksissä oli parempi palkkataso, koska ne olivat enemmän ammattimiespainotteisia. 1970-luvulla vallitsi kova kilpailu ammattimiehistä ja yritykset värväsivät ammattilaisia toisiltaan. Toinen tekijä metallialan työläisten kärkisijaan oli lakkotraditio. Työpaikoilla, joilla oli ollut suuria, pitkiä ja katkeria lakkoja ennen sotia, oltiin valmiimpia lakkoilemaan. Taistolaiset työpaikat muodostivat rungon mutta kyllä siinä olivat muutkin mukana.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Kauppinen, Alasoini 1985a, 44.

⁴⁸⁷ Kauppinen, Alasoini 1985b, 57.

⁴⁸⁸ Ketola 2005, 248–249.

⁴⁸⁹ Kavonius, haastattelu 11.3.2010, kirjoittaja.

7.5. "Kurittomuus" kuriin

Laki työriitojen sovittelusta säädettiin vuonna 1924. Ensimmäisen kerran kutsu työrauhaneuvotteluun lain muuttamiseksi tuli sosiaaliministeriöstä jo 1929. Molemmat komiteatyöhön osallistuneet työmarkkinoiden edustajat, sosialidemokraatti Matti Paasivuori ja työnantajien ruotsalaisen kansanpuolueen Emil Sarlin liittivät valmiiseen työhön eriävän mielipiteensä.⁴⁹⁰ 1970-luvun lakkoherkkinä vuosina tehtiin jälleen useita yrityksiä työriitoja koskevan lain muuttamiseksi. Erikoisena episodina vuonna 1976 saavutettiin STK:n ja SAK:n yhteisessä työryhmässä yhteisymmärrys, jonka ilmeisesti SAK:n molemmat poliittiset ryhmät olisivat hylänneet, jos olisivat päässeet käsittelemään sitä. STK:n käsityksen mukaan sosialidemokraattinen ay-johto ei vienyt sitä SAK:n hallitukseen käsiteltäväksi arvellessaan kansandemokraattien vastustavan neuvottelutulosta.⁴⁹¹

STK:ssa toivottiin vasemmistoenemmistöisen hallituksen aloittaman yritysdemokratiahankkeen 1960-luvun loppupuolella vähentävän villien lakkojen määrää, mutta muuten hanke ei saanut vastakaikua STK:ssa.⁴⁹² Historioitsija Jukka Tarkan arvio oli se, että työnantajat eivät halunneet päästää palkansaajapuolta osallistumaan yritysjohdon päätöksiin, saati sitten voitonjakoon. Sen sijaan työnantajapuolella oli valmiutta lisätä palkansaajien vaikutusvaltaa asioissa, jotka koskivat työpaikkojen viihtyisyyttä, turvallisuutta ja sosiaalisia oloja.⁴⁹³ Yritysdemokratiakamppailua tutkinut Ilkka Kärrylä toteaa työnantajien vastustuksen yritysten demokratisointia vastaan olleen reaktiivista, kun he halusivat puolustaa vallitsevaa talousjärjestelmää ja johtajien määräysvaltaa.⁴⁹⁴ Vahvaa taustatukea STK sai myös presidentti Kekkoselta, joka tahtomattaan provosoi työntekijäpuolta SAK:n 70-vuotisjuhlassa väittämällä lakon olevan vanhentunut ase. Kekkonen rauhoitteli juhlan jälkeen palkansaajia Palkkatyöläisen haastattelussa, ettei ollut hakemassa lakkorajoituksia, vaan osallistumisoikeutta työntekijöille. Sen oli määrä poistaa ongelmat neuvottelumekanismilla ja tehdä työtaisteluista tarpeettomia.⁴⁹⁵

STK:n historioitsija Markku Mansner huomauttaa, että ”1970-luvulla oli lyhyitä laittomia lakkoja niin paljon, että oli oikeutettua puhua sopimusmoraalin alennusti-

⁴⁹⁰ Hentilä 2013, 256–257.

⁴⁹¹ STK:n johtokunta 25.8.1976, ELKA.

⁴⁹² Kahri 12.9.1977, "Pari näkökohtaa yritysdemokratiasta". STK, Yritysdemokratia 1975-6/1978, Tapani Kahri. ELKA.

⁴⁹³ Tarkka 2002, 122.

⁴⁹⁴ Kärrylä. 2012, 52.

⁴⁹⁵ Palkkatyöläinen, 7.9.1977, "Yritysdemokratiaan osauudistusten tietä."

lasta.⁴⁹⁶ STK patisteli jäsenliittojaan ja yrityksiä pitämään kiinni sopimuksista ja olemaan suostumatta ylimääräisiin palkankorotuksiin. SAK:lle oli kirjelmöity jo toukokuussa 1970 sopimusten vastaisten lakkojen lisääntymisestä ja työrauhan merkitystä väheksyvistä kannanotoista. STK:n mukaan SAK:n tuli tehdä kaikkensa, että teollisuudelle, työntekijöille ja yhteiskunnalle kalliit, ihmissuhteita kärjistävät ja työehtosopimusjärjestelmää vastaan kohdistuneet rauhattomuudet saataisiin loppumaan.

STK vaati yrityksiä ottamaan oman etunsa lisäksi huomioon yleiset valtakunnalliset näkökulmat. Palkkaliukumia oli pyrittävä hillitsemään muihin yrityksiin ja toimihenkilökenttään ulottuvien seurannaisvaikutusten takia siitakin huolimatta, että ammattityövoimasta oli puutetta. Lakon alettua oli työnantajan oltava jyrkkä eikä lakon aikana pitänyt neuvotella. Erityisen haitallista oli suostua korotuksiin, jotka oli ennen lakkoa torjuttu. Näin syntyneet palkkavääristymät aiheuttivat lakkoalttiutta rauhallisemmissakin työntekijäpiireissä. Lakot oli vietävä työtuomioistuimeen eikä kanteita saanut peruuttaa lakon lopettamissopimuksessa.⁴⁹⁷

Yrityksille oli korkeasuhdanteessa kuitenkin tärkeintä pitää tuotanto käynnissä, eivätkä STK:n paimenkirjeet estäneet liukumien maksamista. Yrityksissä varauduttiin jo ennakkoon maksamaan tietty määrä liukumia, mikä osoittaa, että yritysjohtajat tavallaan myönsivät palkankorotusten jääneen liian pieniksi korkean inflaation oloissa. Työvoimapulan ja hyvän tilauskannan olosuhteissa toisaalta arvioitiin, että kannatti antaa periksi, jos painetta ilmeni. Liukumat aiheuttivat jatkuvasti skismaa STK:ssa, jossa suunniteltiin jopa sanktioita liukumia maksaneille yrityksille.⁴⁹⁸ STK oli täysin vakuuttunut, että lakkoja johdettiin keskitetysti ja niillä pyrittiin kariuttamaan taloudellisen kasvun jatkon takaava sopimuspolitiikka.

Helmikuussa 1973 STK:n johtokunta keskusteli jälleen kerran miten villit lakot saataisiin loppumaan. Kannatusta sai lainsäädäntö, joka rankaisisi yksittäistä työntekijää lakkoon osallistumisesta. Työnantajat vaativat sosialidemokraatteja tiukentamaan poliittista kuria. STK:n olisi rohkaistava SAK:n sosialidemokraattisen ryhmän vastuuta lakkojen hillitsemiseksi ja vaadittava, että SAK:n oli ylipäättään teroitettava jäsenkunnalleen sopimusten velvoittavuutta. Työnantajapuolen ”kyyhkyskomiteoiden” eli työnantajaliittojen asiantuntijoiden oli määrä kehittää taktisia ja konkreettisia menettelytapoja sekä menettelymalleja kovasta linjasta aina väsy-

⁴⁹⁶ Mansner 1990, 159.

⁴⁹⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 28.5.1970. ELKA.

⁴⁹⁸ STK:n johtokunta, pöytäkirja 15.11.1974. ELKA

tämiseen asti. Esillä oli myös työnantajien oman taloudellisen tukijärjestelmän luominen työtaistelun kohteeksi joutuneen yrityksen auttamiseksi.

Yritystasolla työnantajien piti ohittaa luottamusmiesjärjestelmä. Oli tuettava vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kannalla olevia poliittisia virtauksia. Yritysten keskinäinen kilpailu työvoimasta vältettäisiin luomalla mekanismi, jonka avulla sovittaisiin, mikä yritys kulloinkin voisi käyttää vapaana olevaa työvoimaa. Palkankorotukset oli syytä mitoittaa tarpeeksi suuriksi liukumien välttämiseksi. Kurinpalautusohjelmaan kuului sokerina pohjalla jäsenmaksuperintäsopimuksen irtisanominen ja puskurirahaston perustaminen työtaistelurahastoksi.⁴⁹⁹

Jäsenmaksusopimuksen irtisanomista harkittiin STK:ssa aika ajoin ja sillä uhkailtiin julkisestikin, mutta SAK:n ja liittojen taloudelliseen pohjaan puuttuminen ja tulopoliittisen järjestelmän yhden kulmakiven hajottaminen olisi ollut sen verran raju, todellista sodanjulistusta muistuttava toimenpide, ettei STK siihen lähtenyt. Sen sijaan 1970-luvun alkupuolella STK harkitsi ja käyttikin työsulkuja, työnantajien työtaistelukeinoja. Rakennustyöväenliitto suunnitteli pistelakkoja talvella 1971. Päiviö Hetemäki moitti pistelakkoa epämiellyttäväksi ja epärehdiksi työtaistelumuodoksi, mutta pelkäsi sulun nostattavan muiden alojen tukitoimia. Pistelakkoihin arvioitiin osallistuvan 20–25 prosenttia rakennusalan työläisistä, kun sen sijaan salku lopettaisi työn teon yli puolelta alan työntekijöistä. Sulku sai kannatusta Rakennusteollisuusliitosta, koska rakennustyöläisiä olisi jouduttu joka tapauksessa lomauttamaan, jolloin he olisivat saaneet lakon ajalta työttömyyskorvauksen.⁵⁰⁰ Huhtikuussa 1973 STK oli valmis suluttamaan rakennusalojen lisäksi myös elintarvikealan tehtaita.⁵⁰¹

STK:ssa villien lakkojen hillinnän keinoina oli koko vuosikymmenen ajan kolme johtotähteä. Työntekijän osallistuminen villiin lakkoon oli saatava rangaistavaksi ja työnantajien oli osoitettava keskinäistä solidaarisuutta ja pysyttävä lujana liukuma vaatimusten paineessa. Tämä vaatimus edellytti muutoksia lakiin ja sopimukseen. Liukumiin myöntyjät saivat sapiskaa useaan kertaan, selvityksiäkin vaadittiin ja sanktioilla uhkailtiin. Liukumien kieltäminen oli tosin vaikeaa, sillä Timo Laatusen sanoin yrityksissä työnantajapuoli vuoti salaa korotuksia palkkoihin työnantajaliittojen tietämättä tai pystymättä estämään sitä. Kolmas keskeisistä vaatimuksista kohdistui SDP:hen ja SAK:n sosialidemokraattiseen ryhmään. Sen edellytettiin

⁴⁹⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 13.2.1973. ELKA.

⁵⁰⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 25.2.1971. ELKA.

⁵⁰¹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 28.4.1973. ELKA.

vesittävän SAK:n kansandemokraattisen ryhmän lakkosuunnitelmat ja vastustavan työpaikoilla sopimuskauden aikaisia lakkoja.⁵⁰²

7.6. Vallattomuus pois, tilalle vastuullisuutta

Yhdistyminen yhdeksi keskusjärjestöksi ei poistanut SAK:sta maailmankatsomuksellisia, historiallisia eikä poliittisia eroja. Eheytykokouksessa oli uudet säännöt hyväksytty yksimielisesti samoin kuin edustajakokouksessa vuonna 1971 periaate-ohjelma. Sen tavoitteet solidaarisesta palkkapolitiikasta ja oikeudenmukaisesta tulojaosta allekirjoittivat molemmat poliittiset ryhmät. Eheytyneessä SAK:ssa jäsenliittojen ei siis tarvinnut enää pyytää keskusjärjestöltä lakkolupaa ja ne saattoivat päättää itsenäisesti työehtosopimuspolitiikastaan. Sääntöjen muutos oli ollut yksi eheytyksen edellytyksistä.

STK:n Päiviö Hetemäki piti virheellisenä päätöstä, ettei SAK:lla ollut oikeutta kieltää lakkoa eikä lakon aloittaminen riippunut enää SAK:n päätöksestä.⁵⁰³ Alkaneeseen keskitettyyn tulopolitiikan aikakauteen ammattiliittojen riippumattomuus keskusjärjestöstä sopi huonosti. Suhtautuminen työtaisteluihin ja erityisesti villeihin lakkoihin oli yksi huomattavimmista käytännön eroista SAK:n sosialidemokraattisen ryhmän ja kansandemokraattisen ryhmän toiminnan strategioissa. Se seurasi melko tarkasti emopuolueiden suuntautumista.

Lipposen muistelmien mukaan SDP:ssä suuntauduttiin reformityöhön ja poliittiseen hegemoniataistoon valtiotasolla.⁵⁰⁴ SKP:ssä todettiin yleisellä tasolla kapitalismin kriisin syvenevän jatkuvasti ja toivottiin työläisten lakkotaistelun johtavan lopulta, ellei aivan vallankumoukselliseen tilanteeseen, niin ainakin poliittisten voimasuhteiden muutokseen ay-liikkeessä. Se olisi väylä päästä vaikuttamaan vahvemmin valtakunnan politiikkaan. SKP:n kannalta lakot olivat osa luokkataistelua, jota piti tukea.⁵⁰⁵

SDP:n ammattiyhdistysjaostossa pohdittiin heti 1970-luvun alussa miten suhtautua korpilakkoihin. Sosialidemokraattiset ay-johtajat hämmästelivät Pälkäneen liikkeen käsitystä villien lakkojen ja suoran toiminnan hyväksyttävyydestä. SDP:n ay-

⁵⁰² STK:n johtokunta, pöytäkirja 21.5.1974. ELKA.

⁵⁰³ Hetemäki 1979, 64.

⁵⁰⁴ Lipponen 2009, 137.

⁵⁰⁵ SKP:n poliittinen toimikunta 22–23.11.1969, Kansan Arkisto. Korkeaaja 2009, 176.

jaostossa koettiin pälkänäläisen ”korpilakko-offensiivin” olleen SKP:n suunnitelma ja johtama ja sen tavoitteena oli vallata enemmistöasema SAK:ssa. Villien työtaisteluiden lopettamiseksi Metallityöväen Liiton järjestösihteeri Sulo Maanonen ehdotti, että piti mennä STK:hon kertomaan mitä edellytettiin yritysten työsuhteisiin hoitajilta, koska tökerö asioiden hoito oli monen lakon syynä. Toisaalta Elintarviketyöläisten Liiton sihteeri Eero Lehtonen pohti, että jos lakko toi 35–40 penniä lisää tuntipalkkoihin, niin oli vaikea mennä sanomaan, etteivät sosialidemokraatit saaneet ottaa osaa korpilakkoon.⁵⁰⁶

Syksyllä 1970 SDP:n ay-jaosto ehdotti, että SAK:n hallituksen sosialidemokraattisen ryhmän, SDP:n puoluetoimikunnan ja SDP:n ay-jaoston oli yhteisesti annettava selvät ohjeet sosialidemokraattisille työntekijöille miten heidän piti työpaikoillaan suhtautua työselkkauksiin. Jaoston mukaan tilanne muodostui kestävämmäksi, jos ”asioita ryhdyttiin hoitamaan työpaikkakohtaisesti, jopa työtaistelua hyväksikäyttäen.”⁵⁰⁷ Ohjeet lähetettiin ja niissä todettiin, että SDP ei hyväksy poliittisia eikä mielenosoituslakkoja ja aina edellytetään sääntöjen noudattamista.⁵⁰⁸

SDP:n ammattiyhdistysvaltuuskunnan puheenjohtajana Sulo Penttilä linjasi vuonna 1973 lakkosääntöjä Suomen Sosialidemokraatin artikkelissa, jossa hän ilmaisi, että lakkoon voitiin turvautua vain siinä tapauksessa, että neuvotteluissa oli epäonnistuttu. Lakon laillisuutta ei voitu tarkastella pelkästään työehtosopimuslain valossa. Ensisijaiset tarkasteluperusteet muodostuivat jäsenten päätösten, sääntöjen ja omien sopimusten noudattamisesta. Työehtosopimuslain lisäksi vaikuttivat asiaan lisäksi mm. työriitojen sovittelusta annettujen säädösten noudattaminen mikä on tulkittavissa kehotukseksi noudattaa sopimuskauden aikaista työrauhavelvoitetta. Penttilä otti esille pienituloisille koituvat taloudelliset haitat. Oli virhe kuvitella, että istumalakon haitat korjattaisiin ylitoilla tai urakkavauhtia tilapäisesti vauhdittamalla. ”Siivoojaa tai muuta pienipalkkaista ei kutsuta ylitoihin.” Penttilä kehotti aloittamaan keskustelun ammattiosastoissa ja työpaikoilla istumalakkojen laillisuudesta ja haitoista pienituloisille.⁵⁰⁹ STK:ssa lausutun käsityksen mukaan Penttilän lausunto kuvasi sosialidemokraattien yleistä inhoa korpilakkoja kohtaan. STK puolestaan kasasi vastuuta SAK:n sosialidemokraattiselle ryhmälle lakkojen hillitsijänä.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ SDP:n ay-jaosto, pöytäkirja 18.9.1970. TA.

⁵⁰⁷ SDP:n ay-jaosto, pöytäkirja 6.10.1970. TA

⁵⁰⁸ Sorsa 2003, 173.

⁵⁰⁹ Suomen Sosialidemokraatti ”Lakko laillinen ainoastaan ammattiliiton hyväksymänä”, 1.9.1973

⁵¹⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 13.2.1973. ELKA.

Sosialidemokraatit ohjeistivat työpaikka-aktiivejaan korpilakkojen varalta. Oli sanouduttava selvästi irti sääntöjen vastaisesta toiminnasta. Mikäli lakko kaikesta huolimatta syntyi, asiat oli ajettava siihen pisteeseen, että kommunistien oli lopetettava se itse. Liitoille annettiin ohjeet kiristää otteita laittomaksi katsottavia toimenpiteitä kohtaan. Oli korostettava, että sosiaalidemokraatit olivat järjestäytyneet joukko, joka toimi sääntöjen, sopimusten ja järjestöpäätösten mukaan, otti vastuun, noudatti järjestödemokratiaa ja seiso i kaikessa työmiehen asian takana. Sosialidemokraatteja oli heti aloitettava kouluttaa todellisiksi taistelijoiksi.⁵¹¹

Metallityöväen Liiton vaalivuonna 1975 sosialidemokraatit ottivat jälleen kantaa työtaisteluihin. Kritiikin kärki suuntautui omaan joukkoonkin. Hämmästeltiin sitä, että SDP:n jäsenet eivät ottaneet yhteyttä liiton sosialidemokraattisiin toimitsijoihin, kun he sopivat paikallisesti kommunistien kanssa "työpaikkaretelöistä". Lakoilla saavutetut pienet tulokset rummutettiin suurina voittoina jäsenistölle ja samalla mustamaalattiin Metallityöväen Liittoa ja SDP:tä. "Sabotointitoimintaa" johdettiin keskitetysti SKP:stä. Samalla saivat myös työnantajat osansa kritiikistä. Kokoomuksen ja porvareiden taktiikka perustui sosialidemokraattien nujertamiseen, josta todisteena olivat työpaikkalevottomuuksilla hankitut pennit, joilla kommunistit rehentelivät.

Työnantajien kaksinaamaisuus ja sosialidemokraattisten tes-neuvottelijoiden pettäminen osoittivat muistion mukaan saumatonta yhteistyötä sosialidemokraatteja vastaan. Työnantajat kiristivät sosialidemokraatteja valvomaan työrauhaa ja lyömään työläisiä päähän lakkojen yhteydessä, "mikä oli luonnollista, koska sosialidemokraatit olivat kirjoittaneet nimensä työrauhakontrahtin alle."⁵¹² Ohjeita suunnitelleiden tovereiden käsityksistä kuului lievä paniikki, johon lähestyvä liittokokousvaali antoi aiheita.

Sosialidemokraatit saivat tietoa kommunistien suunnitelmista ja osallisuudesta lakkoliik ehdintään myös Kalevi Sorsan vastaanottamien, entisen SDP:n järjestösihteerin Veikko Puskalan tiedusteluorganisaation raporteista. Esimerkiksi keväällä 1974 Puskala raportoi SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen kirjoittaneen mahdollisissa kesävaaleissa virran vievän vasemmalle ja perinteisen sosialidemokratian menettävän otteensa SDP:ssä. Näin siksi, että sosialidemokraattisten työläisten enemmistö olisi toiminut tosiasiallisesti sosialidemokraattista politiikkaa vastaan

⁵¹¹ PM ilman otsikkoa ja päivämäärää, 92 Kalevi Sorsa 1975, SDP 1975:5 92. TA.

⁵¹² Sosialidemokraattinen tes-politiikka pääpiirteissään, muistio 4.4.1975, 92 Kalevi Sorsa 1975, 1975:5, TA.

yhdessä kommunistien kanssa ja sosialidemokraatit olisivat valmiita romuttamaan puoleensa sopimuspolitiikan, jota eivät hyväksyneet. Työehtosopimusratkaisut oli tehty ay-johtajien enemmistöpäätöksillä eikä työläisjoukkojen tuella. Saman raportin mukaan pääsihteeri Arvo Aalto arvioi tilanteen joukkojen keskuudessa olevan niin suotuisan, että voitiin nopeasti saavuttaa hegemonia ay-liikkeessä, mikä avaisi mahdollisuudet ay-liikkeen voiman käyttämiseen jopa poliittisena painostusvoimana.⁵¹³

Raportteihin on syytä suhtautua varauksellisesti, vaikka liitteenä olisikin valokopioita alkuperäisistä papereista. Raporttija saattaa kaunistella sanomaansa vastaanottajien miellyttämiseksi. Kommunistien käsitykset sosialidemokraattien valmiudesta romuttaa puolueen sopimuspolitiikka olivat ajankohtaan nähden outoja, sillä juuri oli hyväksytty Lindblomin nimeen liitetty tulopoliittinen sopimus, joka oli laaja ja kattava. Jos Saarisen ja Aallon puheet pitivät paikkansa, voisi tässäkin yhteydessä huomata miten eri tavalla vasemmistopuolueissa hahmotettiin maailmankuvaa ja arvioitiin yhteiskunnallista tilannetta. Kahden itsenäisen poliittisen ryhmän SAK:ssa oli vielä vaikeampi muodostaa yhteistä käsitystä edes arkipäiväisimmistäkään asioista, koska molemmat ryhmät käsittelivät asiat ennakkoon keskuudessaan eivätkä välttämättä edes saman tiedon pohjalta. Käsityksiä eivät varmasti selventäneet toisen käden tiedot tai huhut.

7.7. Vuosikymmenten pelisääntöhanke – hivuttamalla eteenpäin

Lakko-oikeuden rajoittamiseen ja sanktioiden koventamiseen tähtäävän työlainsäädännön, sopimusten ja neuvottelumenettelyn nimeäminen pelisäännöiksi oli omiaan häivyttämään lakkoliikkeiden taustalla olleet yhteiskunnalliset ja taloudellisia tekijät juridiseksi ongelmaksi. Keskusteluja ja neuvotteluitakin pelisäännöistä käytiin 1950-luvulta lähtien kaikilla vuosikymmenillä ja STK:n kestopäätöksenä oli tiukentaa työrauhajärjestelmää.⁵¹⁴ STK:lla ja palkansaajien keskusjärjestöillä oli valtakunnansovittelija Kaarlo Sarkon mukaan nimetyn toimikunnan työssä yhteinen tavoite vahvistaa keskusjärjestöjen asemaa suhteessa jäsenliittoihin.⁵¹⁵ Tulkin-taetuioikeuteen, työrauhavelvoitteen tiukentamiseen ja keskusjärjestöjen aseman vahvistamiseen kohdistuneet tavoitteet olivat kuitenkin niin kaukana toisistaan, että pelisääntöhanke ei 1970-luvulla käytännössä edennyt.

⁵¹³ SKP ja ennenaikaiset kesävaalit 19.4.1975, 92 Kalevi Sorsa, 1975:9, kommunistit. TA

⁵¹⁴ Palanko-Laaka 1989, 34.

⁵¹⁵ Palanko-Laaka 1983, 141.

Samaan aikaan SAK:n tavoitteena oli uudistaa neuvottelujärjestelmää, mutta toiseen suuntaan kuin korporatistinen sisäpiiri kaavaili. Tavoitteena oli poistaa työnantajien tulkintaetuoikeus ja rajoittaa työnantajan yksipuolista työjohto- ja valvontaoikeutta. Tulkintaetuoikeuden siirtämisessä oli kyse siitä, että työnantajien olisi ollut riitatapauksissa noudatettava sitä tulkintaa, jonka ammattiliitto olisi vahvistanut neuvottelujärjestyksen mukaisissa neuvotteluissa. Työntekijöille vaadittiin veto-oikeutta myös silloin, jos työnantaja olisi muuttanut yksipuolisesti työpaikan käytäntöjä. Etuoikeus oli ulotettava myös työoikeudellisten lakien tulkintaan.⁵¹⁶

Työmarkkinoiden pelisääntöneuvotteluiden taustalta löytyi pyrkimystä pienryhmiin tai avainryhmien lakko-oikeuksien rajoittamiseksi tai pakottamiseksi sovintoon. Kaikki 1970-luvulla toimineet valtakunnansovittelijat, Erkki Sunila, Kaarlo Sarkko, Paavo J. Paavola ja Keijo Liinamaa olivat mukana edistämässä tavalla tai toisella lakko-oikeuden rajoittamista. Sovittelijan asemaa työriitojen sovittelussa pohdittiin myös siihen suuntaan, että sovittelija olisi ollut sidottu tulopoliittisen sopimuksen tasoon.⁵¹⁷

Vuosikymmenen alussa Paavo J. Paavola totesi toiveikkaasti, että paikallisessa neuvottelumekanismissa oli esiintynyt kitkatekijöitä, mutta ne olivat hänen mielestään korjaantumassa. Paavolan lääke lakkoihin oli nostaa hyvityssakot viisinkertaisiksi. Sen sijaan yksittäistä työntekijää ei ollut hänen mielestään aiheellista rangaista.⁵¹⁸ STK ajoi lakkosakkojen korottamista ja piti tärkeänä sitä, että myös yksilöä voitiin rangaista lakkoon osallistumisesta.⁵¹⁹ Valtakunnansovittelijat olivat varsin aktiivisia myös pohjoismaisessa ympäristössä ja he olivat mukana pohtimassa olisiko syytä siirtyä pakkosovitteluun, jolloin olisi voitu rajoittaa ainakin jossain määrin ”yhteiskunnan kannalta elintärkeisiin toimintoihin kohdistuvat työtaistelut.”⁵²⁰ Paavo J. Paavolan mielestä ongelma saattoi tulla ajankohtaiseksi, mikäli SAK:n 10. edustajakokouksen päätöksistä ei olisi apua työrauhan parantamiseen, ja mikäli

⁵¹⁶ Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Katsaus työehtosopimustoimintaan ja työehtosopimuspoliittinen ohjelma 1976, 87–88.

⁵¹⁷ Pohjoismaisten sovittelijoiden kokoukset 29–30.8.1968, 26.11.1971, heinäkuu 1973, elokuu 1975, 6.8.1975, elokuu 1977. VSA.

⁵¹⁸ Paavo J Paavola, Työriitojen sovittelumenettelyä koskeva katsaus 21.9.1971. Kunnallisen sopimusvaltuuskunnan kokous, VSA.

⁵¹⁹ STK johtokunta, pöytäkirja 13.2.1973, ELKA.

⁵²⁰ Erkki Sunila, Kertomus osallistumisesta Pohjoismaiden työriitojen sovittelijoiden 8. kokoukseen Tukholmassa 25–26.11.1971, VSA.

pienet ryhmät eri keskusjärjestöistä alkaisivat kiristää itselleen muita parempia etuuksia avainasemansa perusteella.⁵²¹

Lakkoilun lisääntyessä korporatistinen työmarkkinapiiri, työmarkkinajärjestöt ja valtio, lisättyä työvoimaministeriön asettamalla Työmarkkinasuhteiden neuvottelukunnalla, ryhtyivät selvittämään työtaisteluiden syitä. Pelisääntöjä ja työrauhaa käsittelevät työryhmät ryhtyivät suunnittelemaan työtaisteluja ehkäiseviä keinoja. Kirsti Palanko-Laaka arvioi pelisääntökeskusteluissa olleen voittopuolisesti esillä vaatimuksia, jotka olisivat johtaneet työntekijöihin kohdistuneiden rajoitusten ja rikkomusseuraamusten lisääntymiseen.⁵²²

Erkki Sunilan johdolla selvitettiin 1972 Metallityöväen Liiton lakon syitä liiton ja Metallityöntajaliiton yhteisessä työryhmässä. Tämä työryhmä keskittyi tutkimaan paikallista neuvottelutoimintaa. Sen heikkoutta pidettiin yhtenä metallialan lakon, mutta myös muidenkin villien lakkojen syynä. Työryhmä syytti myös politiikkaa. Arvio oli, että sitä ei tuotu suoraan työpaikoilla esille, vaan peitteeksi pyrittiin aina löytämään - ja useimmiten onnistuttiinkin - jokin muu työpaikan ongelma.⁵²³ Sunilan työryhmän työn tulokset jäivät ehdotuksiksi ja Metallin jäsenet jatkoivat kärkisijalla korpilakkojen järjestämistä koko vuosikymmenen ajan.

Työmarkkinajohtajien korporatistinen eliitti kokonaisuudessaan kokoontui miettimään keinoja työrauhan parantamiseksi kesäkuussa 1973 lakkokevään jälkeen.⁵²⁴ Tästä kesäkuun tapaamisesta alkoi koko vuosikymmenen jatkunut hanke työmarkkinoiden pelisääntöjen uudistamiseksi, joka sinänsä oli nouseva esiin tulevinakin vuosikymmeninä lähes jokaisen lakon yhteydessä. Ensimmäisessä neuvottelussa etsittiin lähinnä syitä lakkosumaan. Koko työmarkkinoiden johtokaarti oli yhtä mieltä siitä, että parantamisen varaa oli, mutta sen sijaan käsitykset lakkojen syistä kävivät ristiin.⁵²⁵

⁵²¹ Paavo J Paavola, Työriitojen pakkosovittelusta ja laittomista työtaisteluista, Suomen Sanomalehtimiesliiton pääluottamusmiesspäivät 16.10.1971, VSA.

⁵²² Palanko-Laaka 1983, 140.

⁵²³ Muistio, 1971, ei tekijää, ei päiväystä. Valtakunnansovittelijat, Työriitojen sovittelu 1920–73; muistiot, mietinnöt, katsaukset. VSA.

⁵²⁴ Työmarkkinapolitiikan ongelmia nykyisiä ongelmia käsittelevä neuvottelutilaisuus 19.6.1973. Työriitojen sovittelu 1973–, muistiot, mietinnöt, katsaukset. VSA. Paikalla olivat Erkki Sunilan johdolla mm. Keijo Liinamaa, Niilo Hämäläinen, Pekka Oivio, Simo Elomaa, Lauri Hyppönen, Jorma Reini, Timo Laatonen, Erkki Partanen, Tapio Koski, Unto Rissanen, Aulis Eskola, Teuvo Varjus.

⁵²⁵ Mansner 1990, 195–196.

Samaisessa kokouksessa Sunila esitteli työmarkkinamiehille sovittelijoiden ”murheita”. Yksi oli se, että sovintoehdotus päästettiin jäsenäänestykseen eivätkä neuvottelijat ottaneet kantaa hyväksymisen tai hylkäämisen puolesta. ”Miten kenttä voi tällaisessa tapauksessa tietää onko ehdotus hyvä vai huono.” Sunila piti myös ihmeellisenä, että kun sovittelija yritti saada sovintoehdotukseen rahaa, sitä ei luvattu. Kun oltiin sovittelun viime vaiheessa, niin sama kertaalleen evätty raha tai enemmänkin heitettiin kuitenkin peliin. Sovittelutoimen kanta-asiakkaat puolestaan menivät mielellään sovittelijan selän taakse. Lakkoluvat olivat liian herkässä ja julkisuuden kaipuukin saattoi houkutella sovittelun piiriin.

Niilo Hämäläisen syyttävä sormi osoitti työnantajia, jotka eivät liikkuneet neuvotteluissa, vaan pennejä heltisi vasta, kun työntekijät ryhtyivät istumaan. Työntekijät oli opetettu, että pelisääntöjä noudattamalla ja neuvottelemalla ei saatu mitään. Hämäläinen halusi tavoitteeksi sen, että palkkalinjan ylitys ei voinut olla mahdollista sovittelijankaan avulla vaan pikemminkin päinvastoin. Järjestöt oli opetettava siihen, ettei sovittelusta herunut yleisen linjan ylittävää korotusta. Hänen mielestään sellainen ay-johto oli vastuuton, joka ei ottanut kantaa ratkaisuehdotukseen puolesta eikä vastaan vaan arvuutti ratkaisun jäsenäänestyksellä. SAK ei enää myöntänyt lakkolupia, koska ”tätä koskeva sääntökohta valitettavasti poistettiin.” Hämäläinen tuomitsi vauhdituslakot ja katsoi, että ne eivät tuoneet sopimuksia yhtään minuuttia lähemmäksi, vaan pikemminkin huononsivat neuvottelusuhteita.

Kokouksen osanottajat löysivät yhteisen linjan ehdotuksiksi työrauhan edistämiseen. He kaipasivat demokraattisesti valituille edustajille mahdollisuutta hoitaa asioita niin, ettei jokainen ollut ”sorkkimassa” neuvotteluita. Näiden edustajien oli uskallettava tehdä ratkaisuja eikä alistaa niitä kentälle jäsenistön ratkaistavaksi. Keskusjärjestölle kaivattiin arvovaltaa joukkojen pitämiseen kurissa, ja niiden piti myös puuttua ”vallattomuuksiin”.

Työnantajan ei pitänyt suostua työntekijöiden perusteettomiin vaatimuksiin vaan oli ”annettava työntekijäpuolen puskea päänsä seinään ja oppia sitä kautta pelisäännöt.” Keskusjärjestöt eivät puuttuneet riittävästi ”vallattomuuksiin”. Sovitteluratkaisulla ei saanut tulla parempaa tulosta kuin neuvotteluratkaisulla. Oli löydettävä keinot, joilla sopimuslinja saatiin kestämään. Sovittelijan piti antaa vain yksi sovintoehdotus eikä niitä puolin ja toisin voitu odottaa enää lisää.⁵²⁶ Ay-liikkeen kannalta yhteiset linjaukset vaikuttavat oudoilta, mutta ne kertovat ennen kaikkea

⁵²⁶ Työmarkkinoiden nykyisiä ongelmia kosketteleva neuvottelutilaisuus, pöytäkirja 19.6.1973, VSA.

kaikkien työmarkkinoiden keskusjärjestöjen turhautumisesta ammattiosastojen itsenäisesti päättämiin villeihin lakkoihin sekä toisaalta tavoitteista päästä kontrolloimaan kenttätason toimintaa.

Särön neuvonpidon yksituumaisuuteen toi SAK:n sihteeri Elomaa, joka totesi STK:n johtotyylin muuttuneen siten, että palkkapolitiikka oli liian kireää ja keskitetyillä ratkaisulla sidottiin liittojen ja sovittelijan kädet. Keskitetyistä sovittiin pienissä poppoissa. Inflaatio oli ollut arvioitua nopeampaa, jolloin työntekijöiden mielestä tulopoliittiset sopimukset olivat huonoja. SAK:n ei pitänyt mennä lakkolupien antamisen menettelyyn, vaan liittojen oli itse harkittava tilanne ja kannettava vastuu lakkopäätöksistä.⁵²⁷

Työn jatkuessa elokuussa päästiin yksimielisyyteen työmarkkinajärjestöjen yhteisen työryhmän nk. Sarkon toimikunnan perustamisesta. STK:n toimitusjohtaja Timo Laatonen linjasi ratkottaviksi ongelmiksi sovittelijan liiallisen käyttämisen, pienryhmien lakot ja työrauhan sitovuuden sopimuskauden aikana.⁵²⁸ Toimikunta oli riipeä ja sai aikaan joukon ehdotuksia jo lokakuussa. Se korosti, että oli tärkeää pyrkiä kokonaisvaltaisiin ratkaisuihin, mutta ratkaisujen ehdottomana edellytyksenä oli, että keskusjärjestöt pystyivät pitämään huolta ”kokonaisvaltaisen ratkaisun noudattamisesta liittotason toteutuksessa.”

Sopimuspolitiikan oli oltava mahdollisimman oikeudenmukaista eri aloilla, mikä ei kuitenkaan tarkoittanut, että kaikkien alojen vaatimukset pitivät tai voitiin ottaa huomioon. Mekanismin toimimiseksi piti siirtää ajoissa jäsenliittojen avoimeksi jääneet sopimuskohdat keskusjärjestöjen käsiteltäviksi, jolloin keskusjärjestölle jäisi kohtuullinen aika riidan selvittelyyn ennen kuin se siirtyi sovittelijalle. Sovittelijan liikkumavarasta toimikunta totesi, että hän oli velvollinen ottamaan huomioon työmarkkinoilla omaksutun sopimuspoliittisen linjan ja ”hänen tulisi esityksiä tehdessään pitäytyä tämän linjan puitteissa eikä vaarantaa sen toteutumista.” Sovittelijalle ehdotettiin myös ”palautusoikeutta”, jos liitot eivät olleet käyneet neuvottelujaan loppuun asti ennen sovittelua.

SAK:n edustaja komiteassa, lakimies Jukka Sädevirta jätti eriävän mielipiteen mietintöön. Sädevirta arvioi, että komitean työtä leimasi pinnallisuus ja yksipuolisuus. Työmarkkinoiden häiriövaikutusten eliminoimiseen eivät riittäneet mitkään näen-

⁵²⁷ Työmarkkinoiden nykyisiä ongelmia koskettava neuvottelutilaisuus, pöytäkirja 19.6.1973, VSA.

⁵²⁸ Työmarkkinoiden nykyisiä ongelmia koskettava neuvottelutilaisuus, pöytäkirja 9.8.1973, VSA.

näiset osallistumisen muodot. Työryhmän ehdotukset olisivat merkinneet keskusjärjestökeskeisyyden lisääntymistä jäsenvaltaisuuden kustannuksella, mikä puolestaan olisi johtanut päätöksenteon etääntymiseen jäsenistöstä ja keskittymiseen pienelle huippuryhmälle. Seurauksena olisi ollut mahdollisesti jäsenistön vieraantumista ja lisää konflikteja.

Sovittelu kävisi mahdottomaksi, jos sovittelija oli velvollinen noudattamaan samaa linjaa, jonka joku osapuoli oli jo aikaisemmin torjunut. Voimakkaat alat selvisivät ”tyhjistä kierroksesta” heikkoja aloja paremmin, mikä ei suinkaan myötävaikuttanut eri palkansaajaryhmien palkkaerojen tasoittumiseen. Laittomien lakkojen yhteydessä työriitojen sovittelulain 7§ oli tyyppiesimerkki sääntelystä, jossa työelämän valtaresursseiltaan eriarvoisille osapuolille oli näennäisesti asetettu täysin samantyyppiset oikeudet ja velvollisuudet. Työntekijäpuolella oli käytettävänä vain yksi keino, lakko.⁵²⁹

Sarkon toimikunnan ehdotuksia ei käsitelty virallisesti SAK:ssa.⁵³⁰ Kansandemokraattisessa ryhmässä silloinen SKP:n ay-sihteerinä Olavi Hänninen määritteli toimikunnan ehdotukset isoksi jutuksi, josta vielä käytäisiin sota. SAK:n II puheenjohtaja Arvo Hautala kehotti torpedoimaan ehdotukset mahdollisimman nopeasti.⁵³¹ Ryhmä päätti, että Sarkon toimikunnan ehdotuksia ei saanut toteuttaa tai muuten SAK:lta olisi viety ”syömähampaat” ja keskusjärjestöstä olisi tullut vielä voimakkaammin työrauhapoliisi. Asiaa auttoi, että koko SAK:n oikeudellinen osasto oli eriävän mielipiteen takana ja monet nuoremmat sosialidemokraattiset liittojen toimitsijat, jotka eivät välttämättä halunneet lisätä keskusjärjestön valtaa, kiittelivät eriävästä mielipiteestä, kun taas vanhemmat toimitsijat sen sijaan uittivat eriävän mielipiteen tekijän kölin alta.⁵³² SAK:n emerita juristin Kirsti Palanko-Laakan mukaan pelisääntöjen uudistaminen oli ylipäätään SAK:lle poliittisesti arkaluontoinen hanke. SAK:n sosialidemokraattinen ryhmä ei halunnut ottaa yksin vastuuta sen toteutumisesta, vaikka enemmistöryhmässä näkemykset vaihtelivat suuresti. Ei myöskään haluttu asettaa tässä kysymyksessä poliittisia ryhmiä voimakkaasti vastakkain.⁵³³

⁵²⁹ Työmarkkinatoimikunnan mietintö ja eriävä mielipide mietintöön 1973, VSA. Toimikunnassa oli puheenjohtajana piirisovittelija Kaarlo Sarkko ja jäsenenä Pekka Oivio, myöhemmin Kunto Kaski, Jukka Sädevirta SAK:sta ja Pentti Somerto STK:sta

⁵³⁰ Palanko-Laaka, 1983, 141.

⁵³¹ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 30.8.1973. Kansan Arkisto.

⁵³² Sädevirta, haastattelu 25.3.2010, kirjoittaja

⁵³³ Palanko-Laaka 1983, 140.

Joulukuussa 1973 perustetussa työriitalautakuntaa ja neuvottelumenettelyä uudistavassa työryhmässä SAK:n Sädevirta ehdotti laajempaa ja syvällisempää analyysiä sekä kansainvälistä vertailevaa tutkimusta. STK:n Mauri Moren vaati, että pakkosovinnosta oli voitava keskustella ja Valtiovarainministeriön Raimo Nenonen oli samaa mieltä; ”yhteiskunnan intressin kannalta pakkosovinto voi olla jossain tilanteessa välttämätön.”⁵³⁴

Työnantajien linjana oli korostaa keskitetyn, tulopoliittisen linjan noudattamista. Heidän mielestään ennen sovitteluun turvautumista liittojen avoimet kysymykset oli saatettava keskusliittotasolla neuvoteltaviksi. Sovittelun oli noudatettava yleistä sopimuspoliittista linjaa. Sovintoehdotuksen oli oltava sovittelun päätös. Sovittelijalla oli oltava oikeus velvoittaa panemaan sovintoesitys jäsenäänestykseen. Sanktioita oli kiristettävä.⁵³⁵

Sädevirran eriävän näkemyksen mukaan työriitojen sovittelu perustui ajatukselle, että osapuolten ristiriidoista voitiin saada aikaan kompromissi. Jos haluttiin tutkia jonkin konfliktin sääntelymekanismien toimivuutta, ensin olisi tutkittava työriitojen olemusta, rakennetta, syntyperusteita ja suhteita yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Ennalta ehkäisyä oli kehitettävä paikallisesti. Sovittelu oli ohjattava sinne, missä riidan osapuolten kompromissi olisi mahdollinen. Sovittelutointa oli kehitettävä niin, ettei se synnytä uusia ristiriitoja.⁵³⁶ Sädevirta näkemyksineen jäi yksin tässäkin työryhmässä.

Valtakunnansovittelija Paavola esitti, että työriitalakiin oli lisättävä sovittelijan velvollisuus ottaa huomioon vain työmarkkinoiden yleinen linja. Hän kannatti Morenin esitystä työriitalautakunnasta, jolle sovittelu olisi siirtynyt sen jälkeen, kun sovintoesitys oli hylätty tai sille ei ollut edellytyksiä. Samoin työriitalautakunta olisi astunut kuvaan, kun työnseisauksen laajentaminen tai työalan laatu olisi kohdistunut yhteiskunnan elintärkeisiin toimintoihin tai olisi vahingoittanut huomattavasti yleistä etua. Lautakunnan ratkaisulla olisi ollut sama voima kuin työehtosopimuksella. Työrauhavelvoite olisi astunut voimaan heti, kun riita olisi siirtynyt työriitalautakunnan ratkaistavaksi.⁵³⁷

⁵³⁴ Työriitalakitoimikunnan pöytäkirjat 18.2.1973–24.8.1974, VSA.

⁵³⁵ Työriitojen sovittelulain uudistamisesta, Mauri Morenin ja Stig-Erik Leiposen muistio 4.7.1974. VSA.

⁵³⁶ Sovittelutoimen asema työriitojen sääntelymekanismeissa, Jukka Sädevirran muistio, ei päivämäärää, VSA.

⁵³⁷ Työriitalakitoimikunnan jäsenille. PJP, ei päivämäärää, VSA.

Outo sivupolku muodostui "Hiljaisen työryhmän" esityksistä. Ryhmä oli niin hiljainen, etteivät siitä tienneet edes kaikki sosialidemokraattisen ryhmän johtoon kuuluneet henkilöt.⁵³⁸ Se koostui pienestä joukosta työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen johtajia. SAK:n edustajat "hiljaiseen työryhmään" olivat valikoituneet epävirallisesti sd-ryhmän ulkopuolella. Jostain sitten putkahtivat esiin "Helsinki 11.6.1976" merkinnöin varustetut anonyymit esitykset. "Hiljaisessa työryhmässä" vallitsi yhteisymmärrys vuoden 1946 yleissopimukseen, työehtosopimuslakiin ja työriitojen sovittelulakiin tehtävistä muutoksista.⁵³⁹

Itse itsensä valinnut työryhmä halusi kasvattaa keskusjärjestöjen merkitystä neuvottelijoina ja sopimusten valvojina. Ehdotusten mukaan SAK ja STK olisivat sopineet neuvottelumenettelyä säätelevästä yleissopimuksesta ja paikallisia neuvotteluja varten olisi luotu oma koneistonsa. Keskusjärjestöjen asemaa piti vahvistaa, työehtosopimusjärjestelmää tiukentaa ja työriitojen sovitteluun liittyviä pakotteita ja sanktioita lisättävä. Utta oli se, että keskusjärjestöt olisivat voineet vaikuttaa jäsenliittojensa tes-politiikkaan, vaikkei keskitettyä sopimusta olisi ollut syntynyt. Jäsenliitot eivät olisi voineet myöskään poiketa keskitetyn sopimuksen linjasta. Riitojen selvittelyyn esitettiin välimiesmenettelyä. Hyvityssakkoja esitettiin nostettavaksi. Työriitojen sovitteluun esitettiin avainryhmille pakkosovintoa.⁵⁴⁰ Tapio Bergholm arvioi, että työtaisteluoikeuden rajoittamiselle oli vaikea saada tukea sosialidemokraattienkaan johtamissa liitoissa. Näin ollen varsinaisten työryhmien ja "hiljaisen työryhmän" esitykset eivät johtaneet lainsäädännön muutoksiin, eikä ehdotuksia rohjettu viedä SAK:n tai ammattiliittojen käsiteltäviksi.⁵⁴¹

STK:ssa sen sijaan oletettiin, että SAK:n sosialidemokraattien kanssa oli päästy yhteisymmärrykseen tavoitteena olleesta sovittelulain ja työehtosopimuslain tarkistamisesta ja uuden yleissopimuksen aikaansaamisesta ja että yhteinen työryhmä oli jo saanut aikaan lakitekstit ja sopimustekstin. Tiedossa oli kuitenkin, että SAK:n sosialidemokraatit eivät olleet käsitelleet ehdotuksia laajemmin edes omissa joukoissaan, saati että olisivat voineet keskustella niistä kansandemokraattien kanssa.

⁵³⁸ Mansner 1990, 213.

⁵³⁹ Vuoden 1946 yleissopimuksessa sovittiin neuvottelujärjestyksestä sekä työmarkkina-neuvottelujen pelisäännöistä. Yleissopimuksessa sovittiin sen lisäksi luottamusmiesjärjestelmästä, järjestötoiminnan esteettömyydestä, järjestäytymisvapaudesta, työtaistelujen ennakkoilmoituksesta, irtisanomisajoista ja työnantajan direktio-oikeudesta. Sopimis- ja neuvottelutoiminnan perustana ollut yleissopimus oli voimassa vuoteen 1997.

⁵⁴⁰ Palanko-Laaka 1983, 141–142.

⁵⁴¹ Bergholm 2012, 323.

Tämä konsensus olisi voinut Somerton mukaan tarjota myöhemmin yhden ainesosan seuraavan talven keskitettyyn sopimukseen.⁵⁴²

Markku Mansner arvioi, että työriitojen sovittelulaki olisi lisännyt sovittelijoiden valtaa. Kolmikantainen työriitalautakunta olisi saanut lopettaa avainryhmien lakot, vaikka lakko-oikeus olisi muodollisesti säilynyt ennallaan. SAK:n edustajat olivat sanoneet odottavansa ensin edustajakokousta ja sitten hallituskokoonpanon muutoksia, koska ehdotukset vaikeuttaisivat hallitusyhteistyötä. Pelisäännöt eivät edenneet minnekään SAK:ssa. Pelisäännöt eivät liikahtaneet myöskään demareiden palattua hallitukseen ilman kansandemokraatteja.⁵⁴³

Seuraavan kerran pelisääntöihin palattiin kesäkuussa 1977. Työryhmien ja toimikuntien ehdotukset olivat herättäneet paljon porua, mutta vähän villoja eivätkä ne johtaneet lainsäädännön uudistumiseen. Julkisuudessa Päiviö Hetemäki syytti julkista valtaa, joka ei ollut aktiivinen muuttamaan työehtosopimuslainsäädäntöä niin, että sopimusten pitävyyteen voitiin työnantajapuolella luottaa. Muissa Pohjoismaissa voitiin rangaista yksittäistä työntekijää ja samaan käytäntöön olisi ollut Suomessakin Hetemäen mielestä pyrittävä.⁵⁴⁴

STTK:n voimalaitoslakko toukokuussa 1977 kirvoitti jälleen julkisuuteen keskustelun avainryhmien lakko-oikeudesta. Täysin yllätyksenä lakko ei tullut, sillä sitä oli ennakoitu STK:ssa jo 1975. Teknikoiden ja alemmpipalkkaisten insinöörien tiedettiin olleen tyytymättömiä ja ensimmäinen insinöörilakkokin oli jo koettu Tampellassa. STK:ssa teknikoiden myönnettiin jääneen jälkeen teollisuuden työntekijöistä.⁵⁴⁵ Tästä huolimatta voimalaitoslakon yhteydessä 1977 STK:n johtokunnassa kuitenkin harkittiin voitiinko STTK:n johto, STTK:n jäsenliittojen päättävät elimet ja teknikoiden paikallisyhdistysten johtohenkilöt saattaa syytteeseen alioikeuksissa.⁵⁴⁶ STK:n johtokunta keskusteli myös jäsenmaksujen perintäsopimuksen irtisanomisesta. Se hylättiin, koska irtisanomisaika oli kolme kuukautta eikä se olisi ehtinyt vaikuttaa, mutta samalla päätettiin, että valmistellaan lakon loputtua uudistus, jonka mukaan perintäsopimuksen voimassaoloaika olisi sama kuin työehtosopimuksen.⁵⁴⁷

⁵⁴² STK johtokunta, pöytäkirja 25.8.1976, ELKA.

⁵⁴³ Mansner 1990, 213.

⁵⁴⁴ Hetemäki 1976, 44.

⁵⁴⁵ STK:n johtokunta, pöytäkirja 6.2.1975, ELKA.

⁵⁴⁶ STK:n johtokunta, pöytäkirja 4.4.1977, ELKA.

⁵⁴⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 2.5.1977, ELKA.

STTK:n voimalaitoksia ja sähkönjakelua koskeva lakko oli hankala SAK:n sosialidemokraattiselle ryhmälle monestakin syystä. Kyse oli ay-sosialidemokraattien keskinäisistä erimielisyyksistä. STTK:laisen lakon takia joutuivat monet SAK:laiset lomautetuiksi. Esimerkiksi lomautettuja oli metallialalla paljon.⁵⁴⁸ SAK:laisten suhtautumisessa STTK:laisiin oli myös heidän työasemastaan johtuvaa jännitettä, koska teknikot toimivat työnjohtajina ja työntekijöiden lähimpinä esimiehinä. Voimalaitoslakon jatkuessa SAK:n sd-ryhmä alkoi pohtia jopa mielipiteen julkistamista pienryhmien lakkojen vaarallisuudesta. Sen mielestä pienten ryhmien vahingollisia lakkoja ei voitu hyväksyä. Sulo Penttilän mielestä oli voitava sanoa jotain ”yhteiskuntaa suojaavassa mielessä”. Sosialidemokraattinen ryhmä ehdotti SAK:n hallituksen kannanotoksi, että SAK torjuu vaatimukset työtaisteluoikeuden rajoittamisesta, mutta edellyttää työsopimuslain, neuvottelumenettelyn ja muiden velvoitteiden noudattamista.⁵⁴⁹

Neuvottelujärjestelmän kehittämiseen palattiin toukokuussa 1977, kun Pekka Oivio oli todennut, että alkuvuoden sopimuskierroksen jälkeen oli tarvetta neuvottelujärjestelmän kehittämiseen. Hän syytti STK:n asenteen synnyttävien lakkoja. Olavi Hänninen mukaan Mieltusen III vähemmistöhallituksella oli jo valmiina lakko-oikeutta rajoittava lainsäädäntö. Työnantajat ja porvaripuolueet pitivät sitä esillä kaiken aikaa. SAK:n valtuuston toukokuinen kannanotto lakko-oikeuksien rajoittamista vastaan tyrmäsi Somerton aikaisemmin ilmaiseman toiveikkouden työryhmien yhteisymmärryksestä. ”Mikään pelisääntöjen parantaminen” tai ”neuvottelumekanismien epäkohtien poistaminen” ei saanut johtaa toiminnan tai lakko-oikeuksien pienimpäänkään supistamiseen.⁵⁵⁰ Somerton mielestä keskustelut sosialidemokraattisten ay-johtajien kanssa olivat kuitenkin olleet rakentavia ja näytti olevan mahdollisuuksia parantaa neuvottelumekanismia lainsäädäntöä kehittämällä – etenkin jos hallituspohja laajenisi.⁵⁵¹

Kesäkuussa 1977 pääministeri Sorsa kutsui työmarkkinoiden edustajat suureen ongelmien puimistilaisuuteen. Siinä LTK:n Stig-Erik Leiponen mainitsi pelisääntöjen uudistusyrittäjiä olleen vuodesta 1973 mutta tuloksetta. Pekka Oivio ja Olavi Hänninen ehdottivat, että kunkin keskusjärjestön oli keskuudessaan ensin selvitettävä ongelmansa. Hänninen muistutti, että SAK:n valtuusto oli torjunut 20.5.1977 yritykset lakko-oikeuden rajoittamisesta ja pakkosovinnosta. Voimassa oli edelleen SAK:n tavoite sopimusten tulkintaetuoikeuksista ja SAK:ssa olisi hänen mielestään

⁵⁴⁸ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 2.5.1977, TA.

⁵⁴⁹ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 4.4.1977, TA.

⁵⁵⁰ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 20.5.1977, TA.

⁵⁵¹ STK:n hallitus, pöytäkirja 7.3.1977, ELKA.

pikemminkin pohdittava sitä, miten voitiin lisätä työtaisteluoikeuksia ja rajoittaa sulun käyttöä. Tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa pohti liittyikö ongelma tulopoliittisiin sopimuksiin, joiden avulla yritettiin haukata liian suurta kakkua. Oliko ylipäättään tavoiteltava tulopoliittista sopimusta, kun ongelma oli sen koossa pitämisessä, ja aiheuttiko järjestelmä sinänsä ongelmia.⁵⁵² Sen jälkeen alkoi kolmas kierros pelisääntökeskusteluja vanhojen ehdotusten hautauksella.⁵⁵³

Päiviö Hetemäki jatkoi vielä julkisuudessa television Itse asiassa kuultuna -ohjelmassa lakko-oikeuden rajoitusyrityksiä työryhmien työskentelyn osoittaututtua tuloksettomaksi. Samalla hän ennakoiki tulevaisuuden tavoitteita. Hänen mielestään oli lakko-oikeuden väärinkäyttöä, jos pienryhmä uhkasi panna yhteiskunnan polvilleen tulopoliittisen sopimuksen solmimisen jälkeen. Siihen piti yhteiskunnalla olla oikeus puuttua.⁵⁵⁴ Ratkaisuksi hän esitti, että tulopoliittisen sopimuksen solmimisen jälkeen olisi neuvoteltu avainryhmille yhdessä niiden keskusliittojen ja hallitusten kesken alaa koskeva sovellutus. Lakko olisi ollut kielletty. Jokainen alalle tuleva olisi tiennyt, että lakkoon ei saanut ryhtyä, mutta että ansiot turvattiin sovittelumenettelyllä.⁵⁵⁵ Nämäkään ehdotukset eivät johtaneet lainsäädännön uudistamiseen ja sanktioiden koventajat joutuivat odottamaan vuoteen 1984 asti, jolloin Mallasjuoman lakon jälkeen lakkosakot nostettiin moninkertaisiksi, mutta muuten työriitalaki jäi ennalleen.

7.8. Reaalipalkat vai politiikka?

Korporatismi konfliktien sääntelijänä ei toiminut 1970-luvun Suomessa, joka oli kansainvälisessä vertailussa lakkotilastojen kärjessä. Tulopoliittiset sopimukset eivät liioin taanneet elinkeinoelämän, SAK:n sosialidemokraattisen johdon ja valtioneuvoston tavoittelemaa työrauhaa. Tutkijoiden, lakkojen organisoijien, lakkoilaisten tai suuren yleisön mielipiteet työtaisteluista poikkeavat edelleenkin toisistaan. Se mikä on lakkolaiselle itse elettyä, on tutkijalle kiinnostava teoreettinen yhteiskunnan ilmiö tai suurelle yleisölle häiriötä arkielämään tuottava tapahtuma, jota voidaan tukea tai tuomita.

⁵⁵² Valtakunnansovittelijan koolle kutsuma, viime työehtosopimuskierröksellä todettuja ongelmia koskeva neuvottelutilaisuus, pöytäkirja 10.6.1977, VSA

⁵⁵³ Mansner 1990, 213.

⁵⁵⁴ Hetemäki 1979, 63.

⁵⁵⁵ Hetemäki, Tuomainen 1979, 47.

Lakkojen syihin on haettu selitystä karkeasti kahdesta linjauksesta. Lakot ryhmiteltiin työmarkkinaperusteisiksi tai poliittisista syistä johtuviksi. Voi päätellä, että voimakkaan rakennemuutoksen, matalan elintason ja korkean inflaation oloissa 1970-luvun alun noususuhdanteessa lakkoiltiin reaaliansioiden nousun vuoksi. Malttamattomuutta lisäsi nuorten työntekijöiden määrän kasvu teollisuudessa. Ofen ja Wiesenthalin kysymys kuinka paljon työläiset olivat valmiita tinkimään palkoista työtyytyväisyyden, terveyden tai vapaa-ajan hyväksi ei ollut 1970-luvun alkupuoliskon matalan elintason aikana ajankohtainen.

Lakkojen poliittiset syyt olivat tulkinnanvaraisia. Eheytyksen jälkeen molemmat poliittiset ryhmät tavoittelivat enemmistöasemaa ammattiliitoissa. Ryhmien toimintakulttuurit poikkesivat toisistaan. SAK:ssa sosialidemokraattinen johto pyrki esittämään palkkaliikkeitä ja kansandemokraattinen johto kannustamaan niihin. Sosialidemokraattinen ay-johto vetosi sopimusten kunnioittamiseen, työrauhavelvoitteen ja neuvotteluihin. Vasemmalla siivellä oltiin valmiita tulosten saavuttamiseksi käyttämään järjestövoimaa ja katsottiin sosialidemokraattien liittoutuneen yhteen työnantajien kanssa vahvistaakseen tulopoliittista sopimusjärjestelmää. Neuvottelutie koettiin turhauttavaksi ja tuloksettomaksi.

Socialidemokraatit arvioivat kommunististen työläisten lakkoilevan Moskovon ohjauksessa tavoitteenaan yhteiskunnan vallankumous. Ajankohdan ilmiöt, Neuvostoliiton suurlähettilään avoin tuki Metallin lakolle tai SKP:n kahtia jakautuminen, tukivat pelkoja. Poliittisessa oikeistossa ja elinkeinoelämän johdossa koettiin lakkoilun suuntautuvan kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää vastaan. Poliittinen selitys kuitenkin esti näkemästä, että työtaistelut johtuivat pääosin toimeentulokysymyksistä tai työpaikan ongelmista.

Tulopolitiikka itsessään oli konflikteja ruokkiva järjestelmä. Ennen tulopolitiikan alkua hyväksytyt säännöt SAK:n eheytykokouksessa antoivat liitoille keskitetystä neuvottelujärjestelmästä riippumatta itsenäisen oikeuden omaan sopimuspolitiikkaan. Eheytykokouksen suuri linja oli ollut demokratian kasvattaminen, joka ilmeni siirtymässä keskusjärjestökeskeisyydestä kohti jäsenliittojen itsenäisyyttä. Tulopoliittinen järjestelmä kasvatti uudelleen keskusjärjestökeskeisyyttä.

Työmarkkinakonfliktien ristiriita ilmensi työnantajien kaksijakoista, periaatteiden ja käytännön välistä ongelmaa. Työläiset tavoittelivat reaaliansioiden nousun takaavia palkankorotuksia. Työläisten painostaessa yrityksissä oli valmiutta maksaa tulopoliittisen sopimuksen ylittäviä palkankorotuksia hyvän tilauskannan ansiosta,

ja saada tuotanto pidettyä näin käynnissä. STK kielsi kuitenkin poikkeamasta tulopoliittisista sopimuksista ja uhkaili aisan yli potkivia yrityksiä sanktioilla. Toisaalta varsin pian työntekijät oppivat laskemaan, että neuvottelun pitkittäminen ei kannata, vaan vain lakolla tai sen uhalla saadaan liukumia tai työpaikan epäkohtia korjattua.

Tulopoliittista työrauhajärjestelmää ei saatu uudistettua Suomessa 1970-luvulla työmarkkinajärjestöjen johdon yhteisistä, monista yrityksistä huolimatta. Suurimman esteen muodosti jäsenistö, joka vastusti lakko-oikeuteen puuttumista poliittisesta suuntautumisesta riippumatta. SAK vastusti periaateohjelmassaan ja monissa hallinnon päätöksissä lakko-oikeuden rajoittamista. Siitä huolimatta halua kiristää lakko-oikeutta oli monella rintamalla.

Toteutuessaan ehdotukset olisivat hävittäneet ammattiliittojen oikeuden itsenäiseen sopimuspolitiikkaan, josta oli päätetty eheytykokouksessa hyväksytyissä säännöissä. Päätösvalta olisi siirtynyt keskusjärjestöjen johdolle ja työriitojen sovittelukoneistolle. Miltei koko vuosikymmenen kestänyt komiteatyöskentelykään ei tuottanut tulosta, vaikka keskeiset toimijat STK, villeistä lakoista kiusaantunut SAK:n sosialidemokraattinen johto, maan poliittinen johto ja koko työrauhakoneisto löysivät yhteisymmärryksen, ja pyrkivät rajoittamaan selkeästi lakko-oikeutta ja kiristämään sanktioita. Tavoitteita ei kuitenkaan lähdetty viemään eteenpäin hallituksen tai eduskunnan käsittelyyn. Tiedossa oli varmaan, että SAK:n jäsenistö vastusti jyrkästi lakko-oikeuden rajoituksia.

Työrauhajärjestelmän kiristämisessä ja sanktioiden lisäämisessä toteutui monen korporatistien tutkijan havainto siitä miten ay-johto ja ay-jäsenet joutuvat korporatistisessa järjestelmässä ristiriitaan keskenään. Uudistusta valmisteltiin pienessä piirissä, julkisuudelta piilossa samalla, kun jäsenet vastustivat jyrkästi lakko-oikeuden rajoituksia. Vastarinta oli niin voimakasta, että 1970-luvun aikana muutoksia työrauhajärjestelmään ei tehty.

Voisi ajatella myös, että laaja vastarinta kertoi työläisten enemmän tai vähemmän tietoisesta vastarinnasta korporatistista hallintatapaa kohtaan. Tällöin ei olisi enää kyse pelkästään kahden ryhmittymän välisistä erimielisyyksistä, vaan myös jäsenistön käsityksistä SAK:ta kohtaan kokonaisuutena. Siihen viittaisi se, että sosialidemokraattisen johdon oli yrityksistä huolimatta vaikea hallita liittojen rivijäsenten palkkataisteluita.

8. Keskitettyjen sopimusten vuosikymmen

Tulopoliittisiin neuvotteluihin on sisällytetty aina suurta dramatiikkaa, yötä myöten neuvotteita, väsymyksestä kalpeita työmarkkinamiehiä, jotka yrittävät pelastaa kansankunnan suurelta onnettomuudelta. Helpotuksen henkäys kiiri läpi maan, kun sopimus jälleen kerran on saatu kasaan ja lakoilta mahdollisesti vältytty. Tämä oli kuva, joka nousi julkisuuteen useimmilta sopimuskiirroksilta, siitäkin huolimatta, että neuvottelutuloksesta irtaantui yleensä joukko liittoja.⁵⁵⁶ Neuvottelujen tulos koski suurinta osaa kansalaisista, kun otetaan huomioon, että 1970-luvun tulopoliittisissa sopimuksissa sovittiin myös maataloustulosta.

Ohjelmiensa kautta SAK oli sitoutunut ensisijaisesti tulopoliittiseen mekanismiin. SAK:n edustajakokouksen 1971 hyväksymässä periaateohjelmassa todettiin keskusjärjestön pyrkivän kehittämään työehtosopimusjärjestelmää siten, että samanaikaisesti toteutuisi kaksi päätavoitetta, solidaarinen palkkapolitiikka ja jäsenliittojen sekä perusjärjestöjen riittävä, itsenäinen päätäntävalta. Epätasainen tulonjako todettiin oleelliseksi riiston ylläpitäjäksi. Oikeudenmukaiseen tulonjakoon pyrittäessä oli välttämätöntä, että yrittäjä- ja pääomatulot sisällytettiin niihin tuloihin ja siihen tulonmuodostukseen, jota oli tarkoitus tasoittaa.⁵⁵⁷

Myös SAK:n ensimmäisessä työehtosopimuspoliittisessa ohjelmassa vuodelta 1976 määriteltiin tavoitteeksi solidaarinen palkkapolitiikka, jonka avulla tahdottiin kasvattaa pieni- ja keskituloisten palkansaajien reaaliansoita jatkuvasti. Tavoitteeseen päästäisiin nostamalla pienituloisten reaaliansoita keskimääräistä nopeammin. Palkkapolitiittisten tavoitteiden saavuttaminen edellytti keskitettyä työehtosopimuspolitiikkaa.⁵⁵⁸

SAK:lainen ay-liike päätti sääntöjensä mukaan itsenäisesti osallistumisestaan tulopoliittisiin neuvotteluihin ja hyväksyi se neuvottelutulokset. Sopimustoiminnan tavoitteista tai muodosta ei SAK:n poliittisten ryhmien kesken ollut niinkään erimielisyyttä, koska molemmat tavoittelivat laajoja, keskitettyjä sopimuksia. Sen sijaan sopimusten tasosta ja menettelytavoista oltiin eri linjoilla. Varsinkin keskeisestä painostusvälineestä, työtaistelusta, ryhmät olivat jokseenkin eri mieltä.

⁵⁵⁶ 1971 ja 1975 irtaantui 9 liittoa.

⁵⁵⁷ SAK:n Periaateohjelma, kohta 3.2, hyväksytty SAK:n X edustajakokouksessa 29.6.–2.07.1971

⁵⁵⁸ Katsaus työehtosopimustoimintaan ja työehtosopimuspoliittinen ohjelma 1976, 61, hyväksytty SAK:n XI edustajakokouksessa 17–20.6.1976.

Käytännössä Suomessa solmittiin 1970-luvulla yhdeksän työmarkkinaratkaisua, joista vain yksi, vuonna 1973 oli puhtaasti liittokohtainen. Vuoden 1977 sopimus syntyi liittokohtaisena, tulopoliittisen virkamiehen Keijo Liinamaan suosituksen pohjalta ja loput vuosikymmenen ratkaisuksista olivat tulopoliittisia kokonaisratkaisuja (taulukko 1).⁵⁵⁹ Käsitettä tulopolitiikka tai tulopoliittiset sopimukset ei kuitenkaan esiintynyt ammatillisten keskusjärjestöjen kielenkäytössä kovin usein. Puhuttiin laajoista tai kattavista kokonaisvaltaisista keskitetyistä sopimuksista, joilla kuitenkin tarkoitettiin käytännössä tulopoliittisia sopimuksia. Puhuttiin myös keskitetyistä sopimuksista tai kokonaisratkaisuksista, joilla tarkoitettiin jokseenkin samaa asiaa.⁵⁶⁰

Tässä luvussa käsittelen 1970-luvun alkupuolen työmarkkinasopimusten neuvotteluprosesseja alkaen UKK-sopimuksesta. Tarkoituksena on kuvata SAK:n toimintakulttuuria poliittisten ryhmien keskinäisten suhteiden ja yhteisen työskentelyn kannalta sekä toisaalta SAK:n ja STK:n neuvotteluja. Läheistä yhteistyötä kuvaa se, että niin SAK:ssa kuin STK:ssakin käsiteltiin toisen järjestön tapahtumia erilaisten huhujen tai "syväkurkkujen" kertomana, mutta myös suoran informaation vaihdon pohjalta, mitä ei ollut tarkoitettu julkisuuteen eikä jäsenistön tietoon.

⁵⁵⁹ Näin on käynyt 2007, 53.

⁵⁶⁰ Tarkkaan ottaen keskitetyt sopimukset tehdään keskusjärjestötasolla työmarkkinajärjestöjen kesken ja tulopoliittisissa sopimuksissa on hallitus mukana.

TAULUKKO 1 TYÖMARKKINARATKAISUT 1969 – 1978

Vuosi	Sopimus	Sopimus-aika	Korotus voimassa alkaen	Yleiskorotus		Vähimmäispalkka ja matalapalkkajärjestelyt	Järjestelyvara %	Sopimuskorotus keskim. IV-IV (teoll. työntek.) %	Kokonaisratkaisuun liittyviä päätöksiä
				%	p/t				
1969	Liinamaa I 27.3.1968	1 v.	1.1.1969		16			3,9	Indeksiehtojen poistaminen Valtuuslaki hintojen ja vuokrien valvontaan Jäsenmaksuperintä sopimus.
1970	Liinamaa II 1.9.1969	1 v.	1.1.1970	väh. 1,0	18		1,0	5,1	Erorahajärjestelmä Kokoontumisoikeus työpaikalla
1971	UKK – sopimus 8.12.1970	15 kk	1.1.1970 1.9.1971		22 20	3,00 mk/t 3,20 mk/t	2,0	14,3	Neljän viikon vuosiloma -73, vähimmäispalkka Tiedotus- ja koulutus sopimus
1972	HL –sopimus 17.3.1972 18.3.1972	1 v.	1.4.1972		25	3,50 mk/t	3,0	7,7	Lomaltapaluu- ja 10% lomapalkasta Sairausajan palkkaetuksien parantaminen Sairausajan palkkaetuksien parantaminen
1973	Liittokohtaiset sopimukset				50 – 65				
1974	Lindblom 1. vaihe 19.3.1974	22 kk	1.4.1974 1.9.1974		55 20	4,90 mk/t	1,2	11,3	Verohelpotuksia Lapsilisien korotus, 7 kk:n äitiysloma Ansiokehitystakuu
1975	Liinamaan tark. 26.2.1975 Tarkistuksen jälkeen yht.	10 kk	1.4.1975 1.4.1975	väh. 4,0 väh. 5,0	50 15 10 – 25 75 - 90	5,60 mk/t 6,30 mk/t 6,30 mk/t	1,5 0,2 1,7	8,7	Lapsilisien korotus Erillisverotus Asumistuki uudistus
1976	Miettusen välytys 12.2.1976	10 kk	1.2.1976	väh. 3,5	60	6,90 mk/t	1,5	7,2	Ryhmähenkivakuutus Osaeläke työkyvyttömyydestä
1977	Liinamaan suositus 9.3.1977 1. vaihe	2 v.	1.3.1977	väh. 3,4	45		0,8	5,5	Talviloma Ansiokehitystakuu Turvalauseke devalvaation varalta
1978	2. vaihe 31.3.1978 Korotukset siirron ja devalvaationeuvotteluiden jälkeen		1.3.1978 1.10.1978 1.5.1978 1.9.1978	väh. 3,0 2,5 1,5 väh. 3,0	40 (=2 2) 40	0,1 % ¹⁾	0,4	5,4	

Lähde: Näin on käynyt 2007 s. 55

1) Matalapalkkajärjestelyn vaikutus

8.1. UKK-sopimuksen tyly vastaanotto

Tulopoliittisiin neuvotteluihin vaikutti 1970-luvulla presidentti Kekkonen suorainen puuttuminen sopimuspolitiikkaan tai sopimusten teon vauhdittamiseen. UKK-sopimus 1970 nojautui presidentti Kekkonen arvovaltaan. Sitä ennen neuvottelut kolmannelta tulopoliittisesta sopimuksesta olivat päättyneet tuloksettomina loppusyksystä 1970. STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki oli hälyttänyt presidentti Kekkonen apuun. Kekkonen piti välttämättömänä edistää neuvotteluita ja kutsui SAK:n poliittiset ryhmät erikseen ja STK:n edustajat luokseen kertomaan sopimustavoitteistaan. SAK:n valtuuston kokouspäivänä 4.12. hän julkaisi vetoomuksen sopimusesityksensä hyväksymisestä.⁵⁶¹ Kekkonen perusteli menettelyään keskusteluilla, joissa hänelle oli syntynyt käsitys, että "harkintaan ja malttiin perustuneen kokonaisvaltaisen talous- ja tulopoliittisen linjan" hyödyllisyys oltaisiin vaarassa menettää ja siksi hän oli katsonut perustelluksi tehdä ehdotuksen työehtosopimusratkaisuksi.⁵⁶²

UKK-sopimus hyväksyttiin SAK:n valtuustossa, mutta hyväksymismenettelyssä oli painostuksen makua. Tapio Bergholm kirjoittaa SAK:n historiikissa, että valtuuston jäsenet ryhtyivät kesken kokouksen seuraamaan radiosta ja televisiosta presidentti Kekkonen vetoomusta sopimuksen hyväksymiseksi, samalla kun he pääsivät tutustumaan vasta samana päivänä julkistettuun sopimusehdotukseen.⁵⁶³ Niin kovakorvaista ja itsepäistä valtuustoa ei kuvittelisi löytyvän, joka rohkenisi hylätä tasavallan päämiehen auktoriteetilla tehdyn esityksen. Menettelyä voi pitää oivana esimerkkinä korporatistisesta suostuttelusta. Siitä huolimatta ehdotusta ei hyväksytty yksimielisesti vaan äänestyspäätöksenä.⁵⁶⁴

Presidentti Kekkonen vetosi esityksessään SAK:n ja STK:n lisäksi myös muihin työmarkkinajärjestöihin, että ne hyväksyisivät ehdotuksen, jolla luotaisiin hänen mielestään edellytykset talouskasvun jatkumiselle, inflaation torjumiselle ja reaaliensuotuisalle kehitykselle. Ammattiyhdistysliikkeelle hän oli asettanut lukuisia houkutusia: vähimmäispalkka, neljän viikon vuosiloma, tiedotus- ja koulutus sopimus sekä hyväpalkkaisia houkutteleva palkkaratkaisun sekalinja. Talouspoliittisia toimia olivat suhdannevero, josta oli määrä lohkaista osa asuntotuotant-

⁵⁶¹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 5.12.1970, ELKA.

⁵⁶² STK:n johtokunta, pöytäkirja, liite A 1§, ELKA.

⁵⁶³ Bergholm 2012, 207.

⁵⁶⁴ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 4.12.1970, TA.

toon, metsänparannukseen ja ammattikoulutukseen sekä hintasäännöstelyn ja valtuuslain jatkaminen.⁵⁶⁵

Presidentin poikkeukselliselle menettelylle oli syynsä. Uhka työmarkkinalevottomuuksista ja vallankumouksen pelko vauhdittivat neuvotteluita ja yhteiskuntaa säilyttävät voimat ryhmittivät presidentti Kekkonen ympärille.⁵⁶⁶ Presidentin huoli työmarkkinalevottomuuksista ei sopimuksella poistunut, sillä siitä irtaantui 9 ammattiliittoa, riippumatta siitä, että ehdotus oli hyväksytty SAK:n valtuustossa. Metallityöväen Liitto ja Rakennustyöväen Liitto kävivät läpi pitkät työtaistelut. Metallityöväen Liiton jäsenistö hylkäsi ennen lakkoa jäsenäänestyksessä UKK-sopimuksen kahteen kertaan, ensimmäisen äänestyksen 70 prosentin ja jälkimmäisen yli 77 prosentin enemmistöllä.⁵⁶⁷

Ennen metallialan totaalisen lakon alkua STK:n johtokunnassa oli vakuuteltu päättäväisyyttä. Ajateltavissa oli UKK-sopimukseen nähden vain lieviä muutoksia. Lomailevan Hetemäen terveiset STK:n johtokunnalle kuuluivat, että Metallityöväen Liiton ratkaisu ei saanut ylittää päänavaajan Paperiliiton sopimustasoa ja SAK oli saatava varmistamaan, ettei tule tukitoimia.⁵⁶⁸ Antti Kujala toteaa Paperityöväen Liiton päänavaajana hankkineen itselleen muita aloja vähintään viisi prosenttia paremman sopimuksen palkkarakenneuudistuksineen ja lomallelähtörahoineen.⁵⁶⁹

Päinvastoin kuin metallialalla Rakennustyöväen Liitossa oli suunnitteilla pistelakko. Työnantajien vastaveto olisi ollut koko rakennusalan käsittävä sulkku, mutta se herätti työnantajajohdossa ristikkäisiä mielipiteitä. Pelättiin, että pistelakon onnistuminen johtaisi samaan lakkotaktiikkaan myös muilla aloilla. Stig H. Hästö näki lakossa poliittisia tavoitteita. SKP:n tavoitteena oli hänen mukaansa yleislakon kaltainen tilanne ja sulkku lisäisi mielenosoittajien määrää. Hetemäen mukaan muita vaihtoehtoja kuin sulkku ei kuitenkaan löydetty.⁵⁷⁰ Lakko ja sulkku alkoivat samaan aikaan 11.3.1971. Lakossa oli noin 6 700 ja sulun piirissä noin 11 700 rakennustyöläistä. Lakko ja sulkku kestivät kaikkiaan kolme viikkoa.⁵⁷¹

⁵⁶⁵ STK:n johtokunta pöytäkirja 5.12.1970. Liitteenä presidentti Kekkonen ehdotus työmarkkinaratkaisuksi. ELKA.

⁵⁶⁶ Rentola 2005, 375, Bergholm 2012, 205.

⁵⁶⁷ Bergholm 2011, 18–19, Korkea-aho 2009, 182, 186.

⁵⁶⁸ STK:n johtokunta, pöytäkirja 11.1.1971. ELKA.

⁵⁶⁹ Kujala 2006, 325.

⁵⁷⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 25.2.1971. ELKA.

⁵⁷¹ SAK:n vuosikirja 1971, 37. www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1971.pdf.

SAK:n vuosikirjan arvio UKK-sopimuskierrroksesta oli, että myös ne liitot, jotka eivät irtaantuneet UKK-sopimuksesta, onnistuivat saavuttamaan sitä paremmat sopimusehdot. Kaikkiaan työnseisauksia oli yli 800 ja niihin osallistui yli 400 000 työntekijää. Yleisin syy oli palkkojen jälkeenjääneisyys (35 prosenttia) tai tukitimet (30 prosenttia).⁵⁷² Näyttäisi siltä, että palkankorotustasoltaan matala sopimusratkaisu, työtaistelut ja irtisanoutuneiden liittojen sopimusneuvottelut auttoivat myös UKK-sopimuksen hyväksyneitä liittoja pääsemään alkuperäistä ratkaisua parempiin sopimuksiin. UKK-sopimuskauden yhteenvetoa käsiteltiin SAK:n hallituksessa lokakuussa 1971 jäsenliitoille tehdyn kyselyn pohjalta. Siinä todettiin keskimääräistä paremmin ansaitsevien reaaliansioiden nousun olleen keskimääräistä vähäisempää, jos palkankorotukset jäivät vain sopimuskorotusten varaan.⁵⁷³

Monimutkainen sanonta avaa keskeisen palkkapolitiikan ongelman. Matalat sopimuskorotukset heikensivät suhteellisesti nk. ammattimiesten palkkatasoa ja entisen tason säilyttäminen tai sen parantaminen vaati liukumia, jotka hankittiin yrityskohteisissa neuvotteluissa - useimmiten terästäen vaatimuksia työtaisteluilla tai niiden uhalla. Myöhemmin SAK:n vuosikirjassa moitteet kohdistuivat hallitukseen päin. Ei UKK-sopimus eikä Metallityöväen Liiton lakkokaan olisi heikentänyt kilpailukykyä, mikäli valtiolta olisi jaksanut tukea UKK-sopimukseen sisältyvää ”hallitun inflaation linjaa”.⁵⁷⁴ SAK:n puheenjohtaja Niilo Hämäläisen mielestä SAK:n sopimuskenttä oli saanut UKK-sopimuksen ansiosta sellaisen potin, jota se ei ollut saanut aikaisemmin ja jollaiseen oli vaikea päästä lähiaikoina.⁵⁷⁵

8.2. Työvoimapulaa ja hintojen nousua

SAK:n poliittisten ryhmien keskinäiset suhteet olivat 1970-luvun alkupuoliskolla jokseenkin riitaiset ja yhteistyö enemmän tai vähemmän muodollista. Työnantajien ja sosialidemokraattien yhteinen vastustaja olivat kommunistit työtaisteluineen, joihin kuitenkin työpaikoilla osallistuttiin poliittiseen kantaan katsomatta sd-ryhmän vetoimuksista ja kielloista huolimatta. Työvoimapulan, korkeasuhdanteen ja korkean inflaation vallitessa vaatimuksia palkankorotuksista ei tarvinnut pitkään perustella työpaikoilla.

⁵⁷² SAK:n vuosikirja 1971, 37–38.

⁵⁷³ SAK:n hallitus pöytäkirjat 6.10.1971, TA.

⁵⁷⁴ SAK:n vuosikirja 1971, 6. www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1971.pdf.

⁵⁷⁵ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 19.5.1972, TA.

SAK:n vuosikirja toteaa vuoden 1972 aikana taloudellisen kasvun pullonkaulana olleen selvimmin pula ammattitaitoisesta työvoimasta. Maastamuutto oli yksi työvoimapulan aiheuttaja. Tästä huolimatta SAK protestoi mahdollisia maastamuuton rajoituksia. Kaikilla piti olla mahdollisuus omaan ja perheensä toimeentuloon - vaikka maasta muuttamallakin. Jos se pakotie suljettaisiin, seuraukset olisivat vakavat. Syntyvyys oli jo Euroopan alhaisinta ja ”yhä suurempi osa työvoimasta oli alkoholisoitumassa, laitostumassa, kehittymässä ammattityöttömiksi ja henkisen paineen rasittamiksi puhumattakaan henkisesti ja fyysisesti työkyvyttömien kasvavasta lukumäärästä.”⁵⁷⁶

Toinen suuri ongelmaryhmä liittyi suhdannepolitiikkaan. SAK moitti niin Kokoomusta kuin Elinkeinohallitustakin. Poliittinen oikeisto oli eduskunnassa vastustanut järjestelmällisesti perustuslain säätämisyjärjestelmään vedoten kaikkia esityksiä, joilla olisi ollut merkitystä todellisen suhdannepolitiikan onnistumiseksi. Elinkeinohallituksesta ei ollut myöskään tullut johdonmukaista hintapolitiikan välinettä ja palkansaajat olivat menettäneet luottamuksensa hintasäännöstelyyn. SAK arvioi ekspansiovaiheen jääneen pieneksi, maksutasevaikeuksien jämähtäneen ikuisiksi ja paineen maastamuuttoon jatkuvan edelleen, ellei Suomen Pankki löydä muita keinoja maksutasevaikeuksien hallitsemiseksi kuin rahapolitiikan kiristämisen.⁵⁷⁷ Elinkustannusindeksi oli noussut edellisestä vuodesta 7 prosenttia, ansiotasoindeksi 12 prosenttia ja reaaliansiotaso 4 prosenttia.⁵⁷⁸

Helmikuussa 1972 SAK:n kansandemokraattinen ryhmä esitti toimintapäivää protestiksi hintojen nousulle. Sosialidemokraattinen ryhmä tyrmäsi ajatuksen toimintapäivästä ja kehotti kaikkia ammatillisesti järjestäytyneitä työntekijöitä pidättäytymään työtaisteluista.⁵⁷⁹ STK:n Timo Laatusen mukaan sosialidemokraatit olivat alun alkaen lähteneet määrätietoisesti neuvottelemaan uusista sopimuksista. Laatusen havaintojen mukaan SAK:n sd-ryhmässä oli havaittavissa selvää erottautumista kommunisteista, jotka olivat hänen mielestään täysin boikotoivalla linjalla. Keskusteluja oli jatkettu pelkästään sd-ryhmän kanssa. STK:n neuvotteluhaluutta vuoden 1972 sopimuskierroksen aikana lisäsi sekin, että Keijo Liinamaa johti ensimmäistä kertaa tulopoliittisena virkamiehenä neuvotteluita ja STK tähtäsi suoraan osapuolten keskinäiseen ratkaisuun, jotta Liinamaan debyytti onnistuisi.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ SAK:n vuosikirja 1972, 5. darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1972.pdf.

⁵⁷⁷ SAK:n vuosikirja 1972, 7–8. darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1972.pdf.

⁵⁷⁸ Kauppinen, Alasoini 1985, 104.

⁵⁷⁹ SAK:n hallitus, pöytäkirjat 17.2.1972, TA.

⁵⁸⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 8.3.1973, ELKA.

Pääneuvottelijoiden Niilo Hämäläisen ja Timo Laatusen mukaan nimetty HL-sopimus hyväksyttiin 17.3.1972 äänestyspäätöksenä. Sosialidemokraattinen ryhmä kannatti neuvottelutuloksen hyväksymistä ja kansandemokraattinen ryhmä vastusti sitä. Hylkäävän esityksen tehnyt sihteeri Simo Elomaa paheksui sitä, että neuvottelut oli käyty salaa kansandemokraattinen ryhmä sivuuttaen.⁵⁸¹ Keskitetyn sopimuksen synnyttyä STK:ssa pidettiin edelleen pääuhkana sitä, että sopimus purkaantuisi liittotasolle riippumatta siitä, että SAK:n hallituksen kokous oli ollut STK:n kannalta hyväenteinen. STK:n johtokunnassa kiiteltiin sosialidemokraattisten ay-johtajien ymmärtäneen talouden tosiasiat, mutta ongelmana oli, miten he markkinoisivat ratkaisun alaspäin.⁵⁸²

8.3. Paineet purkautuvat

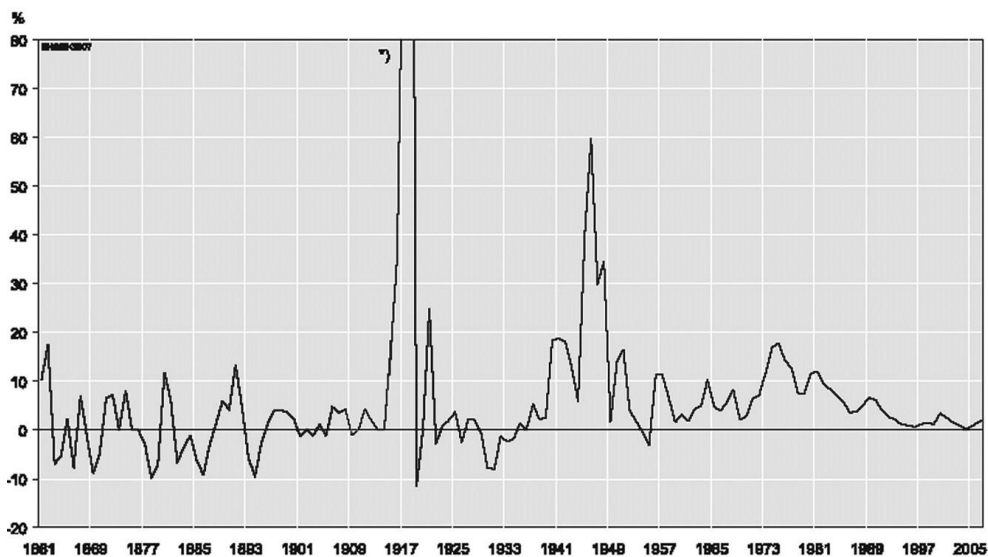
SAK arvioi vuoden 1973 korkeasuhdanteen huippuvuodeksi niin Suomessa kuin Euroopassakin. Taloudellisen kasvun hidastumiseen edellisestä vuodesta ei vaikuttanut suinkaan kysynnän vähäisyys vaan työvoiman puute ja kapasiteetin rajoitukset. Myös inflaatiovauhti oli kiihtynyt. Elinkustannusindeksi nousi joulukuusta 1972 joulukuuhun 1973 yli 15 prosenttia (Kuvio 7). Eniten nousivat asumiskustannukset, 28 prosenttia. SAK arvioi vuosikirjassaan merkittävimiksi inflaatiota kiihdyttäneiksi tekijöiksi ylikysynnän aiheuttamat pullonkaulat, kevään 1973 tuloratkaisun, erityisen kalliin maataloustuloratkaisun sekä Suomen Pankin löysän rahapolitiikan. Vientituotteiden maailmanmarkkinahinnat olivat nostaneet kotimaista hintatasoa ja raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnat olivat moninkertaistuneet. Raakaöljyn hinnan moninkertaistuminen aiheutti erityisen inflaationsysäyksen vuoden lopulla. Hallituksen hintapolitiikka oli ollut SAK:n mielestä hapuilevaa eikä se ollut ryhtynyt määrätietoisesti hidastamaan inflaatiota.⁵⁸³

⁵⁸¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 17.3.1972, TA.

⁵⁸² STK:n johtokunta, pöytäkirja 8.3.1972, ELKA.

⁵⁸³ SAK:n vuosikirja 1973, 3. darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1973.pdf.

KUVIO 7: Keskimääräinen inflaatio 1861–2006

Lähde: Näin on käynyt, 2007, 31

Olisi ollut hämmästyttävää, jos korkeasuhdanteen vuonna 1973, inflaation jatkuvasti kiihtyessä olisi saatu aikaan tulopoliittinen, maltilliset palkankorotukset sisältävä keskitetty sopimus. Takana oli neljä, kritiikkiä herättänyttä tulopoliittista sopimusta ja suuri määrä lakkoja. Tosin Niilo Hämäläinen oli todennut jo tammi-kuussa sd-ryhmän olevan yksimielisesti keskitetyn sopimuksen kannalla, mikä tavoite oli välitetty tiedoksi myös STK:lle.⁵⁸⁴ Useat ammattiliitot ja ammattiosastot, Paperiteollisuuden Työntekijäin Liiton 1972 pidettyä edustajakokousta myöten, olivat vaatineet keskitettyä, mutta väljempää ratkaisua.⁵⁸⁵

Arkitodellisuus muodostui kuitenkin toisenlaiseksi. Vuodesta 1973 tuli liittokohtaisen kierroksen vuosi ilman työmarkkinajohtajien, tulopoliittisen virkamiehen, pääministerin tai presidentinkään suositusta. Liittokierros merkitsi vuoden kestävää irtiottoa tulopolitiikasta ja siksi on mielenkiintoista pohtia mikä johti siihen jo vaikiintuneessa, vaikkakin vuotavassa tulopoliittisessa järjestelmässä. Syiden kirjosta tuntuvat löytyneen jokseenkin kaikki SAK:n eri liittojen väliset ristiriidat ryyditettyinä ristiriidoilla poliittisten ryhmien välillä.

⁵⁸⁴ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 29.1.1973. TA, STK:n johtokunta, pöytäkirja 6.2.1973. ELKA.

⁵⁸⁵ Bergholm 2012, 295.

Tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa hahmotteli vielä maaliskuussa 1973 miten "katastrofimieliä" olisi torjuttu ja neuvottelut palautettu tulopoliittiseen ko-
neistoon. Kun se ei onnistunut, hän arveli epäonnistumisen syiksi kauppapoliittisia
ratkaisuja, valuuttakriisiä ja maailmanmarkkinahintoja. Ammattiliittoihin oli liittyy-
nyt uutta väkeä, ja ikärakenne oli muuttunut. Jäsenet olivat kokeneet jääneensä
syrjään, ja liitto- ja alakohtaiset ongelmat olivat jääneet hoitamatta. Tulopolitiikas-
sa odotukset olivat olleet liian korkealla ja tulokset epätasaisempia kuin oli tarkoi-
tettu. Järjestöpolitiikassa sosialidemokraatit olivat joutuneet taakan kantajiksi. Li-
inamaa arveli järjestöliittien syiden johtavan purkautumiseen, ellei menettelytapoja
saada muutettua ja tuloksia vastaamaan paremmin odotuksia tai odotuksia viritettyä
realistisemmalle tasolle.⁵⁸⁶ Ammattiliittojen välisen palkkakilpailun lisäksi alkoivat
hahmottaa myös sektorikohtaiset, toisistaan poikkeavat tavoitteet, joiden Lauri
Ihalainen arvioi myöhemmin korostuneen jopa poliittisia jakolinjoja merkittäväm-
miksi.⁵⁸⁷

Yleisten talouspolitiikan syiden ohella Tapio Bergholm toteaa, ettei edellytyksiä
keskitettyyn sopimukseen ollut, koska sopimustoiminnan paineet olivat johtaneet
sosialidemokraattisten ay-vaikuttajien keskinäisiin ristiriitoihin. Hän kuvaa SAK:n
laajennetun hallituksen sosialidemokraattisen ryhmän kokouksen tammikuussa
1973 tarjonnan poikkeuksellisen karun näkökulman pitkän tulopoliittisten sopi-
musten kauden aiheuttamiin paineisiin ja ristiriitoihin.⁵⁸⁸ Metalliliiton historioitsija
Eino Ketola arvioi, että kokouksessa keskenään erimieliset ja uhoavat liittopuheen-
johtajat olivat tyytymättömiä maan hallituksen kykyyn säännellä hintoja. Suurim-
pien liittojen puheenjohtajat Veikko Ahtola, Sulo Penttilä ja Jaakko Riikonen moit-
tivat hallitusta saamattomuudesta ja uhkasivat liittokohtaisilla ratkaisulla.

Metallityöväen Liiton Sulo Penttilä arveli, että juhlapuheissa tuettiin keskitettyä
ratkaisua, mutta sisimmässä haluttiin liittokohtaista neuvottelukierrosta. Metallityö-
väen Liitossakin oli päätös keskitettyyn ratkaisuun pyrkimisestä. Penttilän mu-
kaan ei ollut järkeä tehdä keskitettyä, jos liitot irtaantuivat siitä heti. SDP:n ay-
sihteeri Esko Suikkanen piti käsittämättömänä sitä, että sosialidemokraatit olisivat
lähdössä kommunistien kelkkaan. Tällöin olisi syntynyt tilanne, jossa lopulta ay-
sosialidemokraatit olisivat johtaneet lakkoja samaan aikaan, kun SDP oli pääminis-
teripuolue ja päähallitusvastuussa.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Liinamaa 5.3.1973, muistivihko 7, KA.

⁵⁸⁷ Ihalainen, haastattelu 14.5.2013. Kirjoittaja. Sektorikohtaisuudella tarkoitetaan tässä SAK:n jakaantumista teollisuuden, palvelualojen ja julkisen alan liittoihin.

⁵⁸⁸ Bergholm 2012, 296–297.

⁵⁸⁹ Emt., 297–298, Ketola 2006, 454–455.

STK:ssa oli toivottu keskitettyä ratkaisua ja arveltu, että sitä toivottiin SAK:ssakin. STK:ssa oli tieto, että Rafael Paasio ja Kalevi Sorsa yrittivät saada ruotuun liittokierrokselle suuntautunutta Kunta-alan Ammattiliitto KTV:tä. Työnantajat arvioivat sopimuksen hinnan muodostuvan korkeammaksi, jos SAK:ssa pyrittäisiin poliittisten ryhmien väliseen yhtenäisyyteen. Sosialidemokraattien kanssa päästäisiin halvemmalla.⁵⁹⁰ Ennakoasetelmat olivat menneet sekaisin, koska STK:n tietojen mukaan SAK:n kd-ryhmä olikin asennoitunut myönteisesti keskitettyyn sopimukseen, mutta sd-ryhmässä vaikein liitto oli edelleen KTV. SAK:ssa oli luvattu kuitenkin selvittää tavoitteet lukuun ottamatta palkkoja, joita sosialidemokraatit eivät halunneet määrittellä, koska joutuisivat kilpaan korotuksista kommunistien kanssa.⁵⁹¹

Lisäryytiä sd-liittojen keskinäiseen kiistaan toi hintavaltuuslain käsittely eduskunnassa. Se ei ollut edennyt alkuvuoden mittaan ja Kokoomus oli äänestänyt sen nurin. Oppositiossa olleen SKDL:n pääsihteerin Jorma Hentilän arvio oli, että Kokoomus ei ollut valtakäänestyksessä yksimielinen, mutta ilmeisesti tulevan puoluekokouksensa takia he eivät halunneet äänestää eduskunnassa valtalain hyväksymisen puolesta. Huhuja liikkui, että STK olisi ryhtynyt painostamaan Kokoomusta hyväksymään valtalain. Sosialidemokraatit puolestaan arvostelivat pääministeri Sorsaa hänen valtalain alkuperäiseen esitykseen tekemistään lievennyksistä. Ay-sosialidemokraattien mielestä alkuperäinen esitys ilman kompromisseja olisi pitänyt jättää Kokoomuksen nieltäväksi, ilman SDP:n vetoapua. Ammattiliittojen piirikokouksissa kevättalvella oli vaadittu tiukempaa hintasäännöstelyä ja erityisesti oli väkeä suututtanut kaiken muun ohella myös uhka vuokrasäännöstelyn purkamisesta vuoden 1974 alusta. Olavi Hänninen esitti kd-ryhmässä, että parannetun valtalain lisäksi perustuslaki oli uusittava niin, että Kokoomuksen jarrutus ei olisi mahdollista.⁵⁹²

Timo Laatonen syytti sd-ryhmän hajaannusta yhteisen palkkalinjan määrittelyn epäonnistumisesta 1973. Työnantajapuolen näkemyksen mukaan sosialidemokraatit vastustivat ehdottomasti neuvottelujen palauttamista keskusjärjestötasolle myös siksi, että kommunistit olisivat olleet heidän tietojensa mukaan palauttamisesta kiinnostuneita ja pyrkivät koko SAK:n yhteisiin palkankorotustavoitteisiin, mikä ei

⁵⁹⁰ STK johtokunta, pöytäkirja 10.1.1973, ELKA.

⁵⁹¹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 6.2.1973, ELKA.

⁵⁹² SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 26.3.1973, Kansan Arkisto.

taas puolestaan käynyt sosialidemokraateille. Tulopoliittinen virkamieskään ei halunnut puuttua tapahtumien kulkuun sd-ryhmän hajallaan olon takia.⁵⁹³

Liittokohtaisen kierroksen saldoksi jäi eritasoisia työehtosopimuksia, lakkoliikeh-dintä keväällä ja rakennusalaan kohdistunut sulkku, joka Rakennustyöväen Liiton II puheenjohtajan Matti Ojalan mukaan oli laajin toisen maailmansodan jälkeen.⁵⁹⁴ SAK:n puheenjohtajan Niilo Hämäläisen mielestä tulopoliittinen ratkaisu olisi tuo-nut 7–8 prosentin korotukset, mikä olisi johtanut parempaan lopputulokseen kuin 9–16 prosentin liittokohtaiset ratkaisut.⁵⁹⁵ Valtion sopimusaloilla sopimukset teh-tiin 9 prosentin kustannusvaikutuksen tasolla. Julkisuuteen esitettiin Paperiteolli-suuden Työntekijäin Liiton sopimustason olleen 9 prosenttia, mutta todellisuudessa sen kustannusvaikutuksen arvioitiin olleen 12 prosenttia ja siihen lisäksi työpaik-kakohtaisia korjauksia, erillinen korotus syksyllä, neljän viikon sairausloma sekä ikälisiä 10 vuotta työssä olleille.⁵⁹⁶ Epäilemättä paperityöläiset olivat joukkoa, jolla oli neuvotteluvoimaa.

Liittokierroksen jälkeen koko tulopoliittinen koneisto ryhtyi pohtimaan miten villo-jä lakkoja estettäisiin, ja luotaisiin nk. pelisääntöjä, kuten selvitin edellisessä luvus-sa.⁵⁹⁷ Samaan aikaan STK:ssa varoitettiin yrityksiä suostumasta vapaaehtoisesti liialliseen liukumaan, koska tulevan sopimuksen korotusvara kaventuisi liukumien takia niin, etteivät ay-johtajat pystyisi enää markkinoimaan niin pieniä palkankoro-tuksia omalla kentällään.⁵⁹⁸ Marraskuussa 1973 oltiin jo seuraavissa sopimusneu-votteluissa huomattavan pitkällä. Timo Laatusen valitteli, että neuvottelujen ympärillä oli tarpeetonta julkisuutta ja kommunistit olivat lietsoneet rauhattomuutta so-pimuksen kaatamiseksi. Pienessä piirissä oli sopimuksesta kuitenkin keskusteltu ja työntajapuoli tehnyt tarjouksen, jota SAK:n neuvottelijat eivät olleet torjuneet. Ainekset olivat kasassa, mutta Laatusen mukaan oltiin pulassa, jos kommunistit ryhtyisivät liikehtimään. STK:n mukaan oli tärkeä pitää neuvottelut keskusjärjestö-tasolla. Työvoimapula rajoitti kasvua kaikilla teollisuuden aloilla.⁵⁹⁹

⁵⁹³ STK:n johtokunta, pöytäkirja 12.4.1973, ELKA.

⁵⁹⁴ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 23.5.1973. Kansan Arkisto.

⁵⁹⁵ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 1.6.1973, TA.

⁵⁹⁶ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 16.4.1973. Kansan Arkisto.

⁵⁹⁷ Työmarkkinapolitiikan nykyisiä ongelmia käsittelevä neuvottelutilaisuus 19.6.1973, VSA.

⁵⁹⁸ STK:n johtokunta, pöytäkirja 27.9.1973, ELKA.

⁵⁹⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 15.11.1973, ELKA.

Kuukauden kuluttua joulukuussa Laatusen sen sijaan pahoitteli syksyisen optimismin olleen ennen aikaista. Syitä oli monia; Paperin Veikko Ahtola epäröi kaksivuotista sopimusta, maatalousratkaisu eteni hitaasti, suojalait viivästyivät eduskunnassa kommunistien vastustuksen takia ja maailmalla vallitsi epäselvä taloudellinen tilanne. STK oli aikonut kuitenkin jättää sd-ryhmälle täsmennetyn sopimusesityksen, mutta sitä ei ollut otettu vastaan Ahtolan empimisen takia. Laatusen mukaan Ahtola oli saanut linjalleen kansandemokraattien tuen, mikä oli lisännyt skismaa Ahtolan ja sd-ryhmän välille. Timo Laatusen päätelmä STK:n johtokunnalle oli kuitenkin se, että kaikki muut kommunisteja ja Ahtolaa lukuun ottamatta olivat kaksivuotisen keskitetyn ratkaisun kannalla.⁶⁰⁰

SAK:ssa uutta keskitettyä sopimusesitystä käsiteltiin riitaisessa ilmapiirissä. SAK:n II puheenjohtaja Arvo Hautala hämmästeli STK:n toimitusjohtajalta Timo Laatuselta saamaansa esitystä työehtosopimusratkaisuksi, joka oli samanlainen kuin se, jonka hän oli saanut sd-ryhmältä. Johtopäätöksenä oli, että taas oli neuvoteltu ilman kansandemokraatteja, mikä ei Hautalan mielestä lisännyt luottamusta eikä työrauhaa. Sd-ryhmä ryöpytti kd-ryhmää siitä, että Kansan Uutiset oli julkaissut Arvo Hautalan luvalla SAK:n neuvottelutavoitteet, koska sosialidemokraatit olivat neuvotelleet kansandemokraattien selän takana. Sulo Penttilä syytti kd-ryhmää siitä, että se oli lähettänyt omat tes-esityksensä kentälle neuvottelematta etukäteen sosialidemokraattien kanssa. Torailusta huolimatta kansandemokraatitkin esittivät omassa julkilausumaehdotuksessaan, että jatkettaisiin yhtenäistä taistelua yksivuotisen, keskitetyn ratkaisun puolesta.⁶⁰¹

Arvo Hautalan mielestä sosialidemokraattien työehtosopimustavoitteista ei selvinnyt miten reaaliensiot turvattiin, vaan pikemminkin siitä näkyi, ettei reaaliensiodien nousuun ollut varaa. Hautalan mielestä oli käynnissä häikäilemätön harhautusyritys energiakriisin avulla. Elinkeinohallituksen hintajaosto oli jo antanut vapaat kädet energiakustannusten siirtämiseksi hintoihin, minkä lisäksi se oli hyväksynyt 19 erillistä hintojen korotuspyyntöä. SAK:n III puheenjohtaja Pekka Oivio oli sitä mieltä, ettei kansandemokraattien työehtosopimustavoitteita saataisi ajettua läpi kuin korkeintaan yleislakolla. Oivion mukaan inflaatio saatiin kiihtymään ilman työtaistelua. SAK:n sihteeri Pekka Morri vakuutti, että tarkoitus oli ajaa tiukkaa hintalinjaa ja että inflaatio oli mahdollista katkaista tehokkaalla hintasäännöstelyllä, joskin kansainvälinen inflaatiokehitys vaikeutti sitä.⁶⁰²

⁶⁰⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 17.2.1973, ELKA.

⁶⁰¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 6.2.1974, TA, ks. myös Bergholm 2012, 339–341.

⁶⁰² SAK:n hallitus, pöytäkirja 19.2.1974, Ta.

Ryhmien välinen kiistely jatkui valtuustossakin maaliskuussa 1974. Niilo Hämäläinen moitti kansandemokraatteja epärealistisista propagandavaatimuksista, jotka johtivat jäsenten pättämiseen, kun taas sosialidemokraatit asettivat tavoitteensa talouspoliittisten näkymien mukaan. Arvo Hautalan mielestä SAK:lle tarjottiin kahta tietä. Toinen tie vei elintason alentumiseen ja toinen reaali-palkkojen nousuun ja inflaation hillintään. Valtuutetuista äänessä olivat lähinnä kansandemokraatit. Epäiltiin sopimukseen sisältyvän tarkistuspykälän olleen SAK:n sääntöjen vastainen, ja että SAK oli antautunut hallituksen ja SDP:n vaalivankkureiden vetäjäksi periaateohjelman vastaisesti.⁶⁰³

Uusi työehtosopimus oli valmis allekirjoitettavaksi maaliskuussa 1974 SAK:n hallituksen varsin riittävän kokouksen päätöksellä äänin 14–8. Arvo Hautala paheksui neuvottelutapaa, koska tulopoliittinen virkamies ei ollut käynyt SAK:n hallituksessa eikä kd-ryhmässäkään selostamassa neuvottelujen kulkua. Kun ei tiedetty mistä oli sovittu, ei voitu allekirjoittaa, Hautala totesi. Veikko Ahtolan mukaan SAK:n vähemmistöryhmä oli ärsyttänyt enemmistöryhmää käytöksellään. Valtuustossa tilanne oli äitynyt sanasodaksi, jossa oli tarjottu jopa puukkoa. Sd-ryhmän kokouksien ulkopuolella valtuuston kokouksen aikana oli järjestetty häiritseviä kokouksia. Ahtola sanoi, ettei kehdä keuhutua sopimusta, mutta oli pahoillaan menettelytavoista, jotka uhkasivat palauttaa SAK:n sodan jälkeiseen tilaan.

Hautalan mielestä puukosta puhuneet oli pantava syytteeseen ja sitä varten oli vi-ranomaisia. Hän vaati Hämäläistä tunnustamaan, että sopimus oli tehty teollisuuden lisäinvestointien tarpeisiin kansainvälisen kilpailukykyyn lisäämiseksi. Yhteistyöstä puhuessaan hän arveli molemmista ryhmistä löytyvän hajaannusta etsiviä. ”En hyväksy solvauksia, joita jatkuvasti esitetään toveri Hämäläistä vastaan, vaikka en hyväksykään hänen politiikkaansa”. Metallin Sulo Penttilä piti naurettavana väitettä, että sosialidemokraatit pyrkivät työläisten elintason laskemiseen. ”Kom-munistit eivät osaa hävitä eivätkä alistu demokraattisiin järjestöpäätöksiin”, Penttilä totesi. Rakennusliiton Aarno Aitamurron mielestä taas koko kd-ryhmä oli pantu hyllylle.⁶⁰⁴

Tulopoliittisen virkamiehen Seppo Lindblomin nimiin liitetty sopimus oli 22 kuu-kautta pitkä, josta toinen vuosi oli irtisanottavissa, jos ei toisen vuoden tarkistus-neuvotteluista saatu aikaan tulosta. Erityistä sopimuksessa oli, että irtisanoutumi-

⁶⁰³ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 9.3.1974, Ta.

⁶⁰⁴ SAK:n hallituksen pöytäkirjat 18.3.1974, TA.

seen liitot tarvitsivat SAK:n luvan.⁶⁰⁵ Seppo Lindblomin nykyarvion mukaan tulosopimus sidoksineen astui rankasti eduskunnan varpaille, eikä sillä ollut mitään merkitystä palkkakehityksen kontrollin kannalta.⁶⁰⁶ Bergholm arvioi, että Lindblom-sopimus purki kertaheitolla useilla yhteiskuntapolitiikan alueilla syntyneitä uudistuspaineita eikä näin monipuolista uudistusohjelmaa työmarkkinoiden keskusjärjestöt olleet tätä ennen tai tämän jälkeen muotoilleet. Keskeiset uudistukset koskivat perhepolitiikkaa, kun sovittiin äitiyspäivärahan pidentämisestä ja lapsilisien korotuksista. Sairaalan lapsen hoitaminen otettiin selvitettäväksi ja harkintaan otettiin vuosiloman jakaminen talvi- ja kesälomaan. Myös työpaikkaruokailu mainittiin myönteisesti.⁶⁰⁷ Perhepolitiikasta väännettiin seuraavilla sopimuskiirroksilla kättä vielä pitkään, jolloin Niklas Bruunin huomio saman tavaran ostamisesta useampaan kertaan näytti toteutuvan.⁶⁰⁸

Sopimuksen tultua voimaan Sulo Penttilä ja Arvo Hautala kiteyttivät arviota poliitisten ryhmien riitaisuuksien syistä. Hautalan mielestä keskitetyn ratkaisun neuvottelut SAK:ssa epäonnistuivat tilapäisten ”tulehdustilojen” takia. Virallinen neuvottelukunta ei ollut hallinnut neuvotteluja lainkaan ja kukaan ei tuntunut tienneen miten sopimus syntyi. Ay-liike oli kuitenkin eri tavoin ajattelevien yhteinen liike ja ”hankalienkin kavereiden” kanssa oli tultava työpaikalla toimeen. Oli arvostettava oikeutta osallistua asioiden valmisteluun, jolloin tuloksiakin alkoi tulla. Hajaantumisen vaara näytti olleen suurimmillaan, kun järjestö oli vahvimmillaan. Penttilä koki erimielisyydet oireena jäsenistön jakaantumisesta. Työläisistä oli tullut toistensa vastustajia, mikä oli ymmärrettävää siksi, että toinen työväenpuolueista oli hallituksessa ja toinen ei. Sosialidemokraatit eivät ymmärtäneet miksi osa kommunisteista piti heitä ay-liikkeessä luokkavihollisina. Elleivät hajanaisuuden kokeneet järjestöaktiivit puuttuisi asiaan, seuraavalla vuosikymmenellä istuttaisiin taas ay-liikkeen eheytysneuvotteluissa.⁶⁰⁹

Työnantajapuolella Timo Laatusen valitti syksyllä kommunistien provosoineen laajaa lakkoliikehdintää. Hän paheksui yrityksiä, jotka maksoivat salaa liukumia niin, etteivät työnantajaliitotkaan tienneet tai pystyneet estämään sitä. Laatusen mielestä oli tärkeintä puolustaa voimassa olevia työehtosopimuksia, koska kommunistit pyrkivät romuttamaan ne. Jos siinä ei onnistuttu, ajauduttaisiin tilanteeseen, jossa sopimukset solmittaisiin kommunistien ehdoilla. Aulangolla kommunist-

⁶⁰⁵ SAK:n hallitus, pöytäkirja 9.3.1974, TA.

⁶⁰⁶ Lindblom 2009, 206.

⁶⁰⁷ Bergholm 2012, 357.

⁶⁰⁸ Bruun 1985, 176.

⁶⁰⁹ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 25.5.1974, TA.

tit olivat kuulemma suunnitelleet noin 250 000–260 000 työntekijän miniyleislakkoa, jota lehtien ja TV:n lietsoma inflaatiohysteria tuki. Metalliteollisuuden työnantajaliitto oli jo vaatinut selvityksen 30 alan suurimmalta yritykseltä niiden huomattavan suurista palkkaliukumista ja STK suunnitteli myös SDP:n ay-jaostoon vetoamista. Laatusen mukaan perusongelma oli se, että yrityksillä oli liikaa tilauksia työvoimaan nähden. Vuorineuvos Partasen mielestä oli hankittu työvoimaa vaativia tilauksia Neuvostoliitosta arvioimatta resursseja. Työvoimapulan takia työntekijät pystyivät kiristämään palkankorotuksia ja silloin heikentyivät "SAK:n mahdollisuudet esittää jäsenkunnalleen kokonaisuuden kannalta järkeviä sopimuksia". Vuorineuvos Hästö pahoitteli työnantajien keskinäisen lojaaliuden täydellistä puuttumista ja ehdotti suurimpien yritysten toimitusjohtajien kutsumista neuvonpitoon.⁶¹⁰

Olosuhteet menestyksellisille ay-saavutuksille olivat talouden kannalta korkeimmillaan 1970-luvun alkupuolella. Maassa vallitsi korkeasuhdanne, työllisyystilanne oli hyvä, SAK:n neuvotteluvoima alkoi olla vahva ja villeillä lakoillakin saavutettiin tuloksia. Siksi on merkillistä, että kaikki osapuolet tuntuivat olevan riidoissa toistensa kanssa. Ay-sosialidemokraatit kritisoivat SDP:tä ja hallitusta. SAK:n poliittiset ryhmät kiistelivät ja syyttelivät toisiaan. SAK:n kd-ryhmä taisteli keskenään. STK pelkäsi SAK:n ryhmien pääsevän yhteisymmärrykseen, jolloin palkan- korotustavoitteet olisivat olleet korkeammat. Kansandemokraattien katkeruutta lisäsi neuvotteluista syrjäyttäminen. Sosialidemokraattien piiristä tuotiin julki pelkoa keskusjärjestön hajoamisesta, kansandemokraattien puolelta toppuuteltiin. Huoli oli varmaan aito, mutta ehkä myös taktinen.

8.4. Pieniä askelia yhteistyön suuntaan

Lokakuussa 1974 pidetyssä valtuuston sääntömääräisessä kokouksessa SAK:n puheenjohtaja vaihtui. Niilo Hämäläinen siirtyi Kulutusosuuskuntien Keskusjärjestön (KK) toimitusjohtajaksi ja uudeksi puheenjohtajaksi valittiin SAK:n III puheenjohtaja Pekka Oivio. SAK:n kd-ryhmässä suhtauduttiin myönteisesti puheenjohtajan vaihdokseen. Simo Elomaa arvosti sitä, ettei sosialidemokraattien ehdotuksessa SAK:n valtuuston julkilausumaksi tuomittu enää korpilakkoilua ja sosialidemokraatit olivat myöntäneet, että kansandemokraatit oli suljettu ulos neuvotte-

⁶¹⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 4.9.1974, ELKA.

luista. Arvo Hautalan mielestä lähtökohdat olivat hyvät puheenjohtajan vaihdoksen jälkeiselle työlle.⁶¹¹

SAK:n uusi puheenjohtaja Pekka Oivio ei ollut kokenut poliittisten ryhmien välillä niin suurta kitkaa kuin yleensä uskoteltiin. Ei liioin Hautala ollut havainnut sellaisia erimielisyyksiä, jotka olisivat kertoneet SAK:n olleen hajoamaisillaan. Hänestä oli hämmästyttävää, että SAK:ssa puhuttiin hajoamisesta, kun hajaantumisella pelottelun piti olla kapitalistien oikeus. Oivionkaan mielestä eheys ei ollut vaarassa eikä sitä vaarannettu. Työväenpuolueiden parempi tai huonompi yhteistoiminta riippui hänen mielestään siitä miten työväenpuolueet osallistuivat hallitukseen. SDP:n osallistuminen hallitukseen ja SKDL:n jääminen oppositioon heijastui erimielisyyksinä SAK:n ryhmien välisiin suhteisiin.⁶¹²

Viimeisessä puheessaan puheenjohtajana SAK:n valtuustossa lokakuussa 1974 Niilo Hämäläinen valitteli hintakehityksen kevään aikana 1974 olleen arvioitua nopeampaa. Erityisen maininnan sai elintarvikkeiden hintojen nousu, 21 prosenttia maaliskuusta lähtien. Myös asumiskulujen nousu oli ollut jyrkkä. Kuitenkin puheet palkankorotusten mitätöitymisestä hintojen korotuksiin olivat Hämäläisen mukaan perättömiä, koska hän arvioi bruttoansioiden verohelpotuksineen olleen 16 prosenttia korkeammat kuin edellisenä vuonna ja hintojen nousun vuokrankorotuksineen noin 10.5 prosenttia. Työriitojen selvittelyissä Hämäläinen toisti aiemminkin esittämänsä vaatimuksen noudattaa neuvottelujärjestystä, jonka avulla riidat oli voitava ratkaista nopeasti. ”Lisäetujen hankkiminen sopimuksen vastaisin lakoin ei voi olla heikentämättä SAK:n ja sen jäsenliittojen asemaa”.⁶¹³

Hämäläisen ja Hautalan puheet valtuustossa toivat ilmi poikkeavat käsitykset lakoliikehännän syistä ja merkityksestä. Ne heijastivat SAK:n poliittisten ryhmien välisen ristiriidan ydintä. Hämäläisen kanta oli, että lakkoilulla ei autettu pieni-palkkaisia lainkaan, vaan liukumat jakaantuivat epätasaisesti eivätkä maksaneet työnantajalle mitään. Sopimusta eniten arvostelleet, heikensivät omalla toiminnallaan yhteistä voimaa. Hautala puolusti liukumalakkoja, koska reaalipalkka oli noussut monien vuosien aikana vain työtaisteluiden avulla. Hänen mielestään oli ristiriitaista, että pauhattiin korpilakkoilua vastaan, ja lakkoilijoita syytettiin tesjärjestelmän romuttamisesta, mutta toisaalla käytettiin ansiotason nousua osoittamaan miten hyvin pyyhkii.

⁶¹¹ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 16.10.1974, Kansan Arkisto.

⁶¹² SAK:n valtuusto, pöytäkirja 21.10.1974, TA.

⁶¹³ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 21.10.1974, TA.

SAK:n valtuuston jäsenten näkemykset toimintatavoista voisi kiteyttää kahteen käsitykseen. Sähköalan Työntekijäliiton valtuutettu Pekka Hakalan (sd) mukaan työpaikkojen levottomuudet ja huolet hintakehityksestä purkautuivat työtaisteluina. Lakkojen oli oltava harkittuja, ohjattuja ja voittoon tähdättyjä. Eräät spontaanit lakot eivät olleet sellaisia, vaan ne aiheuttivat pitemmällä ajalla vaikeuksia. Rakenustyöväen Liiton Sulo Kolsi (kd) vakuutti jäsenten tukeneen puoluekantaan katsoen SAK:n tavoitetta ehkäistä kurjistumista. Työpaikoilla ei ollut riittävästi jäsenten kesken, mutta sen sijaan puheet, että tuli odottaa rauhallisesti ja seurata tilannetta eivät olleet työmiehen ajatusmaailmasta. Yhteiseksi koetut jäsenistön huolen aiheet koskivat ennen kaikkea hintojen nousua, tehostamiseksi koettua hintavalvontaa ja sitä miten nopeasti kohonneet elinkustannukset söivät palkankorotusten ostovoiman. Erimielisyyttä oli vain menettelytavoista miten tuloksiin päästäisiin, neuvottelemallako vai myös spontaaneilla lakoilla.

Erimielisyydet päättyivät vielä yllättäen valtuuston julkilausumaan. Arvo Hautalan mukaan SAK:n hallitus oli perustanut ennen valtuuston kokousta työryhmän valmistelemaan julkilausumaa ja työryhmä oli pitänyt peräti 10 kokousta. Tarkoitus oli tällä menettelyllä luoda parempi perusta yhteistyölle. Valmistelemissa kokouksissa ei kuitenkaan ollut esillä asioita, joita Pekka Hakala oli valtuuston kokouksessa esittänyt sosialidemokraattisen ryhmän nimissä julkilausumaan lisättäväksi. Hautala pahoitteli sitä, että sd-ryhmä oli päättänyt tehdä uuden, työryhmän esityksestä poikkeavan ehdotuksen valtuustolle, mutta samoin hän pahoitteli sitä, että kansandemokraattisessa ryhmässä oli henkilöitä, jotka eivät pitäneet kiinni ryhmäpäätöksistä. Kd-ryhmä ei osallistunut lainkaan uuden julkilausuman käsittelyyn.

Sd-ryhmän valtuustossa esittämässä julkilausumassa riidan aiheutti lisäksi työtaisteluista. Siinä vakuutettiin ensin, ettei SAK hyväksy työtaisteluoikeuden osittaistakaan rajoittamista eikä pakkosovintoa. Sopimusten ja järjestöpäätösten rikkomisen todettiin palvelevan vain työnantajien tavoitteita heikentää ay-liikkeen voimaa ja yhtenäisyyttä. Myös solidaarinen palkkapolitiikka oli vaarassa. Julkilausumassa kehoitettiin noudattamaan sopimuksia ja ratkaisemaan riidat neuvottelemalla. Vain sääntöjen mukaan koolle kutsutuissa ammattiosastojen kokouksissa voitiin tehdä päätöksiä, jotka liittojen ja SAK:n päätöksien ohella velvoittivat ay-liikkeen jäsenet toimimaan niiden puolesta.⁶¹⁴

Tapio Bergholm arvelee, että Arvo Hautalan kovasanainen vastine Palkkatyöläisen pääkirjoitukseen paremman sopimusmoraalin ja työrauhavelvoitteen noudattamisen

⁶¹⁴ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 21.10.1974, TA.

puolesta saattoi olla yksi syy miksi sosialidemokraattinen ryhmä ajoi työrauhavelvoitetta korostavan julkilausuman läpi.⁶¹⁵ Toisesta näkökulmasta voisinkin tulkita julkilausuman siten, että siinä annettiin jäsenille epäsuorasti kehoitus olla noudattamatta työpaikkakokouksissa tai työhuonekunnissa tehtyjä lakkopäätöksiä, jolloin spontaanit, nopeat lakkopäätökset olisi saatu loppumaan. Samalla riitely olisi siirtynyt työpaikoille. Eräs tulkinta voisi myös olla, että puheenjohtajan vaihdoksen yhteydessä sosialidemokraatit ja kansandemokraatit halusivat molemmin puolin lähestyä toisiaan, josta oli osoituksena SAK:n hallituksen perustama julkilausumatyöryhmä ja sen yhteinen esitys. Suhtautuminen villeihin lakkoihin jakoi lähentymispyrkimyksestä huolimatta SAK:n poliittisia ryhmiä edelleenkin, joten valmistelussa ongelma lakaistiin maton alle, ja se kaivettiin sieltä esiin varsinaisessa kokouksessa. Kiista julkilausumasta saattaa tuntua kovin vähäpätöiseltä, mutta SAK:n aktiiveihin sillä oli puolin ja toisin tunteita nostattava vaikutus. Varsinkin työnantajaleirissä seurattiin tarkasti mitä SAK toi julki.

Myös STK:ssa vuorineuvokset pohtivat miten SAK:n puheenjohtajan vaihdoksesta seuraa ja aiheuttaako vaihdos muutoksia STK:n ja SAK:n sd-johdon neuvottelukäytäntöihin. Timo Laatonen arvioi SAK:n sisäisessä kehityksessä tapahtuvan selvän muutoksen, kun Niilo Hämäläinen lähti ja Pekka Oivio tuli tilalle. Veikko Ahtolasta oli tulossa vahvin ay-johtaja, johon Oivio tukeutuisi. Hautalan ja Ahtolan lisääntynyt yhteistyö huolestutti Laatusta. STK:ssa oli pantu merkille tarkistusneuvotteluja ajatellen että Oivio ja Ahtola olivat ”lipsauttaneet” palkankorotusten puolesta, kun taas Kalevi Sorsa ja Sulo Penttilä olivat halunneet pitää kiinni voimassa olevista sopimuksista. Muutoksia uumoiltiin myös kd-ryhmään, sillä Timo Laatonen oli kuullut Arvo Hautalan halunneen kitkeä pois anarkistisia toimintaperiaatteita. Tähtäimessä olisi vahvistaa SKP:n tulevassa puoluekokouksessa ay-siipeä, joka oli puheenjohtaja Saarisen selkäranka vastapainona ”nuorison stalinistisille aineksille”.⁶¹⁶

Alkupalvea 1975 hallitsivat työmarkkinakentässä maaliskuussa 1974 solmitun, Lindblomin nimeä kantavan tulopoliittisen sopimuksen mukaiset tarkistusneuvottelut. SAK valmisteli yhteisiä tavoitteita neuvotteluihin.⁶¹⁷ Pienipalkkaisten, naisvaltaisten alojen naiset olivat nostaneet esiin vaatimuksen matalapalkkakorotuksista.⁶¹⁸ Kahdeksan matalapalkka-alan liittoa oli kirjelmöinyt SAK:n hallitukselle vuoden 1975 alussa ja pitänyt matalapalkkakysymystä tarkistusneuvotteluiden

⁶¹⁵ Bergholm 2012, 388.

⁶¹⁶ STK:n hallitus pöytäkirja 15.11.1974, ELKA.

⁶¹⁷ SAK:n hallitus, pöytäkirja 16.1.1975, TA.

⁶¹⁸ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 21.10.1974, TA.

keskeisenä asiana. Liittojen mukaan edellisten vuosien ratkaisut eivät olleet kaventaneet palkkaeroja, kun prosentuaalinen järjestelyvara ja liukumat olivat sulattaneet markkamääräisten yleiskorotusten palkkaeroja kaventavan vaikutuksen.⁶¹⁹

Tavanomaiseen tapaan tarkistusneuvotteluiden tavoitteista oli kiistaa. Kansandemokraatit olisivat halunneet kirjata konkreettiset tavoitteet, johon sosialidemokraatit eivät suostuneet. Päinvastoin kansandemokraateille oli ilmoitettu, että jos näillä oli ryhmänä omat tavoitteet, keskinäiset neuvottelut katkeavat.⁶²⁰ Sosialidemokraattien mielestä kd-ryhmän vähemmistö organisoii työtaisteluita ja sosialidemokraattinen ryhmä aikoo kehottaa jäseniä pidättäytymään työtaisteluista. Sd-ryhmä halusi käsitellä neuvotteluja erityisesti alemmpipalkkaisten työntekijöiden kannalta ja muistuttaa, että ammattiosastojen oli toimittava sääntöjen ja sopimuksien mukaan. Sd-ryhmässä Sulo Penttilä ajoi SAK:ta ottamaan kantaa työnseisauksiin. ”Jos SAK ottaa kantaa, Sinisalo vetää vesiperän.” Pekka Oivio oli kuitenkin vielä valmis keskustelemaan kd-ryhmän kanssa siitä että työnseisaukset häiritisivät ryhmien välisiä tärkeitä neuvotteluita.⁶²¹

Arvo Hautala piti tärkeänä, että tarkistusneuvottelut käydään koko SAK:n voimin eivätkä sosialidemokraatit lähde neuvottelemaan erikseen STK:n tai hallituksen kanssa. STK oli hylännyt SAK:n esitykset suoralta kädeltä ja tahtoi tulopoliittisen virkamiehen Keijo Liinamaan mukaan tarkistusneuvotteluihin. Kansandemokraatit vaativat, että jäsenliitoille annettaisiin tarkistusneuvotteluissa lupa irtisanoutua sopimuksesta.⁶²² Sd-ryhmässä pohdittiin pyydettäisiinkö Liinamaata sorvaamaan ratkaisua pattitilanteeseen. Oivion mielestä tulopoliittinen virkamies voi tehdä esityksensä, jos katsoi voivansa tehdä sen.⁶²³ Arvo Hautala muistutti SAK:n hallituksessa, että tulopoliittinen virkamies oli valtion edustaja tulopoliittisissa neuvotteluissa eikä työriitojen sovittelija. Vastuu neuvotteluiden katkeamisesta kuului STK:lle eikä tulopoliittiselle virkamiehelle, joten kansandemokraatit eivät olleet kutsumassa Liinamaata apuun. Sosialidemokraateista Veikko Ahtola arveli, ettei SAK voinut kieltää Liinamaata tekemästä esitystä ja Sulo Penttilä halusi jättää Liinamaan harkittavaksi tekeekö esityksen.⁶²⁴

⁶¹⁹ AKT:n, HRHL:n, Kumi- ja Nahkatyöväen liiton, Liiketyöntekijäin Liiton, SEL:n, Kiinteistöliiton, Maaseututyöväen Liiton ja TEVAN kirje SAK:n hallitukselle 13.1.1975, TA.

⁶²⁰ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 30.1.1975 Kansan Arkisto.

⁶²¹ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 5.2.1975. TA.

⁶²² SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 4.2.1975. Kansan Arkisto.

⁶²³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 15.2.1975. TA.

⁶²⁴ SAK:n hallitus, pöytäkirja 15.2.1975, TA.

Jossittelusta huolimatta tulopoliittisella virkamiehellä oli ratkaisuesitys valmiina käsiteltäväksi jo seuraavana päivänä, mikä viittasi siihen, että sitä oli jo hiottu joku-
kunen päivä. Sosialidemokraatit hyväksyivät sen, mutta kansandemokraatit eivät. Veikko Ahtola ei pitänyt Liinamaan esitystä hyvänä, mutta perusteli hyväksymistä sillä, että liittokohtaisissa neuvotteluissa valtiovalta jäisi pois ja tarkistustulos olisi vielä huonompi. Hautalan mielestä esityksestä puuttui reaalipalkkojen nousu eikä se helpottanut matalapalkkaongelmaa.⁶²⁵

Tarkistusneuvottelujen katkettua tammikuussa Pekka Oivio totesi puolestaan tarkistusneuvotteluiden olleen täysin mitäänsanomattomia, kun STK:n käsitys oli, ettei mitään tarkistettavaa ollut.⁶²⁶ Hänen mielestään oli valitettavaa, että jouduttiin käyttämään apuna tulopoliittista virkamiestä, sillä osapuolten oli voitava sopia keskenään.⁶²⁷ Toive osapuolten kesken sopimisesta tuskin tässä yhteydessä merkitsi tulopolitiikasta luopumista. Hautalan mielestä koko kierroksen arvo oli se, että SAK pysyi yhtenäisenä. Työnantaja ei ollut voinut pelata SAK:n poliittisten ryhmien ristiriidoilla ja sen lisäksi kaikki palkansaajajärjestöt olivat olleet yhtenäisiä. SAK:n neuvottelukunta oli pitänyt kiinni hallituksensa hyväksymistä tavoitteista. Kansandemokraatit päättivät jopa olla äänestämättä SAK:n hallituksessa julkilausumasta, jos eivät pystyisi estämään sitä.⁶²⁸

Toukokuussa 1975 SAK:n valtuustossa oltiin huolestuneita muuttuvasta toimintaympäristöstä. Suomen Pankin tiukka rahapolitiikka ja hallituksen kokonaisuus-
synnän rajoittaminen olivat johtamassa työttömyyden lisääntymiseen. Työllisyydestä huolehtiminen oli SAK:ssa muuttumassa tärkeimmäksi tavoitteeksi. Se vaati rahapolitiikkaa löysennettäväksi ja korkokantaa alennettavaksi. Tehoton hintavalvonta ja kallis maataloustuloratkaisu vaikuttivat siten, että palkkaliukumien muodostuisivat ennätyskalliseksi.

Arvo Hautala pohti miksi sopimuskorotusten osuus ansioista väheni jatkuvasti. Olivatko arviot kustannuskehityksestä virheellisiä vai oletettiin jo valmiiksi, että villoilla lakoilla turvattiin reaaliansoitot. Työnantaja ei ottanut vastuuta reaaliansoikehityksestä ja siksi ilman ylimääräisiä korotuksia ei syntynyt nousua. Hautala piti tilannetta kestävämmänä, jos jouduttiin hakemaan jopa yli 10 prosenttia korotusta sopimuspalkkojen päälle.

⁶²⁵ SAK:n hallitus, pöytäkirja 16.2.1975, TA.

⁶²⁶ SAK:n hallitus, pöytäkirja 31.1.1975, TA.

⁶²⁷ SAK:n hallitus, pöytäkirja 15.2.1975, TA..

⁶²⁸ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 5.2.1975. Kansan Arkisto.

SAK:n yhteisenä johtopäätöksenä oli, että seuraavaa kierrosta varten oli valmisteltava sellainen tavoitelinja, ettei reaaliansioiden korottamiseksi jouduttaisi hankkimaan liukumia. Oli haettava keskitettyä, solidaarista palkkojen korotuslinjaa, jossa olisi riittävä liittokohtainen järjestelyvara. Korkeasuhdanteen taittuminen oli alkanut huolestuttaa ja työllisyyden heikkeneminen vei halua ja mahdollisuutta hankkia liukumia. SAK:ssa alkoi näkyä muuttunut taloudellinen tilanne, vaikkakin viiveellä. Ensisijaisesti ruvettiin korostamaan työllisyyttä ja kiinnittämään huomiota enemmän työväenehtoiseen talous- ja sisäpolitiikkaan.⁶²⁹

8.5. Korporatiivisen vastuun ja aktivismin ristiriita

Nousukauden työvoimapula ja yritysten tuloskunto kohtelivat eri aloja eri tavoin. Inflaatiota ei saatu kuriin SAK:n kirjelmin eikä työtaisteluilla, ei hallituksen politiikalla eikä Suomen Pankin rahapolitiikalla. Inflaatio uhkasi jatkuvasti syöstä palkkakehityksen miinukselle, joten neuvotteluvoimaa omaavat alat hakivat liukumia ja myös saivat niitä. Valtiovallan tehtäväksi jäi tasoittaa tulonsiirroilla palkkaerojen kasvua ja estää suoranainen reaaliansioiden lasku.

Periaateohjelmasta ja suurista linjoista vallitsi SAK:n poliittisten ryhmien kesken pääpiirteissään yksimielisyys, mutta niiden saavuttamiseen tähtäävästä toiminnasta syvä erimielisyys. Eheytystä seurannut valtataistelu liittojen yhdistymisessä ei ollut paras mahdollinen alku yhteiselle toiminnalle. Epämääräisinä velloneet vallankumoushuhut 1960- ja 1970-lukujen taitteessa alussa vahvistivat eriseuraisuutta SAK:ssa.

Työehtosopimusneuvotteluissa harjoitettiin Guido Baglionin tai Pentti Puoskarin kuvaamalla tavalla sosiaalista vaihdantaa. Claus Offen korporatismilta edellyttämä konsensus syntyi STK:n ja SAK:n sosialidemokraattisen johdon välille. SAK:n kansandemokraattisen ryhmän tavoitteet eivät Niilo Hämäläisen kaudella muuttaneet lopputulosta, mutta vaikuttivat välillisesti sosialidemokraattien tavoitteisiin.

SAK:n integroituminen korporatiiviseen hallintamenettelyyn 1960-luvun lopulla näyttäisi synnyttäneen oman suomalaisen sovellutuksen. Suomalaiseen malliin kuului erikoisuutena varsinkin 1970-luvun alkupuoliskolla, että vain sosialidemokraatit neuvottelivat aidosti STK:n kanssa suoraan. STK:n johdon voi sanoa omak-

⁶²⁹ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 30.5.1975, TA.

suneen jopa peliteoreettisiakin elementtejä suhtautumisessaan SAK:n poliittisiin ryhmiin, kun sosialidemokraattien tavoitteet arveltiin matalammiksi.

Kansandemokraattien eristäminen tulopoliittisista neuvotteluista ja kutsu neuvottelupöytään vasta kun sopimus oli jo STK:n ja sosialidemokraattien kanssa neuvoteltu valmiiksi, oli säännöllinen käytäntö. Voi olettaa, että käytäntö heikensi SAK:n neuvotteluvoimaa, ja heikensi myös korporatistista rakennetta. Kompromissia hakevut STK ja sosialidemokraattinen ay-johto joutuivat ennakoimaan kansandemokraattisesta ryhmästä tulevan vastarinnan.

Yhteisen SAK:n toiminnan kannalta keskeinen kysymys oli miksi toimittiin kahtena joukkueena. Historiallisesti yksi vastaus löytyy vanhan työväenliikkeen kah-tiajaosta, vanhan SAJ:n lakkauttamiseen johtaneista syistä ja SAK:n perustamisesta. Ryhmien välisen valtakamppailun ja julkisen kiistelyn voi kiteyttää kilpaan siitä kuka edisti parhaiten työmiehen etuja ja kuka petti niitä. Tilannetta voisi luonnehtia kuvaamalla SAK:n sosialidemokraattisen ryhmän toimineen tulopoliittisen järjestelmän sisällä ja kansandemokraattisen ryhmän sen ulkopuolella siitäkin huolimatta, että molempien ryhmien tavoitteena oli säännöllisesti laaja keskitetty sopimus.

Ristiriidoista SAK:n jäsenliittojen ja jäsenistön kesken kertoi tulopoliittisista sopimuksista irtaantuneiden liittojen suuri määrä, liittokohtaiset kierrokset 1973 ja 1977 ja villien lakkojen suuri määrä. Keskeisen tulopolitiikan toimijan Keijo Liinamaan pohdinta menettelytapojen muuttamisesta ja siitä miten tulokset oli saatava paremmin vastaamaan odotuksia tai odotukset viritettyä realistisemmalle tasolle, heijastaa yleisempääkin käsitystä tulopolitiikan ongelmista.

9. Hallitusyhteistyö lähentää

Periaateohjelmaan kirjatun riippumattomuuden ja itsenäisyyden tavoitteestaan huolimatta SAK:lla oli vanhan työväenliikkeen perintönä vahva sidos sekä SDP:hen että SKP/SKDL:oon. Kolmikantaisen tulopolitiikan mallina oli työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen välinen yhteistoiminta. Hallitusten ja ay-liikkeen välejä tulkitessa voi käyttää Bo Rothsteinin kiteyttämää kahta vaihtoehtoa. Toisen mukaan työmarkkinajärjestöt ovat yhdessä kyenneet alistamaan valtioapparaatin ja parlamentarismen tai vaihtoehtoisesti valtiovalta käyttää työmarkkinajärjestöjä hyväkseen, ja on tehnyt niistä valtion politiikan välineitä.⁶³⁰ Tarkemmin voi kuitenkin olettaa, että hallitukset, joissa työväenpuolueet ovat mukana, on edullisempi ay-liikkeelle, ja puolestaan puhtaat oikeistohallitukset edullisempia yrityksille ja elinkeinoelämälle.

Molemmissa SAK:n poliittisissa ryhmissä oli eri yhteyksissä pohdittu, miten työväenpuolueiden osallistuminen hallitukseen erikseen tai yhdessä vaikuttaisi toimintaan ja kannanottoihin. Jos molemmat olisivat hallituksessa, voisi ay-liike saada Ruotsin LO:n tavoin hallituksessa esityksiään eteenpäin, kun taas oppositiossa molemmat saattoivat esteettä kritisoida hallitusta. Taulukko 2 näyttää tutkimusajankana SDP:n ja SKDL:n olleen yhdessä hallituksessa 1966–1971, 1975–1976 ja 1977 lähtien. SDP oli hallitusvastuussa ja SKDL oppositiossa 1972–1975 ja molemmat olivat oppositiossa 1976–1977.

Valtionhoitajapuolueeksi suuntautuneella SDP:llä hallitukseen osallistuminen ei ollut samalla tavalla tuskallista kuin SKDL:llä, jonka hallitustaipaleeseen kovin kritiikki tuli puolueen vähemmistöstä. SAK:ssa hallituspolitiikka lisäsi sen sijaan painetta ay-sosialidemokraatteihin silloin kun SDP oli hallitusvastuussa ja SKDL oppositiossa.⁶³¹ Ay-sosialidemokraatit kokivat kantavansa vastuuta SDP:n johtaman hallituksen teoista samalla kun ay-kansandemokraatit kritisoivat hallituspolitiikkaa ja saivat myös rivijäsenistöstä vastakaikua. Maltillisiin palkankorotuksiin tyytyminen ei houkutellut liittojen nuorta jäsenkuntaa, joka taisteli nopeasti nousseiden elinkustannusten syövereissä. SAK:n näkökulmasta hallituspoliittinen tilanne muuttui ensin vuonna 1975 ja sen jälkeen vuodesta 1977 lähtien, kun molemmat työväenpuolueet olivat hallituksessa. Suuri kysymysmerkki korporatistisessa järjestelmässä oli pystyisikö SAK käyttämään hallitustilannetta jäsenistön tavoitteidensa

⁶³⁰ Rothstein 1988, 6-7.

⁶³¹ Penttilä, SAK:n valtuuston pöytäkirja 25.5.1074. TA.

edistämiseen vai mukauttaisiko valtiovalta SAK:n valtion politiikan välineeksi SDP:n ja SKDL:n sateenvarjon alla.

Hallituspolitiikan lisäksi SAK:n oli otettava huomioon myös presidentti Kekkonen aktiivinen sisäpoliittinen vaikutus. Presidentti Kekkonen ohjasi niin hallitusten syntyä kuin työmarkkinoiden sopimusratkaisuja. Urho Kekkonen suhdetta työmarkkinapolitiikkaan tutkinut Seppo Keränen toteaa presidentin vaikuttaneen kaikkien tulokierrosten taustalla 1970-luvulla. Talous- ja työmarkkinapolitiikka olivat Kekkoselle välineitä yhteiskuntakehityksen ohjauksessa.⁶³² Keränen luonnehtii Kekkonen kokeneen vielä 1950-luvulla etujärjestöjen ulkoparlamentaarisien painostuksen ja ay-liikkeen "pakkovallan" muodostaneen uhan demokratialle. 1970-luvulle tultaessa presidentti oli valmis myöntämään, että työmarkkinajärjestöjen merkitys ja vaikutus näytteli tärkeää osaa yhteiskunnassa. Kekkonen puhui työelämän kysymyksiin liittyvistä piilokorporatismista, joka ei oletettavasti laajenisi poliittisen järjestelmän piiriin.⁶³³ Presidentti itse oli kuitenkin keskeinen tekijä työmarkkinakorporatismiin ytimessä.

⁶³² Keränen 2010, 309

⁶³³ Emt., 313.

TAULUKKO 2

TYÖVÄENPUOLUEIDEN OSALLISTUMINEN HALLITUKSIIN 1966 – 1982					
Hallitukset	Aika	SDP osall.	SKDL osall.	Päiviä	Tyyppi
<u>50. Paasio</u>	27.5.1966 - 22.3.1968			666	Enemmistö
<u>51. Koivisto</u>	22.3.1968 - 14.5.1970			784	Enemmistö
<u>52. Aura</u>	14.5.1970 - 15.7.1970			63	Virkamies
<u>53. Karjalainen II</u>	15.7.1970 - 29.10.1971			472	Enemmistö
<u>54. Aura II</u>	29.10.1971 - 23.2.1972			118	Virkamies
<u>55. Paasio II</u>	23.2.1972 - 4.9.1972			195	Vähemmistö
<u>56. Sorsa</u>	4.9.1972 - 13.6.1975			1013	Enemmistö
<u>57. Liinamaa</u>	13.6.1975 - 30.11.1975			171	Virkamies
<u>58. Miettunen II</u>	30.11.1975 - 29.9.1976			305	Enemmistö
<u>59. Miettunen III</u>	29.9.1976 - 15.5.1977			229	Vähemmistö
<u>60. Sorsa II</u>	15.5.1977 - 26.5.1979			742	Enemmistö
<u>61. Koivisto II</u>	26.5.1979 - 19.2.1982			1001	Enemmistö

Lähde: <http://valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/vuodesta-1917/haku/fi.jsp> .

9.1. SDP ja SKDL yhdessä hallitukseen

Martti Miettusen hätätilahallituksen synnyttäminen syksyllä 1975 oli erikoislaatuinen tapahtuma. Suomen Pankin historioitsijat Antti Kuusterä ja Juha Tarkka tarkastelevat hätätilahallituksen syntyä talouspolitiikan näkökulmasta. He arvioivat, että Kekkosella oli kaksi syytä runnoa kasaan SDP:n ja SKDL:n mukana oloon perustuva hallituspohja. Toinen syy liittyi rahapolitiikkaan. Ennen Miettusen II hallituksen nimittämistä oli puhuttu hallituksen ja Suomen Pankin välisestä konfliktista, joka koski rahapolitiikkaa. Kekkonen olisi saattanut ajatella uuden hallituksen pystyvän keventämään rahapolitiikkaa. Toinen syy epätavalliseen menettelyyn olisi voinut olla se, että presidentti tiesi Suomen Pankin pääjohtajan Mauno Koiviston kanssa käymiensä keskustelujen ansiosta maksutaseongelmien vaikeudet. Siksi edessä oli kireän talouspolitiikan aika, ja hallituksen oli noudatettava tiukkaa säästölinjaa. Ratkaisut olisivat epäsuosittuja, ja seuraukset olivat työllisyyden kannalta kielteiset. Oli tärkeää saada hallitukseen ne voimat, jotka olisivat oppositiossa arvostelleet kärkkäimmin tiukkaa politiikkaa ja ehkä estäneet sen toteutumisen.⁶³⁴ Kekkonen oletetut motiivit selittäisivät sen, miksi SKDL oli ehdottomasti saatava hallitukseen ja myös pysymään siellä. Antti Kujala arvelee vasemmiston ja keskustan varaan rakentuneen hallituspohjan ylipäättään antaneen Kekkoselle riippumattomuutta Moskovasta ja vaimentaneen Neuvostoliiton lähetystön painostusta.⁶³⁵

SKDL:ssä suhtautuminen oli ollut varsin vastahakoista ja hallitukseen osallistumisesta äänestettiin niin SKP:ssä, SKDL:ssä kuin SKDL:n eduskuntaryhmässäkin.⁶³⁶ Miettusen hallituksen opetus- ja kulttuuriministeri Kalevi Kivistö arvioi veteraanikansanedustajien haastattelussa vuonna 2002, että SKDL:n päätökseen vaikuttivat syyskuussa käydyt vaalit, hallitukselle jätetty esitys liikevaihtoveron korottamisesta, valtion huono taloustilanne, työttömyyden kasvu ja toinen öljykriisi. Kivistön mukaan tilanne ei houkutellut ketään hallitusvastuuseen, mutta Kekkonen oli kutsunut puolueet linnaan ja ilmoittanut nimittävänsä hallituksen joka tapauksissa pian.⁶³⁷

Miettusen hallituksen liikenneministerinä toiminut Veikko Saarto kertoi haastattelussa vuonna 1991, että enemmistön piirissä arveltiin Kekkonen ajavan SKDL:n

⁶³⁴ Kuusterä, Tarkka 2012, 410.

⁶³⁵ Kujala 2013, 241.

⁶³⁶ SKDL:n, SKP:n ja Eduskuntaryhmän yhteinen kokous, pöytäkirja 30.11.1975. SKDL hallinnollinen jaosto, liittohallitus & muut kd-järjestöt 1972–1976, kansan Arkisto.

⁶³⁷ Kivistö, haastattelu 11.9.2002, 88, haastattelijana Jorma Kallenautio, Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

osallistumista niin voimakkaasti, että pois ei voitu jäädä. Hallituksen ulkopuolelle jäämisen arvioitiin näkyvän presidentin asennoitumisessa kuin myös, että hallitukseen osallistuminen oli tavallisten ihmisten kannalta kuitenkin parempi ratkaisu. Vaikeuksia tiedettiin olevan edessäpäin. Saarron mukaan työllisyyden hoidosta oli eniten eriäviä näkemyksiä. Kekkonen oli ilmoittanut selkeästi lähtevänsä siitä, että hallitus vetää pitemmän korren, jos tulee kiistaa Suomen Pankin kanssa. SKDL:n käsityksen mukaan Suomen Pankki pystyi kuitenkin vaikuttamaan aika itsenäisesti rahapoliittiseen linjaan. Mieltusen III hallitukseen SKDL ei enää mennyt juuri tästä syystä.⁶³⁸ Suomen Pankki tuntui selättäneen uskon politiikan voimaan.

SKDL:n puheenjohtaja Ele Alenius korosti työllisyyttä, kun Kekkonen oli kysynyt millä ehdoilla SKDL osallistuisi hallitukseen. Presidentti oli hetken mietittyään todennut, että otetaan siitä pääteema. Veteraanikansanedustajien haastattelussa 1990 Alenius totesi hallituksen kokoon runnomisen olleen erittäin nopeaa. SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen oli valmistellut SKP:n kantaa hallitukseen osallistumisesta päättävään kokoukseen, jonka ydin oli, ettei hallitukseen mentäisi, mutta tilanteen muututtua nopeasti hän esitti hallitukseen osallistumista.⁶³⁹

SKDL:n hallituskokemus Mieltusen hätätilahallituksesta ei ollut kuitenkaan rohkaiseva. SKP:n vähemmistö vastusti alun perin hallitukseen menoa, mutta keskustelua puolesta ja vastaan oli käyty myös enemmistön piirissä. Kalevi Kivistö arvioi, ettei Mieltusen hallitus ollut sisäisestikään yhteistyökykyinen.⁶⁴⁰ Työllisyydestä syntyivät kuitenkin hätätilahallitukselle kehykset, joihin tasavallan presidentti sovitte viisi puoluetta niiden omaksikin hämmästykseksi.

⁶³⁸ Saarto, haastattelu 26.3.1991, 95–96, haastattelijana Jorma Kallenautio, Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

⁶³⁹ Alenius, haastattelu 5.7. ja 10.7.1990, 166, haastattelijana Jorma Kallenautio, Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

⁶⁴⁰ Kivistö, haastattelu 11.9.2002, haastattelijana Jorma Kallenautio, veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

9.2. Kekkonen sopimuksen kättilöksi

Miettusen II hallituksen nimittämistä oli edeltänyt eduskunnan hajottaminen kesäl-
lä 1975. Syksyllä 1975 olivat tulossa eduskuntavaalit ja SAK:n kannalta merkittä-
vät Metallityöväen Liiton vaalit. Lehdistö levitti spekulatioita vallan vaihtumisesta
Metallityöväen Liitossa. Elokuussa 1975 Pekka Oivio, Arvo Hautala ja Timo
Laatunen olivat yhdessä sopineet, että tes-neuvotteluja ei kannattanut käynnistää
ennen eduskuntavaaleja ja Metallityöväen liiton vaaleja. STK:n uutta toimitusjoh-
tajaa Pentti Somertoa huolestutti uuden tulopoliittisen virkamiehen Paavo J. Paavo-
lan aktiivisuus ja työnantajapuolikin oli varoittanut vielä viime hetkellä tuolloin
virkamieshallituksen pääministerinä toiminutta Keijo Liinamaata kiireestä. Yhtei-
sesti sovittiin, että oli hillittävä Paavolan intoa viedä neuvotteluja eteenpäin.⁶⁴¹
Paavola oli jo hahmotellut mallin tulopoliittiseksi sopimukseksi ja muistio oli jaettu
suppealle joukolla kuten Liinamaalle, Somertolle ja Oiviolle. STK oli käynyt
SAK:n sosialidemokraattien kanssa luottamuksellisia keskusteluja neuvotteluis-
ta.⁶⁴²

SKP:n ay-sihteerin tehtävästä Miettusen II hallituksen asuntonministeriksi siirtynyt
Olavi Hänninen arvioi vuoden 1976 tes-neuvottelujen kytkeytyvän tiiviisti hallitus-
politiikkaan. Istuvan hallituksen hän arveli muutaman kuukauden kuluttua olevan
vaarassa hajota.⁶⁴³ Hautala arvioi, että poliittisesta ratkaisusta riippui, pystyisikö
hallitus hoitamaan asiat edeltäjäänsä paremmin. Jos hallitus hajoaisi, rikkoontuisi
yhteistyö myös SAK:ssa. Kansandemokraatit olivat valmistautuneet esittämään
kuuden prosentin palkkojen korotusvaatimusta, mutta he lähtivät siitä, että vaati-
muksesta oli ehkä tingittävä. Hautalan mielestä tavoitteet oli rakennettava niin, että
niille saatiin sosialidemokraattien tuki.⁶⁴⁴ Se tiedettiin kd-ryhmässä, että Pekka
Oivio ei uskonut edes 4 prosentin reaali-palkkatavoitteeseen, koska työnantajilta oli
odotettavissa pelkkä nollalinja.⁶⁴⁵

SAK:n hallituksessa Pekka Oiviolla oli synkähkö kuva tilanteesta. Työnantajat
käyttivät hätätilaa hyväkseen. Suomen Pankkiaan ei ollut edes vastannut SAK:n
raha- ja korkopoliittisiin vaatimuksiin.⁶⁴⁶ Sd-ryhmässä Oivio kannusti pyrkimään
keskitettyyn ratkaisuun kaikin tavoin. Hän arveli työnantajan asettavan toiveensa

⁶⁴¹ STK:n johtokunta, pöytäkirjat 20.8.1975, ELKA.

⁶⁴² STK:n johtokunta, pöytäkirja 17.11.1975, ELKA.

⁶⁴³ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 9.1.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁴⁴ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 12.1.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁴⁵ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 9.1.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁴⁶ SAK:n hallitus, pöytäkirja 12.1.1976, TA.

tulopoliittiseen virkamieheen, mutta Oivion mielestä se olisi viimeinen keino.⁶⁴⁷ SAK:n valtuustokin oli koolla ja Pekka Oivio totesi siellä neuvottelujen edenneen nihkeästi. Valtuuston kokous keskeytettiin, mutta se oli hälytysvalmiudessa koko viikon, samalla kun sopimusneuvotteluja käytiin.⁶⁴⁸

Pentti Somerto piti STK:n kannalta ongelmallisena SAK:n tavoitetta, ettei kuluttajahintaindeksi saanut nousta tammikuusta 1976 tammikuuhun 1977 enempää kuin viisi prosenttia. Palkkaratkaisusta oli neuvoteltu luottamuksellisesti sosialidemokraattien kanssa, eikä Somerton mukaan oltu kaukana yhteisymmärryksestä. Hintasulun pituus ei ollut Somerton mielestä ongelma, jos saatiin aikaan keskitetty ratkaisu. Jyrkin erimielisyys vallitsi siitä, kuka tekisi hintasulun jälkeen yksittäiset hintapäätökset. Somerto oli kuullut huhuja, että valtioneuvosto päättäisi hintavaltuutesityksestä eduskunnalle SAK:n toivomalla tavalla. Työnantajapuoli oli ilmoittanut, että tulopoliittiset neuvottelut katkeavat silloin. Somerton tulkinta oli, että SAK halusi ajaa läpi palkkavaatimuksensa ja pitää hinnat pakolla alhaalla.⁶⁴⁹

Epäselvässä tilanteessa Tasavallan Presidentti Kekkonen päätti jälleen ottaa aloitteen itselleen. Hän kutsui dramaattisesti yöllä työmarkkinamiehet ja joukon ministereitä seuraavaksi aamuksi Tamminiemen palaveriin. Kekkonen oli ilmoittanut, että sopimuksen oli syytä syntyä. Hallituksen tehtävä oli antaa hintavaltuuslaki ja SAK:n ja STK:n oli sovittava palkankorotukset.⁶⁵⁰ Kansandemokraatit lykkäsivät työtaistelusuunnitelmiaan. Metallityöväen Liiton II puheenjohtaja Ilmari Kosonen piti keskitetyn sopimuksen puolustamista ja hintavaltuutuksen läpimenoa tärkeänä vasemmistolle. Rakennusliiton puheenjohtaja Aarno Aitamurto ei nähnyt työnsisäilyksissä mitään mieltä, koska väelle olivat tärkeitä hintakysymykset ja turvalauseke. Jos jouduttaisiin liittokohtaiselle sopimuskierrökselle, oli liitoille esitettävä, että ne eivät tee sopimuksia ennen kuin hintakysymys oli selvä.⁶⁵¹

Neuvottelut jumittuivat erimielisyyksiin hintasäännöstelyn soveltamisesta ja valtalaisista. SAK:n valtuustossa edellytettiin valtakia, jossa hallitukselle olisi annettu valtuudet säännöstellä hintoja, maksuja ja vuokria. Tavoitteena oli 5–6 kuukauden hintasulku ja sen jälkeen laaja hintasäännöstely. SAK arvioi että hinnat olivat edellisen sopimuskauden aikana nousseet 33 prosenttia. STK kieltäytyi neuvottelemasta palkoista hallituksen antaman valtuuslakiesityksen takia ja vaati neuvotteluja

⁶⁴⁷ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 15.1.1976, TA.

⁶⁴⁸ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 19.1.-26.1.1976, TA.

⁶⁴⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 19.1.1976, ELKA.

⁶⁵⁰ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 24.1.1976, TA.

⁶⁵¹ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 26.1.1976, Kansan Arkisto.

siitä, miten hallituksen esitystä muutetaan eduskunnassa elinkeinoelämän mieleiseksi. Tilanne oli kiihtynyt siihen pisteeseen, että Tasavallan Presidentti välitti pääministeri Miettusen kautta pahoittelunsa SAK:lle Teollisuuden Keskusliitto TKL:n edustajan presidentin luona käyttämän, ay-liikettä loukanneen kielenkäytön vuoksi.⁶⁵²

Arvo Hautala perusteli valtuustolle varsinkin sitovan turvalausekkeen merkitystä, koska työnantajapuoli ei hyväksynyt hintavalvontaa. Turvalausekkeen ansiosta olisi voitu käydä neuvottelut hintojen nousun korvaamisesta. Kamppailu palkankorotuksista ja hintapolitiikasta oli muuttunut Hautalan mielestä poliittiseksi uusien järjestöjen EVAn ja TKL:n perustamisen myötä.⁶⁵³ Pääministeri Miettusen nimiin laitettu välitysesitys uudeksi työehtosopimukseksi oli lopulta valmiina päätettäväksi 27.1. Sd-ryhmässä todettiin, ettei välitysesitystä ollut varaa kaataa. Sosialidemokraateilla oli myös tieto siitä, että kansandemokraatit hyväksyisivät sen.⁶⁵⁴

Kansandemokraattisessa ryhmässä välitysesityksen käsittely oli tuskallisempaa. Ryhmäkokouksen aluksi päätettiin, että päätökset sitoivat kaikkia ryhmän jäseniä. SKP:n ay-sihteerit Veikko Hauhia ja Kumi- ja Nahkatyöväen Liiton puheenjohtaja Väinö Huhtamäki ilmoittivat, etteivät hyväksyneet päätöstä. Kokous jatkui sen jälkeen ilman Hauhiaa ja Huhtamäkeä. Menettely liittyi SAK:n kd-ryhmän sisäiseen kahtiajakoon, joka vastasi SKP:n kahtiajakoa. Kansandemokraattinen ryhmä joutui myös ottamaan kantaa pääministeri Miettusen välittämään presidentin viestiin. Kekkonen vaati sopimuksen hyväksymistä ja ilmoitti hajottavansa eduskunnan, mikäli kaikki osapuolet eivät hyväksyisi välitysesitystä. Aarno Aitamurto arvioi Miettusen välitysesityksen olleen helposti hylättävissä, ellei tiedossa olisi ollut eduskunnan hajottamisuhka. Päätös siirtyi poliittiselle tasolle, ja paikalle kutsuttiin SKP:n pääsihteerit Arvo Aalto. Myös Olavi Hännisen mielipide kuultiin, jonka mielestä päätaistelu käytiin siitä saisiko työnantaja mitätöityä hintasulun.

Vaihtoehtoina olivat välitysesityksen hyväksyminen tai uudet vaalit eikä uusiin vaaleihin SKDL:llä ollut kovin suurta hinkua. Tiedossa oli myös, että SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa hyväksyi välitysesityksen. Aitamurto kiteytti tilanteen; syysvaalit oli käyty, kunnallisvaalit tulossa, metallin vaalit pidetty ja rahat lopussa. Aktiivisuus ei ollut uusia vaaleja ajatellen korkeimmillaan. Sen lisäksi paine välitysesityksen hyväksymiseen kohdistui kansandemokraatteihin, ei sosialidemokraat-

⁶⁵² SAK:n valtuusto, pöytäkirja 26.1.1976, TA.

⁶⁵³ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 26.1.1976, TA.

⁶⁵⁴ SAK:n sd-ryhmä pöytäkirja 27.1.1976, TA.

teihin. Arvo Aalto välitti SKP:n kannan. Välytysesitys oli kokonaisuus, joka ei kuitenkaan vastannut SAK:n tavoitteita reaaliensioiden noususta. Esitys voitiin kuitenkin hyväksyä, mikäli SAK:n valtuusto hyväksyisi sen. Pöytäkirjaan oli kirjattava välytysesitykseen johtaneet syyt ja myös neuvottelut Suomen Pankin kanssa raha- ja korkopoliitiikan muuttamisesta ja työllisyyden hoitamisesta.⁶⁵⁵

SDP:n johto, puheenjohtaja Kalevi Sorsa ja puoluesihteerit Ulf Sundqvist olivat mukana vaikuttamassa sd-ryhmän päätökseen. Sulo Penttilä kannatti pyrkimystä yksimieliseen ratkaisuun, mutta ei hinnalla millä hyvänsä. Sopimus ei saanut kuitenkaan raueta ja tarvittaessa oli äänestettävä.⁶⁵⁶ SAK:n valtuustolle valmisteltiin ristiriitojen välttämiseksi Kalevi Sorsan ja Aarne Saarisen myötävaikutuksella julkilausuma, jossa esitettiin hyväksyttäväksi Miettusen välytysesitys. Julkilausumaan kirjattiin tavoitteiksi inflaation katkaisu, työttömyyden torjuminen ja palkansaajien reaaliensioiden nousu. Valtioneuvoston oli käytettävä säännöstelyvaltuuksiaan, mikäli kuluttajahinnat nousisivat viittä prosenttia enemmän.⁶⁵⁷

Arvovaltaisista kummeista huolimatta jo sopimuksen allekirjoitusvaiheessa oltiin eri mieltä sisällöstä. SAK oli tavoitellut yksimielisyyttä tavoitteissa ja hyväksymistilanteessa. Miettusen välytysesitys hyväksyttiin SAK:n valtuustossa helmikuussa äänin 115–8. Sulo Penttiläkin totesi, ettei sopimusta kannattanut kehua, vaan sitä saattoi luonnehtia ylimenokauden sopimukseksi. Rakennustyöväen Liiton valtuutettu Otto Hyvärinen ihmetteli eikö kansantalouden hätätilasta annettu liioiteltu kuva, jotta saatiin työläiset hyväksymään nollalinja. Hyvää oli kuitenkin se, että ay-liike pysyi yhtenäisenä, mikä olisi paras tae myönteiselle kehitykselle. Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan Liiton valtuutetun Sinikka Pohjan mielestä esitys oli siedettävä, vaikka pienipalkkaisia ei ollut otettu tarpeeksi huomioon. Liitokohtaiseen ongelmaan palvelurahapalkkaisten palkkojen korotuksista työnantaja oli ilmoittanut, että ne eivät sisältyneet sopimukseen. HRHL:ssa oli siis tiedossa irtaantuminen ja työtaistelu, jos ei liittoneuvotteluissa onnistuttu saamaan muutosta tulopoliittiseen sopimukseen. Eerik Ruotsalainen ja 7 muuta kd-ryhmän vähemmistöön kuulunutta valtuutettua esittivät tulopoliittisten neuvotteluiden alentaneen SAK:n arvovaltaa ja horjuttaneen jäsenistön luottamusta. He edellyttivät SAK:n irtaantuvan tulopoliittisesta neuvottelumekanismista ja nojautuvan ay-liikkeen luokkataisteluperinteisiin.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 27.1.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁵⁶ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 9.2.1976, TA.

⁶⁵⁷ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 11.2.1976, TA.

⁶⁵⁸ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 11.2.1976, TA.

Miittusen välitysesitykseen perustunutta välitysratkaisua ja sen jälkeisiä lakkoja arvosteltiin SAK:n toukokuun valtuustossa voimakkaasti. Edellytykset uudelle keskitetylle ratkaisulle olivat heikkomat, koska niin moni liitto irtaantui. Oli päästävää suurempaan yksituumaisuuteen.⁶⁵⁹ Kaikkiaan 9 SAK:n liitoista irtaantui lopulta Miittusen välitysesityksestä.⁶⁶⁰

9.3. Tarkistusneuvottelut karille

Pihtisynnytyksellä aikaansaatu Miittusen II hallitus hajosi ja jatkoi syksyllä 1976 ilman työväenpuolueita. Tarkistusneuvottelut olivat jälleen käynnistymässä. Kansandemokraatit näkivät tilanteen synkkänä. Tilastokeskuksen pääjohtaja Timo Rlander oli kertonut työmarkkinajärjestöille kaikkien palkkojen nousseen tasaisesti. Keijo Liinamaa oli ennustanut työttömyyttä, STTK:n puheenjohtaja Jorma Reini oli vaatinut palkankorotuksia ja tulopoliittisen virkamiehen nimittämistä. STK ei suostunut palkkojen korotuksiin.⁶⁶¹ Neuvottelutilanne oli siis tiukassa solmussa. Ongelmia lisäsi se, että SAK:ssa ei päästy sopuun toimintalinjasta. Kansandemokraatit horjuivat perinteisten lakkojen tai sosialidemokraattien kanssa tehtävän yhteistyön välillä.⁶⁶²

Sosialidemokraatit eivät kannattaneet kansandemokraattien esittämiä painostuskeinoja, mutta kokivat, että oman kenttäväen takia oli jotain tehtävä. Sosialidemokraattinen Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan Liiton puheenjohtaja Matti Haapakoski arveli mielenosoitusten olevan ainoa vaihtoehto. Veikko Ahtola puolestaan kannatti suuren kokouksen järjestämistä sisätiloissa edellyttäen, että saataisiin väki liikkeelle, mutta ei mitään marsseja tai torikokouksia. Pekka Oivio toivoi yksimielisyyttä SAK:n hallituksessa, koska arveli äänestämisen vääräksi signaaliksi ulospäin.⁶⁶³

SAK:n ryhmien välinen ilmapiiri tarkistusneuvotteluihin valmistauduttaessa oli hyvä kansandemokraattien mielestä.⁶⁶⁴ Ryhmän oli kuitenkin vaikea päättää siitä

⁶⁵⁹ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 28.5.1976, TA.

⁶⁶⁰ SAK:n hallitus, pöytäkirja 1.3.1976, TA. Liitot olivat: HRHL, Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto, RL, SEL, Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto, Suomen Laivapäällystöliitto, Suomen Merimiesunioni, Suomen Muusikkojen Liitto, Suomen Sähköalan Työntekijäin Liitto.

⁶⁶¹ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 4.10.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁶² SAK:n hallitus, pöytäkirja 29.10.1976, TA.

⁶⁶³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 29.10.1976, TA.

⁶⁶⁴ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 4.10.1976, Kansan Arkisto.

lähdetäisiinkö järjestämään lakkoa ja äänestettäisiinkö omien tavoitteiden puolesta. Epäröintiin vaikuttivat taustalla ehdotukset SAK:n ja työväenpuolueiden yhteisistä neuvotteluista ja puoluesihteeri Ulf Sundqvistin halu ajaa Mieltusen III hallitus nopeasti nurin. Metallityöväen Liiton kansandemokraattinen sihteeri Harri Vainio arvioi, että kentällä oltiin aktiivisia ja työläiset yksimielisiä. Näin ollen olisi voitu hyvin harkita parin tunnin lakkoa. Rakennustyöväen Liiton II puheenjohtaja Matti Ojala varoitti kompromisseista, koska demarikenttäkin oli tarkistusvaatimusten takana. Lakko olisi ollut Hännisen mukaan tarpeen ja se olisi puhdistanut ilmaa, mutta epäröintiä herätti mitä sen jälkeen tapahtuisi. Simo Elomaan mielestä äänestys SAK:ssa olisi ollut virhe, koska oli ajateltava seuraavaa suurta tes-kierrosta.⁶⁶⁵

Erimielisyys toimintalinjasta jatkui. Sosialidemokraatit olivat valmiita lähettämään valtioneuvostolle ja työnantajille jyrkkäsanaisen kirjeen, mutta painostustoimiin he eivät suostuneet. Kansandemokraatit halusivat säilyttää mahdollisuuden voimatoimiin.⁶⁶⁶ SAK:n hallitus ei ollut liioin saanut maan hallitukselta vastausta hintoja, veroja ja työllisyyttä koskeviin vaatimuksiinsa. Sosialidemokraatit epäilivät työnseisauksen järkevyyttä sopimusten ollessa voimassa eikä ollut myöskään yleislakon aika. He halusivat todeta neuvottelujen kariutuneen työnantajien kielteiseen suhtautumiseen ja STK:n kantavan vastuun epäonnistumisesta. Valtioneuvoston oli nimittävänä nopeasti tulopoliittinen virkamies, jonka piti kartoittaa tilanne kokonaisuudessaan. Tarkistusneuvottelujen epäonnistunut lopputulos uhkasi vaikuttaa seuraavaan sopimuskierrukseen. Hintatilanne oli jäädytettävä, inflaatio pysäytettävä ja työllisyyttä parannettava. Kansandemokraatit kannattivat näitä toimenpiteitä, mutta ehdottivat lisäksi kaikkia aloja koskevaa päivän työnseisausta.⁶⁶⁷

Kansandemokraattien pohdinta työtaistelun järjestämisestä tai vaihtoehtoista jatkui edelleen. Vaakakupissa olivat perinteinen villien lakkojen järjestäminen tai yhteistyö SAK:n sisällä sosialidemokraattien kanssa. Kd-ryhmässä oli arvioitu, ettei työnseisausta ollut viisasta järjestää, koska se jakoi joukot kahtia. Kumi- ja Nahkatiöväenliiton Väinö Huhtamäki kannatti päivän mielenosoitusta, vaikka se jakaisikin joukot kahtia. Paperityöväen Liiton sihteeri Kauko Aronen muistutti, että tarkistuslausekkeen heikkous oli ollut jo tiedossa sopimusta allekirjoitettaessa. ”Yleislakko” lopetettaisiin yhteisen kamppailun kentällä. Työpaikkalakkoja saatettiin sen sijaan ohjata niin, etteivät ne suuntautuneet SAK:ta vastaan. Selvyyttä tilanteeseen ei tullut ja SAK:n II puheenjohtajana kesällä 1976 aloittanut Olavi Hänninen ke-

⁶⁶⁵ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 29.10.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁶⁶ SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 8.11.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁶⁷ SAK:n hallitus, pöytäkirja 8.11.1976, TA.

hotti vastaamaan päätöksistä tiedustelijoille, että edelleen pohdittiin mitä voitiin tehdä vaatimusten tueksi.⁶⁶⁸

SAK:n vuosikirjassa 1976 moitittiin ”viranomaisten harjoittamaa talouspolitiikkaa”, joka rakentui odotuksille, että kansainväliset suhdanteet kääntyisivät vuoden loppupuoliskolla nousuun ja vienti lähtisi kasvuun. Suhdannesyistä olisi kaivattu investointipolitiikkaa. Verorasituksen ja työttömyyden kasvu aiheuttivat kotitalouksien reaalityön laskua vuoden aikana.⁶⁶⁹ Keskiansiot nousivat 11.7 prosenttia, josta sopimuskorotusten osuus oli arviolta 7.5 prosenttia ja loppu liukuman vaikutusta. Työn tuottavuus nousi vuoden aikana arviolta 2.7 prosenttia. Kuluttajahinnat nousivat 14.4 prosenttia, vaikka helmikuusta heinäkuuhun oli käytössä hintasulku. Kuluttajahintaindeksi nousi hintasulunkin aikana 3.6 prosenttia.⁶⁷⁰

SAK:n hallitus ja valtuusto olivat korostaneet 5 prosentin hintakaton merkitystä, kun sopimuksia oli hyväksytty - olkoonkin, ettei tavoitteeseen täysin uskottu edes omissa joukoissa. STK oli alusta alkaen vastustanut sitä jyrkästi eikä tarkistuslausetta ollut kirjattu Mieltusen välitysesitykseen. Tapio Bergholmin arvioi SAK:n syyllistyneen viralliseen optimismiin, kun se uskotteli itselleen ja muille, että sen neuvottelujen alkuvaiheessa asettama hintatavoite olisi ollut realistinen.⁶⁷¹

Vuoden 1976 päätteeksi tulopoliittiseksi virkamieheksi nimitettiin Keijo Liinamaa, jonka oli määrä tulla näkyvästi mukaan myöhemmin. Neuvottelut keskitetyn edellytyksistä oli aloitettu STK:n kanssa, mutta työnantajien suhtautumisesta ei ollut SAK:ssa tarkempaa tietoa.⁶⁷² SAK:n sosialidemokraatit pohtivat myös vuoden lopulla Kalevi Sorsan johdatuksella tulevia hallitusneuvotteluita. Sorsan arvion mukaan viesti SDP:n kentältä oli selvä. Sylkykupiksi ei menty, mutta puolueen oli mentävä hallitukseen varhemmin kuin myöhemmin, jos saatiin aikaan pitkän tähtäimen laaja, maltillinen talouspoliittinen ohjelma.⁶⁷³

⁶⁶⁸ SAK:n kd-ryhmä, palkkavastaavien kokous 11.11.1976, Kansan Arkisto.

⁶⁶⁹ SAK:n vuosikirja 1976, 4. dearchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1976.pdf.

⁶⁷⁰ Emt., 10–12.

⁶⁷¹ Bergholm 2012, 446.

⁶⁷² SAK:n hallitus, pöytäkirja 7.12.1976, TA.

⁶⁷³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 20.12.1976, TA.

9.4. SDP:n uudet talousopit

SDP:ssä oli ryhdytty valmistelemaan vuoden 1977 alussa puolueuuvostossa maaliskuussa päätettävää talouspoliittista linjanvetoa, jonka Sorsa määritteli hallituspoliittiseksi linjanvedoksi. Tarkoituksena oli, että ohjelman mukaan valikoituisivat ystävät ja vastustajat.⁶⁷⁴ Tutkija Sami Outinen toteaa, että sosialidemokraatit ottivat keväällä 1977 etäisyyttä sosialistiseen kaukotavoitteeseensa. SDP:n puoluetoimikunta oli tarkistanut tammikuussa 1977 poliittista linjaansa, jota Outinen kutsuu Bad Sillanpään ohjelmaksi kokouspaikan, Miina Sillanpään säätiön omistaman kylpylän mukaan. Kalevi Sorsa rinnasti SDP:n linjan muutoksen Saksan Sosialidemokraattisen Puolueen SPD:n vuonna 1959 Bad Godesbergissä tekemään linjan muutokseen. Siinä SPD oli hylännyt kaukotavoitteen sosialismiin siirtymisestä ja työväenluokkaisesta identiteetistään. Tavoitteeksi oli asetettu pyrkimys kansanpuolueeksi vaalitaktisistakin syistä.⁶⁷⁵

Linjaukset näkyivät SDP:n talouspoliittista uudistustyötä tehneessä työryhmässä, jota johti Mieltusen II hallituksen valtiovarainministeri Paul Paavela. Ohjelman oli määrä kiteyttää puolueen näkemys talouslaman syistä ja uudenlaisen talouspolitiikan keinot. Suomen ongelmiksi Paavelan ryhmä listasi heikentyneen kilpailukyyn lisäksi kilpailijamaita alemman tuottavuuden, riittämättömän vientimarkkinakyyn, tuotekehittelyn heikkouden sekä jäykkyyden ja kyvyttömyyden sopeutua markkinamuutoksiin. Työryhmä arvioi finanssi- ja rahapolitiikan virheiden nopeuttaneen inflatorista kehitystä. Kansantalouden tasapainoisen kehityksen turvaamiseksi tarvittiin sen tähden valtiiovallan ohjausta tulonmuodostuksessa, tulonjakautumisessa ja kokonaiskysynnässä. Oli saatava aikaan useampivuotinen vakauttamispolitiikka, jossa pääpaino oli tuottavuuden nostamisella, ja tulo- ja tuloratkaisujen sopeuttamisella tuottavuuden ja kansainvälisen hintakehityksen puitteisiin. Valtiontaloudessa oli harjoitettava tiukkaa ja valikoivaa budjettipolitiikkaa.⁶⁷⁶ Sinänsä työryhmän esitykset eivät olleet kovin uusia, sillä vaatimus tiukasti budjettipolitiikasta ja palkan- ja korotusten mitoittamisesta kansainväliseen kilpailukykyyn ei ollut esillä ensimmäistä eikä viimeistä kertaa.

SDP:n puoluejohto haki valtuutuksen uudelle linjalle puolueuuvoston kokouksesta 9.3.1977. Puolueuuvoston puheenjohtaja Johannes Koikkalainen hersytteli päivämäärän nousseen valtakunnalliseksi merkkipäiväksi, johon odottavat katset koh-

⁶⁷⁴ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 3.2.1977. TA.

⁶⁷⁵ Outinen 2015, 72.

⁶⁷⁶ SDP:n puoluetoimikunta 8.3.1977. TA

distuivat.⁶⁷⁷ Mahtoiko Koikkalainen tarkoittaa myös STK:ta ja Teollisuuden Keskusliittoa, joiden hallintoja oli informoitu SDP:n merkittävästä kokouksesta, jossa puheenjohtaja Kalevi Sorsa pitää linjapuheen.⁶⁷⁸ Koikkalaisen mukaan puolueuuvoston piti ikään kuin maaliskuun hankien häikäisemänä pystyä löytämään se viisastenkivi, jonka talven runsaat luminietokset olivat tyystin kätkenneet.

Kalevi Sorsalla oli tieto siitä, millä ehdoilla viisasten kivi löytyy. Puolueuuvostossa hän linjasi valtionhoitajapuolueen uutta talouspolitiikkaa. Tarvittiin monivuotista vakauttamispolitiikkaa työttömyyden sekä hinta- ja kustannuskierron katkaisemiseksi. Pääpaino oli asetettava tuottavuuden nostamiseen sekä tuottavuuteen ja kansainväliseen hintakehitykseen sovitettuun tulopoliittikkaan. Seuraavien kahden vuoden ajaksi oli saatava aikaan tilanteeseen sopeutuva, maltillinen tulopoliittinen ratkaisu. Oli luovuttava syksyn maataloustuotteiden tavoitehintojen korotuksista sekä valtion kuluvan vuoden verojen ja maksujen korotuksista. Miettusen vähentämishallitukselta puuttui sekä tahtoa että kykyä ratkaista kansakunnan ongelmat.

SDP:n talouspoliittiset asiantuntijat pitivät syynä voimakkaaseen inflaatiokehitykseen tuontihintojen ohella vientihintojen ja sitä kautta yritysvoittojen voimakasta kasvua 1974–1975. Siitä juontunut investointiaalto olisi pitänyt torjua tehokkaalla suhdannepolitiikalla, mutta se ei ollut onnistunut, koska vientiteollisuus ja keski-ryhmät vastustivat sitä. Syypäitä olivat myös maatalouden ja ylituotannon markkinoinnin sekä inflaation kautta valloilleen päässeet K-takuut. Pysyvää työttömyyden, sekä hinta- ja kustannuskierron katkaisemista voitiin odottaa vasta monivuotisen vakauttamispolitiikan jälkeen.⁶⁷⁹ Sorsasta henkilökuvaa luoneet Antti Blåfield ja Pekka Vuoristo kuvasivat SDP:n uusia talouspoliittisia linjauksia käsitellyttä Sorsan puhetta patruunan päiväuneksi.⁶⁸⁰

Puolueuuvoston kokouksesta välittyi kuva kahdenlaisesta linjasta. Ylätasolla puolueen puheenjohtaja linjasi tulevana pääministerinä tulevaa hallitusohjelmaa ja myöhemmin Korpilammen kokouksessa ilmiasun saanutta SDP:n ja elinkeinoelämän yhteistä konsensuslinjaa. Toisaalla kuului puolueuuvoston keskustelussa jäsenten ääniä, jotka ilmaisivat huolensa arkielämän sujumisesta ja ennen kaikkea työttömyydestä sekä työpaikoilla vallinneista ongelmista. Jäsenistöä varoiteltiin porvareiden seireeninlauluista ja hallitusratkaisun niputtamisesta tes-ratkaisuun. Pitkän linjan vakauttamispolitiikassa nähtiin vaaraksi suuret tulonsiirrot teollisu-

⁶⁷⁷ SDP:n puolueuuvosto 9.3.1977. TA.

⁶⁷⁸ TKL:n hallitus, pöytäkirja 16.2.1977 ja STK:n hallitus, pöytäkirja 7.3.1977. ELKA

⁶⁷⁹ SDP:n puolueuuvosto, pöytäkirja 9.3.1977, TA.

⁶⁸⁰ Blåfieldt, Vuoristo 1985, 111.

delle. Lomautusten ja huonon työllisyystilanteen arvioitiin syöneen ay-liikkeen neuvotteluvoimaa. Suhtautumisessa tes-ratkaisuun oli kahtalaista ilmaa; nimellis-korotuksiin ei olisi varaa, mutta työnantajan tyhjää kättä ei saisi hyväksyä. Jäsenis-tön keskuudessa oli myös pelkoa, että puolueuuevostolta haettaisiin tukea tulonsiir-toihin palkansaaajilta yrityksille.

Tuleva hallitusratkaisukin herätti kenttäväessä epäilyksiä. Miksi sosialidemokraat-tien pitäisi mennä hallitukseen ajamaan Kokoomuksen sijasta porvarillista politiik-kaa? Hallitusvastuuta ei pitänyt ottaa, jolleivät molemmat työväenpuolueet osallis-tuneet. Lapin sosialidemokraatit vastustivat yksiselitteisesti hallitukseen menoa. Sorsan linjaus oli se, että SDP:n ja Kokoomuksen hallitusyhteistyö olisi mahdoton-ta. Vasemmistoyhteistyön suhteen Sorsa oli epäileväinen, koska hän arvioi SKP:ssä joukkoja kutsuttavan Saarisen johdolla Sinisalon linjoille, joten hallitusyhteistyötä ei olisi näköpiirissä lähiaikoina, vaikka toisenlaisiakin ääniä kuului kuten Aleniuk-sen, Saarron ja Hentilän. Myös puoluesihteerin Sundqvist varoitti sitomasta käsiä kommunistien tekemisiin. Vasemmiston yhteistyöstä oli hänen mukaansa koke-muksia ay-liikkeestä. Kun tuli ratkaisujen aika oli vain yksi kanta, toveri Hännisen kanta, joka oli tullut kuuluviin puolueuuevostoa edeltävänä päivänä Tampereella torikokouksessa, ”samaa paskaa uudessa paketissa”. Jos sosiaalidemokraatit meni-sivät hallitukseen, olisi yhteistyö poikki SAK:ssa, Hänninen oli uhonnut Sundqvis-tin tietojen mukaan.⁶⁸¹

Toukokuussa pidetyssä SDP:n puolueuuevoston kokouksessa uusi hallitusratkaisu oli jo pohjustettu pitkälle valmiiksi. Luottamusta SDP:n ja Keskustan välille oli rakennettu kahden viimeisen kuukauden aikana. Puoluetoimikunta oli myös toden-nut, että puolueuuevoston maaliskuun kokouksen kannanotossa esitetyt asiat oli saatu hallitusohjelmaan ja siksi se suositteli hallitusohjelman hyväksymistä. Pu-heenvuoroissa aiheutti yleistä tyytyväisyyttä SKDL:n osallistuminen hallitukseen, olihan edellisessä kokouksessa varoiteltu, ettei kommunisteja saanut jättää opposi-tioon, jos SDP:n osallistuu hallitusvastuuseen. Tyytyväinen puoluesihteerin Sund-qvist antoi kiitosta puolueuuevoston jäsenille. Keskustelu oli ollut hänen mieles-tään rakentava, yksimielinen ja toivoa herättävä.⁶⁸²

⁶⁸¹ SDP:n puolueuuevosto, pöytäkirja 9.3.1977, TA.

⁶⁸² SDP:n puolueuuevosto, pöytäkirja 14.5.1977, TA.

9.5. Kilpailukykyprojekti hallitusohjelmaan

Marraskuusta 1976 Kalevi Sorsan hallituksen nimittämiseen saakka toukokuussa 1977 hallitustilanne vaikutti edelleen tulopoliittisten neuvottelujen taustalla. SDP:n ja SAK:n sd-johto pohtivat uuden hallituksen muodostamista ja tulevaa tulopoliittista sopimusta rinnakkain. Joulukuussa 1976 Sorsan mukaan SDP oli valmis tukemaan vakauttamisratkaisua osallistumalla hallitusvastuuseen. Tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa arveli, että sopimusrintamalla löytyy ratkaisu, jota SAK:n sd-johto olisi valmis ajamaan.⁶⁸³ Tammikuun alussa 1977 Sorsa ja Sundqvist totesivat, että SDP:llä ei ollut kuitenkaan tarvetta painostaa SAK:ta tulopoliittiseen sopimukseen vain siksi, että päästäisiin hallitukseen. Arveltiin myös, että Kekkonen olisi valmis nimittämään uuteen hallitukseen sosialidemokraatin pääministeriksi Keskustan vastustuksesta huolimatta, jos vain tilanne olisi selkiämässä.⁶⁸⁴ SAK:n näkökulmasta tavoitteena oli ay-liikkeelle ystävällismielinen hallitus, jossa molemmat työväenpuolueet olisivat mukana Mieltusen III hallituksen jälkeen. Työttömyys oli kasvussa eikä nopeaa helpotusta näköpiirissä.

Pian vuoden 1977 alkupuolella olivat alkaneet vasemmistopuolueiden sisäiset, pienten piirien keskustelut, miten Mieltusen vähemmistöhallitus korvataan, sen jälkeen kun oli käynyt selväksi, ettei se pystynyt jatkamaan.⁶⁸⁵ SDP:lle hallitusratkaisun esteeksi oli muodostua maapaketti. Presidentti Kekkonen oli luvannut Sorsalle hoitaa Kepun hyväksynnän sosialidemokraattien ja keskustalaisten kiistan kohteena olleelle maapakettille SDP:n haluamassa muodossa. Kepun eduskuntaryhmä ei kuitenkaan taipunut puheenjohtaja Virolaisen ponnisteluista huolimatta, joten hallituksen laajentaminen joutui umpikujaan. SDP oli ilmoittanut, ettei se lähde yhteishallitukseen ellei Kepu hyväksy maapakettia. Kekkonen katsoi, etteivät uudet vaalit olisi muuttaneet tilannetta ja arveli, että jos laajennettu hallitus oli muodostettava, siinä oli toimittava nopeasti eivätkä mitkään julkisuudessa huomiota herättävät neuvottelut tulleet kysymykseen. Kekkonen luonnosteli aikataulun, jonka mukaan hallituksen muodostamiseen palattaisiin vapun jälkeen Kekkonen palattua hiihtomatkaltaan ja Sorsan Moskovan matkaltaan.⁶⁸⁶

⁶⁸³ Liinamaa, muistivihko 11, 21.12.1976, Keijo Liinamaa kokoelma, KA.

⁶⁸⁴ Liinamaa, muistivihko 11, 7.1.1977 ja muistivihko 12, 27.1.1977. Keijo Liinamaa kokoelma, KA.

⁶⁸⁵ Hentilä, haastattelu 27.1.2011. Kirjoittaja, SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumustio 3.3.1978, TA, SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 17.1.1977, TA.

⁶⁸⁶ Urho Kekkonen, kirje Sorsalle 19.4.1977, 92 Kalevi Sorsa, SDP 1977:8. TA. Maapakettiin kuuluivat mm. muutokset rakennuslakiin, lunastuslakiin ja etuostolakiin.

Molemmissa vasemmistopuolueissa johti pitkään kehittynyt poliittisen ajattelun murros toukokuussa julkistettuun hallitusohjelmaan, jossa painotettiin elvytystä. Vuosikymmenen lopussa SDP oli käytännössä muuttunut yleispuolueeksi ja jo käytännössä suuntautumassa valtionhoitajapuolueeksi.⁶⁸⁷ Outinen toteaa SDP:n valmistautuneen taistelemaan keskiluokan äänistä Kokoomuksen kanssa.⁶⁸⁸ Kahtia jakautuneen SKP:n enemmistö tavoitteli demokraattista sosialismia eurokommunististen puolueiden tapaan, vähemmistön pitäytyessä marxilais-leninismissä. SKDL:n sisäpiirissä oli jo pitempään kypsytty ajattelemaan, että hallituksessa pysyttäisiin vaikuttamaan paremmin kannattajien asemaan ja yhteiskunnan kehitykseen kuin oppositiossa. SKDL:ssä otettiin etäisyyttä SKP:hen ja tavoiteltiin suurempaa itsenäisyyttä. Tavoitteena oli ollut jo 1960-luvun lopusta asti saada murretua yhteiskunnallinen eristäytyneisyys.⁶⁸⁹

SDP:ssä jäsenistö pohti kevään kuluessa mennäkö hallitukseen vai jäädäkö oppositioon, vaikka puolueen johdossa tuskin epäröitiin ja hallitusohjelmaa oli jo valmisteltu perusteellisesti. Ay-socialidemokraatit viestittivät puoluejohdolle, että hallitukseen ei pidä mennä ilman kansandemokraatteja eivätkä he halunneet jäädä altavastaajiksi. Myös osa SDP:n kenttäväkeä halusi SKDL:n mukaan hallitusvastuuseen. Osa heistä toimi aitoina vasemmistoyhteistyön kannattajina, osan ajatellessa taktisesti, että SDP:stä vasemmalle ei pitänyt jättää tilaa.⁶⁹⁰

SKDL:n silloinen apulaispääsihteeri Jorma Hentilä arvioi, että SKDL:ssä hallitusratkaisu tehtiin itsenäisesti eikä kyse ollut socialidemokraattien vokottelusta. Mietusen hallitusta pidettiin rampana ankkana. Se synnytti ilmapiirin, että piti kerätä voimat ja panna maan asiat taloutta ja työllisyyttä myöten kuntoon. SAK:n kd-ryhmän puolelta painostettiin osallistumaan hallitukseen työllisyyden parantamiseksi. SKDL:ssä pohdittiin pienessä piirissä hallitusratkaisua myös siltä kantilta, että Kekkonen kauden päättyessä haluttiin olla mukana siinä joukossa, joka valitsee seuraavan presidentin.⁶⁹¹ Liikenneministerinä toimineen Veikko Saarron mukaan ennen Sorsan II hallituksen nimeämistä oltiin enemmistöpuolella hyvin perillä

⁶⁸⁷ ks. SDP:n puoluekokoukset 1972, 1975 ja 1978.

⁶⁸⁸ Outinen 2015, 73.

⁶⁸⁹ ks. esim. Demokraattisten voimien yhteistyöohjelma, Kansan Arkisto, Hentilä, haastattelu 27.1.2011, kirjoittaja.

⁶⁹⁰ SDP:n puolueuuevosto, pöytäkirja 9.3.1977, TA.

⁶⁹¹ Hentilä, haastattelu, 27.1.2011. Kirjoittaja.

talouslamasta. Tavoitteeksi asetettiin inflaatiokehityksen katkaisu ja kokonaisvaltainen ohjelma, jolla pitkäjänteisemmin saataisiin asiat kuntoon.⁶⁹²

Kevään 1977 hallitusratkaisusta tuli SKP/SKDL:lle yhtä monimutkainen ja vaikea kuin 1975 Miettusen II hallitukseen osallistumisesta. SKP:n vähemmistö vastusti ja myös osa enemmistöä vastusti hallitukseen menoa siinä pelossa, ettei jäsenistö ymmärrä laman olosuhteissa ratkaisua, joka kohdistuisi kipeästi kannattajakuntaan. Puoluejohto oli kuitenkin hallitukseen osallistumisen kannalla. Hallitusohjelmaan kirjattu työllisyystavoite ja siihen osoitetut varat, kaksi miljardia markkaa kassa-kaappisopimuksessa, ratkaisivat Arvo Aallon mukaan osallistumisen puolesta.⁶⁹³ SKDL:n liittoneuvoston puheenjohtaja Paavo Aitio kritisoi Miettusen vähemmistöhallitusta, kun liittoneuvosto päätti hallitukseen osallistumisesta. Edellinen hallitus vei valtionaloutta yhä huonompaan suuntaan eikä työttömyyttä lievitetty tosimitä. Oikeistolaiset virtaukset olivat lisääntyneet. Hallituksen ainoa tavoite oli ollut turvata suurpääoman voitot.⁶⁹⁴

Myös EVAssa analysoitiin hallitusratkaisua. Vasemmiston yhteisen oppositioajan arvioitiin vahvistaneen kovaäänisimpiä kummassakin vasemmistopuolueessa. Sorsan aseman uskottiin puolueessa heikentyneen hänen aloitettua puolueensa sisällä keskustelun puheenjohtajuudestaan. Asemansa vahvistamiseksi Sorsa tarvitsi pääministerin paikan tulevaan hallitukseen. Virolainen saisi hallitukseen ei-sosialistisen enemmistön ja näin hallituksessa ratkaisun avaimet. EVA arveli SKP:n enemmistön haluavan päästä mukaan hinnalla millä hyvänsä, vaikka neljän muun puolueen hallitusneuvottelijat kuvittelivat vielä hallituksen muodostamisvii-kolla, että SKP poistuu tai poistetaan. Pois jättäytyminen olisi antanut lisävaltteja SKP:n vähemmistölle. Enemmistö otti riskin oppositionsa suhteen, kun se hallitukseen osallistuessaan helpotti tilapäisesti Sorsan asemaa, joka pystyi näin perustelee-maan jäsenistölle hallitukseen menoa. Samalla se kavensi Sorsan liikkumatilaa.

EVA arvioi, että vastaisuudessa vasemmisto olisi entistä helpommin joko yhdessä hallituksessa tai oppositiossa. Johtopaikan hintana Sorsa joutui hyväksymään kompromissin maapaketissa, Miettusen hallituksen maataloustuloratkaisun ja lvv-ratkaisun sekä viisi ministeripaikkaa Kepulle. Tilalle SDP sai talouden avainpaikat,

⁶⁹² Saarto, haastattelu 26.3.1991, haastattelijana Jorma Kallenautio. Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

⁶⁹³ Aalto, haastattelu, 7.9.2009. Kirjoittaja.

⁶⁹⁴ SKDL:n liittoneuvosto, pöytäkirja 14.5.1977, Kansan Arkisto.

sillä 80 prosenttia budjettivaroista kulki SDP:n hallitsemien ministeriöiden kautta. EVAn piirissä arvioitiin, että uusi kokoonpano istuu pitkään.⁶⁹⁵

Kalevi Sorsan II hallitus nimitettiin 15.5.1977. Hallitusjulistuksen talouspoliittisessa osassa todettiin tärkeimmäksi tavoitteeksi työttömyyden vähentämisen. Tavoitteen saavuttamiseksi oli välttämätöntä turvata kotimaisen tuotannon hinta- ja muu kilpailukyky. Inflaation torjunta ja kustannus- ja hintakierteen katkaisu sekä tiukka valtion menotalous kuuluivat myös tavoitteisiin. Hallitus lupasi harjoittaa sellaista hinta-, vero- ja maatalouspolitiikkaa, ettei vuonna 1978 syntyisi tarvetta tarkistaa kevään aikana solmittuja työ- tai virkaehtosopimuksia. Tuotantotoimintaa luvattiin elvyttää hillitsemällä julkisen sektorin kasvua.⁶⁹⁶

Valtiovarainministerinä jatkaneen Paul Paavelan johdolla oli jo aloitettu pian hallituksen nimittämisen jälkeen uuden elvytysohjelman valmistelu Valtiovarainministeriössä. Työllisyys oli huonontunut edelleen eikä inflaatiokehitys ollut se, mitä SDP:ssä oli toivottu. Vaihtotaseen tasapainottaminen oli ollut sen sijaan nopeampaa, mutta se tapahtui työllisyyden kustannuksella. Elvytysohjelman tuli sopeuttaa työllisyyden hoito vaihtotasetavoitteisiin, jolloin voitaisiin painottaa työllisyyttä. Keskeiseksi tavoitteeksi asetettiin yritysten kilpailukyvyn parantaminen. Teollisuus valitteli, että palkkaratkaisu ja siihen liittynyt devalvaatio ei ollut parantanut teollisuuden kilpailukykyä, vaan ehkä heikensi sitä. Hallituksen oli ratkaistava voitiinko alentaa yritysten tuotantokustannuksia kilpailukyvyn parantamiseksi. Viennin kasvun luotettiin parantavan työllisyyttä. Toinen alue kysynnän lisäämiseksi oli yksityisen kulutuksen ja yksityisten investointien lisäys.⁶⁹⁷

Hallituksen elvytysohjelman julkistamistilaisuudessa kesäkuussa 1977 pääministeri Sorsan viesti oli, että laajapohjainen hallitus oli hyväksynyt keskeiset tavoitteet ja toimintalinjan seuraavaksi viideksi vuodeksi. Toimenpideohjelman tuli parantaa yritysten kilpailukykyä ja toimintaedellytyksiä. Tavoitteena oli tuotantokustannusten alentaminen, kustannusten nousupaineiden poistaminen ja tuotannollisten investointien lisääminen. Työntajien sotu- ja tel-maksua alennettiin väliaikaisesti, kumpaakin prosenttiyksiköllä. Yritysten omarahoitusmahdollisuuksia parannettiin. Verotuspäätökset siirtyivät tehtäväksi budjetin yhteydessä. Investointeja elvytettiin poistamalla liikevaihtovero syys- ja talvikautena aloitettavilta rakennusprojekteilta.

⁶⁹⁵ Sorsan II hallituksen muodostaminen, muistio kesä 1977. EVA, luottamuksellisia muistioita, KA.

⁶⁹⁶ Hallitusjulistus 10.5.1977. TA.

⁶⁹⁷ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 26.5.1977, TA.

Valtion ja kuntien rakennustöitä nopeutettiin. Kotitalouksien ostovoimaa turvattiin lapsilisien kaksivaiheisella korotuksella syksyllä ja keväällä.⁶⁹⁸

Suomen Pankin johtaja Seppo Lindblom kiteytti sosialidemokraattien uutta talous- ja yhteiskuntapoliittista ajattelua EVA-päivänä elokuussa 1977, viikkoa ennen Korpilammen kokousta. Hän esitti ihanteeksi sääntelymallia, jossa elinkeinoelämä luopuisi järkisyistä poliittisesta liitostaan Kokoomuksen kanssa ja hakeutuisi yhteistoimintaan poliittisen vasemmiston, lähinnä sosialidemokraattien kanssa. Jotta malli syntyisi, elinkeinoelämän oli ymmärrettävä omat pitkän tähtäimen etunsa, jotka sosialidemokraatit olivat jo sisäistäneet ohjelmissaan. Elinkeinoelämän edustajat ja sosialidemokraatit neuvottelisivat yhdessä ”järkiperaisista kansantalouden sääntely- ja rakennetoimista, jotka puuttuisivat eräiden yksittäisten yritysten toimintavapauteen, lopettaisivat jotkut yritykset ja tukisivat muita”. Lindblom kannusti elinkeinoelämää rakennemuutoksiin. Sen oli tunnustettava virheensä ja välttämättömät saneeraustarpeet, jos se halusi vaikuttaa realistiseen ja tehokkaaseen, yritysystävälliseen talouspolitiikkaan. Saneerauspolitiikkaa ei voitu välttää, tarvittiin oma-aloitteellisuutta.⁶⁹⁹

Molemmat työväenpuolueet hyväksyivät hallitusohjelmaan sisältyvän teollisuuden kilpailukyvyyn edistämisen hyvinvointivaltion rakentamisen edellytykseksi. Yhteiskunnallisen omistuksen sijasta ryhdyttiin tavoittelemaan oikeudenmukaista jakoa. Tämä merkitsi käytännössä molempien puolueiden agendan muutosta. Sorsan hallituksen kulttuuri- ja opetusministeri Kalevi Kivistö arvioi, että Sorsa halusi ottaa aloitteen talouspolitiikassa. ”SDP reivasi aika lailla talouspoliittisen ajattelunsa purjeita ja SKDL tuli sitten perässä, en tiedä, vähän suuremmin ongelmin, mutta kuitenkin.” SKDL:n piirissä oli vaikeampi ymmärtää että talouden täytyi pyöriä ja toimenpiteitä oli saatava aikaan, joilla markkinat toimivat, jotta työllisyys parani.⁷⁰⁰

Valtiovarainministeriön historioitsijat Sakari Heikkinen ja Seppo Tiihonen arvioivat Sorsan hallituksen asettaneen talouspolitiikassa rajat julkisten menojen kasvulle. Rajoitetun julkisen vastuun politiikkaa ei ollut kuitenkaan helppo siirtää pysyväksi yhteiskunta- ja talouspolitiikaksi, koska hyvinvointipolitiikan oppi oli jo vahva. Peruskoulu, kansanterveystyö, keskiasteen ammatillinen koulutus, korkeakou-

⁶⁹⁸ Hallituksen tiedotustilaisuus, 23.6.1977, TA.

⁶⁹⁹ Suomen Sosialidemokraatti 1.9.1977, "Seppo Lindblom kysyy: Pystyykö elinkeinoelämä lähestymään vasemmistoa?"

⁷⁰⁰ Kivistö, haastattelu 11.9.2002, haastattelijana Jorma

Kallenautio. Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

lujärjestelmä ja lasten päivähoito olivat vasta alkamassa eikä niitä voinut muuttaa hallituksen säästöpäätösten nojalla. Avuksi saatiin kunnallishallinto, jossa hallituksen elvyttämistä tai valtiotalouden ongelmien huojentamiseksi tehtyjä päätöksiä ei koettu yhteiskuntapolitiikan suunnan muutoksiksi. Rajoituspolitiikkaa edesauttoi se, että poliittinen johto puhui kahdella kielellä. Virallinen puhetapa viestitti laajaa vastuuta hyvinvointipolitiikasta. Toinen puhetapa perusteli valtion rajoitettua vastuuta. Ohjelmaa kohtaan tuli kritiikkiä hallitusvastuusta riippumatta niin vasemmistodemareilta kuin äärivasemmistolta.⁷⁰¹

9.6. Myyttinen Korpilammen henki

Kirjoittamattoman yhteiskuntasopimuksen ja talouspolitiikan konsensuksen julkinen huippu oli tarkoitettu saavutettavaksi Korpilammen kokouksessa syyskuussa 1977, jolloin 326 eri alojen huippupäättäjää keskusteli kahden päivän ajan hallituksen kutsusta Suomen talouspolitiikasta. Hallitus oli kutsunut koolle politiikkaa, taloutta, virkamieskuntaa ja etujärjestöjä edustavan eliitin, 312 miestä ja 14 naista.⁷⁰² Kutsuttuihin eivät kuitenkaan kuuluneet yhteiskuntasopimusta voimakkaasti ajanut EVAn toimitusjohtaja Max Jakobson eikä presidentti Kekkonen.⁷⁰³ Sattumaa vai ei, mutta EVA oli järjestänyt oman seminaarinsa viikkoa aikaisemmin, jossa 500 arvovaltaista talouselämän osanottajaa pohti markkinatalouden näkymiä.⁷⁰⁴

Pääministeri Sorsan mukaan Korpilammen kokous oli järjestetty, jotta voitaisiin antaa tietoa hallituksen politiikasta Suomen talouspolitiikan päättäjille. Uuteen talouspolitiikkaan sisältyvä inflaation vastainen taistelu edellytti laajaa hallituksen, Suomen Pankin ja etujärjestöjen välistä yksituumaisuutta. Talouselämästä oli katkaistava erilaiset kustannusten, hintojen ja tulojen sidonnaisuudet, jotka antoivat taloudelle inflatioautomaatin luonteen. Siinä politiikassa testattiin Sorsan mukaan elvytyspolitiikalle tuleva tuki. ”Katseet kohdistuvat tällöin etenkin etujärjestöihin.” Näin Sorsa heitti pallon ay-liikkeelle. Koetinkivenä oli löytyykö malttia pitkäjänteiseen toimintaan vai hävittävätkö hetkelliset näkökohdat kestäviin tuloksiin johtavan politiikan.⁷⁰⁵ Piikki oli suunnattu lähinnä työmarkkinajärjestöille, jotka eivät olleet vielä Sorsan mielestä sisäistäneet riittävästi konsensuspolitiikkaa.

⁷⁰¹ Heikkinen, Tiihonen 2010, 96.

⁷⁰² US 6.9.1977, "Huippujohtajat".

⁷⁰³ Saari 2010, 476–477.

⁷⁰⁴ HS 7.9.1977. "Hyödyllinen kartoitus". Sorsa kielsi hallituksen tienneen EVAn seminaarista kesäkuussa, kun Korpilammen kokousta ryhdyttiin virallisesti valmistelemaan.

⁷⁰⁵ Elvytyksen linjat 1977, 13.

Sorsa katsoi työttömyyden merkitsevän inhimillisten voimavarojen tuhlausta ja kansakunnan kehittämismahdollisuuksien laiminlyöntiä, joten hallituksen talouspolitiikan tavoitteeksi asetettiin kaikissa oloissa täystyöllisyys, Seuraavan vuosikymmenen alussa oli tavoitteena saavuttaa johdonmukaisen talouspolitiikan ansiosta likimain täystyöllisyys. Inflaation hillitseminen sekä tuotannon hinta- ja muun kilpailukyvyn parantaminen oli keskeisellä sijalla hallituksen elvytysohjelmassa. Mitään välistä vetoja ei siedetty, vaikka niitäkin oli harrastettu.⁷⁰⁶

Kilpailukyvyn parantaminen oli Paul Paavelan luonnostelevan ohjelman tärkein tavoite ja hänen mielestään ehdoton edellytys työttömyyden vähentämiseksi, reaalityulojen suotuisalle kehitykselle, vaihtotaseen parantamiselle sekä valtiontalouden pysyvälle tervehdyttämiselle.⁷⁰⁷ Vaihtotaseen tasapainottaminen ja inflaation hillintä olivat olleet aikaisemminkin keskeisiä tavoitteita. Niihin tähdättiin finanssi- ja rahapolitiikan kiristämällä. Sen ei odotettu heikentävän työllisyyttä pitemmäksi ajaksi, koska hallitus uskoi suhdannetaantumien jäävän melko lyhytaikaiseksi. Paavela vieritti vastuun hallituksen politiikan onnistumisesta talussektorin päättäjille, sillä talouspolitiikan mahdollisuudet olivat hyvin rajoitetut. Eturyhmillä oli suuri vastuu. Hallitus oli tehnyt linjanvetonsa ja sitä se aikoi seurata. Jollei toimittu vastuullisesti, vahinkoja ei voinut korjata millään helläkäteisellä talouspolitiikalla.⁷⁰⁸

Sosialidemokraattien keskuudesta ainoana esitti sosiaali- ja terveysministeri Pirkko Työläjärvi hienovaraista kritiikkiä kilpailukykystrategiaa kohtaan arvelemalla, ettei viennin mahdollinen elpyminenkään johda ilman muuta merkittävään työllisyyden paranemiseen. Yritysten halukkuus parantaa kannattavuuttaan työpaikkoja vähentämällä oli ilmeinen. Ei voitu lähteä siitä, että tarjolla oli vain yksi ”rautaisten taloudellisten lakien” mukainen vaihtoehto, vaan tarjolla oli oltava aina useita vaihtoehtoja.⁷⁰⁹

Työmarkkinaosapuolten kesken ei syntynyt konsensus Korpilammella, vaikka koko joukko pantiin yhteiseen työryhmään keskustelemaan uuteen talouspolitiikkaan soveltuvista työehtosopimuslinjauksista. Työnantajien mielestä liittokohtaiset sopimukset olivat ylittäneet tulopoliittisten sopimusten annin. Ammattiyhdistysjohtajat valittivat, että sopimukset eivät olleet turvanneet reaalityulojen ja työllisyyden

⁷⁰⁶ Elvytyksen linjat 1977, 13–14.

⁷⁰⁷ Emt., 40.

⁷⁰⁸ Emt., 59–60.

⁷⁰⁹ Emt., 261.

kehitystä.⁷¹⁰ Työvoimaministeriön kansliapäällikkö Keijo Liinamaan mukaan tulopolitiikkaa ei ollut kytketty talouspolitiikkaan ja jopa tavoitekeskustelun aikaansaaminen oli vaikeaa, koska siitä syntyi helposti jälkeenjääneisyyden itkuvirsitilaisuus tai toiveiden tynnyrin tapin avauspamaus.⁷¹¹

SAK:n entisen II puheenjohtaja Arvo Hautalan mielestä tappia ei aukaistu ilkeämielisyydestä ja itkuvirretkin sävellettiin todellisten vaikeuksien vuoksi.⁷¹² Liinamaa ehkä ennakoiki syksyn työmarkkinatapahtumia moittiessaan, ettei ratkaisuja oltu tehty talouspoliittisista näkökohdista vaan etujärjestöjen tavoitteista käsin. Hallituksen edustajana Liinamaan käsitys heijasteli näkemystä yleisestä työmarkkinakonsensuksen tavoitteesta, kun Hautala puolestaan tavoitteli neuvottelujärjestelmän kehittämistä niin, että tunnustettaisiin kahden eri osapuolen olemassaolo työmarkkinoilla.⁷¹³

Korpilammen kokoukselle on muodostunut vuosien varrella myyttinen maine. Pääministeri Sorsa onnistui kriisitietouden kasvattamisessa ja sai politiikalleen hyväksynnän soraäänistä huolimatta. SDP:n suunnanmuutos sosialismiin tähtäävästä puolueesta valtionhoitajapuolueeksi korostui Korpilammen kokouksessa.⁷¹⁴ Paikalla olleet teollisuus- tai järjestöjohtajat eivät ehkä havainneet päässeensä osaksi legendaa, vaan kuvittelivat olleensa vain hallituksen järjestämässä seminaarissa. SAK:n hallituksen kokousta tosin siirrettiin ”hallituksen järjestämän jonkin talusseminaarin” takia.⁷¹⁵ Soraäänit kuuluivat poliittisen kentän vasemmalta laidalta. Työvoimaministeri Arvo Aalto vaati lisää kulutuskysyntää ja arvioi jälkikäteen, ettei Korpilammen konferenssista jäänyt käteen mitään. SKP:n vähemmistö piti konferenssia luokkasopuiluna.⁷¹⁶

Kriisitietoisuuden ulottamiseksi laajemmalle kansalaisten keskuuteen Korpilammen kokous käytti hyväksi myös julkisuutta. Lehdistö antoi Korpilammelle paljon palstatilaa ja oli mukana luomassa myyttiä ”Korpilammen hengestä”. Suhtautuminen vaihteli kuitenkin myönteisen neutraalista hyvin kriittiseen. Kauppalehti kirjoitti, että Korpilampi ei tuo maahan talouspolitiikan yhteneväistä tavoitteistoa,

⁷¹⁰ Elvytyksen Linjat 1977., liite: ”Tulopolitiikka vakauttamispolitiikan osana, työryhmäraportti”, 6.9.1977.

⁷¹¹ Emt., 129.

⁷¹² Emt., liite: ”Tulopolitiikka vakauttamispolitiikan osana, työryhmäraportti”, 6.9.1977.

⁷¹³ Uusi Suomi 6.9.1977, ”Hallitukselle valta muuttaa työmarkkinasopimuksia”.

⁷¹⁴ Smolander 2001, Jensen-Eriksen 2008, 89-90, Saari 2010, 474.

⁷¹⁵ SAK:n hallitus, pöytäkirja 8.8.1977, TA

⁷¹⁶ SKP:n poliittinen toimikunta, pöytäkirja 7.9.1977 ja SKP:n keskuskomitea, pöytäkirja 17.9.1977. Kansan Arkisto.

mutta toisella tavalla ajattelevien määrän lisäys eri osapuolissa oli sekin jo yhden seminaarin väärtti.⁷¹⁷ Uusi Suomi kiitteli puhujien, työllisyysministeriä lukuun ottamatta, hylänneen tavanomaiset propagandateemansa.⁷¹⁸ Ilta-Sanomat epäili kestääkö ”Korpilammen henki” arkitodellisuutta.⁷¹⁹ Helsingin Sanomat ylisti hallituksen parantaneen yhteisvastuun tunnetta ja kirjoitti uutta ajattelua ja ratkaisuja tarvittavan kipeästi.⁷²⁰ Suomen Sosialidemokraatti arvioi parasta olleen myönteinen vastaanotto. Lehden mukaan ay-liikkeellä ei ollut koskaan ollut näin suurta määrää elinkeinoelämän edustajia ja oikeistopoliitikkoja kuulemassa työntekijöiden esittämiä työelämän uudistamisvaatimuksia. ”Yhteiskuntasopimusta” ei erikseen tarvittu, vaan talouspoliittinen linja löytyi kun hallitus keskusteli osapuolten kanssa ja teki tarvittavat johtopäätökset.⁷²¹

Kansan Uutiset kirjoitti työväenliikkeessä heräävän heti epäilyjä, kun puhuttiin Korpilammen hengestä. Sen markkinoimisella kenties pyrittiin häivyttämään ihmisten tajunnasta perustotuus, että yhteiskunta on jakaantunut erilaisiin luokkiin ja niiden välinen taistelu määrää loppukädessä kehityksen suunnan. Informaation jakamisen lisäksi keskeisintä antia olivat elinkeinoelämän valitukset, joita Jorma Hentilä kutsui ”kainalosauvojen anomiseksi valtiolta”.⁷²² Hufvudstadsbladet viittasi Paavelan priorisointiin, että ensin tulee yritysten kilpailukyky ja vasta sitten suotuisa reaalitulokehitys. Epävarmaa oli, kestävätkö hallituksen ja puolueiden raamit toteuttaa Paavelan ohjelmaa ja kykenivätkö yritykset ja ay-liike vaikeuksien edellyttämiin velvoitteisiin.⁷²³

Kokoukselle myös vinoiltiin lehdistössä. ”Elvytyspiikki hotellille” (HS), ”Samoina miehinä täältä tullaan ulos kuin on menty sisäänkin” (IS), ”Seitsemältä 350 hyväruokaisen miehen elvytysjoukko matkasi Smolnaan pääministerin päivälliselle” (IS), ”Talouden kuohukerma”-otsikon alla: Suomen suurin ja kaunein autokaravaani aloitti hallituksen talouspäivät Korpilammella eikä pääjohtaja Pekka Tarjanne ollut koskaan nähnyt niin vaikuttavaa mustien autojen karavaania (US). Paneelissa Jorma Hentilä toivoi tuoreempia esityksiä, Arne Berner epäili poliitikkojen järjen juoksua, josta Sorsa otti nokkiinsa. Pekka Oivio piti uusien ideoiden esittämistä kohtuuttomana ja lupasi julkistaa omansa, silloin harvoin kun ne tulevat mieleen.

⁷¹⁷ Kauppalehti 6.9.1977, "Monet olivat kutsutut".

⁷¹⁸ Uusi Suomi 6.9.1977, "Puheet ja teot".

⁷¹⁹ Ilta-Sanomat 10.9.1977, "Korpilammen henki".

⁷²⁰ Helsingin Sanomat 7.9.1977, "Hyödyllinen kartoitus".

⁷²¹ Suomen Sosialidemokraatti 7.9.1977, "Yhteistyöhalua on".

⁷²² Kansan Uutiset 8.9.1977, "Ei mitään yleiskansallista ”Korpilammen henkeä”".

⁷²³ Hufvudstadsbladet 7.9.1977, "Budskapet från Korpilampi".

Ay-liike ei sitoutunut mihinkään, mutta Sorsa arveli ay-liikkeen korostaneen ensi kertaa pennien sijasta työttömien etuja (US), Paljon porua vähän villoja (KU).

Poliittisten erimielisyyksien ilmaantuessa on ollut tapana myöhemminkin huudella Korpilammen henkeä. Sosiologi Juho Saari rinnastaa toisiinsa käsitteet ”talvisodan henki” ja ”Korpilammen henki”. ”Talvisodan hengen” on katsottu mahdollistaneen tammikuun kihlauksen ja ”Korpilammen hengen” ansiosta saatiin hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen linjauksien taakse minimienemmistöä laajempi kannatus.⁷²⁴ Analysoituaan konferenssin osanottajia Saari toteaa sen olleen valtopoliittisesti asevelisukupolven areena.⁷²⁵

Myytin syntyyn oli vaikuttamassa myös yhteiskuntasopimusta suunnitelleiden EVAn, teollisuuden ja SDP:n pitkäjänteinen työ. EVAn toimitusjohtaja Max Jakobson oli kirjoittanut Kalevi Sorsalle jo lokakuussa 1976 EVAn esittäneen laajapohjaisia neuvotteluita taloudellisten ongelmien selvittämiseksi. Jakobson oli lähettänyt Sorsalle EVAn ja Mieltusen hallituksen muistion tapaamisesta. Hän ehdotti, että vakauttamisneuvottelut aloitettaisiin 1968 tapaan.

Aloitteen tekijänä olisi hallitus ja neuvotteluun osallistuisivat hallitus, etujärjestöt, Suomen Pankki ja muut talouspolitiikan toimijat. Mieltusen hallitus ei ollut reagoi- nut ehdotukseen, ehkä siksi, ettei sillä ollut enää syksyllä vähemmistö pohjalta rahkeita ryhtyä vakauttamisneuvottelujen veturiksi.⁷²⁶ Sorsa pääministerinä sen sijaan tarttui tilaisuuteen. Jorma Hentilä ja Arvo Aalto ovat arvelleet jälkeinpäin EVAn suurennelleen omaa osuuttaan. He määrittivät Korpilammen Sorsan luomukseksi.⁷²⁷ Paavo Lipponen käsitys on, että yhteiskuntasopimus vastasi SDP:n pyrkimyksiä. ”Elinkeinoelämästä näytti löytyvän tukea sille politiikalle, jota SDP oli ajanut muiden puolueiden venkoillessa.”⁷²⁸

Idea toteutui joka tapauksessa Korpilammen kokouksena, jossa diskurssiksi saatiin määriteltyä jollain tasolla ”kansakunnan yhteinen etu”, jonka piti merkitä irrottautumista kapeista eturyhmänäkökulmista ja yhteisymmärryksen syventämistä määrittelemällä yhteiset edut.⁷²⁹ Juho Saari pitää itse Korpilammen kokousta institutionaalisen muutoksen ja valtopolitiikan näkökulmasta vähämerkityksellisenä, mutta

⁷²⁴ Saari 2010, 469.

⁷²⁵ Emt., 478

⁷²⁶ Jakobson, kirje Sorsalle 15.10.1976, 92 Kalevi Sorsa, SDP 1977:13. TA.

⁷²⁷ Hentilä, haastattelu 27.1.2011, Aalto, haastattelu 7.9.2009, kirjoittaja.

⁷²⁸ Lipponen 2009, 457.

⁷²⁹ Saari 2010, 469.

kulttuurisen uudelleen määrittelyn kannalta merkittävänä. "Korpilammen konferenssi - eikä niinkään elvytys tai vakautus - oli symbolinen rituaali, joka antoi suomalaiselle konsensukselle sen kulttuurisen merkityksen, joka sillä oli 1980-luvun loppuun saakka. Symbolisena rituaalinakin se kuitenkin antoi yleisellä tasolla hyväksynnän maaliskuisesta SDP:n puolueuvoston kokouksesta alkaneesta talouspolitiikan suunnan muutoksesta - soraäänistä riippumatta."⁷³⁰

Uuden julkisjohtamisen historiaa tutkinut historioitsija Ville Yliaska kokee kuitenkin Korpilammen käännekohtana, jolloin sosialidemokraattisen konsensuksen sijasta etsittiin uusliberalistista konsensusta ja siirtymää universaalista sosiaalipolitiikasta selektiiviseen. Vaihtoehdot keynesiläisine elvytyksineen olivat esillä, mutta ne hylättiin. Häveliäisyysyistä talouspakettia kutsuttiin elvytykseksi, joka nyt haluttiin määritellä uudelleen.⁷³¹

SDP:n johto oli tyytyväinen konferenssiin ja Kalevi Sorsa saattoi sanoa moittijoiden olleen vain kateellisia onnistuneesta kokouksesta. Sorsa kertoi myöhemmin, että etukäteiskeskusteluissa suunniteltiin Korpilammesta julkista tapahtumaa, jossa sitoutetaan ja keskustellaan uusista ratkaisuista talouselämän pulmiin. Kokous ylitti Sorsan, koska puolin ja toisin oli valmiutta sitoutua elvytyspolitiikkaan ja yleisen mielipiteen muodostumiselle kokouksella oli ratkaiseva merkitys.⁷³² Merkityksetön ei ollut myöskään julkikuva siitä, että vuorineuvokset, poliitikot, korkeat virkamiehet ja duunaritaustaiset ay-johtajat ikään kuin pohtivat yhdessä asioita - olkoonkin, että ristiriidat säilyivät ennallaan.

9.7. Korporatismiin ytimessä

Presidentti Kekkonen kokosi hätätilahallituksensa nopeasti ja suorasukaisesti. Yhtä erikoiseksi voisi luonnehtia pääministeri Miettusen nimiin liitetyn välitysesityksen syntyä. Sen voisi väittää edustavan tietynlaista korporatistisen vallankäytön ydintä. Tasavallan presidentti painosti työmarkkinoiden jumiutuneet tarkistusneuvottelut käyntiin ja pääministeri otti ehdotuksen nimiinsä ikään kuin valtakunnansovittelijan roolissa.

⁷³⁰Saari 2010, 471.

⁷³¹Yliaska 2015, 134–135.

⁷³²Sorsa, haastattelu Jorma Kallenautio 28.4., 19.5., 9.10.1997, Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

Presidentti sysäsi SAK:n johdon vastuulle ratkaistavaksi hajotetaanko eduskunta, tulevatko uudet vaalit ja miten edulliseksi tai epäedulliseksi poliittinen tilanne muodostuisi työväenpuolueiden kannalta. SAK:n jäsenistön reaktiota voi arvioida sen perusteella, että välitysesityksestä irtaantui 9 ammattiliittoa.

SAK:n molemmissa poliittisissa ryhmissä nähtiin SDP:n ja SKDL:n osallistumisen hallitusvastuuseen vaikuttavan myönteisesti ryhmien välisiin suhteisiin. Kilpailuasetelman takia vallitsi tietynlainen kauhun tasapaino, joka tasapainottui, jos molemmat työväenpuolueet olivat hallituksessa. Hallitukseen osallistumispäätös on aina ollut vaikea kansandemokraattiselle liikkeelle. Sen jälkeen, kun vallankumouksellisesta linjasta luovuttiin, päätös siitä onko parempi edistää tavoitteita valtioneuvoston kautta vai ulkoparlamentaarisesti oppositiosta käsin, on ollut kansandemokraattiselle liikkeelle hankala. Se on herättänyt aina eripuraa jäsenistössä, ei pelkästään SKP:n vähemmistössä, vaan enemmistönkin piirissä. Sosialidemokraattien johdolle hallituspolitiikka näyttäytyi pohjoismaisen mallin mukaisena vaikuttamisen väylänä.

Vasemmiston paluu hallitukseen 1977 merkitsi talouspoliittisen paradigman muutosta. Hallitusohjelman tavoitteet vastasivat pitkälti SDP:n aiemmin suunnittelemaa talouspoliittisia linjauksia. Hallitusohjelmassa nostettiin muodollisesti tärkeimmäksi tavoitteeksi työllisyyden parantaminen. Sen ohitti yritysten kilpailukyvyen edistäminen, josta oli päästy EVAnkin kanssa yhteisymmärrykseen jo talvella 1976. Tiedossa oli, että tämä linja ei lyhyellä tähtäimellä edistänyt työllisyyden kasvua, vaan hallituspolitiikan suunnittelijat toivoivat työllisyyden kohentuvan kilpailukyvyen edistymisen myötä. Elvytysohjelmaan kuului myös julkisen talouden rajoittamista. Siitä valtiovalta vältti puhumasta hyvinvointi- ja työllisyysretoriikan hallitessa julkista puhetta. Työllisyyden nostaminen kärkeen perusteli työväenpuolueiden hallitukseen osallistumista kannattajille ja se oli SAK:nkin vaatimuslistan kärjessä.

Korpilammella hallitus sai talouspolitiikalleen hyväksynnän. Konsensusta ei saavutettu, mutta saavutettiin mielikuva siitä, että korporatistinen valtaryhmittymä, valtakunnan poliittinen ja talouspolitiikan johto yhdessä työmarkkinajärjestöjen kanssa pohti yhteisesti isänmaan tulevaisuutta. Mielikuva jäi eloon Korpilammen henkenä, jota on haikailtu myöhemminkin kriisitilanteissa. Kokouksen jälkeinen aika osoitti, etteivät konfliktit olleet väistyneet uusien talouspoliittisten linjausten tieltä ja että kolmikannassa tultaisiin tekemään vielä lukemattomia kompromisseja.

10. Kompromissi kypsyy yskähdellen

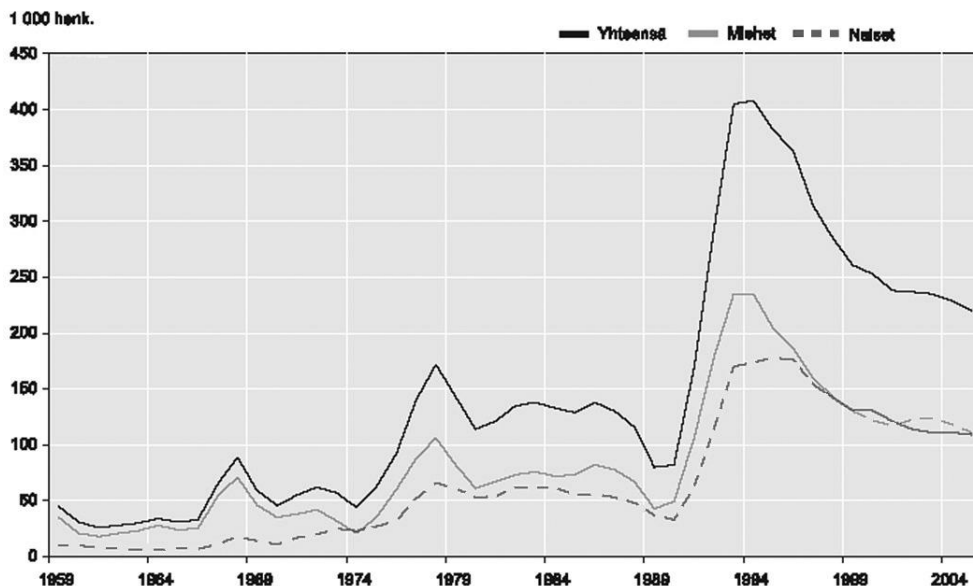
"Juhla laman keskellä" otsikoi SAK:n vuoden 1977 vuosikirja. Tuolloin oli kulunut 70 vuotta SAK:laisen ay-liikkeen perustamisesta. Juhlavuotta varjosti "jättiläistyöttömyys", joka oli edelleen kasvussa. Työttömyys kasvoi vuodesta 1976 vuoteen 1977 134 000 hengestä 200 000 henkeen. Vajaatyölliset mukaan lukien työttömyysprosentti oli 10–11. SAK arvioi, ettei hallituksen tavoite saavuttaa 2.5 prosentin työttömyysaste vuoteen 1982 mennessä toteutuisi "minkäänlaisella talouspolitiikalla". BKT supistui puolisen prosenttia ja teollisuustuotanto lähes kolme prosenttia. Rahapolitiikka ja finanssipolitiikka olivat olleet tehokasta vain vaihtotasealijäämän supistamiseksi ja velkaantumisen hillitsemiseksi. Tämä tapahtui kotimaisen kysynnän ja erityisesti investointikysynnän kustannuksella. Tavoitteita inflaation supistumiseksi ei myöskään saavutettu. Inflaatio oli 12.6 prosenttia ajankaksolla 1976–1977. Siinä oli laskua edelliseen vuoteen verrattuna kaksi prosenttia. Palkansaajien bruttoreaaliansiot laskivat SAK:n arvion mukaan vuodesta 1976 vuoteen 1977 keskimäärin neljä prosenttia.⁷³³ Kuvio 8 näyttää vuodesta 1974 työttömyyden jyrkän nousun, joka saavutti lakipisteen 1977–78. Merkittävää on, että työttömyys jäi aina 1980-luvun loppupuoliskolle asti vuotta 1974 korkeammalle tasolle.

Paineet vuoden 1977 sopimusneuvotteluihin olivat näin ollen kovat. Työmarkkina-neuvottelujen taustalla vaikuttivat merkittävästi Mieltusen III hallituksen loppusuoja ja tulevan hallituksen kokoonpano ja sen muodostaminen. Painetta lisäsivät myös puheet devalvaatiosta, jotka olivat nousseet esiin työnantajapuolella heti vuoden 1977 alussa.⁷³⁴

⁷³³ SAK:n vuosikirja 1977, 3–9. www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1977.pdf.

⁷³⁴ Liinamaa, muistivihko 12, 6.2.1977 ja 9.2.1977, Keijo Liinamaa kokoelma. KA.

KUVIO 8: Työttömät 1959–2006

Lähde: Näin on käynyt 2007, 14

10.1. Työehtosopimusneuvottelut jumissa – taktikointia ja lakkouhkia

SDP:n poliittiset tavoitteet välittyivät suoraan SAK:n päätöksentekoon, sillä sosiaalidemokraattisen ryhmän kokouksiin osallistuivat tarvittaessa puheenjohtaja Kalevi Sorsa, puoluesihteerit Ulf Sundqvist tai tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa.

Vuoden 1977 työehtosopimusneuvotteluista, lakoista, hallituksen muodostamisesta, elvytysohjelmasta ja devalvaatioista tuli jälleen varsin sekava vyyhti. Ay-liikkeen, puolueiden ja elinkeinoelämän pyrkimykset kietoutuivat toisiinsa tavalla, josta oli vielä matkaa konsensukseen. Tasavallan Presidentillä oli omat käsityksensä tapahtumista eivätkä ne jääneet piiloon. Kaikkien osapuolten kesken sukkuloinut, marraskuussa 1976 jälleen tulopoliittiseksi virkamieheksi nimitetty Keijo Liinamaa arvioi Suomen Pankin pääjohtajan Mauno Koiviston kanssa keskustellessaan, että poliittisesta kentästä oli vaikea saada selville mihin pyritään ja mitä sosialidemokraatit aikovat. SAK:llakaan ei ollut yhtenäistä suunnitelmaa.⁷³⁵

⁷³⁵ Liinamaa, muistivihko 12, 16.2.1977, Keijo Liinamaa kokoelma. KA.

SAK:n sosialidemokraatit olivat kuitenkin aloittaneet vuoden 1976 lopulla STK:n kanssa epäviralliset keskustelut kaksivuotisesta sopimuksesta. Tässä vaiheessa SAK:n kansandemokraattinen ryhmä pidettiin edelleen vanhan käytännön mukaan näiden keskustelujen ulkopuolella. STK:n johtajan Tapani Kahrin mukaan oli selvinnyt, että SAK:n sd-johto ei uskonut tulevien neuvottelujen johtavan palkankorotuksiin. Se pelkäsi kuitenkin yksittäisten yritysten suostuvan niihin. STK:ssa kannettiin jopa huolta siitä ”miten saadaan SAK pelastettua nykyisestä vaikeudesta.”⁷³⁶

STK ja SAK:n sd-ryhmän johto olivat yhdessä pohtineet myös sitä, mitä vaikeuksia aiheutui neuvotteluille, jos hinnat nousisivat yli kuusi prosenttia. Silloin olisi ainakin ollut vaikea perustella ratkaisua, jossa palkkoja ei korotettaisi lainkaan. Myös sieltä täältä nousseet vaatimukset devalvaatiosta olivat mukana keskusteluissa ja ne herättivät epätietoa.

Sosiaalidemokraatit olivat tuoneet esiin vaihtoehdon, johon ei sisältynyt palkankorotuksia, vaan niiden sijasta täysautomaattinen indeksiehto. STK puolestaan oli esittänyt nollalinjaa vuodeksi 1977 ja vähäisiä korotuksia neuvoteltavaksi erikseen vuodeksi 1978. STK:n ehdotukseen ei kuulunut indeksiehtoa, vaan pelkästään harkinnanvarainen neuvottelu- ja turvalauseke. Sosialidemokraatit olivat arvelleet olevan vaikeaa viedä läpi tämän kaltaista sopimusratkaisua. Menettelytavoistakin oli keskusteltu. STK:n tietoon oli saatettu, että SAK:n hallitus päättäisi tammikuun alussa 1977 joko neuvottelujen aloittamisesta keskitetystä ratkaisusta, mitä pidettiin epätodennäköisenä tai neuvottelujen siirtämisestä liitoille.⁷³⁷

Neuvottelut uusista työehtosopimuksista aloitettiin virallisesti tammikuussa 1977. STK valmistautui neuvotteluihin sen tiedon varassa, että SAK:n sd-johto halusi välttää yksityiskohtaisten palkkatavoitteiden esittämistä. Sen sijaan tiedettiin kansandemokraattien halusta päättää palkankorotusten täsmälliset markkatavoitteet. Sosialidemokraatit olivat viestittäneet STK:lle ymmärtävänsä, että ratkaisu, josta sd-ryhmä ja STK pääsisivät mahdollisesti yhteisymmärrykseen, olisi tasoltaan erittäin matala. Siihen ei saataisi kansandemokraatteja mukaan, jolloin se tulisi hyväksytyksi SAK:ssa vain sosialidemokraattien äänin.

Edessä olisi silloin selvä välirikko kansandemokraattien kanssa. STK:n tietojen mukaan SDP oli antanut elinkeinoelämän ymmärtää hyväksyvänsä vakautukseen tähtäävän ratkaisun, ja että se oli kiinnostunut hallitustyöstä. SDP ei kuitenkaan

⁷³⁶ STK:n hallitus, pöytäkirja 15.10.1976. ELKA.

⁷³⁷ STK:n johtokunta, pöytäkirja 30.12.1976. ELKA.

aikonut mennä hallitukseen ennen kuin työmarkkinaratkaisu oli tehty. Puolue halusi välttää välirikon kansandemokraattien kanssa, etteivät nämä jäisi hallituksen ulkopuolelle. Tätä tilannetta Somerton mukaan kansandemokraatit olivat avoimesti pelänneet.⁷³⁸ Ennen työehtosopimusneuvottelujen alkua STK:lla oli siis varsin selvä käsitys SAK:n poliittisten ryhmien neuvottelustrategioista ja niihin vaikuttavista hallituskuvioista.

Työehtosopimusneuvottelujen kulkua leimasi taktikointi ja erikoiset menettelytavat SAK:n ryhmien kesken. Sosialidemokraatit halusivat välttää tilanteen, jossa neuvottelut olisivat johtaneet umpikujaan, ja kansandemokraattien johdolla olisi siksi syntynyt yleislakko muistuttava tilanne. Tästä syystä sd-ryhmä halusi hajauttaa neuvottelut liittotasolle ilman yhteisesti määriteltyjä tavoitteita. Sosialidemokraatit olettivat menettelyn johtavan siihen, että liitoissa ei päästäisi neuvotteluissa helposti ratkaisuihin vaikean taloudellisen tilanteen takia. Tulopoliittisen virkamiehen Keijo Liinamaan olisi silloin ollut helpompi tulla esiin, ja esiintyä jämäkästi työnantajiin ja hallitukseen päin, jos tilanne näyttäisi täysin lukkiutuneelta.⁷³⁹ SDP:n poliittiset tavoitteet välittyivät suoraan SAK:n päätöksentekoon, sillä sosialidemokraattinen ryhmän kokouksiin osallistuivat tarvittaessa puheenjohtaja Kalevi Sorsa, puoluesihteri Ulf Sundqvist tai tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa.

SAK:n kd-ryhmä puolestaan ei odottanut liittokohtaisten neuvotteluiden johtavan sopimukseen. Se vaati neuvotteluja käytäväksi keskusjärjestötasolla siten, että palkkatavoitteeksi olisi määritelty neljän prosentin korotus ja että neuvotteluja vauhditettaisiin työtaistelujen avulla työttömyydestä ja lamasta huolimatta. Kansandemokraattien esitys neljän prosentin palkkojen korotuksesta oli syntynyt sekin hankalasti ja SKP:n ristiriitaista poliittista päätöksentekoa kuvaavasti. SKP:n ay-poliittinen jaosto oli yrittänyt määritellä palkankorotustavoitetta, mutta yritys oli epäonnistunut, koska puolueen vähemmistö oli vaatinut suurempia palkankorotuksia kuin enemmistö. Yhteisymmärrystä ei löydetty. Kun esitystä ei syntynyt, SAK:n kd-ryhmä oli päättänyt itsenäisesti neljän prosentin palkankorotustavoitteesta. Olavi Hänninen oli pohtinut SKP:n keskuskomiteassa olisiko pitänyt sittenkin jatkaa puolueen sisällä yritystä yhteisiin tavoitteisiin. Palkankorotustavoitteesta kiistelleet työryhmän jäsenet olivat kuitenkin vakuuttaneet, että jos tavoitteita ei olisi asetettu muualla, työryhmä olisi istunut edelleenkin niistä kiistelemässä.⁷⁴⁰

⁷³⁸ STK:n hallitus, pöytäkirja 6.1.1977, ELKA.

⁷³⁹ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 10.1.1977, TA.

⁷⁴⁰ SKP:n keskuskomitea, pöytäkirja 18–19.2.1977, Kansan Arkisto.

Tarjolla oli siis kaksi linjaa. Tällä kertaa sosialidemokraatit olisivat siirtäneet ratkaisut liitoille ja kansandemokraatit halusivat keskitettyä ratkaisua työtaisteluilla painostaen. SAK:n hallitus päätti tammikuussa sd-ryhmän kannan mukaisesti, että edellytyksiä ei ollut keskitettyyn ratkaisuun ja liittoja kehoitettiin jatkamaan neuvotteluja liittotasolla sekä varautumaan sopimuksettomaan tilaan.⁷⁴¹ Puheenjohtaja Sorsa oli nostanut SAK:n sd-ryhmässä hallituskysymyksen esiin heti tammikuussa esittämällä, että sosialidemokraatit voisivat mennä hallitukseen jo tulopoliittisten neuvottelujen ollessa kesken, jos ay-liikkeen puolelta se katsottiin tarpeelliseksi. Ehdotus ei saanut liiemmästi tukea vaan ay-miehet tuskailivat sopimuksettomaan tilaan menemistä, koska kansandemokraatit aloittaisivat joka tapauksessa toiminnan kentällä.⁷⁴²

Sd-ryhmä joutui sopimusneuvotteluissa ja suhtautumisessa työtaisteluun puun ja kuoren väliin. STK tarjosi nollalinjaa ja ay-jäsenet liitoissa puoluekantaan katso-matta odottivat palkkojen korotuksia. Tulopoliittiselta virkamieheltä Keijo Liinamaalta odoteltiin esitystä keskitetyksi sopimukseksi tammikuun lopulla. Liinamaa oli myös luvannut, ettei anna esitystään kuulematta ensin millä ehdoin sosialidemokraatit olivat valmiit hyväksymään sen.⁷⁴³

Tammikuun lopulla Liinamaa kuitenkin ilmoitti, ettei tulopoliittiseen ratkaisuun ollut edellytyksiä. Liinamaan oma hahmotelma tuolloin sisälsi 2-vuotisen sopimuksen, jossa ensimmäisenä vuotena turvattaisiin ostovoima ja toisena vuonna sitä nostettaisiin lievästi. Liinamaan viesti työmarkkinaneuvottelijoille oli: "Älkää jääkö kädet ristissä tai tumput suorana odottamaan, että minulta tulee jokin esitys. Olen valmis teitä auttamaan, jos haluatte toimia niiden tavoitteiden suuntaan, jotka olen hahmotellut."⁷⁴⁴

Sosialidemokraatit eivät olleet valmiita minkäänlaisiin yhteisiin työtaisteluihin. Pekka Oivio luonnehti Olavi Hännisen ehdotusta ”yhteiseksi karnevaaleiksi”. Hänen mielestään SAK:n tehtävänä ei ollut lietsoa työtaisteluita, vaan pikemminkin selvittää ja rauhoittaa. Sd-ryhmä päätti seurata mitä liitoissa tapahtuu.⁷⁴⁵ Sosialidemokraattien kannalta tilanne muuttui vielä hankalammaksi, kun neuvotteluissa jumiin juuttuneista ammattiliitoista alkoi tulla työtaisteluilmoituksia. Metallityöväen Liitossa oli tehty päätös kahden päivän, 140 000 työntekijää käsittävästä työn-

⁷⁴¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 10.1.1977, TA.

⁷⁴² SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 17.1.1977, TA.

⁷⁴³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 24.1.1977, TA.

⁷⁴⁴ Liinamaa, muistivihko 12, 28.1.1977, Keijo Liinamaa kokoelma. KA.

⁷⁴⁵ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 31.1. ja 7.2.1977, TA.

seisauksesta ja SAK:n sääntöjen edellyttämiä ilmoituksia lakkouhkista alkoi tulla useista liitoista.⁷⁴⁶

Tilanne alkoi sd-ryhmän käsityksen mukaan ajautua kohti yleislakkoa, jota sosialidemokraatit olivat kaikin tavoin yrittäneet välttää. Sd-ryhmän suhtautuminen oli kaksijakoista. Ei haluttu eikä hyväksytty työnseisauksia mutta mukana oli oltava, koska päätöksiä oli tehty sosialidemokraattienkin johtamissa ammattiliitoissa. Tässä vaiheessa Pekka Oivio oli kokenut työnantajapuolen hermostuvan ja STK tuntui halunneen palauttaa neuvottelut keskusjärjestötasolle.⁷⁴⁷

STK:ssa Pentti Somerto arveli yleisen tilanteen kehittyneen yhä voimakkaammin poliittiseksi. Hän näki sosialidemokraattien keskuudessa kasvavaa halua ottaa vastuuta sekä talous- että työmarkkinaratkaisusta. Jos hallituspohja laajenisi, olisi näköpiirissä mahdollisuus uudistaa lainsäädäntöäkin.⁷⁴⁸ STK:n johtajien mielessä oli ollut aikaisemminkin esimerkiksi työrauhavelvoitteen tiukentaminen vaihdantavaliineenä tulopoliittisessa kaupanteossa.

Tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa tuli maaliskuussa apuun. Hän ei tehnyt keskusjärjestöille esitystä keskitetyksi sopimukseksi vaan tavallaan ohitti tulopoliitiikan tason ja jätti esityksensä liitoille. Sen pohjalta niiden oli tarkoitus neuvotella työehtosopimuksensa omien työnantajaliittojensa kanssa. Varauksetonta hyväksymistä Liinamaan esitys ei kuitenkaan saanut SAK:n sd-ryhmässäkään. Liiketyöntekijöiden Liitto, Tekstiili- ja Vaatetustyöväen liitto sekä Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan liitto pitivät sitä tasoltaan liian matalana, liian prosenttipainotteisena, epäsolidaarisena ja tuloeroja kasvattavana. Suositukset erillisestä matalapalkkaerästäkään eivät muuttaneet sen epäsolidaarista luonnetta.⁷⁴⁹ Sulo Penttilä arvioi teollisuuden piirissä sosialidemokraattien suhtautuneen Liinamaan esitykseen niin kielteisesti, ettei sitä juuri kukaan uskaltanut puolustaa. Teollisuuteen ei syntyisi aivan helposti sopimuksia Liinamaan esityksen pohjalta.⁷⁵⁰

SAK:n sosialidemokraattinen johto hyväksyi kuitenkin esityksen "vaihtoehdoksi", jonka pohjalta oli mahdollista liitoissa jatkaa neuvotteluja, vaikka se ei jäsenliitto-

⁷⁴⁶ SKP:n ay-jaosto, pöytäkirja 17.2.1977, Kansan Arkisto. Uhkavaatimukset jättäneet: Kemia 13 000, Rakennus 100 000, Metall 140 000, Kumi- ja Nahka 4300, Teknisten Liitto, puhelinliikenne 700, laajenemassa koko maahan.

⁷⁴⁷ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 21.2.1977, TA.

⁷⁴⁸ STK:n hallitus, pöytäkirja 7.3.1977, ELKA.

⁷⁴⁹ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 10.3.1977, TA.

⁷⁵⁰ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 17.3.1977, TA.

jen tavoitteita vastannutkaan. Kansandemokraatit olivat sitä mieltä, että esitys ei vastannut liittojen tavoitteita eikä hillinnyt inflaatiokehitystä tai parantanut työllisyyttä. Ryhmän mielestä se johti reaaliansioiden ja elintason laskuun sekä työttömyyden lisääntymiseen. Kansandemokraatit suosittelivat liitoille kiinteää yhteistyötä keskenään ja SAK:n kanssa tavoitteidensa toteuttamiseksi.⁷⁵¹ STK puolestaan antoi työnantajaliitoille ohjeet, ettei Liinamaan esityksen tasoa saanut ylittää.⁷⁵²

SAK:n sosialidemokraattien ongelmaksi oli kaiken lisäksi muodostumassa uhkaava voimalaitoslakko. Sosialidemokraatti Jorma Reinin johtama STTK tavoitteli työtaistelu-uhan avulla Liinamaan tasoa huomattavasti suurempia palkankorotuksia. STK:ssa oli uumoiltu jo aiemmin näin käyvän.⁷⁵³ SAK:n sosialidemokraattien kielteistä asennetta kuvasi se, että Pekka Oivio ei katsonut edes voivansa viedä SAK:n hallitukseen STTK:n lähettämää solidaarisuuspyyntöä. Ärtysisät mielialat henkilöityivät Reiniin, joka kutsuttiin kuultavaksi SDP:n puoluetoimikuntaan. SAK:n sd-ryhmä ei hyväksynyt pienten ryhmien vahingollisia lakkoja ja kuumapäisimmät ryhmän jäsenet nimesivät lakkouhan terroritoiminnaksi, jota vastaan oli uskallettava sanoa jotain.⁷⁵⁴

STK:ssa arveltiin Paperin ja Metallin sopimusten tekemisen viivästyneen STTK:n lakonuhan takia. STK ei ollut halukas suomaan kunniaa työajan lyhentämisestä STTK:lle, koska se olisi vaikeuttanut neuvotteluja Paperiliiton kanssa, joka STTK:n tavoin oli hakemassa työajan lyhennystä.⁷⁵⁵ Voimalaitoslakon takia jalkautetuiksi joutuneita työläisiä edustavien SAK:laisten liittojen johtajat puolestaan olivat kitkeriä. He eivät olleet suinkaan halukkaita maksamaan omille jalkautetuille jäsenilleen lakkoavustuksia. Metallityöväen Liiton Sulo Penttilä piti jopa kohtalokkaana alkaa maksaa lakkoavustuksia teknikkojen lakon takia työttömiksi jääneille. Metallin ratkaisu oli se, että Suomen Työväen Säästöpankki antoi palkkasaatavaa vastaan lainaa jalkautetulle työntekijälle.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 10.3.1977, TA.

⁷⁵² STK:n hallitus, pöytäkirja 14.3.1977, ELKA.

⁷⁵³ STK:n johtokunta, pöytäkirjat 6.2.1975 ja 27.9.1976, ELKA. Ensimmäinen insinööri-lakko oli jo ollut Tampellassa ja teknikoiden ja insinöörien piirissä todettiin olevan kuume-nemista. Yrityksiä oli suositeltu kohentamaan toimihenkilöiden palkkoja ja tiedotettu, ettei STK vastusta toimihenkilöiden ja työntekijöiden palkkakehityksen tasasuhtaista parantamista”.

⁷⁵⁴ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 28.3.1977, TA.

⁷⁵⁵ STK:n johtokunta, pöytäkirja 22.3.1977, ELKA

⁷⁵⁶ SAK:n hallitus, pöytäkirja 6.4.1977, TA. Voimalaitoslakko johti laajaan oikeudenkäyntikierteeseen, jossa kiisteltiin muodostiko lakko työnantajista ja työntekijöistä riippumattomasta syystä tapahtuneen työnteon esteen, jolta tuli maksaa kahden viikon palkka. Kirsti

SAK:n kd-ryhmä arvioi jälkikäteen, että sopimuskierroksen aikana oli käytetty kaksi kuukautta aikaa SAK:n yhteisten tavoitteiden aikaansaamiseksi. Kun yhteisistä tavoitteista ja työtaistelutoimenpiteistä saatiin vihdoinkin päätettyä, tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa jo tekikin suosituksensa, jota kd-ryhmän mukaan olivat olleet valmistelemassa työnantajat, SAK:n sosialidemokraatit ja Mieltusen vähemmistöhallitus. Ryhmän arvion mukaan esitys romutti liittojen tavoitteet. Suositusesitys vei kd-ryhmän arvion mukaan kohti pakkosovintojärjestelmää, koska liitoilla ei ollut mahdollisuutta irtaantua siitä ilman SAK:n lupaa. Esitys rikkoi näin ollen SAK:n sääntöjä⁷⁵⁷

Kiemuraisen työmarkkinakevään tuoksinassa SAK joutui ottamaan kantaa devalvaatioon, joka toteutettiin Ruotsin, Norjan ja Tanskan huhtikuisten devalvaatiopäätöksien jälkeen. "Olipa yllätys! Mitä pirua nyt tehdään?"⁷⁵⁸ Näin hämmästeli Keijo Liinamaa illalla radiosta kuulemaansa devalvaatiouutista. Osa liitoista oli jo solminut Liinamaan suosituksen mukaiset sopimukset, osa vielä neuvotteli ja osa lakkoi li parantaakseen esityksen tasoa.

SAK:n päätös luopua tavoittelemasta kompensatiota huhtikuisen devalvaation takia, syntyi äänestämällä SAK:n hallituksessa. Sosialidemokraatit vaativat, että devalvaatiohyöty oli käytettävä työllisyyden parantamiseen eikä millekään ryhmälle saanut koitua kompensatiota. Muiden ryhmien kompensatiopyrkimykset johdaisivat toimenpiteisiin, joita SAK ei sinänsä vielä määrittellyt. Kansandemokraatit totesivat devalvaation olleen isku selkään. Liinamaan suosituksen tavoitteena oli ollut välttää devalvaatio. Nyt oli saatu sekä Liinamaan matalatasoinen sopimusesitys että devalvaatio. Kd-ryhmän mukaan SAK:n oli kehotettava liittoja yhteisiin toimiin; oli vaadittava hintasulkua, eläkkeiden ja lapsilisien korotuksia, oli korotettava palkkoja devalvaatiota vastaavasti ja saatava aikaan vientimaksut ja talouden elvytysohjelma.⁷⁵⁹

Devalvaation takia syntyi työmarkkinajärjestöjen välille kiista Liinamaan suosituksen turvalausekkeen määrittelystä. Jouduttiin yllättäen ottamaan kantaa siihen, mitä tarkoitti Suomen markan ulkoisen arvon olennainen muutos. Tarkkaa määrittelyä ei turvalausekkeessa ollut sopimuspoliittisten sekavien perinteiden mukaisesti. Kai-

Palanko-Laakan mukaan SAK:n lakimiesten ja useiden liittojen mielestä työnantajan tuli maksaa kahden viikon palkka.

⁷⁵⁷ SAK:n kd-ryhmä, arvio tes-kierroksesta 1977–1978, tes-poliittinen neuvottelu toukokuu 1978. Kansan Arkisto.

⁷⁵⁸ Liinamaa, muistivihko14, 1.4.1977, Keijo Liinamaan kokoelma. KA.

⁷⁵⁹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 6.4.1977, TA.

killä osapuolilla oli näin ollen mahdollisuus tulkita termiä ”olennainen” haluamallaan tavalla. Liinamaa tulkitsi omaa suositustaan toteamalla "olennaisen muutoksen" tarkoittavan 10 prosenttia⁷⁶⁰. SAK:n tulkinnaksi muodostui, että kevään 1977 devalvaatio ei aiheuttanut olennaista muutosta ja kompensatiovaatimuksista luovuttiin.⁷⁶¹

Työnantajapuolella ei aikailtu sopimustilanteen vihdoin selvittyä. Somerto kehotti STK:ta suuntautumaan uusiin projekteihin. Työehtosopimuslaki, työriitojen sovittelulaki ja keskusjärjestöjen välinen yleissopimus oli uudistettava. Somerton mukaan SAK:n sosialidemokraattien kanssa oli työskennelty pienessä piirissä jo kaksi vuotta ja "hiljaisten miesten" uudistusehdotukset vuodelta 1976 olivat valmiina mapeissa. Hanketta hidasti sosialidemokraattien käsitys siitä, ettei ajankohta ollut sopiva viedä niitä eteenpäin. SAK halusi välttää äänestyksiä, sillä kansandemokraatit eivät olisi hyväksyneet esityksiä. Somerton ratkaisuehdotus oli, että asia hoidettaisiin ilman huomattavaa julkisuutta ja sysättäisiin liikkeelle valtakunnan sovittelija Paavo J. Paavolan koolle kutsumassa kokouksessa.⁷⁶² Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan esitys vuoti anonyymisti julkisuuteen kansandemokraattisen lehdistön kautta ja hanketta siirrettiin jälleen eteenpäin.

⁷⁶⁰ Liinamaa, muistivihko 14, 6.4.1977, Keijo Liinamaan kokoelma. KA.

⁷⁶¹ SAK:n hallitus, pöytäkirja 6.4.1977, TA.

⁷⁶² STK:n hallitus, pöytäkirja 26.5.1977, ELKA.

10.2. Elvytyspaketista SAK:n koetinkivi

Keskustelu SAK:n ja laajemminkin ay-liikkeen osallistumisesta elvytystalkoisiin oli alkanut asiantuntijoiden keskuudessa elokuussa 1977. SDP:n ja SKDL/SKP:n talousviisaat kokoontuivat pohtimaan elvytyspolitiikan jatkoa.⁷⁶³ Näkemyseroja ei esiintynyt kotimaisen ja kansainvälisen talouden kehityksestä. Työllisyystilanne nähtiin synkkänä. Työväen Taloudellisen Tutkimuslaitoksen johtaja Pekka Korpinen listasi talouspolitiikan kolme vaihtoehtoa: passiivinen sopeutus, devalvaatiovaihtoehto ja suunnitelmatalouden vaihtoehto. Hintakilpailukyvyn parantamisen vaihtoehto olisi tarkoittanut nimellisansiokehityksen jättämistä seuraavana vuonna ennakoitua pienemmäksi, ja vaatinut voimassa olevien tulosopimusten purkamista.

Elvytyspolitiikan mahdollisuudet todettiin rajoitetuiksi. Ekonomistien käsitys oli, ettei devalvaatiota pitänyt käyttää hintakilpailukyvyn parantamiseen. Korkeasuhdanteen aikana "tuotannon ja työvoiman välinen käyttösuhte" oli muodostunut vääräksi, koska yritykset olivat halunneet säilyttää työvoimansa mahdollisen tulevan työvoimapulan takia. Osanottajat arvioivat käyttösuhteen paluun normaalille tasolle parantavan tuottavuutta ja kilpailukykyä.⁷⁶⁴

Varsin pian keskustelu elvytyspaketin sisällöstä siirtyi SDP:n puoluetoimikuntaan ja SAK:n sosialidemokraattiseen ryhmään.⁷⁶⁵ Linkkinä SAK:n sd-ryhmän ja SDP:n puoluetoimikunnan välillä oli Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Sulo Penttilä, joka oli sekä SAK:n hallituksen, että SDP:n puoluetoimikunnan jäsen. SAK:n näkökulmasta katsottuna olivat puolustettavina edellisen kevään työehtosopimusratkaisut Liinamaan suosituksineen ja työtaisteluineen. Hallitus jatkoi syvenevän laman oloissa hallitusohjelmaan kirjattua talousohjelmaa. Elinkeinoelämän piiristä alkoi kuulua entistä enemmän ay-liikkeen vastustamia devalvaatiovaatimuksia.⁷⁶⁶

⁷⁶³ SDP:n ja SKDL:n talousasiantuntijoiden keskustelut 2.8.1977 ja 23.9.1977. Kokoukseen osallistuivat SDP:n puolelta Paul Paavela, Pertti Sorsa, Seppo Lindblom, Pekka Korpinen, Antero Tuominen, Matti Hannula ja Raimo Sailas ja SKDL:stä Arvo Aalto, Ele Alenius, Pekka Parkkinen, Turo Bergman, Ismo Luimula ja Tapio Saavalainen. Kokouksen PM 26.10.1977 oli "laatijoiden henkilökohtainen yhteenveto". Kansan Arkisto.

⁷⁶⁴ Käyttösuhteen paluu "normaalille" tasolle olisi merkinnyt irtisanomisia ja kielteistä työllisyyskehitystä. Vasemmistolaisten ekonomistien esiin tuomana se tuntuu oudolta, kun pääministeri oli juuri vakuuttanut nelisen viikkoa aikaisemmin, että työllisyyden hoito, on hallituksen keskeinen tavoite.

⁷⁶⁵ SDP:n puoluetoimikunta, muistio 9.6.1977, 92 Sorsa Kalevi SDP 1977:5, SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 31.8.1977, TA.

⁷⁶⁶ STK:n johtokunta ja hallitus, pöytäkirjat 19.10.1977, TKL:n hallitus, pöytäkirja 27.10.1977.

SAK:n Oivio ja Hänninen vastustivat molemmat uutta devalvaatiota. Painolastina oli vielä huhtikuinen devalvaatio, josta työläisille ei herunut kompensatiota. Sosialidemokraatit olivat edellyttäneet devalvaatiohyödyn käytettäväksi työllisyyden parantamiseen, kun kansandemokraatit olisivat halunneet palkkojen korotuksia. Jos kaikesta vastustuksesta huolimatta jälleen devalvoitaisiin, siitä oli saatava kompensatio. Huhtikuisen devalvaation hyöty oli mennyt kokonaisuudessaan teollisuudelle ja kuitenkin työttömyys lisääntyi edelleen. Työmarkkinaosapuolten kesken käytiin edelleen kiistaa siitä, mitä tarkoitti työehtosopimuksiin kirjattu oleellinen kurssimuutos, jonka Liinamaa oli siis keväällä määritellyt 10 prosentiksi.⁷⁶⁷

Työttömyyden vähentämisestä puhuttiin paljon, mutta yrityksissä oli suunnitteilla laajoja irtisanomisia. TKL:stä kuului paljon valituksia kilpailukyvyn heikkenemisestä. Pelkkä devalvaatio sinänsä ei olisi ratkaisu, koska kustannuksia oli muutenkin alennettava.⁷⁶⁸ Työvoimaministeri Arvo Aalto nosti kissan pöydälle talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa ja kysyi oliko STK valmis sopimaan työllistämistoimista, pakkolomautusten ja irtisanomisten peruutuksista ja tekemään arvion työllisyysvaikutuksista, jos devalvaatiosta neuvoteltaisiin. Elinkeinoelämän johdossa ei haluttu sitoutua työllisyyden hoitamiseen vastikkeeksi devalvaatiosta, koska silloin teollisuudella olisi edessä mahdollisesti vientihintojen lasku. Devalvaatiokaan ei yksin riittäisi, vaan sen lisäksi teollisuus tarvitsi "rationaalista" työvoiman vähentämistä.⁷⁶⁹ Kansliapäälliköksi siirtynyt Keijo Liinamaa arvioi, että työttömyyden torjumiseksi saattoi olla mahdollista devalvoida, koska palkansaajajärjestöt pitivät työllisyyttä tärkeimpänä tavoitteenaan. Hän pohti olisivatko teollisuuden laajat irtisanomisuhat masinoitu tarkoituksella painostuskeinoksi.⁷⁷⁰

Hallitus julkisti uudet talouspoliittiset toimenpiteensä Ruotsin, Tanskan, Norjan ja Islannin devalvaatioiden jälkeen 31.8.1977. Pääministeri Sorsa ilmoitti julkisuuteen, ettei Suomen tilanne ollut devalvaation tehneisiin Pohjoismaihin verrattavissa, koska Suomen vaihtotase oli vahvistunut nopeasti eikä silloin tarvittu devalvaatiota. Suomen kilpailukyky oli vahvistumassa Ruotsiin nähden palkkaratkaisujen ja elvytysohjelmaan sisältyvien työnantajan sosiaalikulustannusten ja muiden maksujen alentamisen vuoksi. Hallitus oli arvioinut, että hinta- ja kustannuskehityksen kurisapittäminen oli sulkenut vaihtoehtoista pois markan kurssin olennaisen muutoksen.

⁷⁶⁷ Liinamaa, muistivihko 12, 6.4.1977, Keijo Liinamaa kokoelma, KA.

⁷⁶⁸ TKL, kannanotto 30.8.1977, TKL:n hallituksen pöytäkirja 31.8.1977. ELKA.

⁷⁶⁹ Järjestöpalaveri talouspoliittisen ministerivaliokunnan kanssa, pöytäkirja 29.8.1977. 92 Sorsa Kalevi 1977:13, talouspoliittinen ministerivaliokunta.TA.

⁷⁷⁰ Liinamaa, muistivihko 15, 29.8.1977, Keijo Liinamaa kokoelma. KA.

Hallituksen ratkaisu oli nostaa keskipursijärjestelmään perustuvaa valuuttakurssien keskimääräistä tasoa 3.1. prosentilla, mikä merkitsi käytännössä markan ulkoisen arvon alentumista samalla määrällä. Toimenpidettä ei kutsuttu devalvaatioksi. Hallitus lupasi selvittää myös voiko teollisuuden kilpailukykyä tukea sähköveron alentamisella tai poistamalla se väliaikaisesti. Elvytyksen onnistumiseksi ja työllisyyden parantamiseksi hallitus torjui työ- ja virkaehtosopimuksien tarkistamisen sopimuskauden aikana.⁷⁷¹

SDP:n puoluetoimikunnassa SAK:n edustajat suhtautuivat maltillisesti viimeisimpään kurssimuutokseen, vaikkakaan III puheenjohtajan Pertti Viinaseen mukaan sitä ei olisi pitänyt tehdä. Kentälle riitti selittämistä, kun ensimmäisen sopimusvuoden aikana, ensimmäisen vuosipuoliskon kuluessa oli tehty jo kaksi devalvaatiota. SAK:n hallitus ei ottanut tällä kertaa kantaa kompensatioon, koska tiedostettiin, ettei sitä olisi ollut helppo saavuttaa. SAK:n näkövinkkelistä työllisyys oli tärkeintä eikä palkankorotuksista olisi ollut hyötyä työttömille.⁷⁷²

Elvytysohjelma profiloitui ennen kaikkea Kalevi Sorsaan ja Paul Paavelaan. Tilanne johti syksyllä 1977 SDP:n ja SAK:n sosialidemokraatit keskinäiseen kiistaan, jonka ratkaisu alisti ay-socialidemokraatit puolueen ohjaukseen. Hallituksen tavoitteena oli ensin palkankorotuksista luopuminen. Tavoite muuttui syksyn kuluessa työehtosopimuksissa sovittujen palkankorotusten ajankohdan siirtämiseen myöhemmäksi. SAK:n sosialidemokraattinen ryhmä käsitteli palkankorotusten siirtoa tiuhaan lokakuusta 1977 lähtien. Taustalla Työväen Taloudellisen Tutkimuslaitoksen esimies Pekka Korpinen oli ladellut vaihtoehdot, velanotto ulkomailta, hinta- ja kustannustason jäädytys tai 9–10 prosentin devalvaatio.

Hallitus oli rajannut devalvaation pois keinovalikoimasta, jolloin hinta- ja palkkatason jäädytys jäi ratkaisuksi. SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivio piti palkankorotuksista luopumista vaikeana vaihtoehtona.⁷⁷³ Korpisen mainitsemaan velanottoon ei ollut innostuttu SKDL:oa lukuun ottamatta, joka oli kannattanut velkaelvytykseen perustuvaa vaihtoehtoa.⁷⁷⁴ Asetelmat olivat siis jo alkajaisiksi ristiriitaiset. SAK:n ekonomisti Antero Tuomisen mielestä talouden tilanne oli huonompi kuin keväällä arvioitiin. Ohjelmassa olivat tutut vaihtoehdot: devalvaatio, hinta- ja kustannustason leikkaaminen sekä lisänä pääomatulojen leikkaaminen ja osingonjaon

⁷⁷¹ Hallituksen talouspoliittisten toimenpiteiden julkistamistilaisuus 31.8.1977, Sorsa-Bibliografia 1974/18. TA.

⁷⁷² SDP:n puoluetoimikunta, pöytäkirja 1.9.1977. TA.

⁷⁷³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 17.10.1977. TA

⁷⁷⁴ SKDL:n liittohallituksen pöytäkirja, 3.3.1977, kannanotto. Kansan Arkisto.

rajoittaminen. SAK:ssa keskusteluun nousi devalvaatio kahdesta pahasta pienempänä. SAK:n sd-ryhmä päätti, että sovituista palkankorotuksista luopumisista tai siirtämisestä ei edes keskustella.⁷⁷⁵

SDP:n puoluetoimikunta arvioi tilannetta lokakuun lopulla. Paul Paavela varoitteli edelleen talouden näkymistä; vientiteollisuuden käyttökapasiteetti oli heikko ja vientinäkymät olivat heikentyneet samoin kuin kotitalouksien ostovoima. Työttömiä työnhakijoita oli 117 000 ja työllisyyden arvioitiin heikentyvän metallissa ja palvelualoilla. Paavela toivoi, että SDP:n puoluetoimikunta pidättäytyisi täsmällisistä päätöksistä, koska muuten ay-liikkeessäkin lyötäisiin kannat lukkoon. Hän oli myös viestittänyt patruunoille, että ei pitänyt puhua palkkojen alentamisista. Suomen Pankin johtokunnan jäsenen Ahti Karjalaisen esitys palkankorotusten poistamisesta oli herättänyt kentällä kiivasta keskustelua.

Teollisuuden Keskusliitto oli esittänyt toimitusjohtajansa Laatusen suulla 20 prosentin devalvaatiota ilman kompensatiota työläisille. Sulo Penttilä arvioi, että porukka ei hyväksyisi kaksivuotisen sopimuksen palkankorotusten mitätöimistä, varsinkin kun Metallityöväen Liitossa, niin kuin monessa muussa liitossa sopimukset oli keväällä hyväksytty jäsenäänestyksen jälkeen. Turun telakkateollisuuden kommunistit olivat jo vaatineet kahdeksan prosentin erityishyvitystä maksettavaksi tammikuussa 1978. Penttilä arveli puoluetoimikunnassa, että työpaikkakeskusteluissa kommunistit ja taistolaisetkin olivat hiljennettävissä, mutta oli muistettava, että oma sd-porukka ei kestänyt mitä vain.⁷⁷⁶

⁷⁷⁵ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 31.10.1977. TA.

⁷⁷⁶ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 20.10.1977. TA.

10.3. SAK vastustaa, mutta taipuu

SAK:n sosialidemokraatit vastustivat lokakuussa edelleen korotusten siirtämistä tai poistamista.⁷⁷⁷ Marraskuussa SAK:n sd-ryhmässä Antero Tuominen kertoi, ettei mikään ryhmä ay-liikkeessä ollut hyväksynyt kaavailuja valtalaisiksi, jolla palkankorotuksiin olisi voitu puuttua. Pertti Viinanen vahvisti jälleen sd-ryhmän kannan, ettei palkankorotuksista luopumisesta keskusteltu. Samalla devalvaation todennäköisyys oli noussut yhä enemmän esille. Oivion mielestä Sorsa ja Paavela ajoivat omaa linjaansa. Jos devalvaatio oli tullakseen, ay-liikkeen olisi mahdotonta saada siitä kompensatiota. Hallituksen erouhkakin oli jo sosialidemokraattisten ay-miesten tiedossa, mutta se ei heitä tässä vaiheessa hätkähdyttänyt.⁷⁷⁸ Pääministeri Sorsa oli arvioinut jo syyskuussa, että hallituskumppani SKDL pysyi tilanteesta huolimatta hallituksessa vähän kuin lahtipenkissä.⁷⁷⁹

Metallin Penttilä painotti, että teollisuudessa eikä varsinkaan metallissa ollut mitään edellytyksiä lykätä palkankorotuksia. Jos palkankorotukset lykättäisiin, sosialidemokraatit häviäisivät vapaaehtoisesti Metallityöväen Liiton 1979 liittokokousvaalit. Penttilän mielestä ei olisi voinut tehdä suurempaa koltosta demarien kannattajakunnalle kuin mitätöidä palkankorotukset. Penttilän mielestä SAK:n johdon ja SDP:n hallitusryhmän kesken oli keskusteltava annettaisiinko hallituksen kaatua palkankorotuksiin vai joihinkin suurempiin kysymyksiin. Sorsan mielestä keskustelua oli johdateltu julkisuudessa niin, että kaikki muut vaihtoehdot vuorollaan olisi karsittu pois ja jäljelle jäisi vain devalvaatio.⁷⁸⁰ Julkisesti ja virallisesti SAK ja STK olivat ilmoittaneet pääministeri Sorsalle valmiutensa esittää ehdotuksia elvytysohjelman jatkamiseksi sekä toimia kiinteästi yhteistyössä hallituksen kanssa, mikä vastasi hallituksenkin pyrkimyksiä.⁷⁸¹

SKP:n poliittisessa toimikunnassa arvioitiin Sorsan II hallituksen täyttäneen teollisuuden toiveet, mutta siitäkin huolimatta jo lokakuussa metsäteollisuus oli hyökännyt rajusti hallitusta vastaan. Metsäteollisuuden tavoitteissa oli devalvaatio ja liikevaihtoveron alentaminen. Palkansaajat olivat tyytymättömiä työllisyyden hoitoon ja inflaatioon. Ay-johtoon oli ajettu henkeä, että palkankorotuksista pitää luopua,

⁷⁷⁷ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 17.10.1977. TA.

⁷⁷⁸ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 17.11.1977. TA.

⁷⁷⁹ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 22.9.1977, TA.

⁷⁸⁰ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 27.10.1977. TA.

⁷⁸¹ Valtioneuvosto, tiedotusyksikön tiedote 28.10.1977. 92 Sorsa Kalevi 1977:5, talouspolitiikka, elvytys. TA.

mutta SAK:n kd-ryhmän lähtökohta oli, että voimassa olevia sopimuksia ei ollut oikeutta huonontaa.⁷⁸²

Marraskuussa Arvo Aallon käsitys oli, että SAK oli torjunut palkankorotusten siirron. Pekka Oiviokin oli arvioinut, että siirto olisi merkinnyt muutosta sopimusoi-keuteen ja erityisesti pienipalkkaisten palkankorotusten romuttamista. SKP torjui täysin sekä devalvaation, että esityksen palkankorotusten mitätöimisestä. Samalla tilanne oli kuitenkin ongelmallinen hallitusyhteistyön kannalta, joka uhkasi hajota. Aalto valitteli, että kenelläkään ei näyttänyt olevan parempia ehdotuksia kuin Paa-velalla ja kaikki muut vaihtoehdot olivat työväenluokan kannalta vielä hankalampia.⁷⁸³

Eräänlainen käänne suhtautumisessa palkankorotuksien siirtoon oli syntynyt pal-kansaajien talouspoliittisessa työryhmässä, joka oli valmistellut 16 kohdan ohjel-man talouden elvytykseksi. Myös siinä oli ilmaistu, että sovittuihin palkkaratkai-suihin ei tullut kajota. Ryhmä arvioi, että palkoista ja devalvaatiosta kuitenkin kes-kustellaan, joten oli arvioitava näitäkin vaihtoehtoja.⁷⁸⁴ Marraskuun alussa oltiin SDP:ssä keskustelemassa uuden elvytyspaketin sisällöstä. Sorsa kiitteli keskustelu-jen elvytyspaketista olleen kaikkialla rakentavia. Hallituksella oli ollut tiivis yhteys Suomen Pankkiin, ekonomistiryhmään ja SKDL:oon. Sorsalla oli käsitys, että kommunistitkin olisivat kumonnet hupun päätöksestään, ettei palkkoihin saanut koskea.

Paavelan uusi marraskuinen elvytyspaketti sisälsi nimellistulojen sekä hintojen ja kustannuksien jäädyttämisen osana vakauttamista. Kaksivuotisen sopimuksen toi-sen vuoden palkankorotuksia ei toteutettaisi. Maataloustulo jäädytettäisiin helmi-kuun loppuun 1979 ja samaan ajankohtaan saakka olisi voimassa vuokrasulku. SDP:n puoluetoimikunnassa Paavela itse totesi joutuneensa valitsemaan toiminta-linjan, joka oli vasemmistolaiseksi talouspolitiikaksi jossain määrin outo.

Kompensaatioksi palkankorotusten siirroista hallitus oli valmistelemassa pakkolo-mautus- ja irtisanomissuojan uusimista sekä 1960-luvulta saakka kehitteillä ollutta yritysdemokratialakia. Niissä oli tarkoitus ottaa ay-liikkeen näkökannat huomioon. Hallitus liittäisi mukaan myös työterveydenhuoltoa koskevan lausuman, jossa lu-vattaisiin antaa hallituksen esitys, vaikka neuvotteluvaraa sisällöstä oli vain vähäi-

⁷⁸² SKP:n poliittinen toimikunta, pöytäkirja 9.11. 1977, Kansan arkisto.

⁷⁸³ SKP:n poliittinen toimikunta, pöytäkirja 16.11.1977. Kansan arkisto.

⁷⁸⁴ Palkansaajien talouspoliittinen työryhmä 9.11.1977. 92 Sorsa Kalevi, 1977:13, talouspo-liittinen ministerivaliokunta. TA.

sesti. Sulo Penttilä varoitti esittämästä elvytyspakettia positiivisena, vaan sitä tuli käsitellä kentällä ”verta ja hikeä” -paperina.

Poliittisten vaikeuksien lisäksi pakettiin liittyi myös teknisiä vaikeuksia. Paketti olisi ollut käsiteltävä perustuslaillisessa järjestyksessä, koska oli kyse tulojen pois ottamisesta. Valtailalla saatettiin ottaa korotukset pois, mutta ei saattaa sopimuksen toista vuotta voimaan. Liike-, ravintola- ja kiinteistöalat olivat saaneet alakohtaiset matalapalkkakorotukset, joista ne joutuisivat luopumaan. Puoluetoimikunnassa todettiin, että SAK:n hallituksessa uusi elvytyspaketti oli saanut murskatuomion.⁷⁸⁵

Viikkoa myöhemmin SDP:n puoluetoimikunnassa Sorsa valitti torpedojien olleen onnistumassa ja jäljelle oli jäämässä vain näennäisvaihtoehtoja, joiden vaikutus olisi ollut marginaalinen. Sorsan pessimismi juontui SAK:sta, jossa sd-ryhmä oli käsitellyt toista kertaa elvytyspakettia ja kaikki olivat olleet sitä mieltä, ettei se mene läpi. Keskeisenä syynä oli ollut se, että elvytysohjelman raskaimmat vaikutukset olisivat kohdistuneet pienipalkkaisiin. Valtalakiin sekä keskusjärjestön ja liittojen sopimukseen liittyviä epäselvyyksiä oli runsaasti eikä kukaan pystynyt vakuuttamaan, että seuraavana vuonna tulisi käänne parempaan. SKP:n poliittinen toimikunta oli lisäksi ottanut edellisenä päivänä kannan, että palkankorotuksia ei voinut mitätöidä valtailalla. Sorsan näki tilanteen siten, että ay-liikkeen johto oli avoimin silmin valitsemassa toimintalinjan, joka merkitsi huonompaa ostovoiman ja työllisyyden kehitystä. Sorsa piti lopputulosta valitettavana, mutta ilmoitti hallituksen tekevän omat päätöksensä ja järjestöt hoitivat oman sektorinsa omien aika- taulujensa mukaan.⁷⁸⁶

Viikkoa myöhemmin puoluetoimikunnassa Sorsa totesi devalvaation saaneen kannatusta eräiltä sosialidemokraattisilta ekonomisteilta ja ay-liikkeeltäkin "ujosti". Työnantajat halusivat koko edun teollisuudelle ja ammattiliitot halusivat hyödyn jaettavaksi oikeudenmukaisesti. Sorsan mielestä oltiin jo tilanteessa, jossa oli joka tapauksessa devalvoitava puunjalostusteollisuuden ja metalliteollisuuden takia. Kolmas vaihtoehto oli hallituksen kansandemokraattien suosima elvytys ulkomaisella lainanotolla ja setelirahoituksella, mutta sitä ei kukaan ollut kehitellyt eteenpäin. Sorsa totesi kansan odottavan sosialidemokraattien avaavan tilanteen. Jos niin ei kävisi, kansa olisi kokenut hänen mielestään sosialidemokraattien pettäneen odotukset. Jos hallitus oli ruumis, se oli Sorsan mielestä parempi kantaa pois sil-

⁷⁸⁵ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 10.11.1977. TA.

⁷⁸⁶ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 17.11.1977. TA

mistä heti eikä odottaa presidentinvaalien jälkeistä aikaa. Lojalisuutta ei pitänyt viedä älyttömyyksiin.⁷⁸⁷

SAK:n sd-ryhmä oli käsitellyt kokouksissaan vaihtoehtoja useaan kertaan. Joka kerta oli todettu mahdottomaksi, että sopimukset purettaisiin ja palkankorotukset siirrettäisiin. Linja oli ilmoitettu Paavelallekin jo heti ensimmäisen käsittelyn jälkeen. SAK:n sd-ryhmän kanta oli, että palkankorotusten siirto ei vain ollut mahdollista, vaikka se olisikin ollut joidenkin muiden mielestä talouspoliittisesti järkevää. Esitys sisälsi lisäksi pienituloisille epäedullisen prosentuaalisen verotuksen taulukkotarkastuksen. Sopimuskauden loppupuolelle syksyyn 1978 sovittu kahden ja puolen prosentin palkankorotus ja kahden prosentin ansiokehitystakuu kasvattivat jo sinänsä palkkaeroja.⁷⁸⁸

Puoluetoimikunnassa Sulo Penttilä arveli SAK:n jäsenistö olleen tekemässä johtopäätöstä, että oli luovuttava tulopolitiikasta, josta oli tullut kirosana ja siirryttävä liittokohtaisiin sopimuksiin. Sen lisäksi kentällä koettiin, että hallitus oli unohtanut lupauksensa. Jos vielä palkankorotukset mitätöitäisiin, niin luottamus olisi saanut kovan takaiskun. Puoluesihteri Ulf Sundqvist palautti pallon takaisin SAK:lle, sillä hänen mielestään luottamus sopimuksiin ja ay-johtajiin oli alkanut horjua. Omassa sosialidemokraattien joukossakin oli erimielisyyttä siitä, mitkä olivat taloudelliset realiteetit. Oli katsottava laskelmat uusiksi ja selvítettävä erimielisyydet. Jos oli devalvoitava, niin oli sovittava, että siitä heruu jotain palkansaajille. Ammattiliitot arvelivat, että neuvottelupöydästä heruu joka tapauksessa jotain eikä se ollut hyvä linja puoluesihterin mielestä.⁷⁸⁹

Koko ammattiyhdistysliikkeen haratessa vastaan hallitus arvioi taloudellisten näkymien olleen marraskuussa huonommat kuin kesäkuussa kuviteltiin. Kotimainen kysyntä oli heikkoa ja yritysten investoinnit supistuivat. Hallitus ei aikonut devalvoida, vaan se valitsi toimintalinjaksi nimellistulojen ja hintojen jäädyttämisen vuoden 1979 helmikuun loppuun asti. Nämä toimet parantaisivat tuotannon hintakilpailukykyä ja vaikuttaisivat myönteisesti työllisyyteen. Suunnitelmiin kuului tukea kotitalouksien ostovoimaa tuloverokevennysten ja tulonsiirtojen lisäksi alentamalla vakuutetun sairausvakuutus- ja kansaneläkemaksua.

⁷⁸⁷ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 23.11.1977, TA.

⁷⁸⁸ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 11.11.1977, TA.

⁷⁸⁹ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 23.11.1977, TA.

Hallitus arvioi ohjelman vaikuttavan myönteisesti vientiin ja kilpailukyvyn pysyvään paranemiseen. Myös vaihtotase vahvistuisi. ”Myönteisestä vientivaikutuksesta johtuva tulonmuodostuksen ja työllisyyden paraneminen kompensoi ennen pitkää palkkojen ja muiden nimellistulojen siirtämisestä sinänsä aluksi aiheutuvan kotitalouksien ostovoiman laskun.”⁷⁹⁰ SAK oli samaa mieltä, että taloudelliset näkymät olivat heikentyneet arvioitua enemmän. Sen sijaan virallisten talouspoliittisten tavoitteiden painopiste oli väärä. Oli korostettu ulkomaankaupan alijäämän supistamista, ulkomaisen velkaantumisen rajoittamista ja inflaation hillitsemistä. Työttömyyden torjuntaan oli kiinnitetty huomiota vasta alkukesän ensimmäisessä elvytysohjelmassa ja sekin oli liian optimistinen.⁷⁹¹

Teollisuuden Keskusliitto ampui alas hintasulun elvytysaseena. Sen mukaan hintasäännöstely tai hintasulku ei ollut elvyttämistä vaan ristiriidassa elvyttämisen kanssa. Seurauksena olisi konkurseja ja työvoiman irtisanomisia enemmän kuin muuten tapahtuisi. Teollisuuden mukaan valtakunta ei kestänyt kaavailtua matokuuria. TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen tölvi hallitusta surkuttelemalla, että oli vahinko, kun kukaan hallituksessa ei tuntunut tietävän yrityselämän lakeja ja vaikeuksia.⁷⁹² TKL:n tavoitteena oli devalvaatio ilman kompensatiota palkansaajille. Sen lisäksi oli alennettava kustannustasoa sotu-maksujen, työttömyysvakuutusmaksujen, investointien liikevaihtoveron, sähköveron ja polttoaineiden verotuksen avulla. Varallisuusveroa haluttiin matalammaksi eikä progressiota pitänyt kiristää. Verotuksen painopistettä oli syytä siirtää välilliseen verotukseen.⁷⁹³

Hallituksen tiedotusstrategiana oli selvittää kansalaisille, että se ei tee miellyttäviä vaan välttämättömiä ratkaisuja. Hallitus halusi painottaa, että ratkaisut olivat olleet alusta alkaen oikean suuntaisia, mutta ne olivat osoittautuneet hallituksesta riippumattomista syistä riittämättömiksi. Hallitus suunnitteli mahdollisimman laajaa julkisuutta, mutta ennen kuin koko elvytysratkaisu olisi kasassa, sitä koskevan tiedottamisen tuli olla niukkaa.⁷⁹⁴ Poliittisten toimittajien aamukahvitilaisuudessa Sorsa jatkoi Korpilammella aloittamaansa vaatimusta laajasta yhteisymmärryksestä puolueiden, poliittisen vallan ja talouden päätöksentekijöiden kesken. Jos ei yhteisymmärrystä syntyisi, jäisi jäljelle huomattavasti vaatimattomampia vaihtoehtoja.

⁷⁹⁰ Hallituksen periaatepäätös taloudellisen elvytysohjelman jatkotoimenpiteistä, luonnos, 11.11.1977, 92 Sorsa Kalevi 1977:13, talouspoliittinen ministerivaliokunta TA.

⁷⁹¹ SAK:n vuosikirja 1977, 4. darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1977.pdf.

⁷⁹² Laatonen 11.11.1977, 92 Kalevi Sorsa, SDP 1977:11, talouspolitiikka, elvytys. TA.

⁷⁹³ STK:n hallitus, pöytäkirja 11.11.1977, ELKA.

⁷⁹⁴ Näkemyksiä elvytys II tiedottamisesta, valtioneuvoston tiedotusyksikkö 11.11.1977, 92 Kalevi Sorsa 1977:11, talouspolitiikka, elvytys. TA

Hallituksessa vallitsi Sorsan mukaan yksimielisyys siitä, että devalvaatiota ei tehdä, vaikka osa teollisuudesta kannatti sitä edellyttäen, että hyöty koituisi kokonaan elinkeinoelämälle.

Sorsa lähetti julkisen viestin myös ay-johtajille. Hän myönsi, että epäily sopimuspolitiikan uskottavuudesta saattoi aiheuttaa vauriota tes-toimissa. Järjestöjohtajilla oli kuitenkin oltava rohkeutta katsoa tilannetta sellaisena kuin se oli. Jos oli sovittu soudettavaksi tunti johonkin suuntaan ja oli jouduttu kosken niskaan, niin kyllä perämiehen oli uskallettava sanoa, että sopimusta oli muutettava ja käännyttävä pois.⁷⁹⁵ Oli ymmärrettävää, että Sorsa etsi laajaa konsensusta politiikalleen. Ehkä outoa oli se, että SDP:n puheenjohtaja painosti sosialidemokraattisia ay-johtajia sivuuttamaan sopimuspolitiikan uskottavuuden samalla, kun hallitusohjelma tuli pitkälle vastaan elinkeinoelämän tavoitteita.

SAK:n sosialidemokraateille selvisi uudelleen muotoillusta ohjelmasta, että pääministeri ei kaivannut elvytyspakettiin sosialidemokraattisten ay-miesten allekirjoituksia. Valtiovarainministeriön uudessa elvytysohjelmassa ehdotettiin vuoden kestäväää valtakia, palkankorotusten siirtoa helmikuun loppuun 1979 sekä kustannusten nousua vastaavaa korotusta maataloustukeen maaliskuussa 1977. Yritystoimintaa elvytettäisiin alentamalla sähkövero, lisäämällä investointirahaston luoton antoa, keventämällä rahapolitiikkaa ja lisäämällä ulkomaista lainanottoa. Valtiovarainministeriön mukaan työehtosopimukset oli tehty liian optimistisiksi eivätkä korotukset sopineet kuvaan muuttuneessa tilanteessa. Pekka Oivion mielestä oltiin sen tosiasian edessä, että hallitus ei ollut neuvotellut heidän kanssaan, eikä SAK:n mielipidettä ollut otettu huomioon. SDP:n ja SAK:n talouspoliittiset asiantuntijat olivat myös eri linjoilla keskenään. Ryhmän kanta pysyi entisellään, mutta uutena elementtinä päätettiin valmistella SAK:n oma elvytysohjelma.⁷⁹⁶

SAK:n talouspoliittinen sihteeri Antero Tuominen kritisoi valtiovarainministeriössä valmisteltua hallituksen elvytysohjelmaa kysyntää heikentäväksi eikä elvyttäväksi. Jos hinta- ja palkkasulku toteutuisi, se johtaisi kustannuspaineiden takia työttömyyteen. Jos hintasulku vuotaisi, johtaisi se liukumien takia eritasoiseen palkkakehitykseen. Sen lisäksi esitys puuttuisi lainsäädännöllä sopimus oikeuteen. Tuomisen ratkaisu oli devalvaatio ja ulkomainen lainanotto. Mikään ratkaisu ei ollut yksinään hyvä eikä mitään tullut sulkea pois hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välisistä

⁷⁹⁵ Poliittisten toimittajien aamukahvitilaisuus 17.11.1977, 92. Kalevi Sorsa SDP 1977:11, talouspolitiikka, elvytys, TA.

⁷⁹⁶ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 11.11.1977, TA.

neuvotteluista.⁷⁹⁷ SAK:n johtavan ekonomistin asettuminen puolustamaan devalvaatiota ja ulkomaista lainanottoa oli sinänsä mielenkiintoista, koska virallisesti SAK vastusti devalvaatiota selkeästi. Kannanotto merkitsi nähtävästi sitä, että ekonomistien keskuudessa oli devalvaatiolla kannatusta. Kannanotossa oli myös aineksia puolueen ja SAK:n väliseen vastakkainasetteluun.

Elvytysohjelma ei edelleenkään saanut kannatusta palkansaajajärjestöiltä. Ulf Sundqvist oli yrittänyt muuttaa SAK:n sd-johdon linjaa vetoamalla keväällä pidetyn puolueuuvoston aloitteellisuuteen talouspolitiikassa. Sundqvist oli lisännyt tuskaa todetessaan, että jos hyväksyttiin hallituksen elvytyslinja, oli hyväksyttävä kaikki sen sisältämät toimenpiteet. Palkankorotusten siirto sisältyi pakettiin, joten palkankorotukset ja ansiokehitystakuu siirtyisivät tulevaisuuteen.

Keijo Liinamaa oli esittänyt Pekka Oiviolle toivomuksen, että neuvottelut sopimusten turvalausekkeesta käytäisiin SAK:n ja STK:n kesken. Liinamaa määritteli takarajaksi 9.12.1977, jotta lait ehdittäisiin hyväksyä eduskunnassa vuoden 1977 puolella. Sd-ryhmässä oli alettu myös varovaisesti innostua työsuhdeturvan, irtisanomissuojan ja vuosilomalain uudistamisesta, joita SDP:ssä oli suunniteltu katkeran kalkin lieventämiseksi. Oli päätettävä otetaanko mitä saadaan vai jätetäänkö hyllylle ja jatkettaisiin tiukkaa linjaa.

Ryhmä päätti, että työsuhdeturvasta otetaan mitä saadaan ja vuosilomalaki pyritään saamaan voimaan jo vuoden 1978 alusta. Epävarmuus sd-ryhmässä oli lisääntynyt hyväksyäkö vai hylätä elvytyspaketti, vaikka reaaliensioden lasku ahdisti monia. Pekka Oivio pohti olisiko devalvaatio kuitenkin parempi vaihtoehto ja korosti, että kansandemokraattien saaminen mukaan oli ehdoton edellytys. Jos elvytyspaketti hylättäisiin, ei jäisi jäljelle muuta kuin devalvaatio. Viiden liiton edustajan suulla sanottiin selvästi, että sopimuksia ei muuteta ja asiasta ei neuvotella. Päätöstä sd-ryhmä ei tehnyt. Ay-sosialidemokraattien tiedossa oli myös, että SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen oli luvannut Sorsalle keskustella asiasta omassa suppeassa lähipiirissään.⁷⁹⁸

Pääministeri jatkoi Pekka Oivion painostusta, koska Oiviolla ei Sorsan mielestä ollut linjaa elvytykseen eikä Oivio SAK:ssa tukenut Sorsan ehdotuksia. Kesäranassa oli ollut koolla arvovaltainen joukko hallituksen, teollisuuden ja SAK:n sd-ryhmän johtoa. Tapaamisessa oli todettu Paperin, Kemian ja Merimiesunionin vas-

⁷⁹⁷ Tuominen, VTY:n neuvottelupäivät 23.11.1977. SDP:n ay-jaosto 1970–1977, TA.

⁷⁹⁸ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 28.11.1977. TA.

tustaneen voimakkaasti palkankorotuksiin puuttumista. Sen sijaan tulopoliittisen virkamiehen Keijo Liinamaan ilmaisu, että oli välttämätöntä puuttua sovittuihin palkankorotuksiin, saattoi ilahduttaa paikalla olleita STK:n ja TKL:n johtomiehiä.⁷⁹⁹

Joulukuun alussa Sorsa oli puoluetoimikunnassa viimein varovaisen toiveikas. Oli valmisteltu Liinamaan avustuksella ”riisuttu Paavela”, joka oli esitelty palkansaaja-järjestöille. Hänninen ja Oivio olivat tosin tyrmänneet sen täysin. Kuitenkin myöhemmin sd-ryhmässä, jonka kokouksesta tosin puuttuivat Sulo Penttilä ja Veikko Ahtola, oltiin Sorsan käsityksen mukaan yksimielisesti hyväksymässä Liinamaan ehdotus ja vaikutti siltä, että ehdotus pyrittiin viemään läpi. Sd-ryhmä oli antanut SAK:n neuvottelijoille valtuudet neuvotella kaikista vaihtoehdoista. Sorsan mukaan sovinto näytti mahdolliselta joillakin ehdoilla, sen mukaan mitä oli keskusteltu Saarisen, kansandemokraattisen hallitusryhmän ja puoluejohdon kanssa.

Sulo Penttilän vaikutelma sd-ryhmän mielialoista oli kuitenkin entisensä; nyt ryhmä oli torjunut neljännen kerran palkankorotuksiin kajoaminen. Sd-ryhmä oli antanut neuvotteluvalltuudet vaikean tilanteen takia, mutta tiedossa oli, ettei esimerkiksi Veikko Ahtola lähtisi neuvottelemaan palkankorotusten poistamisesta. SDP:n ei Penttilän mielestä kannattanut heittää kirvestä kaivoon, vaan oli syytä terästä luotamuksellisuuden astetta ja pienentää porukoita, koska isoissa porukoissa oli toivontonta tehdä ratkaisuja. Sorsan johtopäätös oli sama. SAK:n hallituksessa ei toivotuja päätöksiä synny. Jos ratkaisuja haluttiin, niiden oli synnyttävä jollakin tapaa virallisen päätöksenteon ulkopuolella.⁸⁰⁰ Samana päivänä ilmeisen turhautunut valtiovarainministeri Paavela oli jossain kokouksessa sujauttanut ”Kalelle” lappusen, jossa luki: ”se on sitten devalvaatio ilman palkantarkistuksia + muu vakauttaminen. Kun muut tiet kilpailukyvyn parantamiseen eivät kelpaa järjestöille, ne saavat tämän. Ei siinä hallituksella ole mitään häpeämistä.”⁸⁰¹

Elvytyspaketin sekava käsittely SDP:ssä ja SAK:n sd-ryhmässä kertoi ristiriidasta puolueen ja ay-liikkeen sosialidemokraattisen johdon kesken. Sorsa oli käsittänyt, että elvytyspaketti hyväksyttäisiin, kun Penttilä sen sijaan ilmaisi, että tyrmäys tuli jo neljännen kerran. Sorsa vei kaikesta huolimatta elvytyspakettiaan määrätietoisesti eteenpäin ja kehitti siihen ay-miehiä pehmittäviä osia. Käsitys, että oli siirryttävä suppean ryhmän neuvotteluihin, kertoi puoluejohdon ja tärkeimpien ay-

⁷⁹⁹ STK:n johtokunta, pöytäkirja 30.11.1977. ELKA. Paikalla olivat Sorsa, Paavela, Liinamaa, Oivio, Viinanen, Lund, Westerlund, Ehrnrooth, Laatonen, Hästö ja Somerto.

⁸⁰⁰ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 1.12.1977. TA.

⁸⁰¹ Viesti ”Kalelle” 1.12.1977. 92 Kalevi Sorsa SDP 1977:11, talouspolitiikka, elvytys. TA.

johtajien halusta päästä ratkaisuun. Kokeneet neuvottelijat tiesivät milloin oli aika koota hajallaan olleet palikat yhteen.

Devalvaatiotakin pohdittiin ydinjoukolla. Valtiovarainministeriö oli tehnyt arvion seitsemän prosentin devalvaatiosta. Teollisuus hyötyisi puoli miljardia markkaa nettoa, kotitalouksien tulo alenisi ja yksityinen kulutus supistuisi, mutta vähemmän kuin kolme prosenttia. Vaikutuksista valtion talouteen oli erimielisyyttä. TKL:n Juhani Ristimäen mukaan kulutuskysynnän supistumista ei voinut välttää, vaan rahaa oli siirrettävä investointipuolelle. Teollisuuden oli saatava koko hyöty devalvaatiosta, jos kustannuksia ei pystytty leikkaamaan riittävästi.⁸⁰²

Joulukuun alussa pääministeri Sorsa ilmoitti presidentti Kekkoselle tilanteen olevan SAK:ssa täysin takalukossa. Sorsa ehdotti Kekkoselle menettelytavaksi, että hallitus pyytäisi 8.12. eroa ja presidentti pyytäisi jatkamaan toimitusministerinä. Sen jälkeen laskettaisiin markka kellumaan seuraavana päivänä ja presidentti nimeäisi ”taloudellista asiantuntemusta ja etupiirejä” edustavan tunnustelijan vedoten siihen, että poikkeuksellisen laajaa parlamentaarista enemmistöä edustanut hallitus joutui eroamaan talouspolitiikan suuntaa koskevien erimielisyyksien takia. Ei ollut todennäköistä, että se voitiin korvata toisella parlamentaarisella enemmistöhallituksella. Uusi hallitus muodostettaisiin ripeästi, jos neuvottelut onnistuisivat. Jos ei niin, presidentti pyytäisi Sorsan hallitusta jatkamaan maaliskuuhun 1978, jolloin hallituskysymys olisi presidentinvaalien takia joka tapauksessa esillä.⁸⁰³ Juhani Suomi arvioi Kalevi Sorsan tarttuneen hallituskorttiin, koska ei olisi saanut SAK:ta muuten hyväksymään syksyn elvytyspakettia. Suomen mukaan Sorsa oli saanut Kekkoselta luvan uhata hallituspuolella, mutta toden tullen Kekkonen ei olisi myöntänyt hallitukselle eroa ennen valitsijamiesvaaleja ja presidentin vaalia.⁸⁰⁴

Ratkaisun päivät koettiin joulukuun alussa. Kalevi Sorsa ilmoitti SAK:n johdolle, että hallitus kaatuu, ellei ay-liike hyväksy vasta valmistunutta hallituksen elvytysohjelmaa. Sorsa toivoi, että päätös olisi SAK:ssa yhteinen. Aluksi hallituksen kaatumisuhka ei saanut sd-ryhmää muuttamaan kantaansa. Oivion suulla neuvottelijat totesivat tilanteen olleen sama kuin aiemminkin. Myös kansandemokraattien kanta

⁸⁰² Elvytys II- kokous 3.12.1977. 92 Kalevi Sorsa, SDP 1977:11, talouspolitiikka, elvytys. TA. Osallistujat: Oivio, Penttilä, Ahtola, Somerto, Pellikka, Laatonen, Korhonen, Paavela ja asiantuntijoina Relander, Ristimäki, P. Sorsa ja Tuominen.

⁸⁰³ Sorsa, kirje Kekkoselle 4.12.1977. 92 Kalevi Sorsa 1977:11, talouspolitiikka, elvytys. TA.

⁸⁰⁴ Suomi 2000, 255.

tiedettiin kielteiseksi, joten SAK:n yhteistä hyväksyntää elvytysohjelmalle ei ollut tulossa. Neuvotteluja kuitenkin jatkettiin Sulo Penttilän ehdotuksesta.⁸⁰⁵

Joulukuun alussa myös SKP:n poliittisessa toimikunnassa koettiin päättämisen tuskaa. Puheenjohtaja Aarne Saarinen oli todennut hallituspoliittisen tilanteen kärjistyneen ja elvytyspaketin olevan ota tai jätä – ratkaisu. Hänen arvionsa oli, että palkankorotuksia siirtämällä voitaisiin välttää devalvaatio. Jos hallitus sen sijaan hajoaisi, uusi hallitus devalvoisi oitis tuntuvasti. Muita ratkaisumalleja ei Saarisen mukaan ollut, joten oli valittava pienempi paha. Puolueen vt. pääsihteeri Erkki Kivimäki oli kuitenkin epäillyt, ettei ollut mitään takeita siitä, että palkankorotusten siirrolla estettäisiin devalvaatio. Hänen mielestään oli vaikutettava SAK:n sosialidemokraattisen ay-johtoon, jotta he pysyivät kielteisessä kannassaan.

SKP:n poliittinen toimikunta lausui toiveikkaasti, että elvytysesitys palkankorotusten siirtoineen saattoi heikentää inflaatiokehitystä ja murentaa pohjaa suurpääoman devalvaatiovaatimuksilta. Hallituksen esityksen ei arveltu parantavan työllisyyttä, mutta mahdollisesti jarruttavan työttömyyden kasvua. Taloudelliset ja poliittiset tekijät huomioon ottaen hallitusyhteistyötä oli kuitenkin pyrittävä kehittämään vaikeuksista huolimatta. SKP:n vähemmistö vastusti elvytyspakettia suorasukaisemmin; hallituksen elvytysohjelma merkitsi suurta tulonsiirtoa kansalta suurpääomalle ja se tuli syventämään talouspulaa ja lisäämään työttömyyttä.⁸⁰⁶

Uuden elvytysohjelman mukaan palkankorotusten ensimmäistä erää oli määrä siirtää eteenpäin kuudella kuukaudella ja toista osaa neljällä kuukaudella. Maataloustulosta vastaavasti poistettaisiin odotetun tulon lisä. Hallitukselle annettaisiin valtuudet puuttua kantohintoihin. Osinko- ja pääomatulot rajoitettiin edellisvuotisiin. Hintavalvonta hoidettiin sopimusteitse, mutta hallitukselle annettaisiin varmuuden vuoksi hintavaltuudet. Yritystoiminnan edistämiseksi poistettaisiin sähkövero ja tel-maksua alennettaisiin kahdella prosentilla, investointirahaston ja kehitysaluerahaston toimintaa muutettaisiin, kurssi- ja ammattikoulutusta lisättäisiin, investointeihin lisättäisiin lainoja ja avustuksia, kotimaisen energian käyttöä lisättäisiin.

Viennin edistämisestä ja nuorisotyöttömyydestä päätettäisiin erikseen. Asuntotuotantoon ohjattaisiin varoja ja rahapolitiikkaa kevennettäisiin. Viimeinen luku elvytysohjelmassa käsitteli työelämän uudistamista. Siinä tehtiin periaatepäätös työterveydenhuollon lakisääteistämisestä ja irtisanomissuojan parantamisesta. Yritysde-

⁸⁰⁵ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 7.12.1977, TA.

⁸⁰⁶ SKP:n poliittinen toimikunta, pöytäkirja 7.12.1977. Kansan Arkisto.

mokratiasta annettaisiin lausuma, että laki valmistellaan työmarkkinajärjestöjen valmistelun pohjalta. Ohjelman oletettiin laskevan inflaation viiden prosentin tasolle.⁸⁰⁷

Elvytysesitys oli lähtenyt maan hallituksesta yksimielisenä. Veikko Saarto piti sitä tärkeänä viestinä SAK:n kansandemokraattiselle ryhmälle ja SAK:n koko hallitukselle. Saaron mukaan Sorsalle oli viestitetty, että SKDL:ssä oltiin valmiita tekemään kipeitäkin leikkauksia siinä vaiheessa, jos hallituksen jatko näytti uhatulta.⁸⁰⁸ Myös SAK:n sosialidemokraattien ja kansandemokraattien yhteiseen kokoukseen osallistunut Ulf Sundqvist piti maan hallituksen yksimielistä esitystä hyvänä saavutuksena, joka avasi pelin SAK:n suuntaan. Samassa kokouksessa Olavi Hännisen kanta oli ollut se, että sopimukseen ei kosketa, mutta muut osiot elvytyspaketista hyväksytään. Hänninen vaati ohjelmaan kirjattavaksi myös, että devalvaatiota ei toteuteta. Sundqvistin mielestä keskustelu oli ollut kuitenkin vähän ihmeellistä, koska sd-ryhmä puolestaan oli näyttämässä vihreää valoa devalvaatiolle.⁸⁰⁹

Pekka Oivio ja Sulo Penttilä puolestaan avasivat pelin SAK:ssa hyväksyessään elvytysohjelman palkankorotusten siirtoineen. SDP:ssä oltiin tyytyväisiä, kun puolueen ja SAK:n sd-johdon erilinjaisuus saatiin loppumaan. Puolueessa arveltiin, että palkankorotusten siirto muutamalla kuukaudella ei olisi poliittinen ongelma kentällä. Oli esiintynyt myös sellaista ilmapiiriä, että palkankorotuksilla ei ollut merkitystä, jos ei hintoja saatu kuriin. Vaikeuksia voisi korkeintaan tulla siitä, että SAK oli pitkään vastustanut sopimukseen puuttumista ja sitten myöntynyt.⁸¹⁰

Valtiovarainministeri Paul Paavela valvoi myönteisen päätöksen syntymistä SAK:n sd-ryhmän kokouksessa, joka pidettiin samaan aikaan SDP:n puoluetoimikunnan kanssa. SDP:n puoluetoimikunnan jäsen ja Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Sulo Penttilä sukkuoi puoluetoimikunnan ja SAK:n sd-ryhmän kokousten väliä ja piti ohjat käsissään. SAK:n sd-ryhmässä hän esitti neuvottelijoiden kantana, että taloudellinen ja poliittinen tilanne oli vaikea, eikä niissä olosuhteissa voinut muuta kuin suositella hyväksymistä. Kaiken kaikkiaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ryhmän jäsenet olivat valmiita hyväksymään hallituksen elvytysohjelman. Penttilä edellytti ryhmältä yksimielistä päätöstä.⁸¹¹

⁸⁰⁷ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 8.12.1977, TA.

⁸⁰⁸ Veikko Saarto, haastattelu 26.3.1991, haastattelija Jorma Kallentautio. Veteraanikansanedustajien muistitietokokoelma, Eduskunta.

⁸⁰⁹ SDP:n puoluetoimikunnan keskustelumuistio 8.12.1977, TA.

⁸¹⁰ SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 8.12.1977, TA.

⁸¹¹ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 8.12.1977. TA.

Näin oli SAK:n sd-ryhmä saatu taivutettua runsaan parin kuukauden aikana suostumaan palkankorotusten siirtoon. Loppusuoralla oli tarvittu avuksi pääministeri Sorsan, puoluesihteri Sundqvistin ja valtiovarainministeri Paavelan auktoriteettia. Puheenjohtaja Sorsa kiitteli SAK:n sosialidemokraatteja tuesta. Hänen mielestään koko prosessi oli ollut näyttö sosialidemokraattisen liikkeen voimasta, vaikka kiu-sallisia tilanteita olikin ollut.⁸¹² SAK:n III puheenjohtaja Pertti Viinanen taisi ki-teyttää lopputuloksen todetessaan prosessin aikana, että puolueen ja ay-liikkeen ei pidä esiintyä eri tavalla.⁸¹³

SAK:n kansandemokraattinen ryhmä vastusti palkankorotusten siirtoa, mutta alistui painostukseen vasemmiston hallitusyhteistyön hyväksi ryhmän vähemmistön jää-dessä kritisoimaan sitä voimakkaasti. Olavi Hänninen vetosi ota tai jätä -tilanteeseen. Valtioneuvosto odotti SAK:n vastausta. Jos se olisi kielteinen, hallitus kaatuisi, ja sitä seuraisi devalvaatio. Näin ollen Hänninen itse ilmoitti olevansa valmis tietyin ehdoin harkitsemaan suostumusta. Hintapolitiikalle oli määriteltävä täsmällinen viiden prosentin katto ja devalvaatiosta oli selvästi sanouduttava irti. Irtsanomissuojaa oli parannettava ja ratkaisun oli koskettava kaikkia palkansaajia.

Liittojohtajista Rakennusliiton Aarno Aitamurto ja Elintarviketyöläisten Liiton Jarl Sund ilmoittivat, että jos on ota tai jätä -ratkaisu niin sitten jätetään. Aitamurto arveli, että ratkaisua oli vaikea selittää työpaikoilla. Jos ohjelmassa olisi devalvaation torjuntalauseke ja sitova viiden prosentin hintakatto, pakettia voisi paremmin puolustaa. Osalle ryhmän jäsenistä ei riittänyt perusteluksi se, että hallituksen kaatuminen olisi ollut huonompi vaihtoehto kuin elvytysohjelman hyväksyminen. Aitamurto huomautti hallituksen vaihdon olevan joka tapauksessa edessä maaliskuussa presidentin vaalien takia.

Paperin Kauko Aronen tiesi metsäteollisuuden tavoittelevan devalvaatiota eikä hyväksynyt sitä käsitystä, että elvytyspaketin vaihtoehtona oli hallituksen kaatuminen. SAK:n sopimussihteri Veikko Lehtonen arveli palkankorotusten siirron aiheuttavan ongelmia seuraavan sopimuksen tekovaiheessa, koska työntekijät miettisivät pitävätkö sopimukset vai muuttavatko johtajat niitä. Aitamurto ehdotti, että SAK:n hallituksessa äänestettäisiin elvytyspakettia vastaan samoin kuin Liikelii-ton Jarmo Koski, joka arveli uuden vaalien jälkeisen hallituksen kuitenkin devalvoivan. Hän tuskailli miten vaikeaa oli toimia poliittista johtoa vastaan. Hänninen ilmoitti äänestyksen SAK:ssa johtavan myös äänestykseen maan hallituksessa ja

⁸¹² SDP:n puoluetoimikunta, keskustelumuistio 8.12.1977. TA.

⁸¹³ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 28.11.1977, TA.

siksi hän oli valmis suosittelemaan ratkaisun hyväksymistä. Niinpä ryhmä päätti, että elvytyspakettia pyrittiin parantamaan, mutta ei äänestetä sitä vastaan SAK:n hallituksessa. Aitamurto ja Sund kirjauttivat eriävän kantansa.⁸¹⁴

Samana päivänä pidetyssä SAK:n hallituksen kokouksessa, kd-ryhmä paheksui maan hallituksen sekaantuneen työmarkkinoille kuuluviin asioihin, mikä loukkasi ay-liikkeen itsenäistä sopimusoikeutta. Ryhmän mielestä palkankorotusten siirto oli määritelty täsmällisesti, kun muut osiot sen sijaan olivat epämääräisiä. Ohjelmasta haluttiin pois palkankorotusten siirto, mutta jos sen oli siinä oltava, esitettiin, että se olisi ollut vain suositus työmarkkinajärjestöille, jotka itse päättäisivät asiasta.

Ryhmä vaati lisää rahaa työllisyyden hoitoon ja viiden prosentin hintakattoa kirjattavaksi ohjelmaan. Devalvaatiota vastustettiin, mutta jos se tulisi, vaadittiin korvauksista elinkustannusten noususta. Sotu-alennuksen todettiin suosivan suurituloisia. Työelämän uudistamista koskeviin kohtiin vaadittiin täsmennyksiä ja niistä erityisesti irtisanomissuojasopimukseen, joka sinänsä oli järjestöjen välinen neuvottelukysymys. Näillä varauksilla SAK:n kd-ryhmä oli valmis jatkamaan neuvotteluja, jotka kaikkien osapuolten oli hyväksyttävä.

SAK oli viimein valmis käymään neuvotteluja palkankorotusten siirtämisestä hallituksen esityksen ja sopimuksen turvalausekkeiden pohjalta. Se korosti tilanteen poikkeuksellisuutta. SAK:n hallitus piti välttämättömänä torjua työttömyyden kasvu parantamalla tuotanto- ja elinkeinoelämän rahoitusedellytyksiä. SAK edellytti tiukkaa hintapolitiikkaa, inflaatiovauhdin tuntuvaa hidastumista ja että sillä on mahdollisuus vaikuttaa käytännön hintapolitiikkaan. Työsuhdeturvassa, yritysdemokratiassa ja vuosilomalain uudistuksessa oli päästävä SAK:ta tyydyttäviin tuloksiin. SAK:n mukaan elvytysohjelma ei ratkaissut yksinään taloudellisia ongelmia, mutta se oli tarpeellinen huononevan kehityksen pysäyttämiseksi ja devalvaation välttämiseksi. SAK korosti myös hallitusyhteistyön merkitystä palkansaajille ja sitä pidettiin jatkossakin välttämättömänä.

Päätös oli yksimielinen, vaikka kd-ryhmä merkkauttikin pöytäkirjaan oman lausumansa. Siinä todettiin palkankorotusten siirron olleen arveluttava toimenpide, jolla loukattiin ay-liikkeen itsenäistä sopimusoikeutta. Täsmennyksiä haluttiin työttömyyden ja inflaation torjumiseen, rahapolitiikan keventämiseen sekä sovittavaksi miten mahdollinen devalvaatio korvattiin. Lopuksi todettiin, että lakiteitse ei voitu

⁸¹⁴SAK:n kd-ryhmä, pöytäkirja 8.12.1977, Kansan Arkisto.

rajoittaa vapaata sopimusoikeutta niiltä liitoilta, joiden sopimuskausi päättyisi vuonna 1978.⁸¹⁵

Elvytysratkaisun tultua hyväksytyksi Aarne Saarinen totesi SKP:n keskuskomiteassa palkankorotusten siirron olleen outo ja poikkeuksellinen tapahtuma, mutta siitä kieltäytyminen olisi romuttanut koko ohjelman ja johtanut vakavaan poliittiseen kriisiin, jonka seuraukset olisivat muodostuneet työväenluokalle ja puolueelle erittäin kielteisiksi. Hän paheksui kärkevyyttä ja voimakasta vastakkain asettelua, joka oli syntynyt hallituksen ratkaisusta kansandemokraattisen liikkeen sisällä. Tiedonantajan päätoimittaja Urho Jokinen syytti SAK:ta kahdesta historiallisesta luopumisesta; keväällä se oli sopinut romahdusmaisesti reaaliensiotasoa alentavasta linjasta ja syksyllä sovituista palkankorotuksista ja vapaasta sopimusoikeudesta.⁸¹⁶

Päsihteeri Arvo Aalto piti jälkikäteisarviona myöhemmin muistelmissaan 1998 palkankorotusten siirtoa tarpeettomana, koska talousohjelma otti pitkälle huomioon porvareiden ja sosialidemokraattien näkökohtia eikä kansandemokraattien olisi ollut tarvetta ottaa vastuuta palkankorotusten siirrosta. ”Hallitus ei olisi hajonnut, vaikka kansandemokraatit olisivat ammattiyhdistysliikkeessä vastustaneet sovittujen palkankorotusten siirtoa.” Seuraavana vuonna pidettävien presidentin vaalien takia uusi hallitus olisi joka tapauksessa ollut muodostettava.⁸¹⁷

Muutama päivä ennen joulua neuvottelut työlainsäädäntöön liittyvistä kysymyksistä oli käyty. SAK:n hallitus hyväksyi muutokset vuosilomalakiin, se hyväksyi yrittäjädemokratian suuntaviivat, mutta työterveyshuollosta ei sen sijaan ollut saatu sopua aikaan. Lomautustilanteista oli tarkoitus käydä jatkoneuvotteluja. Pöytäkirja palkankorotusten siirrosta hyväksyttiin. SAK edellytti hallituksen antavan kevätistuntokaudella esityksen työterveyslain lakisääteisestä järjestämisestä. Jos devalvoidaan, SAK ryhtyy heti sopimukseen sisältyvän devalvaatiolausekkeen mukaisiin toimiin. Kaupan ja teollisuuden vaadittiin pidättäytyvän hintojen korotuksista ja oli käytettävä valtalain hintasulku- ja säännöstelyvaltuuksia ellei kuluttajahintojen nousu hidastunut ratkaisevasti.⁸¹⁸

Eduskunnassa hyväksyttiin valtuuslait, joiden avulla vastaan pullikoineet pakotettiin samaan ruotuun. Työmarkkinajärjestöistä TVK ei hyväksynyt elvytyspakettia, koska ansiökehitystakuun tuottamia korotuksia lykättiin muiden palkankorotusten

⁸¹⁵ SAK:n hallitus, pöytäkirja 8.12.1977, TA.

⁸¹⁶ SKP:n keskuskomitea, pöytäkirja 17.12.1977, Kansan Arkisto.

⁸¹⁷ Aalto 1998, 190.

⁸¹⁸ SAK:n hallitus, pöytäkirja 21.12.1977, TA

kanssa. Takuun laukeaminen olisi tuonut kahden ja puolen prosentin lisän naisvaltaisen keskusjärjestön palkkoihin maaliskuussa 1978. TVK ja STTK velvoitettiin palkankorotusten siirtoihin valtuuslain nojalla.⁸¹⁹ Hallituksen kannalta tärkeintä oli kuitenkin saada suostumus SAK:lta eivätkä toimihenkilöiden keskusjärjestöt olleet lopputuloksen kannalta tärkeitä. Työmarkkinajärjestöjen erilaisesta neuvotteluvoimasta kertoi, että miesvaltaisen metallialan aika- ja urakkapalkkojen tarkistuksia ei lykätty STK:n, Sorsan ja Liinamaan yrityksistä huolimatta, koska SAK ei Metallityöväen liiton vaatimuksesta hyväksynyt sitä.⁸²⁰ Eduskunnassa Kalevi Sorsa kiisti kritiikin, jonka mukaan hallitus oli mennyt puuttumaan voimassa oleviin työehtosopimuksiin. Hänen mukaansa oli kyse työmarkkinajärjestöjen keskinäisestä sopimisesta.⁸²¹

SAK:n valtuusto korkeimpana päättäjänä pääsi käsittelemään elvytyspakettia palkankorotusten siirtoineen vasta toukokuussa 1978. Valtuustoa ei ollut kutsuttu koolle päättämään, vaadittiinko kompensatiota kevään ja syksyn 1977 devalvaatioista tai luovuttiinko vaatimuksesta eikä myöskään työehtosopimusten vastaisesta palkankorotusten siirrosta. Puheenjohtaja Pekka Oivio perusteli SAK:n valtuustolle palkankorotusten siirtoa poliittiseksi päätökseksi, jolla haluttiin välttää täydellinen taloudellinen umpikuja ja säilyttää keskustan ja työväenpuolueiden hallitusyhteistyö. SAK:n sääntöjen ja toimintaperiaatteiden mukaan päätös olisi pitänyt tehdä valtuustossa, mutta kiireen takia sitä ei kutsuttu koolle, koska maan hallitus vaati nopeaa ratkaisua niin, että se ehti käsittelemään lait ennen joululomalle lähtöä.

Valtuustossa Oivio vetosi siihen, että SAK:n hallitus oli hyväksynyt yksimielisesti Sorsan hallituksen elvytysohjelma kakkosen. Olavi Hännisen mielestä oli syytä keskustella perusteellisesti ay-liikkeen itsenäisyydestä ja siitä, että SAK oli antanut hallitukselle oikeuden säädellä palkkoja, sillä hallituksiakin voi olla monenlaisia. Hänen mielestään ay-liike oli joutunut ottamaan huomioon vapaan harkintansa mukaan hallituksen näkökulmat ja ne olivat vaikuttaneet päätöksiin. Hän päätteli, että harjoittamalla mahdollisimman itsenäisesti sopimuspolitiikkaa, ay-liike saattoi todennäköisesti vaikuttaa eniten myös työväenpuolueiden ministereiden toimintaan hallituksessa, tukea heitä ja painostaa enemmistönä olevia porvariministereitä ottamaan huomioon ammattiyhdistysliikkeen näkökannat. ”Toinen mahdollisuus on,

⁸¹⁹ Mattila 1992, 374.

⁸²⁰ STK:n johtokunta, pöytäkirja 23.12.1977. ELKA.

⁸²¹ Eduskunta 22.12.1977. 92 Kalevi Sorsa 1977, hallitusasiakirjat 1977:11. TA.

että käykin päinvastoin, mistä meillä on jo myös kokemusta, eli että ammattiyhdistysliike joutuu liian yksipuolisesti ottamaan huomioon hallitusten käsitykset.⁸²²

Molemmilla puheenjohtajilla oli ilmeisiä vaikeuksia perustella päätöstä valtuuston jäsenille, joista suurin osa oli liittojensa työpaikka-aktiiveja. Valtuuston ohittaminen kuvaa päätöksen poliittisuutta eikä SAK:n johto todennäköisesti uskaltanut antaa valtuuston jäsenten kritiikin rikkoa tai tehdä monimutkaisemmaksi viime vaiheen työläästi saavutettua kompromissia. Varsinkin kiireeseen vetoaminen vaikuttaa oudolta, koska elvytyspakettia pyöriteltiin loppusyksystä useaan kertaan SAK:n poliittisissa ryhmissä, työväenpuolueiden johdossa ja erilaisissa muissa kokoonpanoissa.

Valtuuston jäsenet kritisoivat ratkaisua jälkikäteen saatuaan siihen mahdollisuuden ja varoittelivat, ettei vastaavaa saanut enää tapahtua. SAK:n valtuusto vaati itselleen aikaa ja valtaa päättää ratkaisujen sisällöstä. Palkkojen siirto tuli jäsenistölle yllätyksenä eikä sitä hyväksytty, vaikka poliittinen tilanne vaikuttikin taustalla. Luottamus elvytykseen horjui työläisten keskuudessa. Poikkeuksellista oli sen sijaan, että molemmat poliittiset ryhmät ottivat vastuuta ratkaisusta eikä vain syytely toinen toisiaan tai SAK:n hallitusta.

Matalapalkka-alojen edustajat olivat vihaisia erillisten matalapalkkakorotusten siirtymisestä. Hotelli- ja majoitussektorilla oltiin katkeria siitä, että edellisenä keväänä lakolla saatu ratkaisu ei toteutunut sellaisena kuin oli sovittu. Matalapalkkaisten työntekijöiden yhteiskunnallinen asema oli niin heikko, ettei se kestänyt minkäänlaista kapitalismin elvyttämistä köyhien kustannuksella. Valtuuston koontuessa uusi devalvaatio oli jo toteutunut ja muutamat valtuutetut pääsivät sanomaan, ettei pienemmän pahan politiikka ollut toiminut.⁸²³

Kuten ay-johtajat olivat ennakoineet, selittäminen ei ollut kentällä helppoa ja hallituskokoonpanon jatkaminen perusteluna tuntui jäsenistöstä kaukaiselta. Varsinkin kansandemokraattisessa ryhmässä kritiikki oli kovaa, ja johtajat saivat kyytiä.⁸²⁴ Siirto oli loukkaus ay-liikkeen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta kohtaan valtiovallasta, puolueista ja työantajista. Jäsenistö ei myöskään luottanut työllisyyden paranemiseen tai ansiotason säilymiseen ennallaan. Kansandemokraatit totesivat myönteiseksi sen, että vastalauseita esittivät myös sosialidemokraattiset SAK:n

⁸²² SAK:n valtuusto, pöytäkirja 29.5.1978. TA.

⁸²³ SAK:n valtuusto, pöytäkirja 29.5.1978. TA. Viittaan puheenvuoroihin, joita esittivät Kalevi Mäkelä, Leena Rautavuori, Airi Mynttinen, Eino Rostedt ja Pentti Pirttikangas.

⁸²⁴ Kevätalvella 1978 oli kd-järjestöpuolen toimitsijoiden kokous, jossa kd-johdon toiminta haukuttiin poikkeuksetta. Kirjoittaja.

jäsenet, mikä lisäsi SAK:ssa edellytyksiä yhteistyöhön.⁸²⁵ Sosialidemokraattinen nuorisoliitto kritisoi hallituksen talouspolitiikan ja ay-tavoitteiden olleen selvästi ristiriidassa. Erityisen huolestuttava oli ollut tapa, jolla, ay-liike oli runnottu hyväksymään hallituksen talouspolitiikka. Ay-liikkeen arvovaltaa heikennettiin tässä prosessissa tahallisesti.⁸²⁶ Molemmat SAK:n poliittiset ryhmät olivat joutuneet tekemään pitkään vastustamansa ratkaisun puolueidensa painostuksesta yleispoliittisen tilanteen hyväksi, kuten Metallin toimitsija Bo Gustafsson kiteytti: ”Se oli selkeä puolueesta tullut käsky, jota kohtalaisen orjallisesti noudatettiin”⁸²⁷

SAK:n molemmat poliittiset ryhmät olivat hyväksyneet elvytyspaketin palkankorotusten siirtoineen, koska pitivät sitä hallituksen hajoamista pienempänä pahana. Ei ole selvää kuinka moni tästä tiesi SAK:ssa tai työväenpuolueissa. Puheenjohtaja Aarne Saarinen oli joulukuussa 1977 vakuuttanut, että elvytyspaketti oli ”ota tai jätä” -ratkaisu ja jos hallitus hajoaisi, seuraava hallitus devalvoisi.⁸²⁸

10.4. Loppunäytös: devalvaatio tuli sittenkin

Norja devalvoi kruununsa perjantaina 11.2.1978. Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koivisto esiintyi televisiossa 12.2. ja ilmoitti, että oli välttämätöntä devalvoida myös Suomen markka, mutta ilman kompensatiota palkansaajille. Markka devalvoitiin 16.2.1978. Hallitus äänesti devalvaatiosta äänin 8-4. Oudon äänestystuloksen selittää se, että Sorsa äänesti yhdessä kolmen kansandemokraattisen ministerin kanssa devalvaatiota vastaan, kun sosialidemokraattien muut ministerit jättivät äänestämättä. Juhani Suomen mielestä kyseessä oli taktikointi, jonka avulla SKDL saattoi jäädä hallitukseen.⁸²⁹ Devalvaatiosta lähti liikkeelle prosessi, joka sai SAK:n julistamaan viimein uhan varoituslakosta. Sen seurauksena ay-liike sai lävitse vaatimuksen kompensatiosta, kun osa edellisen vuoden joulukuussa siirretyistä palkankorotuksista aikaistettiin ja sovittiin kahdesta palkallisesta vapaapäivästä.

⁸²⁵ SAK:n kansandemokraattisen ryhmän tes-poliittisen neuvottelutilaisuuden ryhmätyöraportit, kesäkuu 1978. Kansan Arkisto.

⁸²⁶ SNK:n liittotoimikunta 29.12.77, Talouspoliittinen kannanotto: Elvytystoimet riittämättömät työllisyyden parantamiseksi. 92 Sorsa Kalevi 1977:5, ohjelmat, julkilausumat, toimintasuunnitelma 1978. TA

⁸²⁷ Korkeaoja 2009, 302.

⁸²⁸ SKP:n poliittinen toimikunta, pöytäkirja 7.12.1977. Kansan Arkisto.

⁸²⁹ Suomi 2004, 260.

Alkuvuosi 1978 oli kuitenkin SAK:lle nolo ja vaikea, koska devalvaation välttäminen ja työväenpuolueiden hallitusyhteistyön jatkuminen olivat keskeisiä jäsenkentälle esitettyjä perusteita hyväksyä palkankorotusten siirrot. Myös tasavallan presidentin vaali ja uuden hallituksen muodostaminen yhteistyökuvioineen ohjasivat tilannetta. SAK:n kannalta kyse oli siitä miten selvitä tilanteesta arvovaltaa menettämättä. Elvytyspakettiin ja palkankorotusten siirtoon oli ankaran poliittisen painostuksen tuloksena lopulta suostuttu, koko edellisen syksyn kestäneen vastarinnan jälkeen. Jäsenistö oli kritisoinut SAK:ta voimakkaasti. Metallityöväen Liiton II puheenjohtaja Ilmari Kosonen totesi, että kaikki, jotka olivat hyväksymässä palkankorotusten siirtoa, hirtettiin poliittisesti. Olo liitossa oli ollut kuin tulisilla hiilillä.⁸³⁰ Jäsenistö koki huijauksena devalvaation, joka toteutettiin vain reilun parin kuukauden jälkeen elvytyspaketin hyväksymisestä.

Ammattiliittojen toimistoihin ja SAK:hon tulvi vihaisia kannanottoja. SAK:n koko johto ymmärsi, että kentällä odotettiin toimintaa. SAK:n sd-ryhmässä ei kuitenkaan alkuun innostuttu lakosta, vaikka painetta tuli myös sosialidemokraattien johtamisesta ammattiliitoista.⁸³¹ Olavi Hänninen kritisoi Oivion ja Viinasen kehotusta malttiin, kun olisi tarvittu toimintaa ja päätöksiä tavoitteista. Devalvaation jälkeisenä päivänä "melko pitkän passiivisuuden ja lamaantuneisuuden jälkeen" SAK:hon oli tullut yli 60 sähköttä ja kentällä oli kerätty kirjelmiä, joissa saattoi olla 3000–4000 allekirjoitusta vaatimassa hyvitystä devalvaatiosta.⁸³²

Maaliskuun ensimmäisenä päivänä SAK:n hallitus päätti, että neuvottelut työehtosopimusten devalvaatiolausekkeen perusteella oli käytävä pikaisesti. Jos tulosta ei synny, SAK oli valmis "järjestöllisiin toimenpiteisiin".⁸³³ Kaksi viikkoa myöhemmin päätettiin toimintapäivästä, joka osui yksin Euroopan Ammatillisen Yhteistyöjärjestön (EAY) teemapäivän kanssa. Teemana oli "Työtä kaikille" ja yhteensovittamisen tarkoituksena oli nähtävästi välttää laittomaksi arveltu työrauhan rikkominen sopimusten voimassa ollessa.⁸³⁴ SAK:n vuosikirjan mukaan valtakunnallisella 31.3. alkavalla varoituslakolla jouduttiin uhkaamaan, koska STK oli ajanut neuvottelut umpikujaan vastoin sopimuksen tarkistusehtoja.⁸³⁵ Varoituslakko huolestutti myös uudelleen valittua tasavallan presidentti Kekkonen, joka pyysi SAK:ta

⁸³⁰ Ketola 2007, 520.

⁸³¹ SAK:n laajennettu sd- hallitusryhmä 3.3.1978, SAK:n sd-ryhmä 6.3.1978. TA.

⁸³² SKP:n keskuskomitea, pöytäkirja 25.2.1978. Kansan Arkisto.

⁸³³ SAK:n hallitus, pöytäkirja 1.3.1978. TA. "Järjestölliset toimet" kuuluu ay-liikkeen fraseologiaan ja sillä voidaan tarkoittaa melkein mitä vain lakon uhasta kirjeen lähettämiseen.

⁸³⁴ SAK:n hallitus, pöytäkirja 15.3.1978. TA.

⁸³⁵ SAK:n vuosikirja 1978, www.darchive.fi/tyark/sak_vuosikirja_1978.pdf.

siirtämään lakkouhan myöhemmäksi 6.4. vietettävien YYA-sopimuksen 30-vuotisjuhlallisuuksien takia.⁸³⁶

Maaliskuun lopussa tulopoliittinen virkamies Keijo Liinamaa antoi esityksensä, jonka sd-ryhmä oli valmis hyväksymään yksimielisesti. Kd-ryhmä vastusti, koska esityksestä puuttui rahakorvaus, vaadittu 30 penniä, eikä irtisanomissuojaan ollut tullut tavoiteltua parannusta. Erimielisyydestä huolimatta SAK:n hallitus hyväksyi Liinamaan esityksen "vakavan harkinnan jälkeen", tosin äänestämällä. Hyväksymisessä painoi joulun ja pääsiäisen jälkeisten lauantaiden muuttaminen palkallisiksi vapaapäiviksi sekä helmikuuhun 1979 siirrettyjen palkankorotusten palauttaminen osittain maksettavaksi toukokuussa 1978.⁸³⁷

STK:lle oli prosessin aikana tärkeintä torjua rahavaatimukset. Työnantajien mukaan SDP:ssä oli tehty virhearvio, kun oli kuviteltu SAK:n sosialidemokraattien suostuvan kolmen nollaan linjaan; ei palkankorotuksia, ei kantohintojen korotuksia, ei suhdannetalletuksia.⁸³⁸ Työnantaja-arvion mukaan SAK oli irtaantunut taloudellisista tosiasioista ja siirtynyt asenne- ja mielialakysymyksiin. Keskustelua ei käyty SAK:ssa työnantajien mielestä enää talouden kannattavuudesta, vaan oli siirrytty hoitamaan omien joukkojen mielialoja ja vaatimaan kotitalouksille kompensatiota nousseista kustannuksista. STK:ssa jopa arvioitiin, että SAK oli joutunut jäsenistönsä vuoksi poliittiseen umpikujaan. STK ei ollut hyväksynyt palkankorotusvaatimusta ja piti sitä työttömyyttä lisäävänä. Ostovoiman kasvu oli työnantajien mielestä saavutettavissa parhaiten palkansaajien verotusta ja sosiaalimaksuja alentamalla.⁸³⁹

STK siis torjui SAK:n vaatimuksen 30 pennin tuntipalkkojen korotuksesta. Samoin se torjui vaatimuksen yhteismenettelystä irtisanomistapauksissa. Suurtyöttömyys oli tuonut pontta STK:n esiintymiseen. Se oli ottanut myös käyttöön "työllisyyskortin", jolla jatkossakin oli mahdollista tyrmätä mikä tahansa palkansaajapuolelta tuleva esitys väittämällä sen lisäävän työttömyyttä. Oltiin siirtymässä aikakauteen, jolloin talous alkoi hallita ja politiikka sopeutua elinkeinoelämästä tuleviin aloitteisiin. Devalvaation kompensationsa työmarkkinajärjestöt hyväksyivät lopulta kaksi palkallista vapaapäivää sekä osittaisen, siirrettyjen palkankorotusten aikaistamisen. Koko tapahtumasarja oli merkillinen. Suomen pankin pääjohtaja ilmoitti televisiossa devalvaatiosta, hallituspuola uhkasi ja siinä sivussa valittiin tasavallan presidentti

⁸³⁶ SAK:n sd-ryhmä, pöytäkirja 29.3.1978,TA, Matero 2012, 43.

⁸³⁷ SAK:n hallitus, pöytäkirja 30.3.1978. AyA.

⁸³⁸ STK:n johtokunta 13.2.1978. ELKA.

⁸³⁹ STK:n hallitus, pöytäkirja 14.3.1978. ELKA.

laajan puoluekirjon yhteisenä ehdokkaana. Hallituksen ja Suomen Pankin väliset suhteet saatiin myös kuntoon pääministeri Sorsan mukaan. Suomen Pankin kireä rahapolitiikka ja hallituksen elvytyspolitiikka olivat olleet aika ajoin törmäyskursilla. Sorsan mukaan maa ei kestänyt tilannetta, jossa Suomen pankki ajoi yhtä talouspolitiikkaa ja valtioneuvosto toista. Neljännen elvytyspaketin tiedotustilaisuudessa Sorsa saattoi jo kertoa, että Suomen Pankin ja valtioneuvoston välinen ongelma oli ratkennut. Vuodesta 1975 alkanut jakso, jolloin Suomen Pankki oli noussut jopa johtavaan asemaan maksutasekriisin oloissa, tiheään vaihtuneiden hallitusten aikana, oli päättynyt ja hallitus oli siirtynyt ohjaksiin.⁸⁴⁰

Pääministeri Sorsa hyvitteli ay-liikettä kiittelemällä "jälkihoidon ja työmarkkinasovun" syntymisestä. Sorsan mielestä ay-liike oli selvinnyt kunnialla ja puheet ay-liikkeen voimattomuudesta oli syytä panna romukoppaan. Ay-liike oli vahvempi kuin koskaan. Maltilla ja harkinnalla se oli osoittanut kykynsä ja tahtonsa kantaa voimansa mukaisesti vastuuta palkansaajakunnan kokonaiseduista.⁸⁴¹ Palkankorotusten myöhentämisen rahallinen merkitys ei ollut alun alkaenkaan kovin suuri, vaan pikemminkin siinä toteutettiin Korpilammen konsensus-oppia, vaikka melkoisella painostuksella. Palkankorotusten aikaistaminen ei liioin vaikuttanut elvytyksen onnistumiseen tai epäonnistumiseen.

Elvytys onnistui yritysten kannalta mainiosti. VTT:n tutkija Teuvo Junka selvitti myöhemmin, että 39 henkilöstöltään suurimman pörssiyrityksen tulos parani voimakkaasti 1977–1979. Kysynnän elpymisen lisäksi tulosta paransivat valtion yrityksille antama tuki, lainat, vastikkeettomat avustukset, osakesijoitukset sekä elvytyspakettien yhteydessä myönnetty maksujen ja verojen helpotukset. Arvion mukaan ne vähensivät tarkastelussa olleiden yritysten räsitusta miljardilla markalla vuonna 1978. Lähes 20 prosenttia näiden yritysten investoinneista rahoitettiin vastikkeettomalla tuella. Junkan tarkastelemat yritykset olivat sopeuttaneet toimintaansa vuodesta 1975 lähtien karsimalla kustannuksia työvoimaa vähentämällä ja varastoja supistamalla. Kustannusten karsinta oli suurimmillaan 1977–1978. Yritykset vähensivät työvoimaa kaikkiaan noin 18 000 hengellä, jolloin palkkasumma pieneni noin puolella miljardilla markalla ja varastojen supistaminen tuotti runsaan miljardi markkaa elvytyspaketista riippumatta.⁸⁴²

⁸⁴⁰ Kuusterä, Tarkka 2012, 441–443.

⁸⁴¹ Valtioneuvoston tiedotustilaisuus 30.3.1978. Sorsa-bibliografia 1974/18. TA

⁸⁴² Junka 1981, 35–39.

10.5. Hallitustilanne ratkaisi palkankorotusten siirron

Talouselämä ja työttömyyden kasvu asettivat SAK:n uuteen tilanteeseen. Kevättalven 1977 lakkoaaltoa on tarkasteltava puolustuksellisesta näkökulmasta STK:n nollalinjaa ja työttömyyden kasvua vastaan. Paineet ammattiliittojen jäsenistöstä kasvoivat SAK:n johtoon päin. Vaadittiin, että SAK:n oli tehtävä jotain, että STK:n tyly linja saatiin torjuttua. Erotukseksi alkuvuosikymmenen nousukauden palkkaliikkeistä, jäsenistö vaati nyt toimintaa SAK:lta.

SAK:n puolustuksellinen linja näkyi ennen kaikkea syksyn palkankorotuksen siirtohankkeiden vaiheissa. SAK:n johto oli vaikeassa paikassa maan hallituksen, SDP:n, SKDL:n ja liittojen jäsenistön puristuksessa. Elvytyspaketin valmistelu ajoi SDP:n ja SKDL:n johdot ristiriitaan SAK:n johdon kanssa eikä tilannetta helpottanut, että "omat" istuivat hallituksessa. Korporatismiin teoretikkojenkin pohdiskelema ajatus valta- ja alistussuhteista oli koetuksella koko prosessin ajan. Mittaa otettiin siitä alistavatko etujärjestöt hallituksen ja parlamentarismiin vai käyttäkö hallitus etujärjestöjä edistääkseen omaa politiikkaansa. Palkankorotusten siirtohankkeessa etujärjestöt alistuivat ja hallitus sai tahtonsa läpi pienin myönnytyksin.

Hallituksen erouhka ja molempien poliittisten ryhmien tavoite työväenpuolueiden hallitusyhteistyön jatkumisesta sai SAK:n lopulta suostumaan palkankorotusten siirtoon. SDP ja SKP/SKDL painostivat ja suostuttelivat SAK:ta voimakkaasti. SDP:n ja SKDL:n johto kävi kokouksissa yhdessä ja erikseen paimentamassa ay-johtoa hallituksen tahtoon. SAK:ssa pelättiin seuraavan hallituksen devalvoivan joka tapauksessa, joten valittiin pienempi paha. Tässäkin SAK:ssa syöllistettiin katteettomaan optimismiin, koska SAK:n piirissä oli myös merkittävää kannatusta devalvaatiolle, jota tuki vientiteollisuuden työnantajien painostus. Yhtymäkohta vuoden 1991 devalvaatiota edeltäviin tapahtumiin on kovin samankaltainen. Vuoden 1978 helmikuinen devalvaatio oli elvytyspaketin hyväksyneelle SAK:lle hankala. Hallitus ja STK päästivät sen pulasta hyväksyessään osittaisen peruutuksen palkankorotuksien siirtoihin.

SAK:n oli kuunneltava liittojen jäsenkuntaa SDP:n ja SKDL:n johdon painostuksenkin kohteena. Tilanteen teki merkilliseksi puolueiden ja SAK:n suurelta osin yhteinen jäsenpohja. Puolueiden jäsenillä ei tuntunut olevan merkittävää osaa koko prosessissa. Ammattiliittojen jäsenet vastustivat palkankorotuksista luopumista eivätkä olleet valmiita edes palkankorotusten siirtämiseen. Sillä äänellä oli ay-johdonkin vastattava painostukseen. Kyse oli myös periaatteesta. Voimassaoleviin

työehtosopimukseen ei pitänyt puuttua. SAK oli ay-poliittisessa umpikujassa. Oli valittavana vain hankalia vaihtoehtoja.

Niistä SAK valitsi sen, joka tuki hallitusta ja sen talouspolitiikkaa. Silloin se sai vastaansa ay-jäsenistön varsinkin, kun SAK:n korkeimmalla päättävällä elimellä, valtuustolla ei ollut mahdollisuutta sanoa päätöksestä mitään ennen kuin jälkikäteen. Palkankorotusten siirron rahallinen vaikutus oli pienehkö, mutta ammattiyhdistysliikkeen itsenäisyyden kannalta oli kysymys periaatteesta. Tulokseen päästiin pienen, tietoisesti rajatun piirin työn tuloksena. Jäsendemokratiasta menettelytapa on kaukana.

Palkankorotusten siirtoon johtanut tapahtumasarja kertoo olennaista ay-korporatismista. Hallitus vei määrätietoisesti eteenpäin elvytyspakettiaan riippumatta siitä, että myös ay-sosialidemokraatit torjuivat sovittuihin palkankorotuksiin puuttumisen useaan kertaan. Virallisen koneiston ohittaminen ja päättäjien piirin pienentäminen oli ainoa tapa saada aikaan kompromissi. Ratkaisun syntyminen edellytti neuvottelijoiden joukon supistamista. SAK:n valtuustoa ei jätetty kutsumatta koolle kiireen takia, vaan siksi, että se olisi lukinnut tilanteen ja pakottanut etsimään muta vaihtoehtoja kuin herkän palkkoihin puuttumisen. Korporatismin teoriassa esiintuotu ay-johdon ja jäsenistön välinen skisma näkyy tässä selkeästi.

Arvailtavaksi jää kuinka todellinen hallituksen kaatumisuhka oli. Se kuitenkin mursi ay-liikkeen vastarinnan. Muutokset irtisanomissuojaan ja pakkolomautuksiin sekä lausuman yrityslain edistämisestä voisi ymmärtää tietynlaisena hyvityksenä, vaikka ne olivat olleet tavoitteina jo aikaisemminkin.

Erilaisten työmarkkinariitojen jälkeen on tapana veikkailla kuka voitti ja kuka hävisi. Teuvo Junkan laskelmien mukaan selkeä voittajia olivat suurimmat teollisuuden pörssiyritykset. Työväenjohtoinen hallitus selätti SAK:n tavalla, jota porvarihallitukset voisivat kadehtia. Häviäjiä olivat myös työpaikkansa menettäneet, jotka joutuivat elvytyksen nimissä odottamaan työllisyystilanteen paranemista 1980-luvun alkuvuosiin saakka.

Kontrafraktuaalisena kysymyksenä voi esittää mitä olisi tapahtunut, jos SAK ei olisi taipunut kuten TVK toimi. Laajempi ay-rintama olisi ehkä vahvistanut riippumattomuutta puolueista. Olisiko hallitus kaatunut, jos palkankorotuksia ei olisi siirretty? Viitteitä on siitä, ettei näin olisi tapahtunut. Viime kädessä ratkaisu oli presidentti Kekkonen päätettävissä ja voi kysyä olisiko hän todellisuudessa antanut

toukokuun alussa nimetyn hallituksen kaatua joulukuussa, kun presidentinvaalit olivat tulossa muutamien kuukausien kuluttua.

Johtopäätökset

Työn tavoitteena on ollut tutkia SAK:n suhdetta yhteiskunnan korporatistisiin hallinta- ja päätöksentekomekanismeihin 1970-luvulla. Olen etsinyt vastausta kysymykseen muodostuiko SAK korporatistiseksi järjestöksi ja miten se kykeni toteuttamaan periaateohjelmaansa kirjattuja tavoitteita poliittisen työväenliikkeen kahden eri aatesuunnan yhteenliittymänä. Kysymykseen toimiko SAK täysvaltaisena osana korporatistista hallintajärjestelmää, on vastattava myöntävästi. Valtiovalta, SAK, STK, SDP ja EVA muodostivat korporatistisen liittymän, josta tosin SAK:n kansandemokraattinen ryhmä aika ajoin rajattiin ulos. Sodan jälkeisen kauden investointialto, kansantalouksien välinen kilpailu ja hyvinvointivaltion rakentaminen tulonjako-ongelmineen mukauttivat SAK:n osaksi korporatistista järjestelmää. Kansainvälisissä tutkimuksissa Suomi luokiteltiin vahvasti korporatistiseksi maaksi.

Työn keskeisiä näkökulmia ovat olleet yhteistyö, vastarinta ja demokratia. Yhteistyötä olen tarkastellut SAK:n poliittisten ryhmien välisenä kehityksenä sekä SAK:n ja muiden korporatististen osapuolten kesken, kuten elinkeinoelämän järjestöjen STK:n ja EVAn sekä työväenpuolueiden SDP:n ja SKP/SKDL:n kanssa. Käsite vastarinta on ilmentänyt konfliktien hallintaan liittyviä kysymyksiä. Laaja työtaistelukausi 1970-luvun alkupuoliskolla oli, syistä riippumatta, paradoksaalinen ilmiö korporatistisessa järjestelmässä, jonka yhtenä tavoitteena oli säännellä konflikteja. Työtaisteluissa ilmennyt jäsenistön vastarinta aiheutti kompurointia korporatistisen järjestelmän toteutuksessa. Lukuisien työtaisteluiden katson ilmentäneen vastarintaa ja etsin syitä niiden poikkeuksellisen korkeaan lukumäärään.

Demokratiaa olen tarkastellut ammattiyhdistysliikkeen jäsendemokratian näkökulmasta lähtien niistä periaatteista, jotka ilmenivät SAK:n eheytykokouksen hyväksymistä säännöistä ja vuoden 1971 periaateohjelmasta. SAK:laisen ay-liikkeen eheytyksen suuri linja oli ollut luoda puoluepoliittisista näkökannoista riippumaton, jäsendemokratiaan perustuva yhteinen itsenäinen edunvalvontajärjestö, jossa valtaa siirtyisi uusien sääntöjen myötä keskusjärjestöltä jäsenliitoille ja jäsenistölle. Korporatistisen järjestelmän ja demokraattisten tavoitteiden välinen ristiriita aiheutti kompurointia SAK:n poliittisten ryhmien kesken ja ryhmien sisällä sekä lisäksi jäsenistön ja ay-johdon välille.

SAK:n eheyttäminen aloitti uuden jakson ammattiyhdistyshistoriassa. Eheytykokouksen optimismi laimeni kuitenkin 1970-luvun alun valtakamppailuun liitoissa

sekä riitoihin menettelytavoista ja tavoitteista. Eheytyksen jälkeistä aikaa leimasi valtakamppailu sosialidemokraattien ja kansandemokraattien välillä enemmistö- asemasta. Suurista liitoista esimerkiksi Metallityöväen Liitto oli nk. tasapainoliitto, jonka oletettu siirtyminen kansandemokraateille vuonna 1975 herätti pelkoa SDP:ssä ja poliittisessa oikeistossa. Poliittisten voimasuhteiden vakiintumisen aika ammattiliitoissa heijastui yhteistyöongelmina, jotka jatkuivat johtotasolla ehkä pitempään kuin jäsenistön keskuudessa. Indikaattorina olivat työpaikkalakot, joihin työpaikoilla kaikki ottivat osaa poliittisesta suuntauksesta riippumatta.

Ajanjaksoon 1968–1978 osuu suuria muutoksia. Elinkeinorakenteen muutos maatalousvaltaisuudesta teollisuuteen toi tehtaisiin lyhyessä ajassa uuden sukupolven. SAK:n vaikutusvalta kasvoi organisaation ja taloudellisen vahvistumisen myötä nopeasti. Järjestövoiman kasvu synnytti elinkeinoelämässä ja maan poliittisessa johdossa tarpeen hillitä ay-liikkeen neuvottelu- tai painostusvoimaa. Vastineeksi pääsystä vallan ytimeen SAK sai läpi sosiaalipoliittisia uudistuksia, ja sille avautui väylä edistää tavoitteitaan valtiollisissa komiteoissa, työryhmissä ja tulopoliittisessa järjestelmässä jo asioiden valmisteluvaiheessa. Samalla elinkeinoelämä ja hallitus edellyttivät SAK:lta ja sen jäsenliitoilta vastuuta, mikä tarkoitti maltillisia palkankorotustavoitteita, joustavaa kykyä kompromisseihin ja konsensushakuista yhteiskuntanäkemyksiä.

Oliko SAK:n vaikutusvalta näennäistä vai todellista riippui monesta tekijästä ja arvioijasta. Erilaisia taustatekijöitä olivat talouden suhdannevaihtelut ja työllisyystilanne sekä toisaalta voimistunut järjestöorganisaatio ja mahdollisuus käyttää sitä painostusvoimana. Tasavallan presidentti, pääministeri tai Suomen Pankin pääjohtaja arvioivat SAK:n vaikutusvaltaa todennäköisesti eri tavoin kuin SAK:n oma jäsenistö tai muiden ammattiliittojen jäsenet.

Periaateohjelman tavoite valtiovallasta ja puolueista riippumattomasta SAK:sta jäi ohjelmalliseksi ilmaisuksi, jolla ei ollut edellytyksiä toteutua korporatistisessa järjestelmässä. Periaatteet olivat ristiriidassa korporatististen ja tulopolitiikkaan liittyvien käytäntöjen kanssa, joiden päämääränä oli keskittää valta pieneen piiriin eikä suinkaan hajottaa sitä laajoille joukoille. SAK suuntautui vaihdantaan ja jäsenistön aloitteellisen toiminnan hillintään kuten ay-liikkeet muissakin korporatistisissa maissa.

Tutkittavana ajankohtana 1968–1978 suomalainen työmarkkinakorporatismi ilmensi eräänlaista synteisiä korporatismien eri teorioista, joita käsittelemme luvussa 2.

Suomessakin julkinen valta ja elinkeinoelämä halusivat säädellä palkankorotusten tasoa, työnlainsäädännön kehitystä ja ylläpitää työrauhaa. Palkansaajien tavoitteena olivat nopea elintason nousu ja hyvinvointivaltion sosiaaliset palvelut. Teoriassa eri osapuolten tavoitteet kohtasivat korporatistisen järjestelmän neuvottelupöydissä. Käytännössä tilanne oli monimutkaisempi SAK:n kahteen aatesuuntaan perustuneen historiallisen perinnön ja arkisen tulonjakotaistelun takia.

Suomalainen työmarkkinakorporatismiin malli oli kansainvälisesti poikkeava. Muihin Pohjoismaihin verrattavaa kiinteää sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen hegemonistista liittoa sosialidemokraatit pääsivät rakentamaan vasta puoluehajaannuksen jälkeen varmistettuaan johtoaseman SAK:ssa ja sen jälkeen, kun SDP oli vahvistanut asemansa valtionhoitajapuolueena. Sekään ei sujunut ilman kompurointia, josta näkyvimmit ilmaukset tulivat vuoden 1973 liittokierroksesta ja 1977 elvytyspaketin vaiheista.

Kahden poliittisen ryhmän SAK:ssa enemmistöasemassa olevat sosialidemokraatit edustivat tosiasiallisesti pohjoismaista korporatistista mallia, kun puolestaan vähemmistössä olevat kansandemokraatit omaksuivat toimintaansa piirteitä eteläeurooppalaisesta militantista syndikalismista. SAK ei ollut suoraan verrattavissa pohjoismaisiin veljesjärjestöihinsä, sillä kansandemokraateilla oli vahva kannatus SAK:laisissa ammattiliitoissa ja sitä kautta myös keskusjärjestössä. SAK oli eurooppalaisittain erikoinen keskusjärjestö, sillä kaksi maailmankatsomukseltaan erilaista, ja pitkään toisiinsa vihamielisesti suhtautunutta ryhmää mahtuivat samaan organisaatioon, jotka tosin alkuvuosina taistelivat armottomasti vallasta melko tasaveroisesta lähtökohdasta. Eurooppalaisittain työväenliikkeen kahden pääsuuntauksen yhteiselo samassa ammattiliitossa tai keskusjärjestössä oli poikkeuksellista.

Ay-kommunismi toi oman erikoispiirteensä suomalaiseen korporatismiin. Eheytyksen jälkeen SAK:ssa oli käytännössä kaksi poliittista linjaa, sosialidemokraattinen ja kansandemokraattinen, reformistinen ja vallankumouksellinen, luokkakompromissin ja luokkakonfliktin puoli. Suomi näytti olleen poikkeustapaus siitä arviosta, että korporatismi ei juuri kehittänyt luokkakonfliktiin nojaavissa maissa. SAK:n juuret nojasivat merkittävältä osalta edelleen luokkakonfliktiin sodan jälkeiseltä ajalta, olkoonkin, että kolmi- tai nelikantasopimuksia tehtiin jo ennen tulopoliitikkaa.

Konfliktiorientoituneena kansandemokraattinen ryhmä sopi huonosti korporatistiseen järjestelmään. Samalla kansandemokraatit kuitenkin kannattivat keskitettyjä

työehtosopimuksia ja sosiaalista sopimista. On muistettava, että päätökseksi tuli jokseenkin poikkeuksetta sosialidemokraattien edustama kanta, joten SAK:n julkisivu oli korporatistinen, vaikka siihen kansandemokraattisen ryhmän kautta piirtyi militantteja piirteitä, jotka olivat julkisuudessa ehkä hallitsevia.

Korporatistinen konfliktien hallinta epäonnistui 1970-luvun tulopoliittisessa järjestelmässä monesta eri syystä. Konfliktien positiiviseksi ratkaisuksi kaavailtujen osallistumisjärjestelmien rakentaminen takelteli ja tulokset jäivät lopulta odotuksiin nähden vaatimattomiksi. Tavoitteet työnantajan tulkintaoikeuden jakamisesta ammattiosastojen kanssa eivät edenneet SAK:ssa keskeisiksi tavoitteiksi.

Suuri kysymys, jonka David McNally toi esiin, on se, esiintyikö 1970-luvulla järjestäytyntä vastarintaa, kun pääomaa järjestettiin uudelleen vastareaktion tuottavuuden kriisille. Oliko sellaista vastarintaa, jolla pääoman uudelleenjärjestelyt olisi pystytty estämään. Suuri eurooppalainen lakkoaalto työn inhimillistämisaatimukseen oli ohi ja työnantajat olivat omaksuneet soveltuvat osat vaatimuksista työprosesseihin. SAK:ssa, etenkin kansandemokraattisessa johdossa, eriteltiin paljon kapitalismin kriisiä, mutta toiminnan asteelle ei kritiikki ulottunut. Otollisessa tilanteessa SAK:n ollessa vahvoilla, jätettiin voimasuhteet hyödyntämättä suurten periaatteellisten tavoitteiden saavuttamiseksi ja keskityttiin ymmärrettävästi korkean inflaation oloissa elintason nostamiseen.

Työläisten kannalta katsottuna keskitetty neuvottelumekanismi toi 1970-luvun alkupuoliskon nousukaudella tuloksia työvoimapulan ja maastamuuton haitatessa yritysten toimintaa ja vahvistaessa työntekijöiden neuvotteluvoimaa. Hyvinvointivaltion rakentamisesta tuli hyväksytty tavoite aikana, jolloin porvaristo koki kommunismin uhan todellisena. Samalla on muistettava järjestäytyneen työväestön painostus uudistusten aikaansaamiseksi. Sosiaalisista uudistuksista huolimatta vuosikymmenen alun lakkoaalto kertoi myös siitä, että työpaikoilla ei oltu tyytyväisiä tuloksiin. Työläisten voima purkautui työpaikkalakkoiluna ja tulopoliittiset sopimukset ylittävänä liukumina. Aikana, jolloin vallitsivat työvoiman myyjän markkinat ja korkea inflaatio, tulopoliittisten sopimusten palkankorotuksia lihotettiin liukumilla. Suomalaisten työtaistelujen tavoitteet tähtäsivät valtaosaltaan reaalitulon kasvattamiseen ja huonoina aikoina sen säilyttämiseen.

Kolmikantainen tulopoliittinen järjestelmä kohtasi 1970-luvulla työpaikoilta tulleen vastarinnan massiivisena. Tulopoliittisen kauden alkua seurannutta laajaa ja pitkäaikaista lakkoaaltoa voisi pitää tietynlaisena rivityöläisten subjektiviteetin ilmaisu-

na, vastalauseena inflaation heikentämää ostovoiman laskua ja liian keskitettyä työmarkkinajärjestelmää kohtaan. Lukemattomat työpaikkakohtaiset sopimuskau- den aikaiset lakot viittasivat luokkakonfliktin olemassaoloon, vaikka korporatisti- nen kompromissi oli SAK:ssa omaksuttu tulopoliittisen kauden alkaessa.

Työtaistelut olivat 1970-luvulla SAK:ssa jatkuva kiistan aihe. Villit lakot hiersivät ehkä pahiten SAK:n poliittisten ryhmien keskinäisiä välejä ja yhteistyötä. Suhtau- tuminen villoihin lakkoihin kertoi asennoitumisesta kompromisseihin tai vastarin- taan korporatistisessa järjestelmässä. SAK:n enemmistöryhmänä sosialidemokraatit eivät hyväksyneet sopimuskauden aikaisia villoja lakkoja eivätkä olleet valmiita vauhdittamaan neuvotteluja lakoilla. Vahvana vähemmistöryhmänä olleet kansan- demokraatit halusivat käyttää työtaisteluita neuvottelujen tukena ja hyväksyivät sopimuskauden aikaiset villit lakot. Salaiset työmarkkinaneuvottelut ohi virallisen SAK:n neuvottelukunnan herkistivät kd-ryhmän kannustamaan vauhdituslakkoihin. Kansandemokraatit eivät sitoutuneet riittämättöminä pitämiinsä neuvottelukom- promisseihin, vaan pitivät niitä työläisten aloitteellisuuden tukahduttamisena.

Ainekset ristiriitaan muodostuivat SAK:n johdon keskinäisistä erimielisyyksistä ja toisaalta SAK:n johdon ja ammattiliittojen jäsenistön välille syntyneestä jännittees- tä. Eripuraa lisäsi SDP:n ja SKP:n kilpailuasetelma, jonka kohteena oli enemmistö- asema SAK:laisessa ay-liikkeessä sekä SDP:n ja elinkeinoelämän lähentyminen. Lakkoliikehdintä uhkasi pyrkimystä konsensukseen tai edes kompromisseihin, joita SAK:n sosialidemokraattinen johto teki STK:n kanssa kansandemokraattien protes- toidessa neuvottelujen ulkopuolella. Menettely oli yhtenä tekijänä estämässä SAK:n koko voiman käyttöä neuvotteluissa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Voisi olettaa, että korporatistisessa rakenteessa muut osapuolet saattoivat hyödyn- tää kahtiajakoa.

Työläisten konkreettiset tavoitteet liittyivät poliittiseen puoluekantaan katsomatta elintason nostamiseen tai työpaikan ongelmien ratkaisemiseen. Niin kauan kun vahvoilla teollisuuden aloilla oli mahdollisuus saada liukumilla nostetuksi ansiota- soa, ei tulopoliittisten sopimusten palkankorotustasolla ollut niille suurta merkitys- tä. Sopimustaso ja turva nousivat arvoonsa huonoina taloudellisina aikoina. Tästä oli viitteitä jo 1970-luvun loppupuolella, mutta varsinaisesti sopimuskorotusten merkitys nousi tärkeäksi vasta 1990-luvun laman aikana.

Työtaisteluita pidettiin poliittisina, varsinkin oikeiston, mutta myös sosialidemo- kraattien piirissä. SAK:n ja sen liittojen toiminta yhdistyi oikeistopiirien näkemyk-

sissä yleispolitiikkaan. Perusta tälle pelolle lienee syntynyt heti sodan jälkeisistä poliittisista lakoista. Poliittiset syyt näyttävät kuitenkin olleen marginaalisia. Todellisten konfliktien aiheet keskittyivät joko subjektiiviseen tai kollektiiviseen hyötyyn. Ei ole uskottavaa, että nuori, maalta muuttanut sukupolvi olisi ollut minkään organisaation käskettävissä lakkoon ilman konkreettista, ymmärrettävää ja taloudellista hyötyä aiheuttavaa syytä. Jos ei saanut SAK:n sosialidemokraattinen ryhmä pidättäytymään kannattajiaan villeistä lakoista, ei kansandemokraattinenkaan ryhmä saanut komennettua kannattajiaan vallankumousta tekemään.

Lakko-oikeuden rajoittaminen, sovittelijan roolin ja neuvottelujärjestyksen muuttaminen, lakkosakkojen korotus ja lakkoilijan henkilökohtainen taloudellinen vastuu olivat STK:n suuri 1970-luvun tavoite. Samaa ajoi myös kontrolliaan menettänyt tulopoliittinen sisäpiiri, joka haki turhaan ratkaisua villeihin lakkoihin lakko-oikeuden kiristämisestä. Osa lukemattomista villeistä työtaisteluista kiusaantuneesta sosialidemokraattisesta ay-johdosta olisi ollut valmis kiristämään työrauhavelvoitetta, mutta jäsenistön vastustuksen vuoksi ehdotuksia ei viety eteenpäin. Käytännössä hankkeita ei haluttu tuoda julki, koska SAK:laisen jäsenistön kielteinen suhtautuminen lakko-oikeuden rajoittamiseen olisi aiheuttanut uusia konflikteja. SAK:n kansandemokraattien totaalisella vastustuksella oli myös suuri merkitys. Hankkeet kertovat kuitenkin tulopoliittisen koneiston yrityksistä saada konfliktit sääntelynsä.

SAK:n ja sen liittojen jäsenvaltaisuutta korostavien sääntöjen ja korporatistisen, keskitetyn tulopoliittisen neuvottelujärjestelmän yhteensovittaminen aiheutti ongelmia. Käsitys jäsendemokratiasta jakoi SAK:n poliittisia ryhmiä. Jäsendemokratiaa tarkasteltiin SAK:ssa kahdesta lähtökohdasta, joko edustuksellisena tai suorana jäsendemokratiana. Sosialidemokraatit kannattivat sitä, että tehtäviin valitut edustajat hoitavat asiat, kun taas kansandemokraatit kannattivat jäsenten suoraa, joskin ryhmän kontrollissa pysynyttä toimintaa.

Keskusjärjestöneuvottelut käytiin työpaikkanäkökulmasta katsottuna etäällä eikä jäsenistöllä yleensä ollut tietoa tavoitteista tai neuvottelujen vaiheista. Kaikilla jäsenliitoillakaan ei ollut liioin pääsyä neuvottelupöytiin tai vaikutusvaltaa tavoitteista päätettäessä. Jäsenet kokivat jääneensä syrjään, ja liitto- ja alakohtaiset ongelmat olivat liian pieniä tai yksityiskohtaisia päätyäkseen keskusjärjestöjen neuvottelupöytiin.

Keskitetty työmarkkinajärjestelmä alkoi rapauttaa jäsen demokratiaa ja suunta kohti vakuutuslaitoksen omaista ay-liikettä alkoi siitä, kun jäsenistön edellytettiin vain äänestävän jäsenäänestyksissä sopimusehdotuksen puolesta. Kritiikki järjestelmää kohtaan näkyi käytännössä vuosien varrella useiden ammattiliittojen irtisanoutuessa tulopoliittisesta neuvottelutuloksesta. Sitoutuminen tulopoliittisiin sopimuksiin ei ollut kattavaa eikä STK asettanut sitä vielä suostumuksensa ehdoksi kuten myöhemmin 1990-luvulla.

Vanhalla työväenliikkeellä oli käsitys ay-liikkeestä erillisalueena, joka oli puolueelle alisteinen. SAK:n periaateohjelma vuodelta 1971 sanoutui irti tästä käsityksestä. Siitä huolimatta molemmat ryhmät toimivat edustajiensa kautta kiinteästi yhteistyössä emopuolueidensa SDP:n ja SKP:n kanssa puolueiden hallintoelinten jäseninä. Korporatistinen kolmikanta satoi ay-liikkeen hallituspolitiikkaan, jossa se velvoitettiin ottamaan elinkeinoelämän etu yhä vahvemmin huomioon. Työväenpuolueiden ollessa hallituksessa SAK:n oli suhteutettava omat päätöksensä hallituksen politiikkaan päämääränään, että ay-liikkeelle myötämielinen hallitus Ruotsin mallin mukaisesti edistäisi sen tavoitteita.

Julkinen käsitys yhteiskunnan voimasuhteista on painottanut sitä, että voimakas SAK pyörittää hallitusta ja eduskuntaa. 1970-luvulta ei löydy tukea tälle käsitykselle. Lainsäädäntöhankkeista sovittiin kolmikantaisessa järjestelmässä, jossa yksi osapuoli oli valtiolta. Ohjelmallisista julkilausumista riippumatta SAK oli alisteinen molempien työväenpuolueiden hallituspolitiikalle. Konkreettisella tavalla se ilmeni palkankorotusten siirroista päätettäessä, mutta yleisemminkin kilpailukykyprojektin hyväksymisessä. Toisin ei voisi korporatistisessa valtiossa ollakaan.

Talouden taantuma ja työttömyyden kasvu muuttivat työmarkkinajärjestöjen sisäisiä voimasuhteita. Kriisit ovat vaikuttaneet aina ay-liikkeeseen voimakkaasti ja työnantajat ovat hyödyntäneet niitä tehokkaasti. Maailmantalouden stagnaatio alkoi näkyä vuosina 1974–75, mutta SAK:ssa se ehkä tiedostettiin viiveellä. Tuotannon ylikapasiteetti heikensi yritysten katteita ja elinkeinoelämän vaatimus kilpailukyvyn edistämisestä tuli hallitsevaksi ja toimintaa määrääväksi vaatimukseksi. Vuodesta 1977 muodostui vuosikymmenen taitekohta, jolloin talouskehitys huononi edelleen ja SAK:n, SDP:n ja SKDL:n välillä oli syvä erimielisyys ratkaisuisista. Aika merkitsi SAK:n siirtymistä defensiiviseen vaiheeseen, ja talouspolitiikka alkoi hallita työmarkkinapolitiikkaa. Ay-liikkeeseen kohdistuivat vaatimukset maltillisista palkankorotuksista ja saavutettujen etujen leikkauksista. Ay-liike joutui altavastajaksi elinkeinoelämän ja valtiovallan vaatimuksille.

Työttömyyden kasvaessa työllisyydestä tuli SAK:lle tärkeä tavoite. SAK:n sitoutuminen kilpailukyvyyn edistämiseen ja kustannusten hillintään kertoi toisaalta hämmennyksestä, jonka taloustaantumia aiheutti ja johon ei ollut osattu valmistautua. Lama-aikana reaaliansioiden kehitys pysähtyi ja samalla katosi mahdollisuus hankkia liukumia. SAK:hon kohdistui jäsenistöstä vaatimuksia käyttää ay-liikkeen voimaa jäsenten puolustamiseksi. Jos ei koettu näin tapahtuneen, saivat puheet SAK:n hampaattomuudesta lisää vauhtia.

Elinkeinoelämän suurista tavoitteista kilpailukyvyyn vahvistaminen oli menestyksellinen, mutta siinä tarvittiin yhteiskunnallista vaikuttamista ja palkansaajien tuloa mukaan. Kokoomus oli Kekkonen kaudella eristettynä, joten EVA perustettiin edistämään elinkeinoelämän konkreettisten tavoitteiden ohella porvarillista yhteiskuntapolitiikkaa. EVAn perustaminen tuki samanaikaisesti poliittisen oikeiston ja elinkeinoelämän tavoitteita paremmin kuin TKL tai STK työmarkkinajärjestönä olisi tehnyt. EVAn perustaminen rakentui perinteisen luokkakonfliktin varaan, jonka laajenemista suoranaiseksi luokkataisteluksi oikeisto pelkäsi ja joka haluttiin padota. EVAn ja sen perustajien argumentaatiosta voi lukea pitkälle menevää luokkakonfliktin analyysiä.

EVAn merkityksestä tai työn tuloksista on ristiriitaisia käsityksiä. Yhteistyö SDP:n kanssa - riippumatta siitä kumpi oli aloitteentekijä - oli välttämätön talouspolitiikan paradigman muutokselle kilpailukyky-yhteiskunnaksi. Yhteiskunnallinen konsensus jäi EVAn ponnistelusta huolimatta 1970-luvulla saavuttamatta, mutta EVAn tähtäin oli ehkä kauempana.

Päinvastoin kuin EVAssa, luokkataistelu ei ollut 1970-luvun SAK:ssa enää liikkeelle kannustava voima tai toiminnan strategian paradigma, toisin kuin myöhemmin on usein kuviteltu. Empiirinen aineisto ei tue tällaista käsitystä. Se ei ollut sitä kansandemokraattisessa ryhmässäkään, vaikka SKP:n vähemmistön retoriikassa luokkataistelu oli usein toistettu termi ay-liikkeen yhteydessä. Kun korporatistisessa järjestelmässä ay-liikkeen vastaparina ovat elinkeinoelämän edustajat, on mielenkiintoista havaita, että heidän edustajansa Elinkeinoelämän Valtuuskunnassa lähtivät luokkakonfliktin analyysistä, kun taas SAK lähti luokkakompromissin ajatuksesta, jota ohjasi käsitys korporatismiin eduista työväenluokalle.

Korporatismi vahvistui 1970-kuvun aikana ja silloin SAK lujitti kompuroinnistaan huolimatta asemansa osana korporatistista järjestelmää. Kompurointi johtui suurelta osin SAK:n poliittisesta jakautuneisuudesta, kun ay-sosialidemokraatit olivat osa

korporatistista järjestelmää ja kansandemokratit sen ulkolaidalla. Lama ja työväenpuolueiden yhteinen hallitustaival alkoi sitten muuttaa tilannetta 1970-luvun loppupuoliskolta lähtien. Siirtyminen kilpailukykykorporatismiin alkoi vuoden 1977 elvytyksestä ja Korpilammen kokouksesta. Vuosikymmenen loppu pitää nähdä lähtökohtana SAK:n sopeutumiselle globalisoituvaan, finanssikapitalismin hallitsemaan yhteiskuntajärjestykseen.

Korporatistinen konteksti tämän päivän työmarkkinoiden tutkimuksessa olisi varmaan erilainen kuin 1970-luvulla. Koko ammattiyhdistysliikkeen kannalta on tärkeä esittää lisää kysymyksiä kuten, onko ay-liike edelleen osa korporatistista valtarakennetta, pystyykö ay-liike edistämään jäsentensä hyvinvointia korporatistista rakennetta hyväksikäyttäen, vai onko se enää ylipäättään mahdollista.

KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO

KUVIOT:

Kuvio 1: Koko kansantalouden säästämisaste 1948–1990, s. 60

Kuvio 2: Investointiaste, s 61

Kuvio 3: Palkansaajien ansio- ja reaaliansioindeksin vuosimuutokset 1950 – 2005, s. 81

Kuvio 4: Ansiotasoindeksi 1965–2003, s. 83

Kuvio 5: Työtaistelujen lukumäärä 1907–2006, s. 127

Kuvio 6: Työtaisteluissa menetetyt työpäivät 1960–2006, s.127

Kuvio 7: Keskimääräinen inflaatio 1861–2006 , s. 166

Kuvio 8: Työttömät 1959–2006, s.209

TAULUKOT:

1. Työmarkkinaratkaisut 1969 – 1978, s. 160

2. Työväenpuolueiden osallistuminen hallitukseen 1966 – 1982, s. 183

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Eduskunta, veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto

- Alenius, Ele 5.7. ja 10.7.1990, haastattelija Jorma Kallenautio
- Kivistö, Kalevi 11.9.2002, haastattelija Jorma Kallenautio
- Saarinen, Aarne 2.9. ja 14.11.1989, haastattelija Tuomo Olkkonen
- Saarto, Veikko 26.3.1991, haastattelija Jorma Kallenautio
- Sinisalo, Taisto 20.8.1990 haastattelija Jorma Kallenautio
- Sorsa, Kalevi 28,4, 19.5. ja 9.10.1997, haastattelija Jorma Kallenautio
- Sundqvist, Ulf 4.1. ja 7.1.2005, haastattelija Jorma Kallenautio
- Työläjärvi, Pirkko 7.8. ja 25.9.1998, haastattelija Juhani Mylly

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA)

- Johtaja Kahrin asiakirjat 1971–1984, lakkotukitoiminta
- Johtaja Kahrin asiakirjat 1975–78, yritysdemokratiatoiminnan kehittäminen
- STK:n johtokunnan pöytäkirjat 1970–78,
- STK:n hallituksen pöytäkirjat 1970–78

- Teollisuuden Keskusliitto TKL:n pöytäkirjat 1977
- STK:n 70-vuosijuhla-aineistot 1977

Kansallisarkisto (KA)

- EVA, historiaa 1973–78
- Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA 1974–83
- EVA, erittelemättömiä pöytäkirjoja 1975–83
- EVA, Päiviö Hetemäki 1975–76
- EVA, pöytäkirjat 1975–1978
- EVA, luottamuksellisia muistioita 1977–78
- Keijo Liinamaan kokoelma, muistivihkot 1971–1977
- SITRA, lama-aineisto

Kansan Arkisto

- SKP:n keskuskomitean pöytäkirjat 1975–78
- SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 1970–78
- SKP:n ay-jaoston pöytäkirjat 1970–77
- SAK:n kansandemokraattisen ryhmän pöytäkirjat 1970–78
- 1970-lukuseminaari 21.5.2005
- Arvo Aalto 1977
- Työtaistelut
- 1970-luku -aineisto

Työväen Arkisto (TA)

- SAK:n valtuuston pöytäkirjat 1971–1977
- SAK:n hallituksen pöytäkirjat 1971–78
- SAK:n hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat, 1977–78
- SAK:n sosialidemokraattisen ryhmän pöytäkirjat 1972–78
- SAK:n vuosikirjat 1972–1977
- SDP:n ay-jaosto 1970–78
- SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1974–77
- SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat, keskustelumuistio 1977
- SDP:n puolueneuvoston pöytäkirjat 1977
- SDP:n Sosialidemokratian suunta -ohjelman arviointia 1977
- Kalevi Sorsan arkisto 1975 ja 1977
- SDP:n ohjelmia 1975–86
- Sorsa-Bibliografia 1974–1978

- SDP:n puoluekokouksien pöytäkirjat 1969, 1972, 1975 ja 1978

Valtakunnansovittelijan Arkisto (VSA)

- Pohjoismaiset sovittelijain kokoukset 1939–71 ja 1971–85
- Työriitojen sovittelu 1920–73

LEHDISTÖ

- Helsingin Sanomat
- Hufvudstadsbladet
- Ilta-Sanomat
- Kansan Uutiset
- Kauppalehti
- Palkkatyöläinen
- Suomen Sosialidemokraatti
- Tiedonantaja
- Työnantaja

HENKILÖHAASTATTELUT

Haastattelut, Ritva Savtschenko

- Aalto, Arvo 7.9.2009
- Elomaa, Simo 29.3.2011
- Hentilä, Jorma 27.1.2011
- Ihalainen, Lauri 14.5.2013
- Kahri, Tapani 7.6.2012
- Kavonius, Mauri 11.3.2010
- Laakkonen, Risto 17.4.2010
- Sädevirta, Jukka 25.3.2010
- Vesa, Hannu 23.4.2010

KIRJALLISUUS

Aalto, Arvo 1998: *Elämäni miljoonat*. WSOY, Helsinki

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana 1982: *Yhdessä elämä turvalliseksi*: SAK. 1, SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliitto, SAK. Helsinki.

Alasilta-Hagman, Lea & Pitko, Sinikka 1984: *Naiset lakossa: laupeudentyöstä palkkataisteluun*. Tammi, Helsinki.

Alasuutari, Pertti 1996: *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Vastapaino. Tampere.

Alasuutari, Pertti 2004: *Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen*. *Yhteiskuntapolitiikka* 2004:1, s. 3–16. Stakes (THL), Helsinki.

Alasoini, Tuomo 1985: *Suomen lakot ekonomististen ja poliittis-organisatoristen lakkoteorioiden valossa*. *Lisensiaattitutkimus*, Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, Helsinki.

Anttila, Anu-Hanna & Suoranta, Anu (toim.) 2007: *Pärjäämisen ajan – horjuvat työt*. *Väki Voimakas* 20. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

Armingeon, Klaus 1997: *Swiss corporatism in comparative perspective*. *West European Politics*, 20:4, 164-179. Published online: 03 Dec 2007.

Baglioni, Guido 1987: *Constants and Variants in Political Exchange*, *Labour*, 1:3, 57–94.

Berger, Suzanne D. (ed.) 1981: *Organizing interest in Western Europe, pluralism, corporatism and the transformation of politics*. Cambridge University Press, New York.

Bergholm, Tapio 2005: *Sopimusyhteiskunnan synty I, Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon*. Suomen Ammattiyhdistysten keskusliitto 1944–1956. Ota-va, Helsinki.

Bergholm, Tapio 2007: Sopimussyhteiskunnan synty 2, Hajaannuksesta tulopoliittikkaan: SAK 1956–1969, Otava, Helsinki.

Bergholm, Tapio 2011: Työmarkkinanäkökulma vuoden 1971 metallilakkoon. Työväentutkimus vuosikirja 2011, 15–22. Työväenperinne ry, Helsinki.

Bergholm, Tapio 2012: Kohti tasa-arvoa: tulopoliitiikan aika 1, Suomen Ammattijärjestöjen Keskusjärjestö 1969–1977. Otava, Helsinki.

Bergholm, Tapio 2015: Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969. Hansaprint, Helsinki, PDF-versio: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152745/Tapio%20Bergholm%20Kaksoissidoksen%20synty.pdf?sequence=1>

Blåfield, Antti & Vuoristo, Pekka 1985: Kalevi Sorsan suuri rooli. Kirjayhtymä, Helsinki.

Bonsdorff, Johan 1986: Kun vanha vallattiin. Tammi, Helsinki.

Borg, Olavi 1980: Ay-vaikuttajat ja yhteiskunta. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia n:o 57/1980, Tampere.

Borg, Olavi & Pehkonen, Juhani 1982: Työnantajavaikuttajat ja yhteiskunta. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia n:o 68/1982, Tampere.

Borg, Olavi & Pehkonen, Juhani 1983: Yritysjohdajat ja yhteiskunta: STK:n ja LTK:n yritysjäsenten sosiaalinen rakenne ja työmarkkinapoliittiset käsitykset. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, tutkimuksia n:o 74/1983, Tampere.

Brenner, Robert 2006: The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005. Verso, London, New York.

Bruun, Niklas 1985: Tulopoliittiset sopimukset ja Työ. Oikeus 3/1985, s. 172–180. Oikeuspoliittinen yhdistys ry, Helsinki.

Calmfors, Lars & Driffill, John 1988: Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance. *Economic Policy*, Vol 3, No 6, April 1988, 14–61.

Calmfors, Lars (toim.) 1990: Wage Formation and Macroeconomic Policy in the Nordic Countries. SNS Förlag, Stockholm.

Candeias, Mario 2007: Handlungsfähigkeit durch Widerspruchorientierung: Kritik der Analysen von und Politik gegen Prekarisierung. Teoksessa Klautke, Roland & Ohrlein, Brigitte (Toim.) 2007: Prekarität - Neoliberalismus - Deregulierung. Kritischer Bewegungs Diskurs. VSA-Verlag. Hamburg.

Crouch, Colin 2011: The Strange Non-Death of Neoliberalism. Polity Press, Cambridge.

Dahrendorf, Ralf 1969: Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa. WSOY, Helsinki. Alkuperäisteos Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft. Enke 1957, Stuttgart.

Demokraattisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden kesäneuvokki 74 (1974): Osa 2: Valtionhallinnon demokratisoiminen. Kaarlo Tuorin työryhmä: Raportti korporatismiin historiasta ja nykypäivästä Suomessa. Demokraattisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden yhteisjärjestö ry, Helsinki. (moniste).

Demokratian rajat ja rakenteet 1977: tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta. Tasa-arvon ja demokratian tutkimus TANDEM. WSOY, Porvoo.

Eichengreen, Barry J. 2008: The European economy since 1945: coordinated capitalism and beyond. The Princeton economic history of the western world. Princeton University, New Jersey.

Elvytyksen linjat (1977): Talouspoliittinen konferenssi 5.– 6.9.1977. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.

Esping-Andersen, Gösta, Friedland Roger, Wright, Erik Olin 1976: Modes of Class Struggle and the Capitalist State. *Kapitalistate* 4/5, 186-220.

Fellman, Susanna & Lindholm Christian 1996: Tillväxt, omvandling och kris: Finlands ekonomi efter 1954. Söderström, Helsingfors.

García-Iglesias, Concepción & Kilponen, Juha 2006: Monetary Aspects of a Changing Economy. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava Jukka (toim.) (2006): The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Ginzburg, Carlo 1996: Johtolankoja: kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Helsinki.

Gerlich, Peter, 1992: A Farewell to Corporatism. *West European Politics*, 15:1, 132-146.

Glyn, Andrew 1992: Corporatism, Patterns of Employment, and Access to Consumption. Teoksessa Pekkarinen, Jukka & Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob (toim.) 1992: *Social Corporatism: a Superior Economic System?* Clarendon Press, Oxford.

Glyn, Andrew 2006: *Capitalism Unleashed: finance, globalization, and welfare.* Oxford University Press, Oxford.

Goldthorpe, John H. (toim.) 1984: *Order and Conflict in Contemporary Capitalism: Studies in the Political Economy of Western European Nations.* Clarendon Press, Oxford.

Gramsci, Antonio 1982: *Vankilavihkot, valikoima 2.* Kansankulttuuri Oy, Helsinki. (Toim. Mikael Böök; suom. Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio). *Alkuperäisteos : Quaderni del carcere, kokoelmasta Lettere dal carcere 1926--1937.*

Haataja, Lauri (et.al) 1976: *Suomen työväenliikkeen historia.* Työväen Sivistysliitto ry, Helsinki ja Kansan Voima Oy, Joensuu.

Hagfors, Kari (toim.) 1976: *Tulopolitiikka.* Taloustasku, 6. Taloustieto ry, Helsinki.

Harvey, David 2005: *A brief History of Neoliberalism,* Oxford University Press, Oxford.

Harvey, David 2006: *Spaces of Global Capitalism. Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. Verso, London. First published as *Spaces of neo-liberalism* by Franz Steiner Verlag, 2005.

Hautala, Arvo 1977: *Kehuttiin lakkokenraaliksi*. Tammi, Helsinki.

Heikkilä, Antti 1971: *Kokemuksia lakkoliikehinnästä vuosilta 1968 – 70*. Teoksessa Hynynen, Pertti (toim.): *Lakko. Huutomerkki-sarja*, Tammi, Helsinki.

Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo 2010: *Hyvinvoinnin turvaaja, Valtiovarainministeriön historia 3*. Edita, Helsinki.

Heiskanen, Ilkka 1977: *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen: Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960 ja 1970-luvuilla*. Yleisen valtio-opin laitos. Tutkimuksia, sarja C (Deta 31). Helsingin yliopisto, Helsinki.

Helander, Voitto 1977: *Korporatismi, traditiosta, esiintymisestä ja ilmiöllistä tulkinnoista*. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, valtiopillisiä tutkimuksia No. 35 RESPO 7/1977, Turku.

Helelä, Timo & Paunio, Jouko 1967: *Memorandum on incomes Policy*. Suomen pankin taloustieteellinen tutkimuslaitos. Sarja D, Monistettuja tutkimuksia 17, Helsinki.

Hemmilä, Pirkko 1981: *Sukupuolten väliset palkkaerot Suomen teollisuudessa vuosina 1936–1978*. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, tutkimuksia 7, Helsinki

Hentilä, Marjaliisa 2013: *Sovittelija, Matti Paasivuori 1866–1937*. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, Työväen Arkisto julkaisu 6, Hansaprint, Helsinki.

Hetemäki, Päiviö 1976: *Työmarkkinajärjestöt ja julkinen valta*. Teoksessa Hagfors, Kari (toim.) *Tulopolitiikka*. Taloustieto ry. Sarja: Taloustasku 6, Helsinki.

Hetemäki, Päiviö 1979: *Itse asiassa kuultuna*. WSOY, Porvoo. [TV-ohjelma. Nauhoitus 27.4.1978, ensiesitys 19.9.1978. Haastattelijat: Pekka Holopainen ja Leo Lehdistö ; haastattelusta tekstin viimeistellyt Leo Eklin-Kalervo].

Hetemäki, Päiviö & Tuomainen, Eero 1979: Entä nyt, Suomi? Tammi, Helsinki.

Hirsch, Joachim 1991: From the Fordist to the Post-Fordist State. In Jessop, Bob, Kastendiek, Hans, Nielsen Klaus, Pedersen, Ove K. 1991: The Politics of Flexibility, Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia. Edward Elgar Publishing Limited, Hants.

Hjerppe, Riitta & Jalava, Jukka 2006: Economic Growth and Structural Change, a Century and a Half of Catching-up. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava Jukka (toim.): The Road to Prosperity: An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1076, Helsinki.

Hulkko, Kustaa (toim.) 2004: Pihalla kuin lumiukko: pankkivaltuuston keskusteluja rahapolitiikasta ja pankkikriisistä. Edita, Helsinki.

Hyman, Richard 1972: Strikes. Fontana/Collins, London.

Hyman, Richard 1993: Strikes and occupational change. Teoksessa Kettunen, Pauli (toim.) Strike and Social Change. (Turun maakuntamuseon monisteita, 7) Turku Provincial Museum, Turku.

Hynynen, Pertti (toim.) 1971: Lakko. Tammi, Huutomerkki-sarja, Helsinki

Hyrkkänen, Markku 2002: Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.

Hytönen, Kirsi-Maria & Koskinen-Koivisto, Eerika 2011: Työtä tekee mies, nainen. Väki voimakas no 24, Työväen Historian ja Perinteen Seura, Helsinki.

Hämäläinen, Niilo 1975a: Linjojen välissä. Kirjayhtymä, Helsinki.

Hämäläinen, Niilo 1975b: Työtätekevän asialla: Reunamerkintöjä Pertti Klemolan kirjaan Kenen asialla SAK? Otava, Helsinki.

Hästö, Stig H. 1987: Vuodet kertyvät, pilvet haihtuvat: omaelämäkerrallista tarinaa ja mietteitä seitsemältä vuosikymmeneltä. WSOY, Porvoo.

Hölttä, Kalevi 2012: Toimintaoikeudet ja työtaisteluvapaus: valtiosääntöoikeudellinen tutkimus poliittisista perusoikeuksista ja työtaisteluvapaudesta perusoikeute-

na. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:0 307. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Ihalainen, Maunu 2007: Punaisella viivalla. Renkinä työväenliikkeessä II. Kellastupa Oy, Vantaa

Ilmonen, Kaj 1993: Kestävyysskoe: kirjoituksia 90-luvun Suomesta. Vastapaino, Tampere.

Jakobson Max 1992: Vallanvaihto: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1973–1995. Otava, Helsinki.

Jansson, Jan-Magnus 1993: Hajaannuksesta yhteistoimintaan, suomalaisen parlamentarismien vaihteita. Gaudeamus, Helsinki.

Jensen-Eriksen, Niklas 2008: Metsäteollisuus, markkinat ja valtio 1973–1995. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) Metsäteollisuuden maa. 5, Kriisi ja kumous: metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1055:5. SKS, Helsinki.

Jessop, Bob 1983: The Capitalist State, Marxist Theories and Methods. Martin Robertson, Oxford.

Jessop, Bob 2008: State Power, a Strategic-Relational Approach. Polity Press, Cambridge.

Julkunen, Raija 1987: Työprosessi ja pitkät aallot: työn uusien organisaatiomuotojen synty ja yleistyminen. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia, 47. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Raija & Rantalaiho, Liisa 1993: Women on strike - nonexistent or silenced? Teoksessa Kettunen, Pauli (toim.) Strike and Social Change. Turun maakuntamuseon monisteita, 7. Turku Provincial Museum, Turku.

Junka, Teuvo 1981: Suurten teollisuusyritysten kassavirrat ja toimintasopeutus vuosina 1974–1980. Erillisselvitys. Taloudellinen Suunnittelukeskus, Helsinki.

Jäntti, Markus 2006: Income Distribution in the 20th Century. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava Jukka (toim.) 2006: The Road to Prosperity: An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1076, SKS, Helsinki.

Jäntti, Markus & Saari Juho & Vartiainen, Juhana 2006: Growth and Equity in Finland. Discussion Paper No. 2006/06. United Nations University – WIDER, Helsinki. Julkaistu myös verkkojulkaisuna:

http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2006/en_GB/dp2006-06/_files/78091768291919434/default/dp2006-06.pdf
(Tarkistettu 20.12.2012)

Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka & Sänkiaho, Tanja 2005: Taitavien käsien liitto: Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto Teva 1970–2004. Kemianliitto, Helsinki.

Kahri, Tapani 2001: Viheltääkö pilli?: työmarkkinamiehen muistelmat. Otava, Helsinki.

Kalela, Jorma 1986: Näkökulmia tulevaisuuteen: Paperiliiton historia 1944–1986. Paperiliitto, Helsinki.

Kalela, Jorma 1990: Ammattiyhdistysliike - järjestäytyneitä markkinavoimia vai osa uutta vasemmistoa. Teoksessa Risto Kolanen & Kalevi Suomela (toim.) Uusi Eurooppa - haaste vasemmistolle. Tammi, Helsinki.

Kalela, Jorma 2000: Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki.

Kallinen, Yrjö, Koivisto, Juha, Lahikainen, Lauri, & Ronkainen, Antti 2011: Kursi kohti konkurssia: taluskriisin syyt ja seuraukset. Vastapaino, Tampere.

Katsaus työehtosopimustoimintaan ja työehtosopimuspoliittinen ohjelma. Hyväksytty SAK:n XI edustajakokouksessa 17.–20.06.1976. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK r.y. Gummerus, Jyväskylä.

Katzenstein, Peter J. 1977: Conclusion: domestic structures and strategies of foreign economic policy. International Organization, 31, 879-920.

Katzenstein, Peter J. 1985: *Small States in World Markets, Industrial Policy in Europe*. Cornell University Press, New York.

Kauppinen, Timo, Alasoini, Tuomo 3/1985: *työelämän suhteet, aikasarjoja 1907–84. Työelämän suhteiden neuvottelukunta, Helsinki.*

Kauppinen, Timo, Alasoini, Tuomo 1985a: *Telakoilla puhuttua: laivanrakentajat kertovat työstään ja työriidoistaan. Työelämän suhteiden neuvottelukunta, 1985/2, Helsinki.*

Kauppinen, Timo, Alasoini, Tuomo 1985b: *Työelämän suhteet: aikasarjoja 1907–84. Työelämän suhteiden neuvottelukunta, 1985/3, Helsinki.*

Kauppinen, Timo 1990: *Maamme työtaistelut kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Sadan vuoden työtaistelut: työtaistelutietoja vuosilta 1890–1989. Tilastokeskus, SVT, Työmarkkinat 1990:22, Helsinki.*

Kauppinen, Timo 2005: *Suomen työmarkkinamalli. WSOY, Helsinki.*

Kekkonen, Urho 1952: *Onko maallamme malttia vaurastua? Otava, Helsinki*

Keränen, Seppo 2010: *Ehdollinen demokratia, Urho Kekkonen ja työmarkkinapolitiikka. Turun yliopisto - University of Turku, Satakunnan Painotuote, Kokemäki.*

Keskinen, Tuomas 1978: *Aika sotia - aika sopia: Väinö Leskinen 1917–1972. Tammi, Helsinki.*

Ketola, Eino 2007: *Suomen Metallityöväen Liitto 1961–1983. Otava, Helsinki.*

Kettunen, Pauli 1986: *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia tutkimuksia 138, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.*

Kettunen, Pauli 1993: *(toim.) Strike and Social Change. Turun maakuntamuseon monisteita 7. Turku Provinkial Museum, Turku.*

Kettunen, Pauli 2006b: *The Tension between the Social and the Economic - a Historical Perspective on a Welfare State. Teoksessa Ojala, Jari & Eloranta, Jari &*

Jalava, Jukka (toim.) The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1076, Helsinki.

Kettunen, Pauli 2006c: Kirkuvan harmaa vuosikymmen.

http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2006/a_kirkuvan.htm

(tarkistettu 13.11.2012)

Kettunen, Pauli 2008: Globalisaatio ja kansallinen me, kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino. Tampere.

Kevätsalo, Kimmo 1981: Lakko: Tosiasioita, näkökuomia, kokemuksia. Kansan sivistystyön liitto (Yhteistyö), Helsinki.

Kiander, Jaakko 2008: Tulopolitiikka sosiaalisen pääoman rakentajana suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Kiander, Jaakko & Sauramo, Pekka & Tanninen, Hannu, Suomalainen tulopolitiikka, poliittinen vaihdanta ja sosiaalinen pääoma. Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportteja 13, Helsinki.

Kiander, Jaakko & Sauramo, Pekka & Tanninen, Hannu 2008: Suomalainen tulopolitiikka, poliittinen vaihdanta ja sosiaalinen pääoma. Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportteja 13, Helsinki.

Kiander, Jaakko & Sauramo, Pekka & Tanninen, Hannu 2009: The Finnish incomes policy as corporatist political exchange: development of social capital and the social wage. Palkansaajien Tutkimuslaitos, työpapereita 256, Helsinki.

Kirjonen, Juhani 2010: Ulos rautahäkistä. Metelin historia. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES. Jyväskylä.

Klautke, Roland & Oehrlein, Brigitte (toim.) 2007: Prekarität - Neoliberalismus - Deregulierung. Kritischer Bewegungs Diskurs. Kritischer Bewegungsdiskurs. VSA-Verlag, Hamburg.

Klemola, Pertti 1975: Kenen asialla SAK? Otava, Helsinki.

Kohtanen, Jukka 1988: Työtaistelut 12 maassa vuosina 1958–1985: tilastovertailun ongelmia. Työelämän suhteiden neuvottelukunta, Työpoliittinen katsaus 10/1988, Helsinki.

Kohtanen, Jukka & Kauppinen, Timo 1989a: Työtaistelut Suomessa vuosina 1971–1984. Helsinki, Työelämän suhteiden neuvottelukunta 3/1988, Helsinki.

Kohtanen, Jukka & Kauppinen Timo 1989b: Työtaistelut ja neuvottelusuhteet paperiteollisuudessa vuosina 1971–1984. Työelämän suhteiden neuvottelukunta 2/1989, Helsinki.

Koivisto, Jukka 2006: Päiviö Hetemäki, Sovinnontekijä. Edita (Edita Prima), Helsinki.

Koivisto, Mauno 1997: Liikkeen suunta. Kirjayhtymä. Helsinki

Kolanen, Risto, Suomela, Kalevi (toim.) 1990: Uusi Eurooppa - haaste vasemmistolle. Tammi, Helsinki.

Korkeaaja, Jenni 2009: Punainen metalli. Kommunistit ja kansandemokraatit Suomen Metallityöväen Liitossa vuosina 1899–1983. Metallin Vasemmisto, Helsinki.

Korpi, Walter 1978: Arbetarklassen i välfärdskapitalismen: arbete, fackförening och politik i Sverige. Prisma, Stockholm.

Korpinen, Pekka 1988: Talouspoliittisia avauksia. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Kosonen, Pekka 1979: Suomalainen kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa. Love Kirjat, Helsinki.

Kosonen, Pekka 1991: Flexibilization and the Alternatives of the Nordic Welfare States. In Jessop, Bob, Kastendiek, Hans, Nielsen Klaus, Pedersen, Ove K. 1991: The Politics of Flexibility, Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia. Edward Elgar Publishing Limited, Hants.

Kouvonen, Seppo 1974: Taloudelliseen suhdannevaihteluun liittyvän voimatasapainon ja suhteellisen vaihtelun vaikutus teollisuuden työtaisteluihin. Sosiologian pro gradu - tutkielma, Turun yliopisto.

Kuhn, Thomas S 1994: Tieteellisten vallankumousten rakenne (Suomentanut Kimmo Pietiläinen). Art House, Helsinki. Alkuperäisteos: The Structure of Scientific Revolutions, 1962. University of Chicago Press, Chicago.

Kuisma, Markku 2004: Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kuisma, Markku 2009: Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000. Siltala, Helsinki.

Kujala, Antti 2006: Paperiliiton historia 1906–2005: paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Paperiliitto, Helsinki.

Kujala, Antti 2008: Työmarkkinapolitiikan murros: Paperiliiton erityisasemasta konsernien työehtosopimuspolitiikkaan. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) Kriisi ja kumous: metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008, Metsäteollisuuden maa 5, s. 261–303. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kujala, Antti 2013: Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956-1971. Tammi, Helsinki.

Kunkel, Christoph & Pontusson, Jonas 1998: Corporatism versus social democracy: Divergent fortunes of the Austrian and Swedish labour movements. *New European Politics*, 21:2, 1-31. Published online: 03 Dec 2007.

Kurlansky, Mark 2005: 1968, de gränslösa drömmarnas år. Käännös Fredrik Sjögren. Ordfront, Stockholm. (Alkuperäisteos 1968: The year that rocket the world. Jonathan Cape, 2004, London.)

Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha 2012: Suomen Pankki 200 vuotta II, Parlamentin Pankki. Otava, Helsinki.

Kyntäjä, Timo 1993: Tulopoliitikka Suomessa: tulopoliittinen diskurssi ja institutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Gaudeamus, Helsinki.

Kärri, Ilkka 2012: Yritysdemokratia vai yhteistoiminta? kamppailu työelämän demokratisoinnin käsitteistä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa. Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. PDF-versio:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37806/Yritysdemokratia%20vai%20yhteistoiminta.pdf?sequence=2>

Laatunen, Timo 1976: Tulopolitiikan tulevaisuus. Teoksessa Hagfors, Kari (toim.): Tulopolitiikka. Taloustasku 6, Taloustieto, Helsinki.

Lange, Peter 1984: Unions, Workers, and Wage Regulation: the Rational Bases of Consent. Teoksessa Goldthorpe, John H.: Order and Conflict in Contemporary Capitalism. Clarendon Press, Oxford.

Lausti Tapani & Bärlund, Kaj 1971: Palkat paketissa: Työväenliike tulopolitiikan kourissa. Weilin+Göös, Helsinki.

Lehmbruch, Gerhard 1977: Liberal Corporatism and Party Government. Comparative Political Studies, Vol 10 No1, April, 91–126
<http://cps.sagepub.com/content/10/1/91.full.pdf+html>

Lewin, Leif 1994: The rise and decline of corporatism: The case of Sweden. European Journal of Political Research 26: 59-79.

Lijphart, Arend 1999: Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. Yale University Press, New Haven and London.

Lilja, Kari 1983: Workers' workplace organisations: their conceptual identification, historically specific conditions and manifestations. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis, Series A:39. Helsinki School of Economics, Helsinki.

Lindblom, Seppo 2009: Manun matkassa. Otava, Helsinki.

Lipponen, Paavo 2009: Muistelmat 1. WSOY, Helsinki.

Mandel, Ernest 1971: Ovatko ammattiliitot sopeutuneet järjestelmään. Teoksessa: Hynynen, Pertti (toim.) Lakko. Huutomerkki-sarja. Tammi, Helsinki.

Mannermaa, Kauko 2007: Ohjailusta kilpailuun: Suomen hallitusten kasvu- ja rakennepolitiikka vuosina 1962–1999. VATT-tutkimuksia, 0788-5008; 134. Verkkojulkaisuna (ISBN 978-951-712-5, PDF). Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, Helsinki.

Mansner, Markku 1990: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1956–1982. Teollisuuden Kustannus Oy, Helsinki.

Mansner, Markku 2005: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1980–1992. Elinkeinoelämän Keskusliitto EK, Helsinki.

Marjanen, Reijo 2002: Palkkaratkaisujen sisältö ja toteutuminen tulopolitiikan aikakaudella. Taloustieto Oy, Helsinki.

Matero, Eero 2012: Breznevien opissa. Muistelmia Moskovan puoluekoulusta. Myllylahti, Espoo.

Mattila, Aarne 1992: Työriitojen sovittelun historia. Työpoliittinen tutkimus no 27, Työministeriö, Helsinki.

Mattila, Aarne 1993: Industrial conflicts and their mediation in the Finnish labour market from the 1800's to the 1980's. Teoksessa Kettunen Pauli (toim.) Strike and Social Change. Turku Provincial Museum, Turun maakuntamuseon monisteita 7, Turku.

McNally, David 2011: Finanssisektorin epävakaus ja globaali ylikasautuminen: alustava analyysi nykyisestä suuresta lamasta. Alkuperäisteos: From Financial Crisis to World-Slump: Accumulation, Financialisation, and the Global Slowdown. Teoksessa Kallinen, Yrjö, Koivisto, Juha, Lahikainen, Lauri, & Ronkainen, Antti 2011: Kurssi kohti konkurssia: talouskriisin syyt ja seuraukset. Vastapaino, Tampere.

Meinander, Henrik 1999: Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Alkuperäisteos Finlands historia, del 4. Suomennos Paula Autio. Schildts, Espoo.

Miller, Peter & Rose, Nikolas 2010: Miten meitä hallitaan. Vastapaino Tampere. Alkuperäisteos Governing the present: administering economic, social and personal life. Suomentanut Risto Suikkanen. Oxford : Polity, 2008.

Muiluvuori, Jukka 2000: Akava 1950–2000: oma ja yhteinen etu. Akava, Helsinki.

Müller-Jentsch, Walther 1986: Labour Conflicts and Class Struggles. In Jacobi, Otto, Jessop, Bob, Kastendiek, Hans, Regini, Mario, Technological Change, Rationalisation and Industrial Relations. Croom Helm, Kent.

Myllymäki, Arvo 1979: Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet: Julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975. Finnpublishers, Tampere.

Myllymäki, Arvo 1982: Elvytys, etujärjestöt ja valtion rooli. Julkisoikeudellinen tutkimus vuosien 1977–1979 elvytyspolitiikasta ja sen vaikutuksesta talousjärjestelmämme toimintakykyyn sekä valtion rooliin. Julkisoikeuden julkaisusarja A 1/1982, Tampereen yliopisto, Tampere.

Nieminen, Ari (1990): Elinkeinoelämän valtuuskunta. Vallan analyysia. Sosiologian pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Nieminen, Ari 2000: Finnish Employer Confederations - Streamlining inner Organization and Regulating National Capitalism. A Manuscript for NOAR project (Nordisk Arbejderorganisering I Europa) to be published by the Nordic Council of Ministers in 2000. Käsikirjoitus julkaistu teoksessa Arbejdsgivere I Norden: en sociologisk analyse af arbejdsgiverorganiseringen I Norge, Sverige, Finland og Danmark. Nordisk Ministerråd, 2000, København.

Näin on käynyt 2007, 2003. Julkaisijat Elinkeinoelämän keskusliitto EK ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK
http://sakproduction.s3.amazonaws.com/materialsnainonkaynyt_4f14.pdf

Offe, Claus 1981: The attribution of public status to interest groups: observations on the West German case. In Berger, Suzanne D. (ed.) 1981: Organizing interest in Western Europe, pluralism, corporatism and the transformation of politics. Cambridge University Press, New York.

Offe, Claus & Wiesenthal, Helmut 1980: Two Logics of Collective Action: Theoretical Notes on Social Class and Organizational Form. Teoksessa Zeitlin, Maurice (toim.): Political Power and Social Theory: A Research Annual, Volume 1, 1980, 67–115. Jai Press, Greenwich.

Oinonen, Teemu 1980: "Me emme pyydä, me vaadimme". Suomen Elintarviketyöläisten Liitto 1905–1980. Yhteistyö, Helsinki.

Ojala, Jari & Eloranta, Jari & Jalava Jukka (toim.) 2006: The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Okkonen, Ville 2012: Vasemmiston yhtenäisyyskehitys ja enemmistöparlamentarismien paine elinkeinoelämän poliittisen aktivoitumisen taustana 1970-luvulla. Työväentutkimus, vuosikirja 2012. Työväenperinne - Arbetartradition ry, Helsinki.

Orasmaa, Pekka & Kröger, Tarja (toim.) 2004: Juhlajulkaisu Kari Pekka Tiitinen 1944, 28/12, 2004. Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 2003–2004. Yliopistopaino, Helsinki.

Paasio, Rafael 1980: Kun aika on Kypsä. (Toimittanut Heikki Kymäläinen). Tammi, Helsinki.

Palanko-Laaka, Kirsti 1989: Työehtosopimuslain muutosten merkitys palkansaajapuolelle. Teoksessa Tiitinen, Kari-Pekka (toim.) 1989: Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 1989, 33–41. Yliopistopaino, Helsinki.

Palanko-Laaka, Kirsti 1993: korporaatiot lainlaatijoina. Oikeus 1998:3. 298–303.

Palanko-Laaka, Kirsti 2004: Miten tultiin kolmikantaan. Teoksessa Orasmaa, Pekka & Kröger, Tarja (toim.) 2004: Juhlajulkaisu Kari Pekka Tiitinen 1944, 28/12, 2004. Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 2003–2004, 175–187. Yliopistopaino, Helsinki.

Paloheimo, Heikki 1984: Pluralism, Corporatism and the Distributive Conflict in Developed Capitalist Countries. Scandinavian Political Studies, Bind 7 (New Series) 1, 17–38.

Panitch, Leo 1977: The Development of Corporatism in Liberal Democracies. Comparative Political Sociology, Vol.10, No.1, April, 61–90.

<http://cps.sagepub.com/content/10/1/61>.

Panitch, Leo 1980: Recent Theorization of Corporatism: reflections on a Growth Industry. British Journal of Sociology, Vol. 31, No.2, June, 159–187.

Parikka, Raimo 1988: Nelikierre: Työn ja ammattiyhdistystoiminnan historiaa Kaapelitehtaalla 1912–1988. Raimo Parikka, Helsinki.

Parkkinen, Kauko 1981: Näin tehdään tuhopolitiikkaa eli Suomi-neito työmarkkinamafian pakkosyleilyssä. Librum, Helsinki.

Paunio, Jouko 1977: Talouden häiriöt ja politiikan paineet. helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita, 0356–8393; nr 44. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Pekkarinen, Jukka & Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob (toim.) 1992: Social Corporatism: a Superior Economic System? Sarja: Studies in development economics. Clarendon, Oxford.

Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana 1993: Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY, Porvoo.

Pitkänen, Ritva & Sauramo, Pekka 2005: Pääoman lähtö: suomalaisten yritysten kansainvälistyminen ja tulopolitiikka. Tutkimuksia 98, Palkansaajien tutkimuslaitos, Helsinki.

Pohjola, Matti 1992: Corporatism and Wage Bargaining. Teoksessa Pekkarinen, Jukka & Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob (toim.): Social Corporatism: a Superior Economic System? Sarja: Studies in development economics. Clarendon, Oxford.

Pohjola, Matti 1996: Tehoton pääoma: uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. WSOY, Helsinki.

Puoskari, Pentti 1992: Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot: teorian rekonstruktio ja elvytyksen taloudellispoliittinen anatomia. VATT - tutkimuksia 8. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

Putnam, Robert D. 1976: The Comparative Study of Political Elites. Contemporary comparative politics serie. Prentice Hall, New Jersey.

Rainio-Niemi, Johanna 2008: Small State Cultures of Consensus. State Traditions and Consensus Seeking in the Neo-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland. Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.

Rehn, Olli 1996: Corporatism and Industrial Competitiveness in small European States: Austria, Finland and Sweden 1945-95. University of Oxford, Hilary Term.

Reini, Jorma, toim. Pietiäinen Jukka-Pekka 1996: Pispalasta Bulevardille. Edita, Helsinki.

Rentola, Kimmo 1999: Supo, kommunistit ja KGB. Teoksessa Simola, Matti & Sirvio, Tuulia: Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta. Gummerus, Helsinki.

Rentola, Kimmo 2005: Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava, Helsinki.

Rothstein, Bo 1987: Corporatism and Reformism: the Social Democratic Institutionalization of Class Conflict. Department of Government, University of Uppsala, English Series, Report No 5.

Rothstein, Bo 1988: State and Capital in Sweden. The importance of corporatist arrangements. The Study of Power and Democracy in Sweden. English Series, Report No. 18.

Rothstein, Bo 2005: Social Traps and the Problem of Trust. The University Press, Cambridge.

Rowthorn, Bob 1992: Corporatism and Labour Market Performance. Teoksessa Pekkarinen, Jukka & Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob (toim.) Social Corporatism: a Superior Economic System? Sarjassa Studies in development economics. Clarendon, Oxford.

Ruostetsaari, Ilkka 1992: Vallan ytimessä: tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Gaudeamus, Helsinki.

Röttger, Bernd 2007: Erneuerung aus dem Zentrum der Krise. Die Wiederkehr lokaler Arbeiterbewegungen und die Perspektiven gewerkschaftlicher Betriebs- und Tarifpolitik. Teoksessa: Klautke, Roland & Oehrlein, Brigitte (toim.) 2007: Prekarität - Neoliberalismus - Deregulierung. Beiträge des "Kritischen Bewegungsdiskurses". VSA-Verlag, Hamburg.

Saari, Juho 2010: Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana. *Yhteiskuntapolitiikka* 5 /2010, 469–487. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Sadan vuoden työtaistelut (1990): Sadan vuoden työtaistelut: työtaistelutietoja vuosilta 1890-1989. *Arbetskonflikter 1890–1989*. Tilastokeskus, Työmarkkinat 1990 / 92. Helsinki.

SAK:n periaateohjelma, hyväksytty SAK:n X edustajakokouksessa 29.06.–02.07.1971.

Salminen, Ari & Mäntysalo, Venla 2013: Epäeettisestä tuomittavaan: korruptio ja hyvä veli -verkostot Suomessa. Vaasan yliopiston julkaisuja, selvityksiä ja raportteja 182. www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-429-2.pdf.

Sanan voimalla (2003): Sanan voimalla: Johannes Kaarlonpoika Koroma 60 - vuotias 16. maaliskuuta 2003. Teollisuuden ja työnantajain Keskusliitto, Helsinki.

Sandberg, Timo 2011: Telakka: Helsingin Hietalahden telakan ja Hietalahden telakkatyöväen ammattiosaston historia. *Hietalahden telakkatyöväen ammattiosasto* nro 41, Helsinki.

Sata vuotta, tuhat taistelua 2005: Suomen Elintarviketyöläisten Liiton 100–vuotisjuhlakirja. Uljas, Risto (toim.) Gummerus, Jyväskylä.

Sauramo, Pekka 2002 (toim.): Kriisistä nousuun: miten kävi kansalaisille? Palkansaajien tutkimuslaitos, Helsinki.

Sauramo, Pekka 2004: Palkanormit suomalaisessa tulopolitiikassa: valikoiva katsaus. Palkansaajien tutkimuslaitos, työpapereita. Helsinki.

Sauramo, Pekka 2011: Mikä on tehnyt suomalaisesta tulopolitiikasta erityisen? *Talous ja yhteiskunta* 4/2011, Palkansaajien Tutkimuslaitos, Helsinki.

Savola, Matti 1968: Lakko työelämän ristiriitana: tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista. WSOY, Helsinki.

Savtschenko, Ritva 2011: Naiset barrikadeilla. Pohdintoja naisten lakkoliikkeistä. Teoksessa Hytönen, Kirsi-Maria & Koskinen-Koivisto, Eerika 2011: Työtä tekee mies, nainen. Väki voimakas no 24, Työväen Historian ja Perinteen Seura, Helsinki.

Schmitter, Philippe C. 1977: Models of Interest Intermediation and Models of Societal Change in Western Europe. *Comparative Political Studies* 10: 7 – 38. <http://cps.sagepub.com/content/10/1/7> (Tarkistettu 10.12.2012).

Schmitter, Philippe C. 1979: Still the Century of Corporatism? Teoksessa Schmitter Philippe C. & Lehbruch Gerhard (toim.) Trends toward Corporatist Intermediation. *Contemporary Political Sociology Volume 1*, Sage Publications, London-Beverly Hills.

Schmitter, Philippe C & Lehbruch, Gerhard (toim.) 1979: Trends toward Corporatist Intermediation. *Contemporary Political Sociology, Volume 1*, Sage Publications, second printing, London-Beverly Hills.

Sejersted, Francis 2005: Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet. (Kääntäjät Lars Andersson & Per Lennart Månsson.) Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

Sennett, Richard 2007: Uuden kapitalismin kulttuuri. (The culture of the new capitalism, suomentanut Kaisa Koskinen.) Vastapaino, Tampere.

Siaroff, Alan 1999: Corporatism in 24 Industrial Democracies: Meaning and Measurement. *European Journal of Political Research* Vol 36, Issue 2, 175-205.

Sieppinen, Jukka 2008: Kalevi Sorsa, SDP:n vallan vakauttaja. Edita, Helsinki.

Silver, Beverly J. 2003: Forces of Labor: Workers' Movements and Globalization since 1870. Sarja: Cambridge Studies in Comparative Politics. Cambridge University Press. Cambridge.

Simola, Matti & Sirviö, Tuula 1999: Isänmaan puolesta: Suojelupoliisi 50 vuotta. Gummerus, Jyväskylä.

Smolander, Jyrki 2001: Integratiivinen nationalismi - porvarillisen Suomen hyvinvointi-ideologia toisen maailmansodan jälkeen. Ennen ja Nyt: Historian Tietosanomata, 4/2001. Historiallinen yhdistys, Helsinki.

www.ennenjanyt.net/4-01/smolander.htm (tarkistettu 21.12.2012)

Sorsa, Kalevi 1983: Sopimusyhteiskunta: taustoja ja tulevaisuutta. Eripainos teoksesta Tarkka, Jukka 1983 (toim.): Max Jakobson: kansainvälinen Suomalainen: juhlakirja Max Jakobsonin täyttässä 60 vuotta 30.9.1983. s 153–170. Otava, Helsinki.

Sorsa, Kalevi 1998: Sisäänajo: politiikan kuvioita 1969–72. Otava, Helsinki.

Sorsa, Kalevi 2003: Kansankoti ja punamulta: politiikan kuvioita 1972–76. Otava, Helsinki.

Stolz-Willig, Brigitte (toim.) 2001: Arbeit & Demokratie, Solidaritätspotenziale im flexibilisierten Kapitalismus. VSA-Verlag, Hampurg.

Sundqvist, Ulf 2000: Kärpäsjahti. WSOY, Helsinki.

Suomi, Juhani 2000: Umpeutuva latu: Urho Kekkosen 1976–1981. Otava, Helsinki.

Suomi, Juhani (toim.) 2004: Urho Kekkosen päiväkirjat 4, 1975–81. Otava, Helsinki

Suoniemi, Ilpo 1998: Tuloissa ja kulutuksessa mitatun eriarvoisuuden kehitys Suomessa 1971–1994. Tutkimuksia 1236–7176; 70.Palkansaajien tutkimuslaitos, Helsinki.

Taimio, Heikki (toim.) 2007: Talouskasvun hedelmät - kuka sai ja kuka jäi ilman? Työväen Sivistysliitto, Helsinki.

Talousneuvoston tulopoliittisen tutkimusryhmän mietintö 1966, Helsinki.

Talousneuvoston mietintö tulopoliittikan kehittämistä. Komiteamietintö 1967:B1, Helsinki

Tanninen, Hannu (2004): Sosiaalinen korporatismi ja talouden toimintakyky. Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2004, 424 – 439. Taloustieteellinen yhdistys ry, Helsinki.

Tanninen, Hannu & Pekkarinen, Jukka & Sauramo, Pekka 2005: Sosiaalinen pääoma ja korporatismi: kansantaloustieteellinen näkökulma luottamuksen ylläpitoon palkkaneuvotteluosapuolten ja valtiovallan välillä. Teoksessa Jokivuori, Pertti (toim.): Sosiaalisen pääoman kentät, s. 270–292. Minerva, Jyväskylä.

Tarkka, Jukka 2002: Uhan alta unioniin: asennemurros ja sen unilukkari EVA. Otava, Helsinki.

Tavela, Heikki 2003: Kun voitto oli kirosana. Teoksessa: Sanan voimalla: Johannes Kaarlonpoika Koroma 60 vuotias 16. maaliskuuta 2003. Teollisuuden ja työnantajain Keskusliitto, Helsinki.

Teräs, Kari 1995: Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi, Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle. Turun työväenliikkeen historia osa I. Grafia, Turku.

Therborn, Göran 1992: Lessons from 'Corporatist' Theorizations. Teoksessa Pekkarinen, Jukka & Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob (toim.): Social Corporatism: a superior economic system? s. 24–43. Clarendon, Oxford.

Tiainen, Pekka 1994: Taloudellisen kasvun tekijät Suomessa: työvoiman, pääoman ja kokonaistuottavuuden osuus vuosina 1900–90. Sarja: Kansantaloudellisia tutkimuksia. Helsinki.

Tiitinen, Kari-Pekka (toim.) 1989: Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 1989. Yliopistopaino, Helsinki.

Toiviainen, Seppo 1973: Tulopolitiikan arvostelua. Tammi, Helsinki.

Toivonen, Timo 1972: Lakot ja yhteiskunnan muutos: tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista vuosina 1919–1969. Turun yliopiston sosiologian laitos B 13. Turun yliopisto, Turku.

Tuominen, Antero 1981: Palkkaliukuma sopimuspoliittisena ongelmana. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos, Katsaus 4, 1-16.

Tyrväinen, Timo 1981: Työtaistelujen taloudellisesta taustasta Suomessa. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 1981 / 2 s.192–203. Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki.

Ukkonen, Taina 2000: Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Uimonen, Risto 1984: Kovaa peliä penneillä: Pekka Oivion ja Pentti Somerton valtakausi tulopolitiikassa 1975–1981. WSOY, Helsinki.

Uljas, Päivi 2005: Taistelu sosiaaliturvasta: ammattiyhdistysväen toiminta sosiaaliturvan puolesta 1957–1963. Like, Pystykorva, Helsinki.

Uljas Päivi 2012: Hyvinvointivaltion läpimurto: pienviljelyhegemonian rapautuminen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950 - luvun loppuvuosina. Into Kustannus Oy, Helsinki..

Urban, Hans-Jürgen 2001: Der neue Wettbewerbskorporatismus: Anmerkungen zu einem Politikmodell der Neuen Sozialdemokratie. Teoksessa Werner, Harald (Toim.) Moderner Kapitalismus - alte Gewerkschaften? VSA-Verlag, Hamburg.

Uusitalo, Hannu 1982: Tulopolitiikka ja tulonjako. Teoksessa Sosiaalipoliitiikka 1982: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Sosiaalipoliittinen yhdistys ry, Helsinki.

Uusitalo, Hannu 1988: Muuttuva tulonjako: hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutosten vaikutukset tulonjakoon 1966–1985. Tilastokeskus, tutkimuksia 148. Helsinki.

Valkonen, Marjaana 1984: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry., 1907–87. SAK, Helsinki.

Vartiainen, Juhana 2011: Miksi ja miten Pohjolan työmarkkinainstituutiot muuttuvat? Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2011, 402–420. Taloustieteellinen yhdistys, Helsinki.

Vartiainen, Henri J. 1976: Tulopolitiikka talouspolitiikan osana. Teoksessa Hagfors, Kari (toim.) Tulopolitiikka. Taloustasku 6. Taloustieto ry, Helsinki.

Webb, Sidney & Beatrice 1907: Englannin ammattiyhdistysliikkeen historia, suomentanut Aku Rissanen. Sosialistin Kirjapaino Osuuskunta i.1., Turku

Vesikansa, Jarkko 2004: Salainen sisällissota: työnantajien ja porvareiden taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa. Otava, Helsinki.

Vesikansa, Jarkko 2005: Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona. Aseveliaksi ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa
www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio

Wiarda, Howard J. 1997: Corporatism and Comparative Politics. The other Great "Ism". Comparative Politics Series. M.E. Sharpe, Armonk, New York, London.

Vähätalo, Kari & Lilja, Kari 1977: Ammattiosasto ja luottamusmiehet työpaikalla. Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia 1977:4. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Väänänen – Tomppo, Irma 1981: Työmarkkinajärjestöjen rooli sosiaalipolitiikan kehittämisessä Suomessa vuosina 1956–1979. Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 1981:6. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Wright, Erik O. 2000 : Working-Class Power, Capitalist-Class Interests, and Class Compromise. American Journal of Sociology, Vol 105 No 4, Jan 2000, s. 957–1002. The University of Chicago Press, Chicago.

Yliaska, Ville 2014: Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Into, Helsinki.

